the nature of Despotism. From Caligula to Mugabe, the Making of Tyrants, by Tom Ambrose Published in 2008 by New Holland Publishers (UK) Ltd. Copyright © 2008 în text: Tom Ambrose

Copyright © 2008 în artworks: Corbis, The Illustrated London News Copyright © 2008 New Holland Publishers (UK) Ltd.

LITERA

2009

Traducere din limba engleză: Gabriel Florin Drăghici

Editor: Vidraşcu şi fiii

Copertă şi prezentare grafică: Vladimir Zmeev

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

AMBROSE, TOM

Despoţi şi dictatori de la Nero la Saddam Hussein / Tom Ambrose; trad.: Florin Drăghici.

— Bucureşti: Litera, 2009

ISBN 978 – 973 – 675 – 675 – 7

I. Drăghici, Florin (trad.)

94 (100): 929

Pentru Justine şi Poppea

Puterea nu este un mijloc, ci un scop. Nu se instaurează o dictatură pentru a apăra o revoluţie; se face o revoluţie pentru a instaura o dictatură.

George Orwell, 1984

Cuprins

Introducere Cine este despotul? 9

Capitolul 1 Apariţia despotului 15

Capitolul 2 O copilărie îngrozitoare 28

Capitolul 3 Răzbunare criminală 40

Capitolul 4 Cruzimea obligatorie 49

Capitolul 5 Necesitatea unui grup de sprijin 59

Capitolul 6 Găsirea unui ţap ispăşitor 70

Capitolul 7 Seducerea maselor 80

Capitolul 8 Construirea cultului personalităţii 93

Capitolul 9 Urmărirea unei mari idei 111

Capitolul 10 Pretenţia de cultură 127

Capitolul 11 Despotul luminat 138

Capitolul 12 Promisiunea eficienţei 150

Capitolul 13 Grupări despotice 160

Capitolul 14 Sunt despoţii nebuni? 171
Capitolul 15 Viitorul 183
Capitolul 16 Excepţiile care confirmă regula 192
Bibliografie 195
Cronologie 200
Mulţumiri 202
Credite foto 203
Indice 204

INTRODUCERE

Cine este despotul?

CU UNIFORMELE SALE COLORATE şi decoraţiile militare false, generalul Augusto Pinochet din Chile (1915 – 2006; la putere 1974 – 1990) întruchipa în mod cert despotul tipic latino-american. Timp de şaisprezece ani, privirea lui dispreţuitoare s-a aplecat asupra unei ţări pe care pretindea că a salvat-o de la haosul socialist al preşedintelui Salvador Allende (1908 – 1973; preşedinte 1970 – 1973). Când a cucerit puterea, în septembrie 1973, Pinochet a suspendat imediat Parlamentul şi Constituţia, a interzis orice activitate politică şi sindicală şi a impus controlul strict al presei, într-o manieră tipic despotică, în următorii ani, peste 3.000 de susţinători ai regimului lui Allende au fost omorâţi, iar alte câteva mii au fost arestaţi şi torturaţi sau obligaţi să se exileze. Pinochet a impus o politică de privatizare în masă în Chile, ceea ce a dus la distrugerea industriei şi agriculturii naţionale. Cu o rată a şomajului de peste 30, prăpastia dintre bogaţi şi săraci s-a adâncit enorm, dar protestele în masă au fost imediat reprimate de Pinochet în 1983. În cele din urmă, în 1988, sub presiune internaţională, dictatorul a acceptat să se facă un referendum cu privire la preşedinţie. Spre marea lui surpriză şi consternare, poporul şi-a făcut curaj şi l-a respins, aşa că a obţinut numai 44 dintre voturi. În martie 1998, Pinochet a demisionat din armată, dar a obţinut imunitate pentru crimele sale, devenind senator. Apoi, în acelaşi an, pe când se afla în vizită la Londra, a fost arestat de poliţia britanică pe baza unui mandat emis de autorităţile spaniole, care investigau moartea în Chile a unuia dintre cetăţenii săi. I s-a permis să se întoarcă acasă, dar acolo era ameninţat cu aducerea în faţa instanţei pentru crimele sale. În cele din urmă a fost eliberat, datorită vârstei înaintate şi diminuării responsabilităţii.

Ceea ce rămâne de mare importanţă în afacerea Pinochet este

faptul că s-a dovedit că lumea se schimbase, iar comunitatea internaţională era acum pregătită să acţioneze împotriva unui despot, oriunde în lume. O dovadă a fost arestarea în 2006 a lui Charles Taylor din Liberia (n. 1948; preşedinte 1997 – 2003), pentru crime de război, şi procesul care este în desfăşurare la Tribunalul Special al ONU de la Haga. Taylor a fost acuzat de sprijinirea şi încurajarea atrocităţilor rebelilor în Sierra Leone, iar procesul lui este primul în care un fost conducător de stat african a fost pus sub o astfel de acuzare. Procesul lui Taylor s-a dovedit a fi un punct de cotitură în atitudinea lumii faţă de crimele împotriva umanităţii, Human Rights Watch (Organizaţia pentru Drepturile Omului), cu sediul la New York, declarând că acest lucru „dă un semnal puternic că nimeni nu este mai presus de lege". Pentru că acum chiar este posibil ca epoca despoţilor să se fi sfârşit şi chiar şi cel mai brutal şi crunt tiran va fi în curând tras la răspundere.

Cine doreşte astăzi să fie catalogat drept despot? Poate părea ciudat, dar în timpul Imperiului Bizantin acesta era un titlu foarte râvnit, care semnifica o poziţie înaltă şi o mare onoare. Numai împăratul însuşi şi membrii apropiaţi ai familiei sale aveau voie să folosească titulatura; moştenitorul tronului imperial primea în mod tradiţional titlul de despot de Morea, regiunea care cuprinde Peloponesul actual. Totuşi, odată cu trecerea timpului, termenul a devenit peiorativ – denumirea fiind atribuită regilor, tiranilor şi dictatorilor care au abuzat de puterea lor şi şi-au supus popoarele unui regim de cruzimi şi nedreptăţi. În epocile premoderne, diferenţa dintre un rege puternic şi un despot sângeros a fost adesea neînsemnată. Niciunul nu putea fi detronat, deoarece se considera că domnesc în numele lui Dumnezeu, şi ambii se bizuiau pe forţă pentru a-şi impune voinţa. Atunci, ce îi deosebea? În mod sigur, este vorba de utilizarea cruzimii de dragul ei, o bucurie perversă de a produce durere care a fost notorie pentru conducători precum Caligula (12 – 41 d.Hr. Împărat roman 37 – 41 d.Hr.) şi Ivan cel Groaznic (1530 – 1584; ţar al Rusiei 1547 – 1584). Cruzimea nici nu trebuie să fie individualizată; aşa cum s-a dovedit în secolul XX, ea poate fi impusă impasibil, ducând la suferinţă şi la milioane de morţi.

Dacă această distincţie se dovedeşte viabilă, atunci mulţi dintre marii conducători din istorie nu pot fi acuzaţi de despotism, în ciuda cramponării lor de putere. Un om ca Alexandru cel Mare (356 – 323 î.Hr. Rege al Macedoniei 336 – 323 î.Hr.), de pildă, părea să fie mult

prea ocupat să cucerească lumea pentru a se deranja cu producerea inutilă a durerii. Unii scriitori au căutat să-l descrie pe Alexandru ca pe un megaloman însetat de sânge, care ar putea să stea alături de Iosif Stalin (1879 – 1953; conducător al Uniunii Sovietice 1924 – 1953) şi Adolf Hitler (1889 – 1945; dictator al Germaniei naziste 1933 – 1945), dar cruzimile lui nu se pot compara nici pe departe cu crimele acestor doi dictatori monstruoşi ai secolului XX. Alţii au sugerat că Alexandru a fost un misionar charismatic şi luminat, hotărât să unească popoarele lumii cunoscute.

O problemă asemănătoare apare atunci când îl analizăm pe Iulius Caesar (100 – 44 î.Hr.). Senatul roman s-a înfuriat cu siguranţă atunci când el s-a autoproclamat dictator pe viaţă, în iarna anului 45 î.Hr. Deşi nu a impus Romei un regim crud, el dădea semne de grandomanie, care i-a caracterizat pe toţi despoţii de mai târziu. A ofensat tradiţia, comandând ca o statuie a lui să fie plasată într-unul dintre cele mai vechi şi mai importante temple din Roma, iar apoi a mers chiar mai departe, schimbând luna cunoscută în calendarul roman drept Quintilis cu Iulius, propriul său nume. Cei mai influenţi senatori au fost atât de scandalizaţi, iar credinţa lor în Republica Romană atât de aprigă, încât l-au asasinat înainte ca el să-şi poată folosi armatele şi să preia controlul total. Faptul că Caesar a introdus o serie de reforme foarte necesare a contat prea puţin, în comparaţie cu ameninţarea pe care o reprezenta el pentru democraţia romană.

DESPOŢI ŞI DICTATORI

În epoca Renaşterii, a început să fie folosit termenul „despot luminat", care definea regi sau conducători ce aplicau principiile Iluminismului în administraţie, încurajând libertatea intelectuală şi reformele, dar cerând în schimb supunere totală de la popoarele lor. Iluminismul, o mişcare intelectuală din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, care a pus în discuţie idei referitoare la Dumnezeu, raţiune, natură şi om, a elaborat noi teorii politice radicale, punând la îndoială statul autoritar şi pledând pentru organizarea socială bazată pe libertate şi pe drepturile indivizilor. Un exemplu tipic de „despot luminat" a fost Frederic cel Mare (1712 1786; rege al Prusiei 1740 – 1786), ale cărui victorii militare şi n-loi me interne au propulsat Prusia din stagnarea ei rurală la statutul de naţiune europeană importantă. Deşi a fost un conducător absolutist, Frederic urma cu strictețe principiul potrivit căruia el era „primul servitor al statului". În

consecinţă, pretindea că nu exercită puterea în interes personal, ci în interesul Prusiei în ansamblu – dar vai de cel ce nu era de acord cu el!

Mai despotică şi mai puţin luminată a fost domnia lui Ludovic alXIV-lea (1638 – 1715; rege al Franţei 1643 – 1715), cunoscut şi ca „Regele Soare", care a subminat prestigiul monarhiei tradiţionale retrăgând toată administraţia la Versailles. Şi reînviind intoleranţa religioasă în Franţa. Totuşi, Regele Soare şi-a influenţat decisiv epoca; regalitatea şi aristocraţia Europei au adoptat limba şi obiceiurile Franţei şi au admirat prodigioasă lui pasiune pentru ordine şi dragostea de frumos. Ludovic nu a fost prea preocupat de bunăstarea poporului francez; însă, deşi armatele lui au comis atrocităţi, nu s-a recurs la sclavie, deportări în masă ori genocid.

Un conducător francez care ne-a creat probleme mai mari în definirea despoi ¡sânului este Napoleon Bonaparte (1769 – 1821; împărat al Franţei 1804 – 1815). Nu există îndoială că a fost un conducător luminat, dar a avut şi tendinţe despotice – deşi nu a apelat niciodată la acte de cruzime pentru a-şi impune voinţa. După cum a spus odată, „adevăratele cuceriri, singurele care nu lasă nicio urmă de regret, sunt cele care sunt obţinute din ignoranţă". Dar el însuşi a dictat mai târziu ce ştiri şi cunoştinţe erau permise în Franţa. Definiţia lui cu privire la ce ar trebui să fie educaţia: „... să împărtăşească aceleaşi cunoştinţe şi aceleaşi principii tuturor indivizilor care trăiesc în aceeaşi societate, pentru a crea un organism singular şi uniform, pătruns de una şi aceeaşi înţelegere şi muncind pentru binele comun pe baza aceloraşi viziuni..." ar fi putut fi dată la fel de bine de conducători totalitari ca Benito Mussolini (1883 – 1945; dictator al Italiei 1922 – 1943) sau Hitler. Apărător al egalitarismului, Napoleon era convins că un om trebuie să aibă şansa de a se ridica numai prin merite personale. Cu roate acestea, el zdrobea pe oricine îl sfida. Probabil cea mai mare crima despotică a lui a fost implicarea Franţei şi a celei mai mari părţi a Europei în războaie inutile, duse numai în folosul său, care au făcut zeci de milioane de morţi. În privinţa aceasta îi semăna foarte bine lui Hitler şi a făcut aceeaşi greşeală, de a invada Rusia, dar, spre deosebire de Hitler, el a refuzat să se sinucidă când totul era pierdut.

Secolul XX a văzut apariţia despotului totalitar modern, care a îmbinat atracţia din ce în ce mai mare pentru naţionalism cu aceea a unei noi ideologii politice, în scopul racordării oamenilor la propriile

sale dorinţe. Acest lucru a avut consecinţe dintre cele mai îngrozitoare pentru popoarele Europei. În trecut, nedreptăţile şi cruzimile unui despot afectau grupuri relativ mici – în special potenţialii rivali. Acum, ele pot provoca suferinţă şi teroare pentru milioane de oameni. Avertismentul dat de fostul prim-ministru britanic Winston Churchill, potrivit căruia aceşti oameni vesteau o nouă epocă întunecată „devenită mai sinistră şi probabil mai îndelungată din cauza luminii ştiinţei pervertite", s-a dovedit o profeţie adevărată. Totuşi, înfrângerea dictatorilor totalitari şi căderea comunismului au produs o rază de speranţă: cel puţin viitorii despoţi pot plăti preţuri mari pentru crimele lor, fiind deferiţi justiţiei internaţionale. În ultimii ani, Slobodan Miloşevici (1941 2006; preşedinte al Serbiei 1989 – 1997; preşedinte al Iugoslaviei 1997 – 2000) fusese adus în instanţă sub acuzaţia de crime de război, când a fost găsit mort în celula lui de la centrul de detenţie din Haga. Acuzaţiile de genocid, crime împotriva umanităţii, grave încălcări ale Convenţiei de la Geneva şi încălcarea legilor sau uzanţelor de război formulate împotriva lui Miloşevici demonstrează că tiranii pot da acum socoteală pentru acţiunile lor. Procesul lui Charles Taylor serveşte şi el de exemplu indubitabil că un astfel de comportament devine tot mai mult de neacceptat în lumea modernă.

Şi recentele alegeri din Zimbabwe au arătat că guvernarea tiranică nu va fi acceptată la infinit de cei asupriţi. Robert Mugabe (n. 1924; preşedinte executiv din 1987), care a preluat puterea în Zimbabwe pe un val de sprijin popular în 1980, a promis că va aduce pacea şi reconcilierea într-o ţară divizată după decenii de regim colonial şi un violent război civil. Cu toate acestea, Mugabe s-a agăţat pur şi simplu de putere şi a desăvârşit suprimarea oricărei opoziţii împotriva guvernării sale. Prin intimidări şi tortură, el a reuşit să înăbuşe orice opoziţie politică, dar nemulţumirea în creştere faţă de prăbuşirea economiei ţării i-a subminat autoritatea şi l-a făcut vulnerabil. În urma controversatelor alegeri din martie 2008 s-a decis organizarea unui tur de scrutin decisiv între Mugabe şi liderul opoziţiei din Mişcarea pentru Schimbare Democratică, Morgan Tsvangirai. Deşi nu fusese stabilită încă o dată şi existau relatări despre intimidarea votanţilor de către partidul lui Mugabe, Zanu – Partidul Frontul Patriotic, poziţia acestuia a început să devină, fără îndoială, din ce în ce mai instabilă.

Totuşi, majoritatea despoţilor au scăpat de răzbunarea populară şi au murit fie în patul lor, fie într-un exil confortabil. Nicolae Ceauşescu (1918 – 1989; preşedinte al României 1974 – 1989) şi Saddam Hussein (1937 – 2006; preşedinte al Irakului 1979 – 2003) sunt exemple rare de tirani care au sfârşit violent, deşi e discutabil dacă acest sfârşit a fost justificat.

Probabil că singura apărare reală împotriva despotismului este precauţia constantă şi suspiciunea faţă de personalităţile puternice, precum şi recunoaşterea faptului că tirania poate veni nu numai de la stânga sau de la dreapta, dar şi de la fundamentalismul religios şi de la birocraţia excesivă. Ar fi reconfortant să credem că aceia care l-au asasinat la 15 martie pe Iulius Caesar, care ar fi putut deveni un (Iran, au acţionat în interesul democraţiei trecute, prezente şi viitoare.

CAPITOLUL UNU

Apariţia despotului

ÎN SEARA ZILEI DE 9 APRILIE 2003, o coloană de puşcaşi marini americani. Llmi i mi11 în l'iiţa Firdos din centrul Bagdadului, din Irak, şi a lansat atacul. I. Upia statuii gigantice a lui Saddam Hussein, care se înălţa acolo de ani de zile ca întruchipare a domniei despotului peste poporul irakian. În timp ce echipele de filmare înregistrau momentul pentru posteritate, un soldat a urcat pe umărul statuii şi i-a pus în mod simbolic un laţ de gât, iar apoi un steag american pe faţă. După aceea mulţimea adunată a fost îndemnată de eliberatorii autoproclamaţi să pună statuia la pământ. Deoarece aceasta nu putea fi doborâtă, americanii au adus un vehicul blindat greu care, cu ajutorul unor lanţuri de oţel. A început s-o balanseze din ce în ce mai mult, dând-o în cele din urmă jir. Di pe piedestalul său. Când statuia s-a prăbuşit la pământ, oamenii s-au năpustii la ea, dansând exaltaţi şi lovind cu picioarele idolul căzut, în semn de dispreţ. În acea zi a căzut în mod simbolic ultimul dintr-un lung şir de despoţi care, de-a lungul istoriei, şi-au condus popoarele fără milă, cruzi şi dispreţuitori.

Probabil că tirani ca Hussein au existat dintotdeauna printre noi şi existau deja încă de când mici grupuri, de maxim 20 – 30 de oameni, au venit pe uscat din Ali ic.i. Acum 2000 de generaţii; pentru supravieţuirea lor, aceste grupuri t. Îi. Uitoare de vânători culegători depindeau de prezenţa şi conducerea unor indivizi puternici şi inteligenţi. Astfel de oameni erau esenţiali atât pentru reuşita expediţiilor de vânătoare, cât şi pentru a asigura apărarea împotriva

hoardelor rivale. Ei aveau în comun abilitatea înnăscută de conduce atunci când era nevoie, capacitatea de a analiza o situaţie şi a găsi apoi soluţia cea mai bună pentru grupul lor. Probabil că ei se bucurau de o poziţie de frunte printre tovarăşii lor şi căutau sau cereau putere şi recunoştinţă în schimbul acestor calităţi. Apoi, pe măsură ce grupurile primitive s-au sedentarizat şi au apărut primele forme de agricultură, funcţia conducătorului s-a schimbat. A devenit astfel necesară o formă de conducere mai complexă; pe măsură ce oamenii au început să-şi construiască locuinţe permanente, să domesticească animale şi să cultive pământul, era necesar ca grupurile sedentare să fie pregătite să facă faţă unui atac.

Li ilMII i în primitive considerau că tot ce se afla în jurul lor este însufleţit şi credeaţi că fiecare lucru din natură este înzestrat cu suflet sau spirit. Fiecare animal, deal sau munte, fiecare pădure şi grădină, fiecare apă, mai ales torentele şi izvoarele cu virtuţi medicinale, toate aveau propria zeitate. Între oameni şi plante, animale sau lucruri nu exista decât o vagă deosebire. Această credinţă i-a făcut pe primii oameni să se teamă de nestatornicia şi capriciile spiritelor care stăpâneau dezastrele naturale mai mult decât se temeau de atacul altor oameni. Arheologia a dezvăluit că, în acest stadiu de dezvoltare socială, vrăjitoriile şamanilor aveau drept scop să-i înduplece pe zei şi să asigure recolte bune. Curând au apărut primii regi-preoţi, care s-au bucurat de acelaşi statut asemănător zeilor ca faraonii de mai târziu ai Egiptului.

Odată cu întemeierea comunităţilor stabile a apărut şi proliferarea proprietăţii; diferenţa de bogăţie a produs inegalitate, care la rândul ei a provocat invidie. Acest lucru a dus în mod inevitabil la violenţă, după cum susţine filosoful francez René Girard. Cei ce erau lipsiţi de resurse de hrană au început să atace aşezările bogate, care, la rândul lor, au căutat să se apere, sub comanda celor mai agresivi şi mai capabili indivizi. Astfel de dispute au devenit primele războaie din istorie, iar conducătorii, primii regi; ei s-au folosii de soldaţi specializaţi şi au înfiinţat primele forme de birocraţie pentru a colecta impozite de la popoarele lor, în schimbul protecţiei şi cuceririlor. Aceşti primi conducători erau în esenţă oameni de acţiune, puternic motivaţi, iar deciziile lor nu erau compromise de îndoieli sau dezbateri. Ceea ce ofereau oamenilor erau acţiuni clare, o credinţă iraţională într-o idee sau un concept ai căror unici administratori erau

ei şi care nu puteau fi puse la îndoială – sub ameninţarea pedepsei cu moartea.

Eficienţa agriculturii a fost îmbunătăţită mult acum 5.000 de ani prin inventarea plugului. Pe văile fluviilor din Mesopotamia au apărut societăţi mai avansate şi mult mai bogate. Însăşi regalitatea devenise mai sofisticată şi mai impunătoare. Au fost înălţate mari monumente care celebrau puterea şi charisma marilor conducători, iar sacrificiile umane s-au înmulţit, ca un tribut adus indivizilor puternici şi nemiloşi. Ceremoniile şi ritualurile erau ingredientele mistice pe care se bizuiau regii pentru a-şi sublinia importanţa. Erau folosite defilări militare şi spectacole pentru a stimula loialitatea faţă de conducător, cam la fel cum Hitler va folosi Paradele de la Nürnberg pentru a-şi impune charisma şi controlul nazismului asupra Germaniei secolului XX. Cultul personalităţii era în acel moment la apogeu în toată lumea; poate fi încă observat în construcţiile monumentale care inspiră teamă, ca piramidele egiptene şi, mai târziu, piramidele în trepte din Mexic şi Perii. Puterea acestor regi despotici rămânea încă inextricabil legată de religie, care combina puterea lor lumească cu ameninţarea supranaturalului. Aliaţii lor erau preoţii şi prorocii, care erau chiar mai importanţi decât soldaţii pentru menţinerea controlului asupra oamenilor. Zeul şi conducătorul erau unul şi acelaşi, regele fiind învăluit în mantia protectoare a misticismului. Puterea era exercitată cu o lipsă de scrupule implacabilă împotriva oricui ar fi pus la îndoială prerogativele regale; mijlocul general acceptat de a impune respect a devenit impunerea suferinţei. Nu este astfel de mirare că, indiferent dacă existase vreodată sau nu, conceptul de libertate a dispărut şi nu a reapărut decât odată cu apariţia civilizaţiei clasice greceşti, la 1200 î.Hr.*

— De fapt, civilizaţia clasică greacă nu apare înaintea secolului al VII-lea î.Hr. (n.red.).

Conducătorii despotici şi-au dat seama repede că suprimarea libertăţii individuale trebuie să fie însoţită de suprimarea opiniei publice. Primul împărat al Chinei, Qin Shi I luang Di (259 – 210 î.Hr. A domnit 221 – 210 î.Hr.), afirma în secolul al III le-a î.Hr.: „Cel mai bun mod de a organiza o ţară constă în suprimarea libeiuiţil cuvântului… de aceea nu trebuie să te bazezi pe oameni inteligenţi şi i. Iny, /îndese. Conducătorul îi face pe oameni să gândească cu devotament şi de aceea ei nu vor complota pentru a obţine profit personal". Acest gând

va fi găsit eu siguranţă rezonanţă la un tiran modern ca Stalin. Este probabil o ironie că singura expresie de individualitate care a supravieţuit din China lui Qin Shihuang I h ser. I e. Îi pe leţele miilor de statui ale uriaşei sale armate de teracotă, umili M ildiiţi în/csitaţi cu o ¡mortalitate ce le-a fost refuzată în viaţă.

Grecii au fost cei care au produs primele tratate cunoscute despre importanţa libertăţii civile şi încălcarea ei de către despoţi sau tirani, cum îi numeau ei. Societatea grecească a văzut cum un grup de nobili a dobândit un ascendent asupra regelui, dar, în loc să abolească total rolul acestuia, ei l-au reţinut cu inteligenţă ca pe persoana principală în stat, care a continuat să îndeplinească o serie de funcţii limitate. Într-un fel, regalitatea greacă semăna cu monarhia mnsiituiiomilă modernă, dar era controlată de un număr mic de nobili, mai clyi. ILI. I. «ÎI I. IT de o adunaiv democratică. Prin 594 î.Hr., unul dintre aceşti nobili, ilon ((: o! (O î. L În), a devenit arehon (arhonte), noul conducător executiv al Atenei. I se dăduseră puteri lărgite de a acţiona imparţial şi fără a se supune vreunui grup. La fel ca Qin Shi Huang Di, el a introdus un nou sistem de greutăţi şi măsuri, esenţial în comerţul liber de mărfuri; a reorganizat sistemul monetar şi a ordonat ca toate legile să fie înscrise pe stâlpi şi expuse în centrul oraşului. Itrloi inele lui Solon au creat prima arenă politică deschisă la care publicul putea i. Nu ipu, până când, după treizeci de ani, Pisistrate a retras acest drept păturilor mai saiace ale societăţii ateniene. Tiranic prin natură şi fără niciun fel de legitimitate, Pisistrate a ignorat legile şi constituţia şi a pus capăt implicării publice în arena societăţii. În cele din urmă el a fost înlăturat de la putere şi, cam pe la 510 î.Hr., Cleisthenes (e. 570 – 508 î.Hr.) a reintrodus o formă de democraţie, care a fost deplin dezvoltată cincizeci de ani mai târziu de către cel mai ilustru dintre primii democraţi greci, Pericle (e. 495 – 429 î.Hr.). De atunci, toate deciziile politice au fost luate de „Consiliul celor Cinci Sute", un tribunal popular, şi de adunarea poporului, Ekklesia. Acest progres fundamental a protejat oamenii împotriva viitorilor despoţi şi le-a oferit acces chiar şi membrilor săraci ai societăţii la funcţii politice, membrii consiliului şi ai tribunalului primind chiar o indemnizaţie zilnică. Acest sistem a devenit modelul tuturor constituţiilor dnnoci alice care au urmat şi a fost reperul folosit de Platon (428/427 – 348/347

1 I h.) şi Aristotel (384 – 322 î.Hr.) în operele lor de filosofie

politică.

Cu toate acestea, despoţii au continuat să apară. Printre ei se numără Theydon din Argos, care, la fel ca tiranii de mai târziu, ca Genghis-Han al Mongoliei (1162 – 1227; a domnit 1206 – 1227) sau ca Hider, a oferit poporului glorie militară în loc de libertăţi civile şi a înfiinţat prima armată stabilă din Grecia. Aristotel a afirmat că succesele lui militare i-au alterat caracterul, transformându-l dintr-un rege cinstit într-un tiran nemilos. În mod semnificativ, toţi tiranii timpurii au fost, asemeni lui Theydon, conducători capabili şi militari de succes; la fel ca regele Leonidas al Spartei (mort 480 î.Hr. A domnit 490 – 480 î.Hr.), a cărui rezistenţă în faţa perşilor la Termopile a fost imortalizată, ei au menţinut un control sever asupra popoarelor lor. Fiecare dintre ei a alocat o mare parte a resurselor naţionale pentru crearea şi susţinerea unei armate puternice, cam ca Hitler în anii 1930. Deşi grecii considerau astfel de oameni o necesitate neplăcută pe timp de război, pe timp de pace ei îi criticau pentru lăcomia şi opresiunea pe care o exercitau. Cei mai mari filosofi şi istorici ai epocii, Platon, Xenophon şi Aristotel, au scris cu toţii opere care puneau sub semnul întrebării inevitabilitatea apariţiei unor asemenea tirani şi au căutat să definească drepturile şi obligaţiile necesare pentru a menţine libertatea unui popor. Fiecare i-a studiat în cele mai mici amănunte pe foştii tirani, comparându-i unii cu alţii şi dezbătând circumstanţele apariţiei, măririi şi căderii lor. Toţi au condamnat în unanimitate tirania, deşi au recunoscut că ea a fost rezultatul noii prosperităţi de care se bucurau statele maritime, ca Atena. Acest lucru a condus la necesitatea apariţiei unui conducător puternic care putea exercita control şi autoritate asupra unor societăţi haotice şi lacome, aflate în dezvoltare. Potrivit lui Platon, bogăţia duce inevitabil la corupţie, de vreme ce conducătorii devin „stăpâni şi duşmani ai oamenilor în loc de aliaţi; urând şi fiind urâţi, complotând şi fiind ţinta unor comploturi, ei îşi duc viaţa temându-se mult mai mult de duşmanii din interior decât de cei din exterior”. Bogaţii îi asupreau pe oameni, ceea ce făcea necesară apariţia unui „eliberator”; aceasta ducea la apariţia tiranului, care promitea să-i protejeze pe oameni, dar în schimb semăna neîncredere printre ei, „pentru că o tiranie nu poate fi răsturnată atâta timp cât oamenii nu au încredere unul în altul”. Deşi e adevărat că unii tirani îşi exercită puterea în mod benign sau că au adus glorie militară statului, toţi, fără excepţie, împărtăşesc un păcat de neiertat: ei au

acaparat puterea şi apoi refuză să renunţe la ea când poporul doreşte acest lucru. Mai mult, voinţa lor a devenit unica şi singura lege în vigoare. Aceasta a fost caracteristica definitorie a conducătorilor autoritari de-a lungul istoriei, de la Carol I al Marii Britanii şi Irlandei (1600 – 1649; a domnit 1625 – 1649) la Napoleon Bonaparte.

Cu toate acestea, puterea supremă nu aduce pace sau mulţumire. Platon face o descriere foarte sugestivă a tiranului tipic, „înconjurat de un cerc de străjeri, toţi fiind duşmanii lui", torturat de frică şi dezgust faţă de supuşii săi. Un astfel de om trăieşte aproape ca un pustnic, incapabil să se bucure de plăcerile simple ale vieţii, silit să mituiască şi să flateze ce este mai rău în oameni, crezând că este bogat în bunuri lumeşti, dar fiind în realitate sărac din punct de vedere moral. Aceste idei erau împărtăşite de marea majoritate a contemporanilor atenieni ai lui Platon şi au provocat o conştiinţă acută a nevoii de a păstra libertatea poporului. Oricine era suspectat de ambiţii tiranice era dispreţuit, iar adesea devenea o ţintă a violenţei. Chiar şi cei ce se răsculaseră şi îi eliberaseră le oameni de tiranie, ca Harmodius şi Aristogeiton, au fost suspectaţi. Atât de şei jos era tratată problema, încât, în secolul al IV le-a î.Hr., Timoleon din Corint şi ucis propr lui Iralo, motivând că acesta se gândea să acapareze puterea. Astfel 111* oameni ei au onoraţi ca eroi de către cetăţeni, în ciuda faptului că statul.11 111.111 M-mfina foarte puţin cu o democraţie modernă. După cum recunoştea ni deşi, n Pericle, domnia aspră a Atenei peste statele supuse ei era doar un pic mai bună decât nedreptatea impusă oraşului de către tiranul Pisistrate.

Această ură fundamentală a grecilor faţă de tiranie şi respectul pentru liheiintea civilii au fost transmise romanilor. Politicianul şi filosoful Cicero i lui. I 11 lli.1 scris mai târziu că „niciun animal nu poate fi privit cu mai multă m şi nu în N detestat mai pe drept decât un tiran; el are înfăţişare umană, dar cm icterul lui este mai rău decât al celor mai sălbatice animale". Cicero a avut posibilitatea să-şi pună în aplicare ura lui teoretică pentru tiranie în anul 44 î.Hr., atunci când s-a implicat în complotul de asasinare a lui Iulius Caesar, care ameninţa Republica. Cicero fusese influenţat de mult mai timpuriul istoric grec I lerodot (e. 484 – 420 î.Hr.), care dăduse o descriere grăitoare a naturii paranoice a ni c111111111 atunci când scrisese: „arată-i un respect moderat şi el se supără pentru ei mi i. II Aţi destul respect, ulu i omagii profunde şi este din nou ofensat pentru i unic d, te y, lui un pui şi

simplu pe lângă el, ca un câine de casă". E de ajuns.1 ne amintim de primejdia de a avea de-a face cu Idi Amin (1924 – 2003; preşedinte al Ugandei 1971 – 1979) sau cu Ivan cel Groaznic al Rusiei, pentru a ne da seama de justeţea afirmaţiei lui Herodot. Aprecierea gradului corect de linguşeală atunci când este vorba de un despot a fost întotdeauna periculoasă, dai în unele momente poate fi ridicolă; un exemplu notoriu este o situaţie în i în audienţa a continuat să aplaude absurd de mult un discurs al lui Stalin, (ICII. IKM e IKM ale membru al adunării era înspăimântat să nu pară neloial, dacă era pl umil care înceta aplauzele.

Leama de tiranie şi dorinţa de libertate a romanilor a devenit parte integrantă din credinţa m şi respectul pentru republică. Întemeiată la răsturnarea monarhiei Tarquinilor, această formă de democraţie era idealul romanilor despre ceea ce ar trebui să fie guvernarea, ceva ce trebuie apărat cu orice preţ împotriva potenţialilor tirani. Ea a înflorit până când moştenitorul lui Iulius Caesar, Octavianus, i-a înfrânt pe Marcus Antonius şi Cleopatra la Actium, în 31 î.Hr. Deşi Octavian a arătat un respect formal pentru republică, el a fost răsplătit de Senat cu noul titlu de Augustus, urmat de cel de consul pe viaţă. Acest lucru echivala de facto cu răsturnarea republicii şi înscăunarea lui Octavian ca unic i ondticăior al Romei, pavând astfel calea împăraţilor despotici care i-au urmat, i i început. Iu existat puţine semne de tiranie din partea noului împărat – deşi oi h îne încerca să i detroneze ori să reinstaureze republica era tratat cu severitale. Aceeaşi politică a fost urmată şi de succesorii lui Augustus; erau persecutaţi numai cei care reprezentau o ameninţare pentru împărat. Măsuri mult mai dure au fost introduse atunci când Tiberius (42 î. Hr37 d.Hr. Împărat roman 14 – 37 d.Hr.) a venit la putere, în anul 14 d.Hr. Drepturile instituţiilor democratice încă existente au fost suspendate şi trecute Senatului, mai maleabil. Mai perfid, Tiberius a reformulat legea cu privire la trădare, lex majestăţis, care se aplică înainte numai actelor de crimă împotriva statului, şi a făcut ca ea să fie aplicată oricăror cuvinte sau comportamente – chiar priviri sau gesturi – care puteau fi interpretate ca ostile împăratului. În esenţă, aceasta a stat la originea câtorva legi care au fost folosite mai târziu de despoţi pentru a se proteja împotriva conspiraţiilor şi a înăbuşi orice formă de opoziţie. Tiberius a fost, de asemenea, primul conducător cunoscut care a folosit fondurile statului pentru a-i recompensa pe informatori,

creând astfel sistemul profesionist de spionaj care va fi caracteristic tuturor regimurilor autoritare, până în zilele noastre.

În alte părţi ale lumii nu existau astfel de dubii cu privire la principiile despotismului sau vreo încercare de a defini sensul libertăţii. În societăţile din Asia şi Extremul Orient se dădea foarte puţină atenţie acestor probleme. Aici, despoţii erau acceptaţi ca un rău necesar; filosofii şi istoricii antici indieni şi chinezi considerau că regalitatea trebuie să implice şi nu oarecare grad de tiranie, iar un conducător trebuie să fie condamnat doar dacă a recurs la cruzime excesivă. De aceea, un conducător sever ca Qin Shi Huang Di, care a unificat China între 221 şi 210 î.Hr. Şi a înfiinţat primul stat poliţienesc din istorie, a scăpat într-o mare măsură de critici în timpul vieţii. Pentru contemporanii săi, faptul că i-a ucis pe învăţaţii confucianişti şi a ordonat ca majoritatea cărţilor din China să fie distruse a atârnat mai puţin în balanţă decât indubitabilele lui realizări în unificarea unei ţări vaste, introducerea unei monede comune şi stabilirea unui sistem viabil de măsuri şi greutăţi. Spre deosebire de Grecia clasică, despoţilor orientali ca Qin Shi Huang Di, dacă nu erau acceptaţi ca zei, li se acorda cel puţin statutul de reprezentanţi ai zeilor pe pământ. Această idee de regalitate divină va rămâne răspândită în rândul regilor timp de secole, dându-le posibilitatea susţinătorilor monarhilor autoritari precum Carol I al Marii Britanii şi Ludovic al XVI-lea al Franţei (1754 – 1793; a domnit 1774 – 1792) să pretindă că moartea lor a fost un martiriu. Adevăraţii despoţi au considerat, de asemenea, că este folositor să pretindă statut de semizei; Harun al-Rashid, califul Bagdadului în secolul al VIII-lea d.Hr., Timur Lenk, conducătorul mongol al Samarkandului din secolul al XIV-lea, Genghis-Han şi Ivan cel Groaznic, toţi au fost transformaţi, din superstiţie, din personaje istorice obişnuite (chiar dacă brutale) în demoni imaginari, numai numele lor fiind suficiente pentru a speria copiii.

Astfel de oameni au domnit prin teamă completată de superstiţie, iar exersarea cruzimii le-a completat mitul. Totuşi, marea majoritate a primilor despoţi par să fi fost mai preocupaţi de cucerire şi subjugare decât de cruzime în sine. Chiar şi răzbunătoarea armată romană care a şters Cartagina de pe faţa pământului i-a cruţat pe majoritatea locuitorilor ei, preferând să-i facă sclavi folositori. Tot aşa, când romanii au cucerit Ierusalimul, au omorât majoritatea soldaţilor care au apărat oraşul, dar i-au cruţat pe restul evreilor, pentru ca

aceştia să reînceapă să plătească impozite Romei. O asemenea mărinimie era de neconceput pentru despoţii mongoli care au început să invadeze Asia şi estul l. Iuopei, la peste 600 de ani de la căderea Imperiului Roman. Timur Lenk şi e ¡engliis I an conduceau mari armate de călăreţi care erau permanent în mişcare; n mi şi puteau permite luxul de a ţine ostatici luaţi în luptă, pentru că nu aveau unde i i MU liidă. I e aceea era perfect logic să omoare imediat toţi prizonierii, I ni i îi e. I hoardele mongole să se poată deplasa. Reputaţia lor de cruzime avea nuiii îi ţi-l de a încuraja predarea paşnică a oraşelor asediate, ai căror locuitori… îi. Iii dinainte ce soartă îi aşteaptă dacă opuneau rezistenţă. Aceeaşi tactică a ION! folosii; şi cu succes de cruciaţi şi de Ivan cel Groaznic când a asediat oraşul Novg din Rusia. (III. H. Şi în secolul al XVII-lea, Oliver Cromwell, un bigot II Ilvnin (îmi cochetat cu despotismul ca Lord Protector al Angliei, Scoţiei şi li-l. Nwit i i-a niaeelăiit pe toţi locuitorii oraşului Drogheda ca avertisment pentru (i le aşteaptă şi pe alte garnizoane irlandeze dacă nu capitulează. Totuşi, nimeni un a excelat în această tactică mai mult ca Vlad Ţepeş al Ţării Româneşti d 1 – 431 1476; a domnit 1456 – 1462 şi 1476), al cărui nume a devenit nedespăt (îi de una dintre cele mai dureroase metode de execuţie născocite vreodată – O ţeapă metalică introdusă în anus şi care ieşea prin umăr; totuşi, brutalitatea lin Vlad p.ne să fi fost Idlosilă mai puţin pentru plăcerea lui personală şi mai mult, i. Iveiiimneni de neiiilal pentru ca duşmanii lui turci să se predea, în caz contrar III în Îi ÎI I i şi i lei e coi ziseen iţele inevitabile. Faptul că Ivan cel Groaznic a fost fas (în Îi de copil de legenda lui Vlad nu este surprinzător, dată fiind lupta lui de a eliheia Kusia de ocupanţii străini folosind tactici la fel de nemiloase şi brutale.

În ciuda reputaţiei lor spectaculoase de producători de suferinţă, despoţi ca Vlad. NI Ivan se deosebeau de contemporanii lor mai degrabă ca grad de cruzime decât ea lei de a fi. Orice rege din Europa înţelesese pe deplin că îşi putea păstra nunul numai prin utilizarea celei mai riguroase discipline. Orice semn de l. Ilm muc puic i provoca o lovitură de stat a unuia sau a mai multor nobili, aşa (mu is. I întâmplat atât lui Kdward al II-lea (1284 – 1327; a domnit 1307 – 1327), cât şi lui Richard al II-lea (1367 – 1400; a domnit 1377 – 1399) ai Angliei. Această lipsă de milă nu era numai apanajul Europei; în secolul al XIV-lea, Muhammad bin llighluq, conducătorul indian din Delhi, a ripostat la o tentativă de a fi

1 asturnat prin deportarea întregii populaţii din oraş la ţară, într-o parte îndepărtată. I Niatului său. Un orb care a refuzat să execute ordinul de a pleca a fost târât legat de un cal peste 150 de kilometri prin ţară, astfel încât numai un picior a fi juns la destinaţie. În această perioadă poveştile despre tirani brutali erau ceva obişnuit, dar trebuie amintit că astfel de oameni căutau să-şi unifice şi să-şi extindă ţările, iar eforturile lor erau adesea zădărnicite şi împiedicate de nobili l. I oini. Din această cauză, Ivan cel Groaznic a rezervat cele mai brutale metode IM un lloi. II, aristocraţii ruşi care căutau să-şi păstreze puterea, influenţa şi să peipciiic/e nadiţiile obscurantiste ale vechii Ruşii. Este semnificativ faptul că Ivan cel (uoaznic şi, 400 de ani mai târziu, dictatorul turc Mustafa Kemal Atatürk

De fapt, primele invazii ale mongolilor în Asia şi mai ales în Europa datează de pe la 1200, prin urmare au avut loc la aproximativ 750 de ani de la căderea Imperiului Roman, în 476 d.Hr. (n.red.).

(1881 – 1938; preşedinte 1923 – 1938), ambii pretinzându-se modernizatori ai unei societăţi arhaice, au ordonat raderea tuturor bărbilor ca respingere simbolică a vechiului sistem şi ca semn al adaptării la nou. Nevoia de uniformitate este o caracteristică frecventă a regimurilor despotice, fie că este vorba de capete rase, de haina fără guler a lui Mao Zedong (1893 – 1976; la putere 1949 – 1976) sau de pijamalele negre decretate uniforme universale de Pol Pot (1925 – 1998; prim-ministru 1976 – 1979) în Cambodgia.

Aşa cum în Grecia antică s-a dezvoltat o cultură măreaţă, în ciuda tiranilor ei meschini, artele au înflorit în Italia renascentistă într-o epocă în care a fost dominată de regimuri autoritare şi adesea despotice, conduse de dinastii aristocratice, ca Medici la Florenţa, Visconti şi Sforza la Milano şi Este la Ferrara. Spre deosebire de dictatorii secolului XX, care au controlat cu rigiditate culturile lor naţionale, ducii şi prinţii Renaşterii au încurajat libertatea de expresie. În această perioadă diplomatul florentin Niccolò Machiavelli (1469 – 1527) a scris cele două mari opere ale sale despre exercitarea puterii. Principele (1513, publicată în 1532) şi Discursuri (1518). Aceste cărţi au reprezentat cea mai semnificativă contribuţie la dezbaterea asupra libertăţii şi a despotismului, din Antichitate şi până atunci. El însuşi om al Renaşterii, Machiavelli credea cu tărie în slăvirea umanistă a individului, dar a fost acuzat că era apologetul exceselor tiranilor despotici din Italia secolului al XV-lea, ca Cesare Borgia şi Lorenzo de

Medici, în realitate, el recunoştea binefacerile de a avea un conducător puternic în timpuri nesigure, deşi detesta pierderea libertăţii personale pe care o presupunea acest lucru. Machiavelli îşi dăduse seama că oraşele-state italiene, aflate de obicei sub ameninţarea invaziilor francezilor sau spaniolilor, aveau nevoie de conducători puternici şi nemiloşi pentru a supravieţui. Lecţia istoriei este că tiranii sunt mai eficienţi în perioade de pericol; oamenii ar trebui să înţeleagă că scurtele perioade de despotism sunt preţul care trebuie plătit pentru restaurarea libertăţii pe termen îndelungat într-un sistem republican. Totuşi, despotism nu înseamnă neapărat tiranie; „principele bun" din cartea lui Machiavelli este destul de capabil să guverneze cinstit şi corect. După Machiavelli, pericolul constă în tentaţia conducătorului de a-şi face atribuţiile ereditare, rupând astfel legătura de încredere cu oamenii. Rezultatul ar trebui să fie atunci o societate opresivă în care individul nu se poate realiza, căci numai oamenii liberi pot îndeplini lucruri măreţe. Pentru Machiavelli, tirania se bazează pe violenţă armată, iar această opresiune distruge sistemul complex de control şi echilibru pe care îl necesită o societate liberă. În cele din urmă, Machiavelli sugerează că adevărata libertate civică depinde şi de un oarecare grad de egalitate socială sau economică, care să prevină conflictul social şi politic, o idee ce şi-a depăşit cu mult epoca. Ca o ironie, acest potenţial concept radical a fost ignorat timp de secole de criticii care au preferat să-l descrie pe Machiavelli ca pe un adept cinic al despotismului neînfrânat, mai degrabă decât ca un apărător important al libertăţii civice.

Machiavelli a scris într-o epocă în care Italia în general şi Toscana în particular erau împărţite în numeroase stătuleţe, fiecare având o economie prosperă şi Minei într-o dispută permanentă între ele. În general, micii despoţi care le luceau tăceau asta fără să apeleze la cruzime excesivă sau la nedreptăţi, în i nula pumejdiei permanente de revoltă. Producţie şi muncă erau comanda-Mieniele. Norilor, dar dacă ei ar fi cerut o parte prea mare din ambele, niiini Iinhiln, pe care ei se bizuiau atât pentru sprijin, cât şi pentru supravieţuire, ni îi revoltat şi ar fi încercat să-i răstoarne. Din acest motiv Machiavelli i-a. Intuit pe conducători să şi dirijeze energiile de la intrigile interne către aventuri exteine provoacă o dispută cu un stat vecin, spunea el, apoi trimite-ţi acolo numimlanţil militari pentru a lupta şi a jefui; când se întorc, împarte prada cu H Ai i.1.1.1 losi IUI stat răsunător pentru toţi

viitorii tirani. Fusese deja demnii MI.it in (meiade, atunci când monarhii mai nesiguri din nordul Europei au pl Imit ni entuziasm lungul marş către Ţara Sfântă ca pe un mod excelent de a distrage atenţia nobililor lor mai agresivi şi mai ambiţioşi. Chiar şi în epoca noastră, implicarea într-o aventură militară externă a fost folosită de despoţi pentru a stăpâni nemulţumirea şi subversiunea de acasă. Entuziasmul lui Saddam I lussein pentru războiul său de zece ani împotriva Iranului s-ar putea să-l fi a ttt III. a lâniftnri la piliere în Irak, pur şi simplu pentru că războiul a contribuit la III an i I I loi mai I.mance elemente din ambele ţări. Opt ani mai târziu, lin cin a ai MI icpeie operaţiunea anexând Kuweitul vecin, unul dintre i ele mai bogate state petrolifere din lume. Această greşeală de calcul şi inevitabila înfrângere de către coaliţia aliaţilor (formată din 34 de ţări, inclusiv SUA şi Marea Britanie) au fost începutul seriei de erori şi dezastre militare care au dus în cele din urmă la doborârea lui.

A trebuit să treacă 300 de ani de la moartea lui Machiavelli până la urmă-Iniile, ale de a defini şi a analiza despotismul. Acest lucru s-a întâmplat iiiu 11. Uni lilosolii Voliaile, Kousseau şi discipolii Iluminismului au început să le mgi i ore/. E de absolutismul din ce în ce mai puternic al monarhiei franceze sub Ludovic al XIV-lea şi urmaşii săi. Aceşti filosofi argumentau că oamenii sunt înzestraţi cu anumite drepturi naturale inalienabile pe care orice rege are datoria morală de a le respecta şi proteja. Ignorând în mare măsură aceste obligaţii, monarhia franceză devenise ceva mai mult decât o tiranie cu bune maniere, iar legele însuşi, un despot convenţional. Puterea argumentelor lor a fost convingătoare, alimentând nemulţumirea populară a claselor de mijloc în dezvoltare şi exacerbând dezgustul naţional în creştere faţă de corupţia economică şi ineficienţa regimului Bourbonilor. Atunci când marea foamete din 1788 a devastat ţărănimea franceză, oamenii obişnuiţi au trecut la acţiune; revoluţia II uluia a şocat Europa şi a schimbat pentru totdeauna scena politică. Radicalul i ui le Imn Paine scria de la Paris după căderea Bastiliei: „rebelul francez s-a i ullcai împotriva unui monarh blând şi legitim, cu mai multă furie, violenţă şi Insulte dec, il se ştia despre oricare popor care s-a ridicat împotriva celui mai nelegitim uzurpator sau a celui mai sângeros tiran". Paine a continuat, descriind cum o asemenea tiranie discretă se poate transmite de la persoana regelui în întregul corp al societăţii, ca un cancer. „Fiecare funcţie sau departament are

despotismul lui, bazat pe tradiţie şi uzaj. Fiecare loc are Bastilia lui, iar fiecare Bastilie despotul ei. Despotismul ereditar originar existent în persoana regelui se împarte şi subîmparte într-o mie de contururi şi forme… Înaintând printr-un labirint nesfârşit de oficialităţi, până când sursa lui devine aproape imperceptibilă şi nu mai există mijloc de redresare". Descrierea făcută de Paine modului în care structura unei întregi societăţi era otrăvită de către un despot s-ar fi putut aplica la fel de bine Rusiei sovietice a anilor 1930 sub Stalin. Totuşi, vindecarea sugerată de Paine avea să se dovedească cu mult mai dăunătoare pentru Franţa decât boala însăşi. În timp ce vechiul regim monarhic se poate să fi fost muribund şi nedrept, noul guvern revoluţionar s-a dovedit a fi mult mai violent şi despotic, condamnând masacrarea celor nevinovaţi, confiscarea pe scară largă a proprietăţii private şi zdrobirea spiritului individual. În curând filosofia generoasă a revoluţionarilor fusese abandonai;!; Franţa căzuse sub o tiranie sângeroasă condusă de Maximilien Robespierre şi iacobinii săi, cu informatori şi spioni pretutindeni şi ghilotine ridicate peste tot în ţară pentru a-i executa pe aristocraţi şi pe orice duşmani ai noului stat. Ludovic al XVI-lea, despotul de la Versailles, fusese înlocuit cu tirania brutală a Comitetului Siguranţei Publice din Paris, cu procesele lui sumare şi execuţiile imediate. Este din nou o mare ironie a istoriei că a fost nevoie de regimul absolutist al lui Napleon Bonaparte ca să se reinstaureze siguranţa şi justiţia pentru cetăţenii obişnuiţi ai Franţei.

Deşi nu a fost un tiran sângeros şi nici nedrept, Napoleon a fost adesea descris ca un „despot luminat", deoarece a aplicat principiile Iluminismului printr-o schimbare fundamentală în administrarea societăţii franceze. După disputele continue care-i dezbinau pe autoproclamaţii revoluţionari democraţi, reformele lui Napoleon s-au dovedit extraordinar de eficiente. El a încurajat toleranţa religioasă, iar la început a permis libertatea presei şi a cuvântului, în acelaşi timp păstrându-şi permanent autoritatea completă. Opoziţia faţă de regimul său a fost minimă; evoluţia lui militară vijelioasă din Europa şi legislaţia socială progresistă au oferit Franţei un nou ţel, după anii de conflicte şi dezamăgiri. Pe plan intern, el a întărit administraţia, prin crearea unui puternic guvern centralizat şi prin abolirea miilor de administraţii locale. Educaţia era acum finanţată de stat, iar celor înzestraţi li se deschidea larg calea carierelor guvernamentale. Pentru prima dată în istorie, Franţa era administrată unitar, în 1804, el a

introdus Codul lui Napoleon, care rămâne singurul sistem juridic pentru dreptul francez, bazat pe principiul egalităţii în faţa legii. În mod ciudat, unele dintre reformele lui erau retrograde, de vreme ce Codul le priva pe femei de nou-dobândita egalitate socială; din nou, ele erau nevoite să ceară aprobarea bărbatului înainte de a putea lucra sau avea un rol public în societate.

Preţul pe care francezii l-au plătit pentru această nouă eficienţă a fost reprimarea totală a libertăţii politice şi interdicţia oricărei opoziţii faţă de despotismul benign al conducătorului. Napoleon era alfa şi omega. Luând-o înaintea epocii sale, el a recunoscut necesitatea de a câştiga şi a menţine aprobarea publicului şi de a modela opinia publică prin controlul mijloacelor de informare. Pentru a îi sigurn supunerea, el cerea fiecărui ziar şi editor de carte, tipograf şi chiar lihnii să depună un jurământ de credinţă faţă de el personal, plasând întreaga pic" i li. Inova sul) controlul statului.

I VII ai Nimic europene, ororile Revoluţiei Franceze şi ameninţarea lui iiipnleiii IUI au rămas fără urmări. Acestea au devenit foarte conştiente de in i îi uleie implicate de apărarea „dreptului divin al regilor" într-o societate care se schimba cu rapiditate şi din ce în ce mai industrializată. Dar principiile care au condus Revoluţia franceză au rămas de neşters, alimentând un asalt continuu caipia icriinuitloi de moda veche şi represive. Această căutare a libertăţii a (ÎI mo a nu alea sentimentului naţional în Italia, Ungaria, Irlanda şi în I aul (¡ermania. În mod semnificativ, izbucnirea în 1914 a Primului Ha, Hol Mondial a fost ultima mare bătălie între monarhiile europene rivale şi ai est luci îi a conclus în mod direct la apariţia celor mai opresivi şi mai sofisticaţi despoţi din istorie. În 1918, când războiul s-a terminat, soldaţii din ambele labele combatante s-au simţit înşelaţi şi trădaţi de propriile guverne. În special cei manii, ruşii şi italienii erau convinşi că fuseseră folosiţi drept carne de tun mă IUI i. Ilixii care nu'ş ai putea spune că a fost ceva mai mult decât o dispută unii ilili iiţele i amâni ale aiislocraţiei europene. Comunismul rusesc, nazismul. Un în 111 i IM nul iiali. M-au losi le/. Uitatul direct al acestei furii şi nemulţumiri, la Aiul iliu în: „. Muţi ai Europei masa ideală de manevră pentru o nouă Inima de radicalism violent. Nici guvernările burgheze care au apărut după i. Ilboiul Europa (în afara Rusiei, unde comuniştii luptau deja pentru a prelua contiolul) nu păreau să ofere nimic bun maselor nemulţumite.

Lucim ăluia politică în care se aflau cetăţenii obişnuiţi a fost analizată în I nu. Iân di filosoful politic francez Georges Sorel (1847 – 1922), fondatorul nulii uiumului icvoluţioiiai. În cartea lui Reflecţii asupra violenţei (1908) se aihiiineiiia (a (le/. Voliaiea birocraţiei societăţilor moderne, în general, şi laşitatea i-l ziselor de mijloc, în special, au împiedicat apariţia unei societăţi noi şi mai dinamice. După Sorel, naţiunile deveniseră incapabile şi decadente; acum era nevoie de violenţă pentru a distrage democraţia şi materialismul şi pentru a salva lumea de o întoarcere la barbarie. Pentru cei întorşi de pe câmpul de luptă într-o ocletale falimentară care, în schimbul sacrificiului pe care îl făcuseră, le oferea puţin mai mult decât şomajul, acesta era un mesaj puternic – unul pe care atât I Iii Ier în Germania, cât şi Mussolini în Italia îl vor exploata în următoarele decenii. Nu este surprinzător că mulţi dintre primii convertiţi erau foşti soldaţi lui ioşi şi deziluzionaţi, sprijiniţi de familiile lor.

Im i o epocă în care etica democratică era utilitaristă şi materialistă, chemarea IM MIIV. III la acţiune hotărâtă, bazată pe idealuri înalte şi apel la camaraderie, i-a mă o ai i. Îl ţie puternică. Un bătrân socialist italian a spus cu admiraţie despre Mussolini, înainte ca el să ajungă la putere: „acest om iese clar în evidenţă într-o lume de personaje şterse”. Se părea că Mussolini, asemeni amicului său Hitler, era omul potrivit epocii; ambii au avut o ascensiune meteorică la putere, pe un val uriaş de sprijin popular. În ambele cazuri, succesele lor timpurii au fost urmate de un fatal impuls irepresibil de a se autodepăşi, cu o ambiţie care le-a anulat tot ce câştigaseră anterior. Această tendinţă a fost identificată de Platón, acum 2000 de ani, când scria că, prin natura sa, tiranul nu poate fi niciodată satisfăcut de câştigurile actuale şi va căuta întotdeauna cu lăcomie mai multe, pentru că este animat de dorinţe incontrolabile. Previziunile lui Platón s-au dovedit straniu de corecte în cazul lui Hitler şi Mussolini, ambii fiind înfrânţi pentru că nu s-au mulţumit cu primele lor succese. După ce Hitler a cucerit Franţa, doar Marea Britanie i se mai opunea. Dacă i-ar fi oferit atunci lui Winston Churchill condiţii mai generoase, unele pe care guvernul britanic ar fi putut să îl oblige pe Churchill să le accepte, Hitler ar fi reuşit probabil să-şi consolideze celelalte cuceriri europene şi s-ar fi concentrat pe dezvoltarea unui imperiu german chiar mai puternic şi mai mare. Acest lucru l-ar fi făcut în schimb să câştige timp pentru a se opune potenţialei ameninţări a Statelor Unite

ale Americii faţă de ambiţiile sale. În loc de asta însă, el a ales să invadeze Rusia, cu inevitabilele şi cunoscutele consecinţe pe care le experimentase şi Napoleon cu un secol mai înainte.

Mussolini, aliatul fascist al lui Hitler, a făcut o eroare tactică asemănătoare când a abandonat precauţiile pe care le arătase la început. Când Marea Britanie şi Franţa au declarat război Germaniei din cauza invadării Poloniei, în 1939, Mussolini a rămas neutru; dar după ce Franţa a fost înfrântă, lăcomia de a avea trofee de război a fost mai puternică decât el şi şi-a jucat soarta dezastruos alături de Hitler. Dictatorul spaniol Francisco Franco (1892 – 1975; şef al guvernului spaniol 1939 – 1975), mai şiret, şi-a menţinut ţara în neutralitate, salvându-şi astfel regimul de la înfrângerea devastatoare suferită de Italia lui Mussolini.

Cu toate acestea, va rămâne întotdeauna un mister faptul că atât de mulţi oameni, chiar şi cei mai sceptici, au fost seduşi politic de promisiunile lui Hitler, Mussolini şi Stalin. O explicaţie ar putea fi că etica socială se schimbase fundamental. Simţul tradiţional al datoriei, stoicismul, munca intensă şi integritatea, toate componente ale eticii protestante a muncii care fuseseră încurajate de la mijlocul secolului al XVIII-lea până în secolul al XIX-lea, în timpul revoluţiei industriale, dispăruseră. În locul lor apăruseră credinţe originare din SUA, care încurajau exprimarea sinelui şi nevoia de realizare personală. Consecinţa inevitabilă a fost abandonarea religiei tradiţionale şi căutarea unei personalităţi puternice care să se evidenţieze din mulţime şi să poată schimba societatea. O astfel de persoană s-ar bizui pentru dobândirea succesului mai degrabă pe farmecul personal decât pe valorile morale tradiţionale şi ar avea nevoie şi de sprijinul cultului personalităţii. Cărţi ca Personalitatea autoritară a lui Orison Marden, publicată în 1921, îi încurajau pe oameni să se perceapă ca personalităţi impunătoare, iar cultul personalităţii a început să înlocuiască cultul caracterului. Această schimbare în aspiraţia socială a coincis cu dezvoltarea cinematografului; imaginile actorilor de pe ecran au căpătat o importanţă asemănătoare zeilor pentru mase. Acest cult al personalităţii şi-a croit curând drumul în politica începutului secolului XX şi a fost îmbrăţişat de despoţii din întreaga lume, de la Mir. Ulmi în Italia la Kim Jong-Il, conducător al Coreei de Nord din 1994. Cultul în inimiiliiaţii a pătruns astăzi în media din toate democraţiile – deşi politicienii ili iniH I. UI au început să fie atenţi ca nu

cumva să şi-l însuşească prea tare. Actori, iii., li II, I p r. Onalităţi „IV depind de o astfel de expunere pentru a avea succes. Uliul piiihi. I i Diana, fosta soţie a prinţului Charles, moştenitor al tronului i-iii. Niii, a oierii o înţelegere tulburătoare asupra puterii pe care o poate avea ului. Ui. I maselor şi poate că demonstrează cât de uşor le-a fost lui Hider, Stalin, IVI în i, i celorlalţi să-şi manipuleze auditoriul captiv.

CAPITOLUL DOI

O copilărie îngrozitoare

PE CÂND SADDAM HUSSEIN avea doar câteva luni, mama lui şi-a abandonat fiul şi căminul dintr-un sat de lângă Tikrit, în Irak, şi s-a dus să trăiască cu un alt bărbat într-un alt sat. Cum tatăl lui Hussein murise, singurul rămas să aibă grijă de copil a fost unchiul său, un fost soldat brutal pe nume Talfah Khairallah. În 1942, când Hussein avea cinci ani, Talfah a fost implicat într-o tentativă de revoltă împotriva forţelor britanice de ocupaţie şi a fost arestat. Abandonat pentru a doua oară, Hussein a fost dus de către vecini înapoi la mama sa. Ea se recăsătorise, iar copilul o încurca. Hussein i-a devenit imediat antipatic tatălui vitreg, care l-a tratat cu o ostilitate nemiloasă, abia îngăduindu-i să intre în casă şi bătându-l adesea cu bâta. Au fost experienţe traumatizante, dar Hussein nu a căzut pradă disperării. Mai degrabă el a jurat că atunci când va fi mare nu se va mai supune nimănui, niciodată. Hussein a devenit un singuratic, respins de familia sa şi evitat de ceilalţi băieţi din sat. Efectele acestei traume nu au întârziat să apară în comportamentul său antisocial: a început să poarte cu el o bară de metal pentru a se apăra şi se distra înroşind-o în foc şi rănind animalele cu ea. Lipsit de educaţie de către tatăl vitreg, a început să fure de la vecini, până când a fost prins şi trimis la un centru de detenţie pentru copii. Când era încă adolescent, Hussein a comis prima lui crimă politică, asasinând un adept al conducătorului comunist generalul Abdul Karim Kassem (1914 – 1963), care întâmplător era şi cumnatul său. Nu este deloc surprinzător faptul că la maturitate acest copil a devenit un despot crud şi nemilos, incapabil să aibă încredere chiar şi în cei mai apropiaţi colaboratori şi ducând o viaţă violentă, al cărei scop era să-i intimideze pe ceilalţi.

Copilăria nefericită şi abrutizantă îndurată de Saddam Hussein a fost o experienţă comună multor tirani de-a lungul istoriei. Psihologi ca Alice Miller, autoarea cărţii Drama copilului dotat (1981), o văd ca pe factorul cel mai important în crearea unui despot. Ea a descoperit

că abuzurile severe suferite de copii din partea tatălui îi fac adesea pioni neajutoraţi, neputincioşi să se apere. Ruşinea şi umilinţa pe care le resimt profund le afectează caracterul la maturitate, alimentând hotărârea de răzbunare şi căutarea puterii. În cazul unui despot politic, duşmanul real este părintele crud sau care l-a neglijat, dar ţinta simbolică devine unul sau mai multe grupuri din cadrul societăţii. Aceştia sunt ţapii ispăşitori.

În lumea antică, umilinţele şi privaţiunile suferite în copilărie de împăraţii romani Caligula şi Nero (37 – 68 d.Hr. A domnit 54 – 68 d.Hr.) s-au reflectat în un le Im de cruzime de mai târziu. Precedentul pentru domniile lor tiranice a lui. Icul de împăratul Tiberius, care a desfiinţat drepturile politice ale poporului (11 în iwui. Leiul puterii legislative de la adunările populare la Senat. Revizuirea /, Mult îmi –, de i fure Tiberius astfel încât să cuprindă orice cuvinte, priviri său. Nul… iu11 îi putut fi interpretate ca ostile persoanei împăratului, combinată u o lege pl în care Senatul recompensa pe oricine dădea informaţii despre i i iilţciii, a devenit cel mai important instrument al despotismului în Imperiul liul I linii o lovitură, Tiberius crease o întreagă nouă clasă de informatori, h hilni, (llc Kţionau ca spioni guvernamentali. Printre primele victime ale.1… lui niciuni. Ui numărat mama şi fraţii tânărului Caligula, care au fost arestaţi în". Îţi îi sub bănuiala de trădare şi au fost torturaţi cu brutalitate, iar apoi l, r… Ui, i moară de foame. Deşi până la urmă i-a fost cruţată viaţa, pentru pre Mipusu ti. Idare a tatălui său, tânărul Caligula a primit o pedeapsă care era mult în il peiveisa şi insidioasă. În fiecare zi trebuia să-l servească plin de umilinţă pl liiiei ins la curtea acestuia de pe insula Capri, unde un grup de tineri băieţi, plevuy u „lui. 1 disiiau pe bătrânul împărat cu o varietate de plăceri sexuale, lui niii i în inu, un i oigunelm geniiale în timp ce acesta înota. Istoricul roman i e ’1 l în (i în I.ne va enumera mai târziu în cele mai mici detalii

Im t. 111 v 111. I, (îi. I „Cât i ni ip a rămas pe insulă, au fost încercate multe o iiipui i fx iii 111 a I laic să şi arate nemulţumirea faţă de Tiberius, dar, pentru a ci a loaile circumspect, Caligula a evitat să cadă în cursă".

Viaţa periculoasă şi nesigură, în care putea să piardă în orice moment favorulllc Im I ilx-i ins şi să aibă o soartă asemănătoare restului familiei, a contribuit lui ((lunile la uiale şi răzbunătoare ale lui Caligula atunci când a ajuns împărat.

Hui mi111 Iu e. Ue îi supunea pe senatorii romani era în mod special pervers, iv uni mieiiţia de a i umilişi a i pedepsi pentru presupuse fapte rele. La ordinul silii, orice tată şi lui bănuiţi de lipsă de loialitate erau arestaţi şi apoi executaţi în prezenţa celorlalţi, sub privirile împăratului. Nepotul lui Caligula, Nero, a sulei it o teroare şi nesiguranţă asemănătoare în copilărie; el afirma odată că cea ului veche amintire a lui a fost că era smuls plângând din braţele mamei sale, Agi ippina, în timp ce ea era târâtă de soldaţi pentru a fi trimisă singură în exil şi dizgraţie. În cei mai importanţi ani pentru formarea sa, şi Nero a fost lipsit de mamă, dar când Agrippinei i s-a permis să se întoarcă, ea şi-a ţinut fiul sub o dominaţie strictă, ştiind că el va fi o carte utilă dejucat la curte. Era o femeie dominatoare, descrisă de Suetonius ca „masculină". A dobândit o putere mai mare decât orice altă femeie înaintea ei la curte. Deşi i se interzisese să intre în… Piiat, Agrippina avea o uşă special construită prin care putea urmări şi asculta dezbaterile. Totuşi, întemniţarea ei pe când Nero era încă copil a însemnat dezonoare socială şi privaţiuni economice, iar Nero a fost condamnat la o copilărie lipsită de iubire. El a fost crescut de sclavi aproape în sărăcie la o fermă a unei mătuşi, care îi asigura de nevoie strictul necesar. Nu este de mirare că în viaţa de adult Nero s-a dedat tuturor exceselor, răzbunându-şi copilăria neglijată.

Pentru a mai adăuga ceva la umilinţele băiatului, mama lui Nero a fost acuzată de purtări sexuale necuviincioase: se pretindea că s-ar fi culcat cu propriul frate, care era şi amantul împăratului Caligula, situaţie care a fost complicată şi mai mult de faptul că Agrippina fusese cândva şi amanta lui Caligula. Umilinţa socială rezultată din delictele sexuale ale părinţilor este tulburătoare în mod deosebit pentru copil. Primul împărat al Chinei, Qin San I luang Di, suferise din aceeaşi cauză cu două secole înainte, mama lui fiind dezonorată în mod asemănător după ce s-a descoperit că se purtase ca o prostituată obişnuită, iar printre numeroşii ei amanţi se afla şi amfitrionul unui bordel care trecea drept eunuc. O astfel de dezonoare şi de umilinţă în societatea chineză a avut un efect profund asupra lui Qin. Cariera lui ulterioară poate fi văzută ca o încercare hotărâtă de a se răzbuna pe comportamentul conservator şi ipocrit al curţii chineze prin distrugerea a numeroase dintre tradiţiile ei îndelung păstrate. Cel mai evident exemplu a fost o iniţiativă care a şocat autorităţile de tip feudal ale epocii; el a hotărât să abolească de mult stabilitul titlu de rege în

favoarea aceluia de împărat, sau huangdi în chineză. De asemenea, a lansat un atac fundamental la adresa unei tradiţii de la curte, veche de secole, prin interzicerea numelor postume sub care erau cunoscuţi după moarte foştii regi. Astfel, a hotărât că viitoarele generaţii se vor referi la el pur şi simplu ca la Primul împărat, iar la succesorii lui ca la Al Doilea împărat, Al Treilea şi aşa mai departe pentru următoarele zece mii de generaţii. Pentru a întări atmosfera de schimbări radicale la curtea lui, a ordonat ca negrul, asociat în mod tradiţional cu apa şi schimbarea, să devină noua culoare imperială oficială. Familiile care deţinuseră puterea sub vechiul regim erau acum ignorate şi înlocuite de doar trei funcţionari de stat, numiţi gong; Cheng Xiang era echivalentul unui prim-ministru modern, Tai Wei, ministrul de război, iar Yu Shi Dai Fu administrator general, ajutându-l pe prim-ministru. Teoretic, cei trei gong se controlau unii pe alţii, în timp ce puterea supremă rămânea concentrată în mâinile împăratului. Ierarhic, sub gong existau nouă qing ale căror responsabilităţi includeau îngrijirea palatului, a familiei regale şi a împăratului. Pus în faţa posibilităţii unei opoziţii a aristocraţiei deposedate, Qin a impus legi aspre şi pedepsirea severă a oricărui disident şi în special a numeroşilor învăţaţi confucianişti tradiţionali care i se opuneau. La rândul lor, confucianiştii au început să predice împotriva noilor reforme periculoase ale împăratului, provocându-i astfel mânia, încât nu numai cărţile lor au fost distruse din ordin imperial, dar 400 dintre cei mai vehemenţi învăţaţi au fost arşi de vii într-un auto-da-fe barbar.

Pericolul şi nesiguranţa au bântuit şi copilăria despotului valah Vlad Ţepeş. Destinat să fie personajul principal în lupta micii sale naţiuni pentru independenţă faţă de turcii otomani, începutul vieţii sale ar fi putut fi cu greu mai nesigur. Vlad s-a născut în cetatea Sighişoarei din Transilvania. În 1431, tatăl său, pretendent la tronul Ţării Româneşti, a fost chemat la Nürnberg de către Sigismund, împăratul Sfântului Imperiu Roman de Neam German. Acolo a fost făcut membru al Ordinului Dragonului, o onoare neobişnuită, care cerea ca el şi III muşii lui sil apere creştinătatea împotriva turcilor. Tânărului Vlad viaţa i-a ielei val (ele mai mai i gieiitaţi atunci când, în pofida jurământului depus, tatălui i în mai nu Haiai dr supunere faţă de sultanul turc şi drept dovadă de bună, u. Iimţu, i al i.ai /filny i ansiaiici l'iii, pe Vlad, de şase ani, şi pe fratele său, Radu. I n i i i piiira împotrivi, băieţii au Ibst duşi în oraşul turcesc Adrianopol. În şa. R am cri doi au

fost ţinuţi iniţ o stare de mare nesiguranţă la curtea iiltanii lui şi, în liail ru la (a prinanciită e; i vor fi executaţi rapid în cazul în care tăiat Im aşa ruin rin dr aşteptai, se va răzvrăti împotriva stăpânilor turci. La un i unul i i u IVII – aţu nelei a ilea lui Vlad a fost exacerbată de condiţiile în care I I ţinui. Nu lui Iuţl o temniţa subterană, cu hrană puţină. În schimb, fratele său, Itailii. I ale ei a un băiat frumos, s-a convertit la islam şi a devenit unul dintre învoi iţii sultanului. Pentru Vlad, aceasta a fost o dublă trădare: nu numai că tatăl sau I a predat duşmanului fără luptă, dar şi fratele său schimbase tabăra. Aceste evenimente au contribuit la formarea caracterului răzbunător de mai târziu al lui Vlad Ţepeş; acest lucru a alimentat obsesia lui pentru împărţirea pedepselor de o cruzime extremă oricui era suspectat de infidelitate.

I manii Ivan cel (¡roaznic a suferit în copilărie o umilinţă şi mai mare. Atunci. Lud Virali al III le-a (1479 1533; ţar al Rusiei 1505 – 1533) a murit pe neaşteptat! III LEHI – trai te I! 33, tânăra şi neexperimentata lui soţie şi mama lui Ivan a devenit Mare Cneaghină (Prinţesă), cu responsabilitatea conducerii Rusiei. După cinci ani a murit şi ea în condiţii misterioase, lăsându-şi tânărul fiu în grija unui consiliu format din boieri, nobili cunoscuţi pentru disensiunile şi trădările lor. Prea tânăr pentru a interveni, Ivan putea numai să privească cum prinţul Obolenski, iubitul defunctei sale mame, a fost arestat şi aruncat în temniţă, unde i tutu îi de l'oame. Toţi cei care îl iubiseră pe prinţ când era mic au avut aceeaşi soartă. Lipsit de ajutorul mamei sale, Ivan a fost lăsat aproape singur şi în voia sorţii la periculoasa curte rusească. Ca tovarăş avea numai un frate mai mic, surdo-mut. Conducerea consiliului era acum în mâinile a doi boieri puternici, fraţii Şuiski, care îşi foloseau poziţia pentru a se îmbogăţi pe ei şi pe favoriţii lor pe seama tânărului ţar. Tratamentul la care l-au supus pe Ivan a fost cel care a născut în el ura pentru boieri, în general, şi pentru Şuiski în special. Fraţii îşi afişau dispreţul pentru Ivan în faţa întregii curţi, cu o grosolănie şi o lipsă de respect flagrante. Comportamentul lor a avut un efect devastator asupra lui Ivan, al cărui bunic suferise umilinţe asemănătoare din partea tătarilor din Crimeea. În fiecare an, cneazul rus era silit să meargă la curtea hanului şi să se umilească artincându-se în genunchi şi hrănind cu ovăz din coiful său calul favorit al Imnului. Nepotul său îndura acum umilinţe asemănătoare, de data aceasta nu din partea străinilor, ci din cea a membrilor propriei curţi; şi totuşi era lipsit de puterea de a-i contesta.

Ivan își elibera frustrarea în acte meschine de cruzime lipsită de sens, aruncând animale vii din vârful turnurilor palatului și râzând când se făceau bucăți pe pietrele de jos. Când i s-a spus povestea lui Vlad Țepeș, se pare că a recunoscut în el un tovarăș de suferință și l-a ales pe despotul valah ca model. În același timp, Ivan s-a hotărât să-i facă pe boieri să plătească scump aroganța și lipsa de respect de care dăduseră dovadă.

Despoți ca Ivan cel Groaznic, Vlad, Caligula și Nero au îndurat în copilărie abuzuri crude și nedrepte din pătară adulților, fără a trăi în compensație vreo experiență de iubire, respect și afecțiune, în schimb acest lucru i-a făcut dependenți de putere, de dorința de a controla societățile lipsite de noroc peste care au domnit exact așa cum persecutorii lor au avut controlul asupra lor. Acest fenomen pervers a fost bine studiat de Alice Miller în Cheia neatinsă (1990): dacă un copil este hărțuit constant de o autoritate brutală, „ceea ce face în relația cu alții este să reproducă relații sau scenarii parentale timpurii ca drame ce implică exercițiul puterii". Exprimat simplu, dacă autoritatea părintească este experimentată ca punitivă, atunci copilul va ajunge să creadă că este „normal" ca puterea să fie folosită într-un mod represiv, negativ și punitiv. Convingerea inconștientă este că iubirea și cruzimea sunt același lucru, ceea ce duce astfel la sadism, manifestat prin agresiune vicioasă împotriva oricărei persoane sau grup definit ca fiind amenințător sau rău. Sau, în cazul unui despot, împotriva oricui îndrăznește să se opună voinței lui.

Dovezi ale acestui tip de comportament apar mai cu seamă la despoții mai recenți, pentru că primele perioade ale vieții lor sunt mult mai bine cunoscute decât ale celor din lumea antică sau premodernă. Niciunul nu a fost analizat mai profund decât Adolf Hitler, a cărui chinuire timpurie a fost fundamentală pentru evoluția caracterului său pervers. Tatăl lui, Alois Hitler, un mic funcționar vamal în orașul austriac Linz, a fost descris de vecinii săi ca fiind „un om sever, opresiv, pedant și foarte necomunicativ". Asemeni multor germani din epoca sa, tatăl lui Hitler era obsedat de uniforme și insista să fie fotografiat de câte ori purta una – obsesie pe care a moștenit-o și fiul său. Acesta era un păcat minor în comparație cu bătăile pe care le aplica soției și tânărului Adolf atunci când era beat. Din nefericire, comportamentul său era cât se poate de obișnuit printre tații germani ai timpului. Alice Miller consideră că, prin aplicarea acestor pedepse, un părinte ca Alois

Hitler încerca să recâştige puterea pe care o pierduse în copilărie în favoarea tatălui său, atunci când şi el era bătut. După cum se exprimă ea succint: „A-ţi bate copilul înseamnă a evita să te baţi pe tine. De aceea bătaia, fie că este bătaie psihologică sau bătaie reală… este o sarcină fără sfârşit". Dar violenţa prost reprimată a lui Alois se poate să fi fost agravată de bănuiala că el, un antisemit cunoscut, era rodul relaţiei dintre mama sa şi un bărbat evreu. Unii istorici au speculat că atacul lui Hitler împotriva evreilor a fost alimentat de o dorinţă personală de a îndepărta suspiciunea asupra acestei tare ereditare. Răzbunarea lui a fost „Soluţia finală", o încercare de a elimina întreaga populaţie evreiască a Germaniei şi a ţărilor ocupate din estul Europei. Se poate, de asemenea, argumenta că, neavând un fiu pe care să-l bată, Hitler a bătut în locul acestuia în mod simbolic o întreagă rasă de oameni.

Dragostea unei mame sau a cuiva apropiat căruia să-i poată destăinui nefericirea lor poate elibera adesea copiii din situaţii deznădăjduite, similare cu

CJI.1 lui I În Ier. III cazul acestuia, mama sa, Karla, nu pare să fi fost disponibilă un să i li. Uătai suficientă dragoste pentru a compensa ostilitatea extremă a 1, 1, 1, 11 i, MU, 1 ei. I pic.i. Peiiată de Alois ca să-i arate fiului o tandreţe vizibilă, i unii" l în Ici IICIHIII. I. îi losi o familie lipsită cu desăvârşire de afecţiune: când i nun II îi mele IUIII. Îl nuc, mi uimii dintre părinţi nu a asistat la înmormântare. Vilull în v. Îl i. I de un Pir/. E e ani. A Ibst singurul participant la funeralii. În Mn i11.111.11 aiolu. I IUI. II. I. i epocn, acest lucru a stârnit multe bârfe, la fel ca şi li, i MUCI picile îi iikmin/int peii în copilul mort.

AI IM M (I un I m. Mie V i i iilii poate avea efecte devastatoare asupra dezvoltării llniiili i i iipliultu Un studiu recent asupra copiilor bătuţi şi maltrataţi a în iluii faptul e. L cei care cresc „normal" au întotdeauna pe cineva care le-a. Îi. Îi. Îi o afecţiune adevărată în prima parte a vieţii – poate un profesor, un vecin sau o rudă. O astfel de persoană a fost descrisă de Alice Miller ca un „martor ajutător", cineva care îi putea dovedi copilului că nu este cu totul singur. Din păcate, tânărul Adolf Hitler a fost total izolat în nefericirea sa. El nu a fost capabil să pună la îndoială corectitudinea deciziilor tatălui său, cam în acelaşi fel în care v. I nega mai târziu dreptul poporului german de a-i pune la îndoială dictatele.

A M ier senin de nesupunere provoca o bătaie de la Alois, tot aşa

orice ic i di disidenţă a unui cetăţean german atrăgea după sine arestarea, tortura şi adesea uciderea acestuia.

Între cinci şi şaisprezece ani, Hitler a urmat cinci şcoli diferite, după cum se muta tatăl său neîncetat, de la o slujbă funcţionărească la alta. Într-o noapte, nevoind să mai îndure încă o bătaie, băiatul şi-a dat jos hainele şi a încercat să luga pe o fereastră zăbrelită. Tatăl său l-a surprins în timpul acţiunii şi a chemat-o pe mamii pentru a-şi bate joc de goliciunea lui, aşa cum stătea ghemuit în mijlocul iei. Acela a fost momentul, îşi amintea Hitler mai târziu, când s-a hotărât să nu mai plângă niciodată atunci când tatăl îl bătea. Brutalităţile au continuat: Alois nu permitea nicio conversaţie în casă atunci când era prezent şi nu îşi striga fiul pe nume niciodată, dar fluiera după el ca după un câine. După atâţia ani de astfel de tratament, Hitler era mort din punct de vedere moral. După cum arată Miller:

Pentru a combate cruzimea, individul trebuie mai întâi să o perceapă ca atare. Când cineva a fost expus în copilărie numai la asprime, răceală, coerciţie şi putere rigidă asupritoare… când orice semn de blândeţe, tandreţe, creativitate sau vitalitate este dispreţuit, atunci persoana împotriva căreia este îndreptată violenţa o acceptă ca perfect justificată.

1 lui nelei icire pentru popoarele Europei de Est, la Hitler, dorinţa răzbunării personale pentru experienţele teribile ale copilăriei a coincis cu cea a majorităţii poporului german care căuta un ţap ispăşitor – un grup social de învinuit pentru înfrângerea din Primul Război Mondial (1914 – 1918) şi pentru umilitoarele daune de război pe care fuseseră nevoiţi să le plătească aliaţilor victorioşi. La sfârşitul secolului al XIX-lea se poate să fi existat în Germania milioane de bărbaţi ca Alois Hider, care îşi tiranizau copiii, pentru a deveni o generaţie răzbunătoare ce putea fi uşor sedusă de ceea ce avea de oferit naţional-socialismul (nazismul). Alice Miller este convinsă de acest lucru, susţinând că un comportament ca al lui Alois nu era ieşit din comun şi că milioane de copii au avut o soartă asemănătoare din pricina taţilor abuzivi şi dictatoriali. Acest argument este sprijinit de numeroasele tratate de educaţie publicate în epocă, în care copiii sunt priviţi mai mult ca animale sălbatice şi îndărătnice, care trebuie îmblânzite, decât ca oameni tineri înzestraţi în mod natural cu spirit. În aceste lucrări, invariabil germane, taţii erau avertizaţi în mod repetat că lipsa bătăii va strica copilul şi că încăpăţânarea şi neascultarea

trebuie scoase din ei. Unul dintre şefii acestei şcoli germane de pedagogie, J.C. Kruger, în cartea lui Gedanken von der Erziehung der Kinder (Câteva gânduri despre educaţia copiilor), publicată în 1752, îşi instruia cititorii: „Loviturile pe care le aplicaţi nu trebuie să fie în glumă, ci trebuie să-l convingă că dumneavoastră sunteţi stăpânul… dacă el a văzut că este înfrânt de prima dată şi a fost obligat să se umilească în faţa dumneavoastră, nu va mai avea curajul de a se răzvrăti din nou".

După cel de Al Doilea Război Mondial, analiza copilăriei tuturor membrilor celui de-al Treilea Reich al lui Hitler a confirmat faptul că aceste principii draconice fuseseră puse în practică. Studiul a relevat că fiecare dintre subiecţi fusese supus unei educaţii neobişnuit de stricte şi rigide, bazată pe principiile aspre ale lui Kruger. Când Hitler a ajuns pe scena politică pretinzând că ştie, exact ca tatăl său, ce este bine şi drept pentru poporul german, oamenii s-au grăbit să-i respecte ordinele cu un servilism aproape copilăresc, iar „Tata", sau „Conducătorul" (Führer) Hitler era infailibil în toate problemele legate de interesul naţional. Rămâi uimit chiar şi astăzi când citeşti ce scria şeful nazist Hermann Göring (1893 – 1946) despre reacţia sa emoţională în urma întâlnirilor cu Hitler: „Inima mea se opreşte de câte ori sunt în prezenţa lui… Adesea nu puteam să mai mănânc nimic până la miezul nopţii, pentru aş fi vomitat din cauza agitaţiei". Nu erau vorbele unei copile ingenue despre o pasiune romantică, ci ale unuia dintre liderii aşilor aviaţiei din Primul Război Mondial.

În ciuda acestui sentimentalism, oameni ca Göring au devenit unelte nemiloase ale tiraniei naziste, respectând ordinele Führerului fără crâcnire. Printre ei se numără Rudolf Hess (1900 – 1947), comandantul lagărului de la Auschwitz, care a comandat exterminarea a peste 1, 5 milioane de fiinţe umane. Când a fost interogat după capturare, Hess a confirmat că fusese crescut într-un mediu strict şi fervent religios, iar într-un timp părea destinat preoţiei. Faptul că trebuise să respecte ordinele părinţilor săi, ale profesorilor şi preoţilor întotdeauna şi fără întrebări îi fusese imprimat în timpul copilăriei prin „mijloace de forţă". I se spusese că nimic nu trebuie să-l abată de la îndeplinirea datoriei. Pentru că părinţii săi nu-i arătau nicio afecţiune, el a căutat prietenia animalelor. Şeful său din SS, Heinrich Himmler (1900 – 1945), trebuie să fi avut o copilărie asemănătoare, pentru că odată l-a criticat pe cel care îl interoga, supărat că acestuia îi

11 Ai eu vânătoarea ca hobby. „Cum poţi găsi plăcere”, protesta el, „în împuşcarea din adăpost a iinoi biete fiinţe care pasc la marginea pădurii, lipsite de apărare i nevinovaţi i le pui a simplu o crimă. Natura este minunat de frumoasă şi Iii, a. Aiilinal an ilieptul să trăiască”. Poate părea un sentiment uimitor la un în ÎN I ilimai IOI 11II aiea şi uciderea a milioane de semeni, dar în mintea Miiilini vei tunul evreii ci au icotişi la fiinţe subumane – „paraziţi”, boli care ileliiiltiii exterminate.

11. I ai naţia politică.1, IK tala din copilăria lui Hitler era neobişnuită, sub iiiln e. Pecti pl unu (icimama turlei epoci, alţi viitori despoţi din societăţi.1. Mi de ilili i tu au mai şi ei chinuri, brutalitate şi umilinţe în anii lor de t. Uiiian I inul dintre marii tirani ai secolului XX, Iosif Stalin, a trăit o copilărie ti. Imn de asemănătoare cu cea a lui Hitler. Născut cu zece ani mai devreme decât acesta, în 1879, el a crescut într-un orăşel din Georgia, ca fiu nelegitim, având un tată vitreg beţiv care îl umilea bătându-l fără milă în prezenţa mamei lui neputincioase. Ca şi în cazul lui Hitler, nu exista nimeni care să-l apere ori să i acorde atenţie. Ura lui Stalin pentru tatăl lui vitreg trebuie să fi fost fost Ioane puternică; se spune chiar că în 1906 el a încercat să angajeze un tăietor de lemne din lelavi care să i ucidă. În plus, Stalin suferea permanent din cauza mai am piei ale, moştenite care avea să-l urmărească în timpul vieţii de adult. O epidemie de variolă la vârsta de şapte ani l-a lăsat cu faţa puternic ciupită de vărsat şi cu porecla de „Sifiliticul” în sat. Oricum, ce era mai rău avea să vină. I. a puţin timp după aceea, a fost călcat de o căruţă; infecţia care a urmat l-a lăsat cu un umăr beteag, ceea ce l-a scutit de armată în timpul Primului Război Mondial. Unii biografi au sugerat că rana nu a fost accidentală, ci rezultatul unei bătăi deosebit de crunte, primită de la tatăl său. Se pare că fracturile netratate, de tipul celei de care a suferit el, sunt comune la copiii bătuţi. Ei ridică braţul stâng pentru a se apăra de bâţul din mâna dreaptă a părintelui. În cazul lui Stalin, braţul stâng a rămas cu şapte centimetri mai scurt decât cel drept şi adesea era nevoie să fie susţinut cu o legătură. Ghinionul a lovit din nou peste cinci ani, când a fost călcat a doua oară. Piciorul i-a fost grav afectat, rană care i-a provocat pentru totdeauna un mers dizgraţios. Unii biografi au speculat că această acumulare de vătămări a însemnat că Stalin a suferit de dureri tot restul vieţii şi de aceea a dezvoltat o animozitate amară şi cinică faţă de ceilalţi, care, la rândul ei, a contribuit la natura lui iritabilă şi sadică. Ca tânăr, Stalin trebuie să fi fost o apariţie respingătoare, căci

era scund şi cu urme de vărsat pe faţă, cu un braţ cu şapte centimetri mai scurt şi cu degetele de la ambele picioare unite Mai mult, el a trebuit să poarte stigmatul nelegitimităţii: mama lui, Uluitei ina Clelndze, a fost o servitoare care a rămas gravidă cu stăpânul ei. Acesta a mai n-ai o cu cizmarul satului, un beţiv care-şi bătea nevasta şi copilul. Batjocorit de oamenii din Gori, Stalin a îndurat nefericirea zilnică aproape ca un proscris, singura compensaţie fiind rarele semne de afecţiune ale mamei sale şi relativa prosperitate din familie. Viaţa lor de familie, aşa cum era ea, s-a terminat brusc atunci când tatăl vitreg i-a abandonat şi a plecat în alt sat. Se spune că, ajunşi săraci, mama lui a înnebunit pe jumătate din cauza grijilor şi era văzută umblând pe străzile din Gori cu părul despletit, rugându-se, cântând şi mormăind singură. Purtarea ei a trezit în Stalin o hotărâre de neclintit să nu se lase niciodată doborât de greutăţi. De-a lungul vieţii, el nu a fost văzut niciodată plângând sau arătându-şi emoţiile în public; a adoptat, în schimb, o mină zâmbitoare şi încrezătoare.

Pentru un băiat sărac din Georgia, singura cale către educaţie era seminarul religios. Stalin a intrat în 1892 la seminarul din Tbilisi (Tiflis), unde s-a dovedit un dur singuratic care învăţase să-şi poarte singur de grijă. Cum îşi amintea mai târziu Iosif Iremaşvili, un prieten din şcoală, „el îşi bătea joc de nenorocirea sau de bucuriile celorlalţi şi era lipsit de compasiune pentru animale sau oameni, îi făcea plăcere să-i sperie pe ceilalţi băieţi. Pentru Stalin, prietenia însemna supunerea celorlalţi voinţei lui domin atoarv". Istoricul Alan Bullock scria în cartea lui Hitler şi Stalin: vieţi paralele (1991): „Experienţa primei lui jumătăţi de viaţă, traiul la periferia societăţii, adesea în tovărăşia hoţilor şi a altor oameni fără căpătâi... i-au lăsat traume psihologice de care nu se va elibera niciodată. El părea o persoană aspră, necioplită şi dificilă, a cărei motivaţie originară de revoluţionar era animată mult mai mult de ură şi resentiment decât de idealism".

La fel ca Idi Amin în Uganda, Stalin provenea dintr-o minoritate privită de sus de elita rusească, care o considera profund provincială; totuşi, în secolul al XII-lea, Georgia întrecuse în strălucire mai primitiva Rusie vestică, atât cultural, cât şi militar. Toată viaţa lui, Stalin a fost fascinat de istoria Georgiei. Cariera lui politică semăna izbitor cu cea a nemiloşilor regi medievali georgieni, care nu ezitau să-şi distrugă potenţialii rivali, chiar şi pe cei care îi slujiseră bine. Unul dintre modelele sale a fost regele David al IV-lea, care a urcat pe tron

în 1089, după o ocupaţie islamică arabă care a durat din secolul al VII-lea până în secolul al IX-lea. Războinic formidabil, el i-a alungat din Tbilisi pe turcii selgiucizi şi şi-a transformat ţara într-una dintre cele mai bogate din regiune, iniţiind mari proiecte care i-au adus renumele de „David Ziditorul". Numai domnia nepoatei sale, regina Tamara, care a extins graniţele Georgiei până la Marea Caspică, poate fi comparată cu a lui. Această epocă de aur a Georgiei a exercitat o atracţie şi mai mare asupra lui Stalin, cititor pasionat, pentru că regele David al IV-lea a fost şi un mare scriitor şi autor al operei clasice Imnurile Căinţei. Tradiţia regilor militari care au încurajat şi artele a continuat peste mai bine de 200 de ani cu alt monarh, George al V-lea, care i-a alungat pe barbari înapoi peste Munţii Caucaz în 1320, aproape la fel cum va face şi Stalin cu invadatorii germani în 1942. Şi domnia lui George al V-lea a fost caracterizată de o artă şi cultură laice magnifice, de dezbateri filosofice şi de o serie de inovaţii politice care au inclus toleranţa religioasă şi etnică. În Stalin avea să se manifeste o altă caracteristică georgiană: capacitatea de a se simţi ofensat cu mare uşurinţă şi o hotărâre rece de a răzbuna orice insultă. Totuşi, avea totodată o mare şiretenie şi răbdare, combinate cu o înfricoşătoare abilitate de a citi gândurile adversarilor după voia sa. Era întotdeauna gata pentru un potenţial atac, paranoia lui făcându-l să lovească I 11111111 Din această cauză, milioane de oameni bănuiţi pe nedrept au fost 11. T îţi intimaţi, II «îi... HI exilaţi ori, după cum se întâmpla uneori, eliberaţi c11II, i îne. Îi i un ionii câinii un capriciu al despotului.

U, III, III potului Italian Henito Mussolini a fost să aibă şi el o copilărie IM h II Ihi el. Îi lei, I, 1.mu de şcoală au fost cei mai amari din viaţa lui; totuşi, ui. Miţele lui, ÎI lel. Itiv minore pe lângă brutalitatea de care au avut parte cei i hI" mielul nuul Im llitlei şi Stalin. Lui Mussolini nu i-a plăcut şcoala în Mima din l. Ieiil. I unde.1 Inşi trimis la vârsta de nouă ani, deoarece atmosfera 111111 11.1 1 noi ivi... lieie. I coiisiantă erau contrare naturii lui de răzvrătit. Era însă, UN MI, E 1 IT M II. Unicul lui pl ieten fiind un băiat cu capul tare, la propriu, pe a, mulţi.1.1.1 Mussolini pretinde că ar fi spart cărămizi. A fost şi umilit, pentru...1.1 luşi obligat să stea alături de copiii care nu plăteau taxă, chiar dacă părinţii Im acceptaseră să plătească taxa, iar în felul acesta punea în evidenţă sărăcia lamillei. În al doilea an de şcoală, şi-a demonstrat viitoarele calităţi de organizator conducând o grevă a elevilor împotriva mâncării proaste, înainte de a înjunghia un alt băiat

şi a fi exmatriculat imediat. Faptul că şcoala i-a dat atunci lamilia ni judecata pentru a-şi recupera taxele n-a făcut decât să sporească riiimnitul lui d «umilinţă şi de furie.

el de al pniiulea membru al acestui cvartet de despoţi ai secolului XX, Mao /eilong, 1 lost batiu rău atunci când era copil şi a dezvoltat un resentiment pe viaţă contra tatălui său. Mao i-l descria odată jurnalistului american Edgar Snow ca „un om iute la mânie care ne bătea frecvent pe fraţii mei şi pe mine. Nu ne dădea bani, orice s-ar fi întâmplat, şi mâncare numai pe sponci". Totuşi, ceea ce pare să i fi înfuriat pe Mao mult mai mult decât bătăile era lipsa de generozitate.1 lată lui sau faţă de săraci, care se poate prea bine să fi declanşat preocuparea lui pentru săracii Chinei rurale. Umilinţa trăită de ceilalţi despoţi a fost prezentă, 1 111 copil. Îi ia lui Mao, deşi într-o formă mai blândă: tatăl său îl folosea pentru a colecta datoriile, trimiţându-l prin sat pentru a strânge banii pentru găinile şi ouăle pe care le vânduse. Viitorul conducător al Chinei găsea acest lucru înjositor şi stânjenitor, dar nu atât de dăunător ca insistenţa tatălui ca el să primească doar o educaţie minimală – potrivită unui om care avea să-şi petreacă restul vieţii la munca câmpului. Un astfel de tratament a provocat mânie şi dispreţ în sufletul copilului. „Am învăţat să îl urăsc", îi spunea Mao mai târziu lui Snow. Dar, spre deosebire de Hitler şi Stalin, Mao a fost în stare să riposteze faţă de tatăl despotic, organizându-şi toată familia să se ridice împotriva lui şi să facă front comun. Această capacitate de organizare îi va fi de mare folos în cariera politică. De-a lungul vieţii sale, Mao s-a referit constant la modul în care baia ha din copilărie contra tatălui său îi influenţase acţiunile ulterioare. Aşa cum a mia Alice Miller, un copil care a simţit autoritatea ca fiind frustrantă şi debililantă o va folosi, ca adult, în acţiuni punitive şi răzbunătoare. În cazul unui despot politic, ea este folosită pentru a înrobi voinţei sale o întreagă societate. Astfel, puterea se dovedeşte a fi o otravă care în cele din urmă îl copleşeşte chiar şi pe un idealist ca Mao.

Nicolae Ceauşescu din România se numără şi el printre alţi tirani care au experimentat suferinţa, deoarece se afla la bunul plac al unui tată beţiv şi violent. În plus, el a suferit şi umilinţa batjocurii publice, deoarece tatăl său îşi abandona periodic mica gospodărie şi se ducea să hoinărească prin Bucureşti în căutare de băutură şi prostituate, lăsându-şi familia fără niciun ban. Asemeni lui Stalin, Ceauşescu suferea de un defect fizic evident, în cazul lui bâlbâiala

enervantă pe care a reuşit să o depăşească în timpul ascensiunii la putere în Partidul Comunist Român. Ca în toate celelalte cazuri de copilărie nefericită, umilinţa suferită de el în faţa satului pare să fi fost la fel de dăunătoare ca şi violenţa în sine. În aceste circumstanţe, ura faţă de tatăl care îl teroriza este transferată asupra martorilor ruşinii copilului, iar el ajunge să urască integral comunitatea. Acest lucru este evident în special în cazul lui Icii Amin, despotul criminal al Ugandei, care a fost crescut de o mamă nubiană singură într-un sat de lângă oraşul Jinja. Ca membri ai unui trib minoritar, atât mama, cât şi fiul erau trataţi cu dispreţ de către comunitatea dominantă bantu kakway. Totodată, familia lui Amin era musulmană, într-o societate care era în cea mai mare parte creştină, fiind astfel exclusă de la tradiţiile şi ritualurile tribale locale. Mama lui Amin nu pare să-i fi oferit dragostea care ar fi putut compensa sărăcia şi respingerea pe care le îndura copilul. Acest lucru a devenit atât de insuportabil, încât la vârsta de numai nouă ani Amin şi-a părăsit mama şi a plecat să colinde şi să trăiască pe cont propriu, fără a mai lua vreodată legătura cu ea. Mergând din sat în sat, el a supravieţuit ca un mic hoţ, furând hrană şi ţigări din case. Aproape mort de foame, a găsit în cele din urmă o bază a armatei britanice, unde a fost primit şi i s-a dat de lucru la bucătărie, astfel începând cea mai ciudată carieră militară din istoria armatei britanice: Idi Amin a progresat de la spălător de vase la feldmareşal.

Un exemplu şi mai bizar de umilinţă suferită în copilărie este cel al lui François „Papa Doc" Duvalier (1907 – 1971), conducătorul despotic al statului Haiti timp de aproape două decenii. Mama lui Duvalier a fost declarată bolnavă mintal şi închisă într-un ospiciu din Port-au-Prince, pe când el era încă un copil. Ca urmare, Duvalier a dezvoltat un acut şi neobişnuit sentiment al ruşinii, exacerbat de educaţia primită de la o mătuşă în condiţii de privaţiune. În societatea haitiană a epocii, dominată de voodoo, boala mintală purta stigmatul magiei; cu siguranţă, acest lucru l-a făcut pe Duvalier să se închidă în el şi să evite compania altor copii. Liniştit şi bine educat, în tinereţe nu dădea niciun semn de ceea ce avea să facă odată ajuns la putere. Totuşi, la fel ca Hitler, a scris o broşură ideologică unde exprima în amănunt ura lui nedisimulată faţă de mulatri, de Biserica Catolică şi de străini în general; ca şi Führerul, el nu a pierdut timpul pentru a-şi pune în practică teoriile represive când a fost ales preşedinte în Haiti în 1957. Mic, cu ochelari şi îmbrăcat cu hainele scurtate ale bunicului

său, Duvalier trebuie să fi părut o apariţie stranie şi poate jalnică pe străzile din Port-au-Prince. El şi-a păstrat stilul de birocrat ponosit tot restul vieţii, proiectând imaginea unui doctor de ţară liniştit în toată perioada conducerii sale despotice şi însetate de sânge din Haiti.

Aspri mi modest şi mi uşi ciudat de sinistru al lui Duvalier a contrastat complet Iul dr. Polului libian Muammar al-Gaddafi (n. 1942; preşedinte al Libiei iliu). A i. Uni îmbrăcăminte viu colorată continuă să surprindă. Trauma… i ani Im lui.1 Inşi rezultatul privaţiunilor sau al brutalităţilor, ci moartea HIII. I. În niannul în, uei coloniale de ocupaţie, a majorităţii celor apropiaţi lui. Vi, îi mă Iuţii, i. Îi şi bunicul au fost ucişi de trupele lui Mussolini în anii 1930, în lat Al. I losi închis de italieni, înainte de a fi prins şi aruncat în închisoare de Iigle/l l'iivni de n prezenţă masculină în primii ani de viaţă, Gaddafi şi-a găsit icliu'lului i icilmţa islaniK a şi în angajamentul tot mai puternic pentru cauza nuli micuţi i i ihici renii II că familia lui de beduini era prea săracă pentru a-i. lui Mala. Aiul a contribuit pentru a-i plăti taxele la şcoala islamică locală, i Imilli că este nevoit să primească pomana publică, la vârsta de cincisprezece atu tânărul a decis că va răsturna monarhia cârmuitoare şi va deveni singurul conducător al Libiei.

Deşi experienţele unei copilării îngrozitoare par a fi norma pentru mulţi dimie cei mai răi despoţi ai secolului XX, există întotdeauna excepţii de la regulă. I iuţi pai… i se fi biiciuat de o copilărie perfect normală, prosperă şi chiar liniştită. Lui n iiiplu. I'ol l'oi, vinovat pentru Câmpiile Morţii din Cambodgia, a fost tu lliu. le pe domeniul vast al tatălui său şi a primit o educaţie bună. Viaţa di lumilic a fost normală, iar el a avut avantajul de a avea o soră atractivă şi influentă, Kocung, care a fost amantă regală. La fel ca Stalin, de la o vârstă Iragedă a fost supus rigorilor religiei, petrecând un an de călugărie ca novice la templul budist Wat Bottum Vaddei, de lângă palatul regal aurit din Phnom Penh.

Lotuşi, în adolescenţă i s-a întâmplat un lucru ciudat. Roeung trăia între /ulucile palatului, fiind una dintre concubinele regale ale vârstnicului rege Miiivong l. A vârsta de cincisprezece ani băiatul era considerat încă un copil şi i se îngăduia sa. Şi viziteze sora în harem. După cum spune Keng Vannsak, contemporan cu Pol Pot şi care mai târziu a devenit mentorul lui politic la Paris, femeile din harem îşi îngăduiau jocuri sexuale cu el, oprindu-se chiar înaintea contactului. Era cu siguranţă o experienţă neobişnuită pentru un adolescent şi se

poate să fi provocat într-un fel sentimentul frustrării, combinat cu o lipsă aproape totală de emoţii de care a dat dovadă mai târziu în viaţă.

CAPITOLUL TREI

Răzbunare criminală

CÂND A PUS MÂNA PE PUTERE ÎN UGANDA, pe 25 ianuarie 1971, Idi Amin s-a mişcat rapid, pentru a se răzbuna pe ţara care-l respinsese şi-l dispreţuise când era copil. Fiecare membru al administraţiei predecesorului său, Milton Obote (1924 – 2005; preşedinte 1966 – 1971 şi 1980 – 1985), a fost capturat şi executat imediat de plutonul de execuţie. Apoi a ordonat arestarea a numeroşi specialişti capabili ai ţării, printre care avocaţi, clerici, profesori şi chiar medici. Crimele lor erau că primiseră educaţia care îi fusese refuzată lui Amin şi că prosperaseră într-o societate care pe el îl respinsese. În realitate, doar forţele britanice de ocupaţie îl trataseră cu oarecare respect şi-i arătaseră calea de ieşire din sărăcia şi nefericirea pe care le trăise în copilărie. Toate ororile la care şi-a supus victimele în acele prime zile ale guvernării sale sunt la fel de îngrozitoare şi primitive ca acelea pe care le comiseseră naziştii sau chiar Ivan cel Groaznic. Preşedintele Curţii Supreme ugandeze, Benedicto Kiwanuka (1922 – 1972), a fost aruncat în închisoare, unde i s-au tăiat mâinile şi picioarele, apoi organele genitale, care i-au fost îndesate în gură, înainte ca torţionarii lui să-l ardă de viu. Frank Kalimuzo, prorector al Universităţii Makere, a fost arestat în aceeaşi zi şi nu a mai fost văzut în viaţă niciodată. Stătuse toată noaptea nepăsător, ascultând la radioul ugandez cum este denunţat, în timp ce îşi aştepta ucigaşii să sosească. Cei mai mulţi dintre condamnaţi erau duşi mai întâi la palatul din Kampala al fostului rege al Ugandei, Kabaka*, unde lui Amin îi plăcea să-i urmărească cum agonizează şi imploră milă în timp ce erau torturaţi şi supuşi supliciilor. După care, ca o reiterare a atacului sângeros al lui Stalin împotriva Armatei Roşii, Amin a pus să fie arestaţi şi împuşcaţi majoritatea ofiţerilor superiori ai armatei ugandeze. Foarte curând s-a dovedit că nimeni din Uganda care primise o educaţie aleasă ori se aflase într-o funcţie înaltă nu era în siguranţă. După uciderea sau fuga din ţară a oficialităţilor de rang înalt, funcţionarii publici obişnuiţi s-au străduit să menţină pe linia de plutire economia ugandeză şi administraţia, care se îndreptau însă rapid spre colaps. Apoi şi aceştia au ajuns ţinta atacurilor lui Amin, cei mai norocoşi fiind concediaţi din funcţii, dar alţii împuşcaţi, împreună

cu nenumăraţi ofiţeri de poliţie. Singura autoritate rămasă era armata, condusă acum de ofiţerii inferiori.

Pentru a sărbători prima aniversare a loviturii de stat, Amin a mai lovit o dată, dând ordin ca 503 deţinuţi de la închisoarea Mutakula din Kampala să fie

* kabaka conducător în regalitatea africană (n.tr.)

MI I... ÎI iuţi Ne cmimrn/. Rt ca până în luna martie a anului următor, peste 30.000 d. Ne inilr/i la i CI. I. ucişi de noul regim. Aproape în fiecare seară, un Amin n ilul mu. Ipiii II, i televiziunea controlată de stat, dând mereu asigurări l „P. Mini în felul lui p. Iiintesc, că totul merge bine şi că morţile despre care ar fi puiul mil1 o. Ui iezuitului unor accidente sau al ciocnirilor de graniţă cu n ni «IC iiuil. Inieue, liiiul însă investigate cu mare atenţie de forţele de securitate îi unic. E Amin. I lenunţat ulterior la discursurile lui oficiale către popor în l. În MU i 111.11111 ic li îi spontane, i osiile cu obişnuita lui jovialitate de măscărici. Le mii... n. Îi i ni.im, 11 e de această jovialitate au ieşit la iveală când, în cele un niul i îi. I ian/. Ană a invadat Uganda, alungând de la putere regimul im.1. ¡nun la subsolul cartierului general al lui Amin, soldaţii au găsit un canal di uigeie pătat de sânge, unde prizonierii erau forţaţi să se întindă pe jos inamic de a îi împuşcaţi, astfel încât să li se scurgă sângele pe canal fără să paiele podeaua. Era un procedeu simplu; următoarea persoană care avea să fie executată căra cadavrul predecesorului său către o grămadă de afară, apoi se întorcea şi cobota, luându-i locul în canal. Oroarea absolută a acestei metode oul n le uliii i. lui a pe cai e o nul tise Amin împotriva societăţii ugandeze. Având în VI Îl ie-n. Iiuiu îmi H bale din Africa, aşa cum mai târziu aveau să fie o 11 în în (onţ. O şi Kwantla, IUI a fost surprinzător că acesta s-a folosit de vi upul.fi noi ilar, nubienii, pentru a se răzbuna pe triburile în mod tradiţional mai numeroase şi mai puternice şi pe comunitatea asiatică al cărei rol III economia ugandeză era important, comunitate pe care o alungase din Uganda în septembrie 1972. Când, după răsturnarea lui de la putere, a fost intervievat în Ai abia Saudită, Amin a fost întrebat dacă are remuşcări pentru ceea ce făcuse în Uganda Nu", a replicat el. „Doar nostalgie".

loiuşi. Iutualiiuica lui Amin nu era ceva nou în Uganda; metodele lui din (onice de control le fuseseră probabil familiare vechilor locuitori. Buganda, cum era cunoscută ţara în secolul al XIX-lea, a fost vizitată pentru prima oară de europeni când exploratorul englez John

Hanning Speke, aflat în căutarea izvoarelor Nilului, a ajuns acolo în 1859. Conducătorul de atunci, regele Mutesa (e. 1838 – 1884; a domnit 1856 – 1884) pedepsea cea mai mică abatere de la icgulile lui complicate de comportament prin moartea instantanee, dusă la îndeplinire de gărzile lui de corp. În momente bine stabilite, oficialităţile de la curte trebuia să-l însoţească, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, iar cei care greşeau şi nu-i dădeau corect onorul sau nu purtau cum se cuvine hainele erau, de asemenea, executaţi pe loc. Dezvăluirea celei mai mici părţi de gleznă goală ia semn de lipsă de respect la curtea lui Mutesa şi constituia o ofensă capitală. Iiioideauna în prezenţa regelui era necesară prudenţă extremă, pentru că, dacă II atingeai din greşeală tronul sau veşmintele sau chiar dacă aruncai o privire III direcţia vreuneia dintre soţiile sale, te păştea tot pedeapsa cu moartea. Toţi membrii curţii sale se mişcau cu precauţie, de teama pedepsei instantanee care-l aştepta pe orice paj care, atunci când ducea un mesaj, mergea normal în loc să alerge, de exemplu. Lucrurile din afara ţării erau interzise pentru oricine, cu excepţia membrilor familiei regale. Cei asupra cărora se găseau mărgele sau bijuterii din alamă erau uciși pe loc. În timpul petrecut la curtea regelui Mutesa, Speke a urmărit cu groază şi fascinaţie cum oamenii erau executaţi zilnic pentru greşeli banale. Unul dintre cele mai oribile cazuri la care Speke a fost martor a fost al unei tinere femei care fugise de la soţul ei şi se adăpostise câteva zile la un bătrân decrepit. Amândoi au fost aduşi în faţa lui Mutesa, care a ordonat să fie hrăniţi şi ţinuţi în viaţă cât se poate de mult, timp în care erau dezmembraţi sistematic şi daţi ca hrană vulturilor. Cu altă ocazie, Speke i-a oferit lui Mutesa nişte carabine. Regele a încărcat una dintre arme, apoi i-a dat-o unui paj şi i-a spus să-i încerce forţa trăgând într-unul dintre cei de faţă, ceea ce pajul a făcut imediat. Mai târziu, pe când se plimbau împreună, Mutesa a văzut o femeie care primise pedeapsa de a fi legată de un copac. Luând carabina primită de la Speke, el a împuşcat-o pe loc, mortal. Speke a observat că acest comportament nu era nefiresc într-o ţară unde era obiceiul ca fraţii unui nou rege să fie arşi de vii când acesta se urca pe tron.

Astfel de barbarii comise de despoţi nemiloşi erau obişnuite şi în alte părţi ale Africii, după cum îşi aminteşte un alt explorator mai de demult, Henry Fynn. Pe când se afla la curtea regelui zulus Shaka (e. 1787 – 1828; a domnit 1816 – 1828), a observat că cea mai mică,

aproape imperceptibilă mişcare de deget a regelui însemna că cineva trebuia să dispară urgent. În prima zi petrecută la curte, Fynn a fost martor la execuţia a zece bărbaţi; apoi, în altă zi, 60 de băieţi sub doisprezece ani au fost ucişi înainte ca Shaka să ia micul dejun. Metoda de execuţie la zuluşi era ruperea bruscă a gâtului, dar oricine era acuzat de vrăjitorie era spânzurat de picioare de un copac şi ars lent până murea. Uneori, după tehnica făcută celebră de Vlad Ţepeş, victimei i se vâra o ţepuşă prin anus şi era lăsată să agonizeze până la moarte. Pe toată durata şederii sale la curtea lui Shaka, Fynn a fost martor, cu o groază din ce în ce mai mare, la astfel de atrocităţi cotidiene, cum ar fi masacrarea a 500 de femei pentru presupusă vrăjitorie. Brutalitatea părea a fi regula generală pe tot cuprinsul regatului zulus. Şi mama lui Shaka, Nandi, avea autoritatea de a ordona execuţii, iar fiecărui şef de sat i se permitea să ucidă pe oricare dintre oamenii săi. Unul dintre cele mai bizare evenimente la care a fost martor Fynn a fost ceremonia de doliu care a urmat după moartea lui Nandi. A fost strâns un grup de 8.000 de oameni cărora li s-a ordonat să nu mănânce ori să bea, ci să bocească. Cei care nu au reuşit să lăcrimeze sau care au fost găsiţi la râul din apropiere, încercând să bea apă, au fost omorâţi în bătaie de ceilalţi. Până a doua zi după-amiază, Fynn a calculat că 7.000 de oameni pieriseră în acest mod, în timp ce Shaka şi căpeteniile lui se dedau la neruşinate reprezentaţii de suferinţă. Dar ororile nu s-au sfârşit acolo. Shaka a ordonat apoi execuţia uneia dintre mătuşile lui, pe care nu o plăcuse Nandi, iar soldaţii au fost trimişi să-i ucidă pe toţi cei care nu veniseră să-şi exprime durerea. Într-un ultim gest de brutalitate, toate femeile găsite însărcinate în interval de un an de la moartea lui Nandi au fost executate, împreună cu soţii lor.

Ludei, a în coillt-x1111 trecutului sângeros al Ugandei, despotismul lui Amin I 111, 11 i mai i H p11 ului; el a reînviat pur şi simplu o tradiţie sălbatică ce fusese Minunam în TImpuindiiiuustiaţiei coloniale britanice, între 1896 şi 1962. Ceea, I, I I mul, H am III leg", miră cu această tiranie este caracterul său complet uium ui. A... le împăiţilă după un capriciu şi nimeni nu ştie cine va fi mm i v i-a fi mani a bruşte şi iraţionale a despotului. Astfel de cârmite uminif. I de... în ia, dai sângeroasa domnie a împăratului roman i, 111 111 e MI O (10 di ani mai devreme, când patricienii romani trăiau cu teama I uit. I Im I.inşii de di Poziţie şi a pedepselor aleatoare. Într-adevăr, esteibil. A,

peii în umilinţele pe care le îndurase din cauza lui Tiberius, alil uia i i îi ia/bunai pe împărat. Potrivit uneia dintre relatările despre moarii i utipăi ai uluiul vârstă de 77 de ani, în anul 37 d.Hr., Caligula a scos inelul trupei lui MI sigiliu de pe degetul lui Tiberius, crezând că acesta murise, fiind apoi alinai de mulţime ca noul împărat. S-a anunţat însă după aceea că Tiberius şi-a leveiut şi cere de mâncare. Caligula a fost îngrozit de gândul răzbunării lui I iliei ut, a i-a ordonat lui Naevius Cordus Sertorius Macro, comandantul Gărzii în i I ILNI A III doiinitorul împăratului şi să-l sufoce cu o pernă.

I Iu n de la mi puiul domniei sale, Caligula s-a purtat cu o perversitate iiilluiiriinuie, pe i /lud vil, na o legiune romană staţionată pe Rin, a decis decimau, i ai". Lina (le îndată, pe motiv că soldaţii se răzvrătiseră împotriva tatălui au, i iei mnmetis (r. 16 î. Hr19 d. Hr), cu 24 de ani mai înainte. Obiceiul brutal al decimai îi era o tradiţie romană acceptată. Soldaţii erau dispuşi în formaţie de pniadă, apoi li se comanda să tragă la sorţi unul din zece oameni care avea a lie omoi Al ut bălaie cu bâtele de camarazi. Dar când legionarii s-au înfuriat, IUI „lilaţu paie, III pragul unei răzmeriţe, Caligula, un laş notoriu, în ciuda Iuiualllaţit lui. A bătut grăbii în retragere, întorcându-se la Roma. Caracterul ale Hm la al (leeiluloi sale, în acest caz, ca şi în privinţa multor alte aspecte ale domniei sale, dar şi cruzimile lui gratuite i-au şocat pe romani.

I, a Roma, împăratul şi-a găsit rapid alte victime mai uşoare – cetăţeni romani înstăriţi, pe care îi acuza de trădare ca să le ia averile. Se spune că a risipit rapid cei 27 de milioane de sesterţi de aur pe care îi moştenise de la Tiberius. Dar ai e, i Ma era nimic în comparaţie cu cruzimile la care îi supunea pe cei care îl iip. Itaseră în tinereţe sau îi criticau acum purtarea. Mânia sa era în mare măsură îndreptată împotriva Senatului, dintre ai cărui membri unii erau arestaţi arbitrar, apoi supuşi torturii şi unei morţi lente şi agonizante pentru presupusa infideliinie Sadismul său înnăscut era evident, căci îi obliga pe părinţi să fie martori la mei iiţta copiilor lor, în vreme ce el stătea şi privea, amuzându-se. Se deda la mai abia, ordonând arderea unui scriitor pentru că scrisese ceva ambiguu, au punea sălie bătuţi oameni până când aproape mureau, pentru ca pe urmă… I le dea voie să şi revină ca să le prelungească suferinţa.

Pe lângă sadism, Caligula simţea nevoia de a şoca şi a umili – ca răzbunare pentru nefericirea propriei copilării plină de durere, de pe

insula Capri. Umilinţele pe care le-a îndurat acolo au fost plătite cu vârf şi îndesat de cei care nu putuseră să-l apere pe el sau pe familia lui de tirania şi perversiunile sexuale ale lui Tiberius. Dispreţul său pentru ceea ce trecea drept moralitate romană a ieşit la iveală când a decis să deschidă un bordel în propriul palat. Primii clienţi au fost senatorii terifiaţi, care au fost chemaţi acolo împreună cu soţiile lor să îl servească. După cină a dus e pe rând pe fiecare soţie în dormitorul său, lăsându-l pe soţul umilit să stea cu ceilalţi în tăcere. Când se întorcea în încăpere, îşi povestea cu lux de amănunte isprăvile sexuale. O astfel de atitudine era de nesuportat, iar asasinarea împăratului, cândva iubit de oameni, a devenit inevitabilă. Eliberarea de sub tirania lui a avut loc în anul 41 d.Hr., în ianuarie, când câţiva membri ai Gărzii Pretor iene l-au înjunghiat mortal pe holul palatului său. În mod ironic, conducătorul acestora a fost Cassius Chaerea, un ofiţer de care Caligula îşi bătuse joc în faţa întregii curţi pentru că era efeminat.

Când Vlad Ţepeş a fost eliberat, în cele din urmă, şi s-a întors în 1448 în Valahia ca domnitor, dorinţa de a se răzbuna pe cei care-i distruseseră copilăria a alimentat o campanie dură împotriva suzeranilor săi turci. Decizia fratelui său Radu, acum musulman, de a rămâne la curtea sultanului, nu a uşurat situaţia. Când a ajuns în Valahia, Vlad a aflat că tatăl lui fusese asasinat cu un an în urmă, îngropat de viu chiar de către boierii răzvrătiţi. Înainte, aceeaşi soartă îi fusese rezervată fratelui său celui mai mare; alţi boieri puseseră să i se scoată ochii folosind ţepuşe încinse, înainte de a-l îngropa şi pe el de viu. Prin urmare, atacul de mai târziu al lui Vlad împotriva puterii boierilor a fost poate inevitabil, aşa cum a fost, peste un secol, şi cel al discipolului său, Ivan cel Groaznic. Deşi a domnit peste Valahia doar şapte ani, energia lui demonică a făcut din Vlad unul dintre cei mai faimoşi conducători din istoria Europei de Est. Atacurile lui violente împotriva duşmanilor turci au fost egalate doar de răzbunarea pe boierii pământeni trădători. Documentele istorice îl descriu pe Vlad ca pe un tiran psihopat, dar în acelaşi timp îl laudă ca pe un erou naţional, obligat să facă uz de metode crude împotriva unui duşman nemilos. În toată Europa creştină a secolului al XV-lea au circulat poveşti despre faptele de arme ale lui Vlad împotriva otomanilor, ceea ce i-a adus atât teamă, cât şi respect. Cele mai multe erau scrise în germană şi ilustrate cu gravuri care-l înfăţişau pe despot comiţând atrocităţi.

Majoritatea au fost realizate în vremea când Vlad era încă tânăr,

folosindu-se nou inventata tiparniţă; este poate primul exemplu din Europa în care mediile de informare promovează cultul personalităţii unui despot. Aceste publicaţii, bazate pe fapte de arme adevărate, chiar dacă foarte detaliate, cum ar fi Povestea înspăimântătoare şi cu adevărat extraordinară a unui tiran băutor de sânge, numit Prinţul Dracula, publicată în Austria în 1463, au devenit sursă de inspiraţie pentru poveştile de groază din epoca victoriană despre contele Dracula, aşa cum este povestirea celebră, dar complet neadevărată, a lui Bram Stoker despre un vampir care suge sângele. Singura legătură între Vlad şi Dracula este că tatăl lui Vlad era cunoscut sub numele de Dracul. În mod deloc surprinzător, cronicile turceşti scot în evidenţă cruzimile iraţionale pe care le comitea Vlad împotriva I Iu IM. IIIUIII 111, 11 ales III timpul bătăliilor din 1461 – 1462. În schimb, legendele inimiiiu n UN 11 i II înm. Utele de lângă ruinele fortăreţei lui Vlad de pe râul M, ilih îmi i pe un emu iaix şi-a apărat ţara împotriva turcilor într-o vreme ui. I pl iunie pl un spatele din regiune căzuseră sub jugul otoman.

I ’ne i.im uiueme ruseşti au adoptat aceeaşi linie, iar aceste poveşti despre i i.l. Mul voievod se pare că l-au inspirat pe tânărul Ivan cel Groaznic să-l ia.11 e uioili I pe di”. Polul valah. Între ei există asemănări izbitoare; amândoi au u în unii Iuul lumi nemiloase împotriva nobililor aroganţi şi ambii s-au linului MI unieiiuuaiea constantă a invaziilor de către popoare inamice.

lui i di f.ie că Ivan avea ferma convingere că se află pe pământ în imn i împlini lucrarea Domnului şi pentru a conduce Rusia prin drept divin. Nu uni supusul nimănui, doar al lui Hristos, fiul lui Dumnezeu”, spunea el fără, hivoi în această calitate, nu trebuia să-şi justifice campania de răzbunare împotrivii boierilor, nici uciderea oricui îndrăznea să-i nesocotească voinţa. Un i ulei de om se punea în calea vrerii lui Dumnezeu, deci era un eretic şi trebuia a iuomorât Ivan ajunsese chiar să creadă că folosirea violenţei împotriva llleu11. In11 iluioi în lui sfânta şi ca, de fapt, cruzimea în sine avea un efect r111111 a i eloi i. Ue o induiau Acest mod de a concepe regalitatea era i lumi de ne oi unde altundeva în Europa – poate doar cu i HI epţiu Npuiuei, ul perioada de apogeu a Sfintei Inchiziţii. Este posibil ca miei piei. Ueu data (le Ivan rolului său de ţar să fi fost acceptată datorită naturii neobişnuit de pioase a poporului rus; este posibil ca poporul să fi împărtăşit i onvliij-eiea de nezdruncinat a acestuia că Ţarul avea

dreptul dat de Dumnezeu îţiI pedp i pe cei care i încălcaţi voinţa. Într-o scrisoare către prietenul său din i „piliţi le i i el inulapropi.il sletuie, prinţul Andrei Kurbski (1528 – 1583), Ivan, i di i lui i din nou II eu. Iu credinţă cu o simplitate care te lasă fără grai: „Dacă I ui. A. Îl de drept şi de pios de ce nu ţi îngădui să accepţi suferinţă din partea meu, stăpânul tău, şi astfel să moşteneşti coroana vieţii?"

I'unând teoria în practică, el a dat ordin să fie distrus oraşul Novgorod în ianuarie 1570 doar pe baza simplei bănuieli că guvernatorii acestuia plănuiau i I predea Poloniei. Când ei au refuzat să deschidă porţile pentru armata lui, K un a dat ordin ca oraşul să fie împrejmuit cu ziduri, ca nimeni să nu poată fugi din el. În fiecare zi a asediului, soldaţii săi ucideau între 500 şi 1.000 dintre apărătorii oraşului şi capturau mult mai mulţi, care erau torturaţi cu brutalitate i apoi ucişi în prezenţa lui Ivan şi a fiului său. Deloc surprinzător, în cele din III mă oraşul s-a predat; dar nu înainte ca peste 20.000 dintre locuitorii săi să inu.ua de inaniţie sau de mâna soldaţilor asediatori.

I lua peste alta, poporul rus pare să fi fost mai degrabă impresionat decât inxiozii de metodele dure ale ţarului său. În 1564, când a părăsit Moscova pe ascuns de Crăciun, anunţându-şi intenţia de a abdica, a avut loc o revoltă populară. După o lună de negocieri, Ivan a acceptat în cele din urmă să se întoarcă, cu condiţia ca pedepsele pe care avea să le dea presupuşilor săi inamici să fie deplin iertate de popor. Înarmat cu această putere supremă, Ivan s-a întors triumfător la Moscova şi a purces să le dea o lecţie amară boierilor. Curând, toţi cei ce îi otrăviseră copilăria erau supuşi răzbunării lui implacabile. Arestaţi pe baza celei mai mici bănuieli sau a spuselor nenumăraţilor informatori care roiau la curtea lui, aceştia erau supuşi la cele mai oribile cruzimi. Trebuie să amintim că aceasta era epoca artistului Hieronymus Bosch (e. 1450 – 1516), ale cărui tablouri reflectă obsesia vremii privind vina şi tortura. Un fost favorit bănuit că i-a fost necredincios a fost tras în ţeapă, unde a zăcut cincisprezece ore. Când mama victimei a venit să se roage de îndurare pentru fiul ei muribund, Ivan i-a îndemnat pe 100 de soldaţi din artileria lui s-o violeze pe rând. Chiar şi după moartea femeii, el a continuat mârşăvia, ordonând ca rămăşiţele ei să fie date câinilor săi de vânătoare. A fost un act de sadism cumplit, comis cu o încântare atât de dementă, încât l-a făcut aproape unic în lunga istorie a despotismului. Deşi Ivan pretindea că purifică lumea de păcătoşi, metodele îndelung folosite şi profundul

interes personal pe care-l manifesta în ceea ce priveşte aspectele tehnice ale morţii sugerează că adevărata lui motivaţie era de fapt pura satisfacere a impulsurilor sadice.

Deşi Iosif Stalin nu a fost niciodată implicat personal în actul crimei, aşa cum fusese Ivan, a fost totuşi răspunzător de moartea a milioane de ruşi nevinovaţi. Aceşti oameni erau executaţi, munceau până mureau în gulagurile anilor 1930 sau mureau pur şi simplu de inaniţie din cauza politicilor economice dezastruoase ale lui Stalin. Fără excepţie, victimele lui au murit din cauza paranoiei despotului rus – rezultat al propriei nesiguranţe din copilărie. Stalin bănuia pe oricine, mai ales pe sfetnicii săi cei mai apropiaţi, şi căuta permanent ocazia de a lovi primul. Chiar şi atunci când ajunsese să deţină puterea supremă, iar toţi rivalii potenţiali erau fie morţi, fie în închisoare, Stalin era ros de bănuieli. Când vechiul său tovarăş, Serghei Kirov (1886 – 1934), a fost ucis de un asasin solitar în octombrie 1934, Stalin s-a folosit de prilej pentru a forţa Sovietul Suprem să ratifice aşa-numita „Lege Kirov". Cu paranoia lui obişnuită, Stalin devenise convins că Kirov reprezenta o ameninţare pentru el. În timp ce georgianul era gata să sacrifice principiile pentru avantaje personale, Kirov rămăsese acelaşi neschimbat bolşevic de modă veche, care dusese cu entuziasm lupta de clasă împotriva culacilor. Totuşi, în 1933 era clar că victoria bolşevicilor era totală, aşa că o relaxare a dictaturii sovietice era potrivită, în conformitate cu credinţa marxistă. În anul acela a început să se vorbească despre „linia Kirov" ca alternativă la controlul rigid al lui Stalin. Cu toate că acesta nu a condamnat în mod deschis această linie mai liberală, el a devenit din ce în ce mai circumspect în anul care a precedat Congresul al XVII-lea, desfăşurat în februarie 1934. Temerile lui Stalin s-au dovedit justificate când s-a aflat că unii dintre delegaţii mai vârstnici îl abordaseră pe Kirov, propunându-i să accepte să devină noul Secretar General. Acesta a refuzat categoric, nedorind divizarea partidului, dar acest lucru nu i-a împiedicat pe 289 dintre cei 1966 de delegaţi prezenţi să voteze împotriva lui Stalin. Din acel moment Kirov era condamnat. NKVD-ul din Leningrad a început să purice dosarele poliţiei în căutarea unui asasin. În cele linul nu în K 1 îi un individ, Nikolaiev, care era gata să ducă la îndeplinire. «n uţân l Inul dinih i ci mai respectabili biografi ai lui Stalin, Robert Conquest" i „Mir în A Mălin a dat ordinul ca Kirov să fie ucis. Moartea celui de-al doilea… i în i uniunii) îl iII L Îmi mea

Sovietică a devenit mijlocul de a-i extermina pe Mili di un mim îi pailidului comunist pe care îi bănuia că ar putea să-i fie, I. ÎI I ni mi-a completeze împotriva lui în viitor. Primii care au dispărut au fost. Lililí n iinaiii n lăposatului Kirov, cei o sută şi ceva de delegaţi care îl aplaudai i la nit im. Înință a partidului. Toţi au fost denunţaţi ca duşmani ai i „i" Uiiltil an ia (i şi ne executaţi, fie trimişi în gulaguri. Cu legea Kirov, Stalin

1.1 iuicic, i di Puţului în statul modern; exemplul lui a fost urmat curând I I linii i în i ai mania nazistă. Acum ambele tiranii aveau o lege care încălca… îi. piui esenţial de dreptate, făcând astfel posibilă executarea fără judecată i ill. Idenţilni suspectaţi, dacă aceasta era considerată necesară pentru apărarea. Laiului De acum înainte, oricine ar fi pus la îndoială autoritatea, fie în Rusia „v iciu a, Iic ut Germania nazistă, ştia că riscă întemniţarea şi execuţia sumară. I'eniii dipolii i are conduceau aceste societăţi, răzbunarea împotriva comunităţii"! i ale II dr. Pirţul. Elă i aud ei. Iu copii era aproape deplină.

I i-a îi ai. III III um şi nu ci la valea/. A întotdeauna cu moartea. În cazul des-Im Id.mu Muaiii.il al i úiddiili, aceasta a implicat impunerea unei moralii. Ip a lu'în I i i Htii nic asupra a ceea ce considera a fi o societate bogată şi.1… aileuia, cuie I forţase pe el să crească în sărăcie şi umilinţă. În septembrie IWI J, lănărul Gaddafi, în vârstă de 27 de ani, se număra printre ofiţerii care au pii, mana pe putere la TYipoli. Mai vârstnicul rege Idris (1890 – 1983; rege al Libiei l'fi IIWio) a lust detronat cu minimum de violenţă şi trimis în exil; cu ajutor i. Ailduli a devenit singurul conducător al acestui stat bogat în petrol.

Iu. I.I. La piu, el a condtimn.it Israelul şi a anunţat că din acel moment Libia i li VIU I i II aia de legile i imanului. Iară întârziere, societatea, care până atunci Iţe.ie tela tiv liberala, a fost supusă unor legi aspre, potrivit cărora hoţilor li se tăiau mâinile, iar femeile erau omorâte cu pietre pentru adulter. Alcoolul a fost interzis şi au fost închise toate cluburile de noapte, cazinourile şi bordelurile, i i. Uldali s-a implicat personal foarte activ în închiderea lor, însoţindu-i adesea pl soldaţi când veneau să bată uşile în cuie. La teatrul Bowdlerina, cel mai latini's cabaret din Tripoli pentru turişti, s-a suit chiar pe scenă în timpul spectacolului, agitând o puşcă, apoi a tras câteva focuri în tavan, în timp ce clienţii îngroziţi se buluceau spre ieşire. „Această cloacă a depravării occidentale este acum închisă oficial", a strigat Gaddafi.

Singura religie tolerată acum în Libia i-a islamul; la fel ca turcii după căderea Constantinopolului, Gaddafi a trans!" iinai toate bisericile şi sinagogile în moschei. Au intrat în vigoare restricţiile cunoscute ale despotismului: presa a fost cenzurată, activitatea politică interzisa, sindicatele desfiinţate. Părul lung la bărbaţi a devenit prohibit, iar lungimea fustelor la femei era controlată pe stradă de mulahi plătiţi de stat. Gaddafi a selecţionat pentru garda lui personală membri ai propriului său trib de beduini, pe a căror loialitate se putea baza, iar aceasta era completată de poliţia secretă, antrenată de egipteni în cele mai noi tehnici de interogare. A luat fiinţă o poliţie de stat clasică, deşi nu recurgea la tortura extremă şi crima asociate de Obicei cu astfel de regimuri. O excepţie a constituit-o execuţia publică, în februarie 1984, a unui grup de studenţi care demonstraseră împotriva controlului guvernamental excesiv.

Încurajat de banii din petrol, cum avea să facă mai târziu şi Hugo Chavez (n. 1954; preşedinte al Venezuelei din 1998), Gaddafi îşi măgulea vanitatea apărând permanent pe scena internaţională însoţit de o gardă de corp formată din trupe paramilitare libiene. Răzbunarea sa pe Occident pentru decadenţă a fost cu mult mai serioasă. El a sponsorizat grupul terorist Septembrie Negru, care i-a masacrat în 1972 pe atleţii israelieni la Jocurile Olimpice de la München, şi a finanţat nenumărate deturnări de avioane de către grupări palestiniene. De asemenea, i-a furnizat lui Idi Amin avioane militare care au fost distruse de israelieni la Entebbe, în Uganda. Aceste acţiuni agresive împotriva intereselor Occidentului au încetat brusc în 1986, când SUA au trimis 18 avioane de luptă F-III din Marea Britanie ca să-i bombardeze palatul din Tripoli, acţiune în care el a scăpat ca prin urechile acului, dar fiica lui adoptivă a fost ucisă. Atacul a determinat o schimbare de atitudine la Gaddafi; sprijinirea terorismului s-a diminuat, pe măsură ce şi-a dat seama că, deşi deţinea controlul complet asupra ţării sale, era vulnerabil în faţa atacurilor forţelor internaţionale. A fost aceeaşi lecţie pe care avea s-o înveţe Slobodan Miloşevici pe pielea lui, un deceniu mai târziu.

CAPITOLUL PATRU

Cruzimea obligatorie

I III AŢA – III ai I HAKHARIILOR COMISE DE VLAD, Ivan, Pol Pot sau Idi I ţ vuilu Îţi «t naşinc unor întrebări fascinante: au fost ei împinşi la excese I V, 1, ui" în III. IIIK ic înnăscute, cum ar fi plăcerea pentru

cruzimea în sine? MI.1 nul (IOVIKI. I. de lipsă de compasiune, acţionau numai pentru a-şi menţine pulm a i-a siguranţă este verosimil că tiranii secolului XX, ca Hitler şi Stalin, im.ni tutun. N personal pe nimeni şi s-au ţinut la mare distanţă de moartea şi urli i II în i pe care au provocat-o prin politica lor inumană. Se relatează că lui I În ÎI I a pl u ra lilnuil caic prezenta spânzurarea cu o coardă de pian a liderilor

1 îi ului i-a Imn iha il lui vi MI Niaiihenberg, dai se poate considera şi că făcea tuli li i il. A prunii… Mr. L-ai pa de a i vedea pe trădători primind ceea ce li. I, li i-a din autism pui l ulueiul nu era mai interesat nici de soarta niii" în Im di un II ţi din lagărele de concentrare; el a lăsat acest lucru, la fel ca altele III icginuil nazist, în seama ajutoarelor lui extrem de eficiente, ca lleiiirich llimmler şi Reinhard Heydrich (1904 – 1942), oameni care aveau puieiea de a privi nefericirea umană de aproape. Deşi există consemnări ale unor II de ocazionale de furie extremă, Hitler nu a arătat niciodată că este capabil i le vârâtenţă personală; el s-a ţinut la distanţă de ororile lagărelor de exterminare, l. I lei cum s-a ţinut şi de pericolele de pe câmpul de luptă. Absenţa lui de pe front Irazice mult mediatizatul lui curaj din Primul Război Mondial, când a câştigat

(i (Iruce de Fier în tranşee. Fotografiat în uniformă militară, Hitler nu pare niciodată convingător, iar evenimentele au demonstrat inepţia lui în materie de strategie militară. Ordinul său dat generalului von Paulus de a păstra Stalingradul cu orice preţ este cel mai evident exemplu de dependenţă de gesturi teatrale, în detrimentul bunului simţ militar. Refuzul lui Hitler de a-i permite generalului von Paulus retragerea din faţa copleşitorului inamic sovietic a dus în cele din urmă la predarea Stalingradului în ianuarie 1943, iar 91.000 de soldaţi germani au fost făcuţi prizonieri. Această înfrângere uimitoare a confirmat faptul că omul forte al Germaniei era complet epuizat, iar ţara era vulnerabilă în faţa înaintării i useşti care a urmat. Hider s-a adresat întotdeauna poporului german într-un limbaj dramatic, dar, odată cu intrarea ruşilor în Berlin, atunci când în sfârşit s-a ivit ocazia unui final wagnerian al regimului său, el a lipsit de la apel. În loc să fie în fruntea puţinelor trupe rămase care luptau contra invadatorilor ruşi, a ales să se ascundă şi să se sinucidă în propriul buncăr protector.

Stalin a fost la fel de circumspect în privinţa acţiunilor de pe linia frontului şi a implicării personale în cruzimi, fiind la fel de grijuliu ca Hitler în a se ţine la o distanţă respectabilă de frontul de bătălie

atunci când germanii avansau în Rusia în 1942. Chiar şi atunci când armata germană a fost clar înfrântă după Stalingrad, marele erou a rămas precaut, neapropiindu-se prea mult de teatrul luptelor, în ciuda popularităţii în creştere a generalului victorios Jukov (1896 – 1974), care începuse să-i ameninţe poziţia în faţa poporului rus. Deşi a fost o persoană brutală în tinereţe, la maturitate Stalin s-a ţinut la distanţă de punerea în practică a cruzimii, lăsând altora treburile murdare. Împins de paranoia lui obsesivă, el a trimis la moarte milioane de oameni, rezervându-şi agresivitatea personală pentru şedinţele brutale cu autorităţile şi colegii. Mulţi au relatat în scris că au avut de îndurat ameninţările lui malefice în fiecare seară, când se îmbăta, bătându-şi joc de tovarăşii săi cu glume de prost gust şi obligându-i să se poarte în faţa lui ca nişte câini de companie. Pentru despoţi ca Stalin, Hitler sau Mao Zedong, oamenii nu erau decât actorii din fanteziile lor personale – sau, mai precis, jucării umane folosite într-un joc al puterii şi, atunci când era cazul, pur şi simplu aruncate. În special în China era uşor să ignori individul, societăţile chineze procedând astfel încă de pe vremea Primului împărat. Mao a moştenit această tradiţie şi şi-a impus voinţa fără animozităţi personale sau plăcere a cruzimii, pe care regimul său le-a implicat în mod inevitabil. În China comunistă, ca şi în Coreea de Nord contemporană, a lui Kim Jong-Il, individul nu există decât ca unealtă oarbă a statului atotputernic. În acest context, producerea suferinţei nu este un proces conştient, pentru că acest lucru ar înzestra victimele cu mai multă importanţă decât merită. Acelaşi lucru este adevărat şi pentru alte regimuri totalitare ale secolului XX; milioanele de oameni care munceau până la moarte în gulaguri sau erau exterminate în lagăre de concentrare nu aveau nicio valoare pentru persecutorii lor. Nu există o demonstraţie mai bună a acestui fapt decât procesele industriale din camerele de gazare şi crematoriile naziste, proiectate să distrugă oameni ca pe gunoiul menajer.

Atrocităţile unui despot din timpuri mai vechi au fost consemnate de Suetonius, care a fost o prezenţă constantă la curtea lui Caligula şi a fost martor la evenimentele macabre care au avut loc aici. În lucrarea lui de Vita Caesarum (Vieţile Cezarilor), concluziile lui Suetonius lasă puţine dubii asupra faptului că el îl considera pe Caligula un sadic patologic periculos, căruia îi plăcea să privească torturi şi execuţii pentru plăcerea în sine.

El îşi trăda firea de o barbarie sălbatică îndeosebi în următoarele situaţii. Atunci când carnea pentru hrana animalelor sale sălbatice pentru spectacole nu se putea obţine decât la preţuri mari… După ce desfigura mulţi oameni de rang nobil, însemnându-i cu fierul roşu pe faţă, el îi condamna la munca în mină, la repararea drumurilor ori să lupte cu animalele sălbatice… El îi obliga pe părinţi să fie prezenţi la execuţia fiilor lor; iar unuia care s-a scuzat motivând o indispoziţie, i-a trimis lectica lui personală… Pentru câteva versuri spirituale, care aveau un dublu înţeles, el l-a ars de viu pe autorul unei farse, în mijlocul arenei amfiteatrului.

Mut. Pulir, t acestui sadism se desfăşura în faţa împăratului ca un fel de ţii. I. E 1111. T cină, torţionarii având ordinul expres să prelungească suferinţa i i iiim! e îi mai mult posibil, altfel se bucurau ei înşişi de aceeaşi soartă. S-a… ic i alígala că se bucura de spectacolul suferinţei umane aproape în… 11, i 1.11 am, n accentul despot, François „Papa Doc" Duvalier din Haiti, care, îi., i… nun! de tortură construită la subsolul palatului din Port-au-Prince, aşa i ilţil i i i Din. Nulă o piscină. A fost vopsită în maro-roşcat, pentru a masca i pete de sânge, şi avea pereţii prevăzuţi cu ferestruici prin care I luncii pitte. I III. III suferinţele victimelor sale. În prima parte a secolului i i». I h… i. Ip. II Hodriguez Francia (1766 – 1840; dictator al Paraguayului mii i M un I avut gusturi asemănătoare; lui îi făcea mare plăcere să asculte h I h mii iiiţiiniaiilor săi despre modul în care victimele urlau şi cereau îndurare. V unional «a execuţiile săptămânale din capitală, oraşul Asunción, să fie duse l i îndeplinite ni lata Palatului Prezidenţial, unde se afla o singură bancă, pe care ian i victima De la leiea, stră de la care privea, Francia înmâna atunci cu în cine iitiiituiliii de cm e uţic mimai trei gloanţe pentru a-şi face treaba. Dacă „lilaţii iiiu i „uit implan hei venia, dala fiind slaba precizie de tragere a fi în i ni mimai taneali victima, aceasta era ucisă apoi cu o ihii i. I lin îi îl ei, uct, Kiipiil cía lăsat apoi în soare o zi întreagă sub TI N UIŢI a lui I iiitu ta, i-a IUI tioleu macabru.

Ionic ai n-a (iau nimic pe lângă sadismul maniacal al lui Caligula. Oricum, laptele de auzime ale împăratului nu par să fi avut vreun scop politic; ele au îi ist îndeplinite numai pentru plăcerea sa. Există numeroase consemnări ale lui uicionius despre perversiunea lui şocantă, inclusiv o introspecţie în mintea lui a lígula, care după o criză de exces de sadism, se lamenta că era păcat că Roma în a-şi nu are un

singur gât, ca el să-l poată tăia. Mărturisirea acestui sentiment ci a periculoasă pentru orice conducător şi devenise inevitabil faptul că purtate, i din ce în ce mai sălbatică şi periculoasă a împăratului va duce la distrugerea Im. Ce interese politice puteau fi servite prin arestarea a trei senatori vârstnici în puterea nopţii şi aducerea lor la palat? În timp ce oamenii înspăimântaţi stăteau în teatrul palatului, aşteptându-şi iminenta execuţie, Caligula s-a năpustit deodată pe scenă într-o pelerină lungă şi a început să improvizeze un număr de cântec şi dans; apoi i-a dat afară pe senatori cu o mişcare veselă a mâinii. Era ca şi cum se hotărâse să-şi satisfacă simţul pervers al umorului înspăimântându-i pe cei pe care se bizuia cel mai mult. Pentru mulţi romani, împăratul era deja condamnat. Chiar într-o epocă în care cruzimea excesivă era o normă acceptată, scurta domnie de patru ani a lui Caligula iese în evidenţă – nu pentru suferinţele provocate poporului roman în ansamblu, ci pentru persecuţia şi teama pe care a exercitat-o asupra propriei lui clase, aceea a patricienilor. Sursa acestui sadism compulsiv şi inevitabil autodistructiv trebuie să fi fost teroarea şi nesiguranţa pe care le-a suportat ca prizonier al lui Tiberius la Capri, unde fusese supus toanelor perversului împărat, cam la fel cum va supune şi el aristocraţia romană propriei cruzimi capricioase.

Dacă povestirile despre barbariile lui Caligula sugerează un simţ al umorului macabru, cu 1.500 de ani mai târziu, atrocităţile lui Vlad Ţepeş nu avut nimic amuzant, iar dacă despre Caligula s-a spus că ar fi fost un bărbat atrăgător fizic, voievodul român cu siguranţă nu a fost aşa. În 1466, nunţiul papal de la Buda (Budapesta de astăzi) l-a descris pe regele valah ca fiind „scund, îndesat, cu o înfăţişare rece şi teribilă, un nas acvilin cu nări proeminente şi o faţă îngustă şi roşiatică pe care genele foarte lungi încadrau ochii mari şi verzi… faţa şi bărbia erau rase, lăsând loc unei mustăţi lungi”. Aceasta este descrierea arhetipului tiranului gotic al vremii şi evocă familiarul chip al răului care a dat naştere legendei lui Dracula. Relatările despre domnia lui sunt în concordanţă cu înfăţişarea şi acţiunile sale ca despot crud şi nemilos.

Lucrările care prezintă sadismul lui sunt atât de înspăimântătoare, încât sunt adesea greu de crezut; de origine germană, multe sunt evident scrieri de propagandă creştină, destinate să-i facă pe invadatorii musulmani să se gândească de două ori înainte de a năvăli. Printr-o coincidenţă stranie, multe sunt păstrate în

catedrala din Lambach, în Austria, acolo unde Hitler cânta în cor pe când era copil. Cele mai multe descriu practica caracteristică lui Vlad de a-şi trage în ţeapă duşmanii, iar altele amintesc a doua practică favorită a lui, aceea de distruge oraşe întregi şi pe locuitorii lor dacă refuzau să se predea – din nou o avertizare pentru oricine s-ar fi gândit să opună rezistenţă armatelor lui asediatoare. Cea mai dramatică întâmplare, descrisă de istoricul grec Chalkondyles până în cele mai mici amănunte în lucrarea sa Dovezile istoriei, se referă la o vale care fusese devastată de armata lui Vlad. În iunie 1462, în timp ce trupele turceşti treceau prin Carpaţi, au descoperit o scenă de coşmar:

Armata sultanului a traversat un câmp de ţepe, de vreo trei kilometri lungime şi un kilometru lăţime. Erau acolo ţepe mari în care se puteau vedea înfipte corpuri de bărbaţi, femei şi copii, aproape douăzeci de mii, după cum spuneau ei; un spectacol pe cinste pentru turci şi pentru sultan! Uimit, sultanul spunea neîncetat că nu putea cuceri ţara unui om care putea face astfel de lucruri groaznice şi neobişnuite şi îşi folosea puterea şi supuşii în astfel de moduri. El avea obiceiul să spună că acest om care a făcut astfel de lucruri era capabil de mai mult. Iar ceilalţi turci, văzând atât de mulţi oameni traşi în ţeapă, erau speriaţi de moarte. Erau copii agăţaţi de mamele lor pe ţepe, iar păsările îşi făcuseră cuiburi în pieptul lor.

Este imposibil de crezut că numărul celor ucişi era corect, dată fiind metoda de execuţie laborioasă, dar propaganda a contribuit la mitul cruzimii neîndurătoare pe scară mare al lui Vlad. De asemenea, el servea şi ca avertisment pentru ca poporul Valahiei să ştie la ce se putea aştepta dacă ar fi încercat vreodată să se alieze cu foştii stăpâni, turcii. Totuşi, fără îndoială că Vlad a fost un adevărat sadic căruia îi plăcea să omoare şi să asiste la producerea durerii de dragul ei. Există relatări credibile că uneori a participat el însuşi la execuţii; i. În Mim i, i îmiiigliiai nioriiil o iubită. Alţi martori oculari relatează imun i i îi. I: „i, i iuţe. Ip. I păsări şi şoareci. Persistă până în zilele noastre

„I mi îi II.i ulililat o metodă de execuţie atât de impresionantă şi de in II. I. În i unii sidelă ca ea avea implicaţii sexuale, fiind folosită ca substitut

„Iuilmliiul în supusei lui un potenţe. Este cert că şi-a ucis o altă amantă pentru

I I. III a gravidă, poate pentru că ştia că nu putea fi el tatăl i! iliil i în i i. Inir. Ui arătat că atrocităţile lui cele mai cumplite au fost rezerii

di i. Ili. I I în îi fi îi decât bărbaţilor, lucru ce-l face unic în analele despo-Im 11. I i. I Im iii. I pedepsi femeile însărcinate face să crească bănuiala i. I., i iiuâniii ui neveste şi amante care îşi mărturiseau vina erau adesea

Hâi mi i.n. Iirul două cu ferăstrăul sau îngropate de vii.

L'iubirmele sexuale ale lui Vlad îşi pot avea foarte bine originea în faptul că I IU I abu/. Iil sexual de către sultanul Mahomed al II-lea (1429 – 1481; sultan i an M1.1 1 1HI), pe când era prizonier la curtea lui. Vinovăţia şi umilinţa ni a fi dus la de/voliaiea UIUM gusturi similare, care au fost sublimate în Iu/inH, i I.I. Imn, în lupta lui impoiiiva nucilor, Vlad a folosit strategii crude IM iiuplii în îi perii II a I adeineni pe duşman să înainteze şi apoi atacuri I i. O pl ai în a p. Un Nilului pârjolit, arzând satele şi otrăvind i I… I nun, III IIIM iun lini apiovil. ionarea. Odată, a dus bolnavi de ciumă în tul I, I IU luaiiili ului peni III a laspândi boala: un exemplu de război chimic în la 1 Ai ca a fi sîi alegie au le era aplicată numai turcilor. Una dintre primele lui n puni a fost să le plătească nobililor din oraşul Târgovişte pentru că îi trădaseră pe i, u, îl şi fratele lui. În primăvara lui 1457, el i-a invitat pe ei şi familiile lor la masa de l'aşte. După ospăţ, invitaţii au fost luaţi de soldaţi şi forţaţi să meargă I.i i ts HO de kilometri până la cetatea Poienari, unde au fost folosiţi ca muncitori la construcţia unei noi fortăreţe. După ce a fost terminată, cinci luni mai târziu, KHI supravieţuitorii au fost traşi în ţeapă. Această emblemă a cruzimii lui Vlad provoca invariabil dureri insuportabile timp de ore întregi, sau chiar zile, iar executanţii erau experţi în a prelungi agonia. Dar el avea şi alte metode la fel de înfiorătoare de a scăpa de adversarii săi. O broşură germană publicată la Nürnberg în 1488 ne oferă o listă:

Unii erau îngropaţi până la brâu, goi, apoi se trăgea cu săgeţi în ei, iar alţii erau arşi sau jupuiţi de vii. Odată a comandat să fie confecţionat un vas mare, acoperit cu scânduri cu găuri în ele. Prin aceste găuri erau introduse capetele prizonierilor, care erau astfel imobilizaţi. Vasul era apoi umplut cu apă şi sub el se aprindea un foc mare, astfel încât oamenii urlau înfiorător, în timp ce erau fierţi până mureau. Mame şi copiii lor de ţâţă erau traşi împreună în ţeapă, astfel încât copiii dădeau convulsiv din picioare la pieptul mamelor până mureau. Creştini, evrei şi păgâni erau traşi în ţeapă laolaltă şi apoi lăsaţi să zacă pe jos ca broaştele pe moarte.

Dacă aceste relatări sunt imposibil de verificat, nu există

îndoială că Vlad îşi punea în aplicare pedepsele cu o satisfacţie neobişnuită; există trei sau mai multe surse independente care conferă în mare măsură veridicitate. O altă poveste spune cum şi-a pus marca carităţii sale asupra bolnavilor şi săracilor din Valahia, ivitându-i pe toţi la un ospăţ în oraşul Târgovişte, unde fusese pregătită pentru ei o masă bogată. La miezul nopţii a apărut Vlad, la fel ca Dracula, şi i-a întrebat dacă mai doresc şi altceva, adăugând: „Aţi vrea să scăpaţi pentru totdeauna de griji?". Când audienţa şi-a dat acordul în gura mare, el a ordonat ca uşile şi ferestrele sălii să fie blocate cu scânduri şi să i se dea foc. Nimeni nu a scăpat din flăcări. Ca explicaţie, Vlad le-a spus boierilor că aceşti oameni sărmani nu vor mai fi o povară pentru ei şi pentru ceilalţi; el a distrus sărăcia din Valahia dintr-o lovitură. Nici străinii nu par să fi scăpat de mânia lui. Doi ambasadori turci şi-au scos turbanele în prezenţa lui, dar au păstrat pe cap acoperitoarele de fetru, spunând că nu este posibil să şi le scoată, nici măcar pentru sultan. Vlad le-a fixat bine pe cap acoperământul ofensator cu ajutorul piroanelor.

Cea mai cumplită dintre toate atrocităţile a avut loc în oraşul Braşov, în 1459, atunci când negustorii au ignorat ameninţările lui şi au continuat să-şi menţină taxele percepute de la valahi. Vlad a condus asaltul asupra oraşului, dându-i foc şi trăgând în ţeapă pe mulţi dintre locuitori pe dealul Tâmpa din apropiere. Scena a fost imortalizată pe o gravură în lemn cu totul macabră care a apărut pe frontispiciul unui pamflet tipărit la Nürnberg în 1499. Ea îl înfăţişează pe Vlad luându-şi masa înconjurat de victimele trase în ţeapă, în timp ce oamenii săi continuă să ciopârţească membrele victimelor de lângă masă. Deşi este posibil ca povestea să fi fost înflorită peste timp de făuritorii de mituri, distrugerea Braşovului este un fapt istoric, care sporeşte reputaţia lui Vlad ca om capabil de o răzbunare teribilă. Cu toate atrocităţile sale, Vlad Ţepeş este încă privit de unii români ca un patriot care a fi salvat Valahia de turci şi a ţinut piept islamului într-o vreme când acesta ameninţa să cucerească Europa de Est şi Centrală.

După Revoluţia din octombrie 1917, ruşii i-au redat în mod asemănător şi lui Ivan cel Groaznic statutul de erou naţional. Stalin, în mod special, s-a folosit de patriotismul lui Ivan pentru a face reclamă propriei imagini în ochii poporului rus şi a comandat turnarea unui film despre viaţa şi realizările lui Ivan. Rezultatul a fost măreţul film biografic în două părţi al celebrului regizor Serghei Eisenstein, apărut

în Rusia la începutul celui de Al Doilea Război Mondial. Dacă Ivan împărtăşea patriotismul lui Vlad, el avea şi aceleaşi gusturi sadice; se delecta torturând şi dezmembrând animale vii şi aruncând pisici şi câini de pe zidurile Kremlinului, înainte de a ajunge la cruzimile de mai târziu. Fraţii Şuiski, paznicii lui Ivan, care îl jupuiseră de viu pe prietenul lui credincios, Feodor Mişunn, şi îi expuseseră trupul în Moscova, i-au dat un exemplu groaznic. Răzbunarea lui Ivan atunci când a ajuns la putere a fost să îl arunce pe prinţul Andrei Şuiski, cel mai important dintre cei doi, într-o groapă unde a fost rupt în bucăţi de câini înfometaţi. În timpul persecuţiilor de mai târziu ale boierilor, era adesea prezent la torturarea lor, mânuind el însuşi cleştele înroşit în foc. Purta un baston greu cu un vârf de metal ascuţit pe care îl folosea pentru a bate pe oricine îl supăra – acelaşi baston pe care l-a folosit mai târziu pentru a-şi ucide fiul cel mare.

¡. Ituiu i ni. U a loviturii în cap în timpul unei dispute. Nimeni nu era la adăpost.1. În una Im Vistiernicul său a fost fiert de viu într-un cazan. Un sfetnic bănuit nun îmi icdiiicios a fost spânzurat de picioare; Ivan s-a alăturat tovarăşilor în Ului Iun ¡Hi din corpul suspendat. Într-o pornire de umor brutal, demnă de I… N IIIHMII. I. el ordonase mai înainte ca arhiepiscopul de Novgorod să fie nulii îi a mii o blană de urs şi apoi hăituit până la moarte de copoi.

M ui, îi de IUI fanatism religios care îi provoca uneori crize de remuşcare, el i liniat politica internă de teroare, în acelaşi timp cu eliberarea ţării de

«ui în i vecinilor la fel de violenţi; rezultatul ambelor acţiuni a fost out în pl.ua în foamete şi sărăcie. La începutul domniei sale, unul dintre I. UII i ilumori englezi, Hugh Chancellor, descria peisajul din jurul Moscovei ca linul îi 111 i îi cu sate mici pline de oameni. Pământul este bine cultivat… În (lei ¡ne dimineaţă vei întâlni şapte sau opt sute de sănii venind şi plecând de la MU. Ova IT.u peste. mi, acţiunile lui Ivan, războiul permanent combinat cu impi îl urle vi ele. I lui olăiile militare obligatorii au produs un declin accentuat.

Ti aul alungaţi de pe pământiu de lot. Garda personală a lui Ivan, oprici – MI. Îl i II un ni ut nul m-au puile ¡lui Huşi. I la un pământ sterp. În jurul oraşului II I o i. „din p. Un în era păiasit; până în 1585 zona devenise atât i. Li I îţi I ai fi îi mi în il Eve.i. Ut suficienţi oameni pentru a continua războiul FU 11 ÎI îi 11 V i laiului baltic L.zvonia.

Pie deosebiiv de monarhii secolului al XVI-lea din Europa

Occidentală, ţarul Itiimei nu era supus vreunei legi morale după care să îşi conducă comportamentul, şi nici ideile umanismului care au animat Renaşterea, Reforma şi (şi nu rareforma nu au avut prea mult efect. Ivan cel Groaznic a trăit într-un vid moi ai în care numai învăţăturile Bisericii Ortodoxe puteau pune stavilă purtăi llor sale. A avut puţini prieteni, soţiile lui nu supravieţuiau mult, iar trecerea i impului nu i-a îmblânzit purtările; se părea că pe măsură ce trecea timpul, el devenea chiar mai crud şi mai paranoic. Călătorul german Daniel von Bruchau a fost şocat să-l vadă într-o zi pe Ivan într-o criză de furie atât de puternică, încât începuse să facă spume la gură ca un cal.

I) at fiind că reputaţia lui înfricoşătoare se răspândise deja prin Europa, este uimitor să descoperi că Ivan i-a făcut la un moment dat avansuri reginei Elizabeta I a Angliei (1533 – 1603; a domnit 1558 – 1603), sugerând că, dacă vreunul dintre ei va fi răsturnat de pe tron, să se poată refugia în ţara celuilalt. Cu obişnuitul ei talent diplomatic, Elizabeta pare să fi fost de acord în principiu cu propunerea, în acelaşi timp evitând angajarea într-un tratat oficial. Când Ivan a cerut-o ulterior în căsătorie, Elizabeta nu s-a arătat surprinsă de perspectivă (o uniune intimă cu un om care tocmai îşi ucisese cu brutalitate propriul fiu), dar a sugerat repede că nepoata ei, lady Mary Hastings, fata contelui de Huntingdon, ar fi o mireasă mult mai potrivită. Fiind informată de norocul ei, lady Mary a căzut imediat la pat; ea fost salvată de o soartă cu adevărat mai rea ca moartea de regina care avea remuşcări. Ivan a fost informat de trimisul britanic că farmecele nepoatei au fost oarecum exagerate şi că la o analiză mai atentă sănătatea ei era şubredă, iar aspectul foarte necorespunzător.

Atrocităţile la care a fost supus poporul rus de către Ivan cel Groaznic, oricât de mari au putut fi, au fost cel puţin limitate de dificultăţile logistice. În secolul al XVI-lea Rusia era o ţară uriaşă, cu populaţie puţină, iar tortura şi execuţiile trebuia să fie puse în practică manual. Adolf Hider nu a fost împiedicat de astfel de probleme pentru punerea în practică a campaniei sale de teroare şi crime în masă. După cum nota istoricul american Daniel Jonah Goldhagen în volumul Călăii voluntari ai lui Hitler (1996): „În analele cuprinzătoare ale barbariei umane, cruzimile puse în practică de germani pe evrei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial se detaşează prin scopul, varietatea, inventivitatea şi mai presus de toate prin lipsa lor de motivaţie”.

Nu numai că germanii şi-au închis victimele în cele mai hârbare condiţii, dar le-au supus şi individual celor mai înspăimântătoare cruzimi, făcând acest lucru atât manual, cât şi folosindu-se de ultimele tehnologii moderne. Un doctor de la Auschwitz, Heinz Thilo, descria lagărul ca pe anusul lumii prin care erau evacuate excrementele evreieşti. Victimele erau umilite înainte de moarte într-un mod comparabil violenţei demente de care dăduse dovadă Ivan cel Groaznic; evreii erau torturaţi şi folosiţi ca jucării, la fel cum Nero ordonase ca creştinii să fie sfâşiaţi în bucăţi de animale sălbatice. „Pentru noi", spunea conducătorul nazist Martin Bormann în februarie 1945, „acest lucru a fost un proces esenţial de dezinfecţie, pe care l-am dus la limita lui extremă şi fără de care noi înşine am fi fost asfixiaţi şi distruşi". Credinţa lui Hitler că evreii erau o ameninţare la adresa Germaniei şi trebuia să fie distruşi este comparabilă convingerii lui Ivan că el punea în practică lucrarea Domnului scăpând Rusia de rele. Curăţarea ţării de elementele nedorite a fost şi intenţia despotului cambodgian Pol Pot când a venit la putere în 1975. Pot s-a folosit de tradiţia naţională khmeră a supunerii absolute faţă de comandantul suprem pentru a pune în practică un program de curăţire naţională şi etică. Dictatorul a fost unic în istoria comunismului marxist prin încercarea de a implementa în mod deplin şi consecvent idealurile lui Karl Marx (1818 – 1883), care prevăzuse că în societate era necesară nu numai o redistribuire radicală a bogăţiei, ci şi o schimbare fundamentală a naturii umane, începutul unei noi frăţii a oamenilor. Ca discipol al lui Marx, Pol Pot a devenit convins că societatea industrializată şi traiul urban erau incompatibile cu evoluţia unei societăţi comuniste ideale în Cambodgia; deci, a conchis el, oamenii trebuie să părăsească oraşele, iar industria trebuie desfiinţată. Când Khmerii Roşii au preluat puterea, în aprilie 1975, el a ordonat evacuarea imediată şi în masă a capitalei Phnom Penh şi a altor oraşe cambodgiene. Oricât ar fi fost de îngrozitoare costurile umane ale acestei politici, se putea spune cel puţin că Pol Pot era sincer; se poate chiar ca el să fi făcut o favoare generaţiilor viitoare, demonstrând absurditatea fundamentală a urmării concluziilor logice ale marxismului. Câmpiile Morţii din Cambodgia nu au dus la o utopie modernă, ci la un iad pământesc care a fost descris ca „un monument grotesc al egalitarismului". În minunata

111111 în H i i Im l'ol l'oi, toate mecanismele familiare ale

tiraniei erau curând l, i I…ul Im. Hmăsură ce poliţia alunga oamenii din oraşe la ţară. Cei consideraţi… punctiinţaie pentru noul regim au fost arestaţi şi băgaţi în închisori cumplite, i hiol Meng, unde au fost torturaţi pentru a face mărturisiri. Printr-un nou i utul cruzimii, prizonierii erau împiedicaţi să se sinucidă, astfel încât în ăi s-a mărturisească înainte de a fi executaţi. Astfel de recunoaşteri II. Iu. Iile vinovăţiei nu erau dictate, dar trebuiau scrise de mână pentru a întări I I, Mipic. N validitate. Interogatoriile puteau fi oprite, intensificate sau întrerupte. Impri. Npiii lui anchetatorului şi se puteau folosi toate mijloacele posibile. Un upi e i. ŢuIII îşi aminteşte că a fost bătut şi torturat zilnic, timp de 26 de zile i i i nul Vii ilinele mureau adesea în timpul acestui proces, dar dacă o făceau în unii de a mărturisi, însuşi anchetatorul putea fi suspectat de sabotaj. Pe în i în a ce loi mai mulţi oameni erau arestaţi, obţinerea mărturisirilor scrise de măilă devenise piva lentă; au devenit acceptabile mărturisiri înregistrate pe bandă ni dictate. E a şi în cazul lagărelor de concentrare germane, puţini oameni din t II şi nu ei. Ui conştienţi de ceea ic se petrecea. Un bărbat care a locuit lângă II, în a n, i Ihol Meng îşi amintea ca auzea urlete neîncetate noaptea, când i. Mi, ai, ulm l'Iuiom l'enti ei a liniştit; urletele erau uneori atât de puternice!" ÎI puii ut şi în 11 de la mai mult de o jumătate de milă distanţă. O altă C U al. În II. În leuţa naziştilor era faptul că tot ce se întâmpla în închisori era lloi mucului iiginos, aşa cum mărturisesc fotografiile fiecărui prizonier primit.

Alai a, pe Câmpiile Morţii, condiţiile de viaţă şi muncă erau la fel de brutale. E» nânenii erau forţaţi să muncească 12 – 14 ore pe zi, primind un singur castron de supă chioară; copiii erau despărţiţi de părinţi şi duşi să muncească împreună tu grupuri sau forţaţi să devină copii soldaţi. Oricine nu muncea suficient de mult i isca execuţia şi, ca şi în alte regimuri similare, cei care puteau fi recunoscuţi ca educaţi, sau care purtau ochelari, riscau cel mai mult. Orice demonstraţie de ataşament familial – de exemplu când rudele erau separate – implica represalii imediate. Nu existau explicaţii sau excepţii de la regulă. Toţi erau omorâţi fără milă. Peste o treime din populaţia Cambodgiei a pierit în aceste masacre fără sens din lagăre şi închisori, înainte ca armata vietnameză să o invadeze în cele din urmă, alungându-i pe Pol Pot şi pe Khmerii Roşii şi punând capăt coşmarului sângeros.

Din fericire, asemenea cruzime în masă este rară. Dar chiar şi un dictator care a fost acceptat de democraţiile occidentale ca o necesitate

neplăcută în lupta contra comunismului internaţional a fost în stare de cele mai înspăimântătoare sălbăticii. Pe când era comandantul armatei spaniole în Maroc, generalul francisco Franco s-a făcut vinovat de multe atrocităţi la scară mică în satele locale, inclusiv decapitarea prizonierilor şi expunerea capetelor retezate ca trofee. La vizita din 1926 în Maroc, generalul dictator Primo de Rivera (1870 – 1930; dictator al Spaniei 1923 – 1930) a fost înspăimântat să-şi găsească garda de onoare aşteptând inspecţia cu capete umane înfipte în baionete. În timpul Războiului civil din Spania (1936 – 1939), chiar şi trupele italiene ale lui Mussolini care luptau în armata lui Franco au fost îngrozite de brutalitatea soldaţilor spanioli. Contele Ciano (1903 – 1944), ministrul de externe italian, i-a cerut lui Franco să dea dovadă de moderaţie în represiunea împotriva republicanilor, pentru că această brutalitate fără margini nu putea decât să prelungească durata războiului. Mai târziu, Ciano a făcut din nou apel la Franco, sugerându-i să o lase mai moale cu execuţiile în masă care aveau loc la Málaga, pentru a limita protestele internaţionale. Bascii din nordul Spaniei s-au predat până la urmă; dar, spre surprinderea italienilor, Franco a început imediat execuţia prizonierilor. Comandantul trupelor italene i-a reamintit că bascilor le fuseseră oferite anumite condiţii şi a arătat că era în joc onoarea italienilor. Franco l-a ignorat pur şi simplu. Pentru fiecare asasinat politic comandat de Mussolini, Franco a înfăptuit 10.000. Până la sfârşitul anului 1940, în închisorile lui se aflau încă sute de mii de prizonieri politici, care erau executaţi cu rapiditatea cu care puteau fi. Judecaţi". Amploarea fenomenului l-a şocat chiar şi pe comandantul SS Heinrich Himmler, care credea că majoritatea lor ar fi trebuit mai degrabă reabilitaţi decât executaţi. Fără a-i socoti pe cei uciși în lupte, numărul total de execuţii săvârşite de Franco în timpul şi după Războiul civil din Spania a fost de aproximativ 2.000.000 de bărbaţi şi femei. Raportată la populaţia Spaniei, această cifră depăşeşte cu mult chiar milioanele omorâte de Stalin în Rusia. Execuţiile politice au continuat în timpul dictaturii lui Franco şi, deşi el nu a fost niciodată acuzat personal de sadism, nu există îndoiala că torturile şi crimele au înflorit. Cu câteva luni înainte de moartea sa, în 1975, Franco a semnat ultimul lui ordin de execuţie – de data aceasta pentru cinci dintre adversarii politici rămaşi.

CAPITOLUL CINCI

Necesitatea unui grup de sprijin

OH HII) l NPOT ARE NEVOIE DE UN GRUP DE INDIVIZI nemiloşi care să-i I MM iile oulinele. În majoritatea cazurilor, treburile murdare sunt duse la îndeplinire de o elită militară sau, într-un stat modern, de poliţia… i. I I IM K ieşii. I îi asigură despotului o gardă de corp credincioasă şi devotată. În i I apere împotriva răzmeriţelor şi să anihileze orice rivali la putere. În lihnii, y, i iipul de sprijin se bazează pe o reţea de spioni şi informatori pentru a i ideiiilii i pe cei ce se opun stăpânului lor. În unele cazuri, aproape întreaga i, ¡HIlupe r. Iipiinsa înti r. Pii aţie, spionându-se unii pe alţii, după cum s-a MUUI – tplu! III (ieimania nazista, aşa încât aproape că nu mai este necesară il 1111. TII a ploii Uoiilşliloi

N l II lu'. E I'LLI, i.ne şi a scris opera pe când Italia renascentistă era conin i.1. Ul um iiiliiiiuti, chiar dacă luminaţi din punct de vedere artistic, a dat.1. Uiţi I… i-a poporul era cu atât mai dornic să informeze despre duşmanii lui, i-a I apere pe despot, cu cât acesta avea mai mult succes. Machiavelli mai crede. I şi că unui regim tiranic îi trebuie foarte puţin ca să ia puterea într-o societate i ale este deja obişnuită cu violenţa. Aceasta era situaţia în Uganda când Idi Amin i pus mâna pe putere, înlăturându-l pe dictatorul anterior, Milton Obote.

Susţinătorii unui despot au avut mereu nevoie ori să împărtăşească un angajament faţă de credinţele liderului lor, indiferent cât de absurde sau fanatice, oi i să fie atât de lipsiţi de simţ moral, încât să poată îndeplini ordinele cele mai criminale fără să pună întrebări. Răsplata lor este împărţirea prăzii şi plăcerea puterii, adesea considerabile, pe care le-o încredinţează liderul lor. Pentru despot, problema este că oamenii care pot să-i execute eficient ordinele sunt totodată cei care este cel mai probabil să-l înlăture şi să pună ei înşişi mâna pe putere. (Comandanţii militari triumfători sunt în mod special periculoşi în acest context, după cum a demonstrat Napoleon când a preluat puterea de la camarila care conducea Republica Franceză. Din acest motiv, una dintre grijile cele mai mari ale lui Stalin la sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial, în 1945, era popularitatea extraordinară a celui mai de succes comandant al său, generalul Jukov.

Indivizi capabili să îndeplinească treburile murdare ale unui despot se găsesc în orice societate – neadaptaţii, micii infractori, psihopaţii, alienaţii. Aceştia ies la suprafaţă în timpul revoluţiilor sau al tulburărilor sociale şi sunt prezenţi chiar şi în societăţile aparent cele mai liberale. De exemplu, Republica Greacă modernă pare să fie

netulburată de fanatism politic, fiind celebră pentru atitudinea epicureică faţă de viaţă a populaţiei. Şi totuşi, chiar şi aici stăteau la pândă criminali şi sadici. În aprilie 1967, un grup de ofiţeri din armată au preluat puterea la Atena, au declarat legea marţială şi i-au aruncat în închisoare pe socialiştii cunoscuţi. Lovitura de stat a căpătat o oarecare respectabilitate când regele Constantin al II-lea (n. 1940; rege al Greciei 1964 – 1973) a fost de acord să o sprijine, decizie care avea să-l coste tronul când în cele din urmă a fost reinstaurată democraţia. Ceea ce i-a şocat cel mai tare pe observatorii internaţionali a fost viteza cu care ţara a alunecat în despotism total. În câteva luni, sub guvernarea cabinetului marionetă condus de Georgios Papadopoulos, a fost pusă în funcţiune întreaga panoplie a unui stat poliţienesc; presa a fost cenzurată, persoanele indezirabile excluse din funcţii, iar manualele rescrise, în încercarea de a compromite renumele democraţiei durabile a ţării. Muzica uşoară a fost interzisă şi înlocuită cu marşurile militare; mii de oameni au fost arestaţi şi ţinuţi prizonieri pe insulele îndepărtate ale Greciei. Şi odată cu suprimarea informaţiei a apărut un grup nebănuit de sadici şi torţionari, gata să îndeplinească treburile murdare ale regimului, persecutând prizonierii politici şi torturându-i pe studenţi şi pe alţi activişti ca să obţină informaţii. Aceştia erau poliţia secretă ESA şi urmaseră un antrenament special, ca să fie pregătiţi psihologic în acest scop. La început prizonierii erau duşi într-o clădire mare de pe bulevardul Vassilissis Sofias, din centrul Atenei, versiunea greacă a închisorii Lubianka din Moscova. Organizaţia pentru drepturile omului Amnesty International susţine că acolo au fost torturaţi peste 2000 de oameni în cei şapte ani în care junta militară a condus Grecia, înainte de căderea sa în noiembrie 1974. Concluzia trebuie să fie că dacă astfel de lucruri îngrozitoare au putut avea loc într-o democraţie politică liberală cum este Grecia modernă, atunci se pot întâmpla, dacă există condiţiile potrivite, oriunde în lumea occidentală.

ESA, care s-a bucurat de o asemenea putere în Grecia, a fost tipică pentru forţele speciale de poliţie pe care le folosesc despoţii pentru a-şi teroriza adversarii şi a-i supune în cele din urmă. Astfel de grupări sunt unite de responsabilitatea reciprocă pentru crimele pe care le comit. Forme timpurii de poliţie secretă au existat în timpul tiraniilor din Grecia antică şi au fost folosite de împăraţii romani şi de califatele musulmane. Chiar şi o suverană atât de admirată precum

regina Elizabeta I a Angliei le-a permis agenţilor consilierului ei, Sir Francis Walsingham, să captureze, să tortureze şi să execute romano-catolici suspecţi şi pe preoţii lor, pentru a-şi păstra domnia sigură. Ca împărat al Franţei, Napoleon I a pus la punct un serviciu secret extrem de eficient, organizat de Joseph Fouché (e. 1758 – 1820); prinţul von Metternich (1773 – 1859) se baza pe un altul, în Austria. Dar aceste organizaţii erau funciarmente servicii de spionaj, mai preocupate să culeagă informaţii decât să terorizeze oamenii. Primul serviciu de poliţie secretă modernă, complet prevăzut cu puteri judiciare de a aresta, judeca şi pedepsi nu a apărut decât în secolul XX. Acesta era CEKA, din Rusia sovietică, o organizaţie care a preluat activitatea vechii poliţii ţariste Ohrana. Mulţi dintre agenţii Ohrana şi-au transferat pur şi simplu angajamentele şi IHHIIMC I „în icgim şi, 111 început să lucreze pentru cei pe care altă dată II, i I i i lllilseiil în III e nul Koannn, îndatoririle de a suprima nemulţumirile şi de a-l apăra, I… „II, ÎI îi.ni iesponsabilitatea Gărzii Pretoriene, înfiinţată de Octavian viipu mă în Ciut timp după venirea sa la putere, în 27 î.Hr. Dezvoltându-se din „aula di, m^2 personala a suveranului, cam la fel ca Household Cavalry din i n. A lui iaiile contemporană*, a ajuns să îndeplinească funcţia unei poliţii la Itiimn liste semnificativ faptul că mulţi dintre membrii săi au renunţat IM îi militare pentru haine civile, pentru că acest lucru le permitea să mulţime fără să fie observaţi, să culeagă informaţii şi să-i ţină

„I… n iiţie pe potenţialii conducători ai opozanţilor. Cu mult mai bine plătiţi i. Ai nmaţil lum mi obişnuiţi, pretorienii au devenit din ce în ce mai influenţi… îi. Li îşi di comandantul lor, l. Ucius Aelius Sejanus, aceştia şi-au demonstrat nou I… I. Nuliii Importanţă asasinându-i cu cruzime pe toţi potenţialii rivali şi I, p ei III politici ai împăratului Tiberius. Acest act de barbarie i-a transformat pl piei ileni în puterea crucialii a Romei şi noii făuritori de împăraţi ai I pe i.ne I an (ueai prima dată în anul 41 d.Hr., când s-au asigurat n în llull l le ille-i I lalldillă.

I an, llci.ne impărat a trebuit să rămână în relaţii bune cu Garda an a i Mi. Iii. Mdti le o parte din prăzile imperiale şi oferindu-le funcţii pl „În abile r/ind se retrăgeau din activitate. În cel mai rău caz, împăratul risca să fie iibligai să facă gesturi de conciliere ori să fie înlăturat de la putere. În timpul nv/. Boiului civil care a urmat după moartea lui Nero, în anul 69 d.Hr., Garda a avut un rol fundamental

pentru a decide cine va fi noul împărat; apoi, pe măsură i e Roma decădea tot mai mult, pretorienii au gravitat în jurul unor împăraţi din i e în ce mai slabi, până când în cele din urmă l-au sprijinit pe candidatul nepotrivit, uzurpatorul Maxentius, care în 312 d.Hr. A suferit o înfrângere zdrobitoare în lupta cu Constantin, la podul Milvian. De aceea, prima mişcare a noului împărat a fost să desfiinţeze Garda Pretoriană definitiv, declarând că devenise nimic mai mult decât o bandă de trădători pe care nu te poţi bizui.

Lecţia Romei antice a fost că despoţii nu ar trebui să ajungă niciodată complet dependenţi de un singur grup din tabăra de susţinători. Singura cale de a te asigura de acest lucru este folosirea frecventă a epurărilor şi neîntârziata eliminare a celui bănuit de neloialitate. Cu siguranţă aceasta a fost tactica adoptată şi aplicată riguros de Stalin, care a făcut în mod constant epurări în poliţia sa secretă şi în administraţie. Totul a culminat cu distrugerea aproape totală a corpului de ofiţeri superiori la sfârşitul anilor 1930. Aceeaşi frică de trădare îl determinase pe unul dintre predecesorii lui, Ivan cel Groaznic, să nu-şi aleagă niciun consilier apropiat dintre boierii care-l terorizaseră în copilărie. În schimb, şi-a selectat sfetnicii din categoriile inferioare ale societăţii ruseşti, ştiind că ridicarea lor îi va face credincioşi faţă de binefăcătorul lor. Chiar şi aşa, se

— Regiment de elită care se ocupă de securitatea membrilor familiei regale (n.tr.).

Pare că avea reţineri să se bazeze doar pe concetăţenii săi ruşi; într-o perioadă când Rusia nu prea avea legături cu restul Europei, a convins peste 6.000 de oameni din alte ţări să se înroleze în serviciul său. Acest corp de străini de încredere era similar cu regimentele contemporane de ieniceri ţinute de sultanul turc. Aceştia erau copii creştini capturaţi în bătălii şi antrenaţi ca gardă de corp regală, pentru a manifesta o loialitate fanatică doar faţă de persoana sultanului.

Este foarte posibil ca încrederea în străini a lui Ivan să fi fost o precauţie înţeleaptă, căci Rusia, spre deosebire de ţările occidentale ale vremii, nu poseda ordine cavalereşti, deci implicit nu avea un cod al onoarei sau, dacă avea, acesta era limitat. Drept urmare, existau puţine reguli de conduită etică printre aristocraţi; jurămintele de credinţă erau inutile. Din acest motiv, Ivan a decis să-şi alcătuiască propria grupare de apărători băştinaşi, opricinicii, fanatici brutali, care nu-i erau credincioşi decât lui. Folosindu-se de această bandă de călăreţi

înarmaţi până-n dinţi, Ivan a început o domnie a terorii pentru orice individ sau grupare din Rusia care dovedea cele mai neînsemnate divergenţe de opinii. În totul nopţii, opricinicii încălecau pe cai negri şi, înveşmântaţi complet în negru, tăbărau asupra victimelor lor. Alegerea culorii era semnificativă. Negrul a fost adesea asociat cu despotismul; şi primul împărat al Chinei, Qin Shi Huang Di, îl folosea pentru steagurile şi flamurile sale. Ivan şi-a dat seama, aşa cum avea s-o facă Hitler cinci secole mai târziu, că vederea unei cete brutale de bărbaţi îmbrăcaţi în uniforme negre inspiră teroare în rândul populaţiei. În timp ce naziştii din SS purtau o banderolă cu dublu fulger ca însemn, emblema opricinicilor era o mătură şi un cap de câine. Combinaţia simboliza misiunea lor de a îndepărta trădarea din Rusia cu cea mai desăvârşită ferocitate. Având mână liberă din partea stăpânului lor, opricinicii îşi vedeau de treabă cu un zel total – violând, torturând, furând şi trăgând în ţeapă, adeseori fără nicio legătură cu apărarea ţarului. Ivan a construit chiar şi un palat pentru ei la Moscova, unde de multe ori participa la torturile zilnice şi execuţia prizonierilor închişi în temniţele sale. După care, în câte un acces periodic de pietate şi remuşcări, Ivan îşi impunea câte o penitenţă şi fonda un ordin religios dedicat opricinicilor şi insista ca toţi membrii să facă parte din el.

Dată fiind libertatea lor aproape totală, opricinicii au devenit din cale-afară de zeloşi, jefuind şi prădând toată ţara. Drept urmare, economia rusă a intrat într-un declin sever. Impozitele nu erau suficiente pentru a întreţine fortificaţiile împotriva tătarilor şi a altor barbari; Rusia a suferit daune atât de mari, încât, în 1572, cu impulsivitatea-i caracteristică, Ivan a desfiinţat brusc şi definitiv gruparea opricinicilor, înlocuind-o cu bande de indivizi mai diferiţi, dar la fel de cruzi. Motivele exacte ale gestului nu sunt cunoscute. Este posibil să fi fost impulsionat de victoria decisivă a forţelor ruseşti împotriva tătarilor din Crimeea şi a aliaţilor lor turci din afara Moscovei, fapt ce a eliberat Rusia de ameninţarea unor invazii ulterioare. Greşeala pe care o făcuseră opricinicii fără să vrea a fost că au avut un succes prea mare în folosul lor, devenind astfel o ameninţare III Kl OIşi DICIAKIII

¡numi M i mi piiiul MI îi n i în Dirpi pedeapsa pentru infracţiunile lor h ui, i miiliM ¡îi moşule pio. Ispăi (I (II) AIKIIIC de membrii de vază ai Un (lei) i l i înapoiat propi ielaiiloi iniţiali. Pentru a sublinia dizgraţia, a I Îi. Îi I în il şi Iosifica cuvântului opricinic; şi într-o

mişcare care prevestea

— I'MHIIIU ale lui Stalin din anii 1930, jumătate dintre comandanţii efii. N (i n iii: aiiil. A (ici au Cost anihilaţi. Printre primii care au pierit a fost un pl mţ Vorotiński, împreună cu soţia, fiii şi toţi cei din gospodărie. Moari., i. I îmi ¡iun piajirea lentă deasupra unui foc mic, o metodă diabolică de îi; i iairt chiar de Ivan. Argumentul oferit în acest caz în mod special în i un i illnân manifestările tipice de paranoia ale lui Ivan-Vorotiński a fost" n. Îi. I i pus o vrăjitoare să-i facă farmece.

I MI lunii că el însuşi se bizuia pe o poliţie secretă, Stalin a lăudat în mod pun/.ător activitatea opricinicilor în distrugerea muribundei aristocraţii din i I I bea Rusie şi rolul lor în transformarea ţării într-un stat centralizat. Organii (i. I folosită de Stalin a fost teribila NKVD, ulterior KGB, care se dezvoltase din i HKA sub Lenin. În zilele de început ale Revoluţiei, când stăpânirea Roşilor impra ţării era slabă, CEKA era esenţială pentru lupta împotriva Ruşilor Albi, ul anihilarea opoziţiei şi impunerea edictelor noului guvern. Activităţile NKVD un au limitat doar la Rusia sovietică; în timpul Războiului Civil din Spania, un e: i up de agenţi ai săi au ridicat o tabără în Spania, îi eliminau pe adversarii lui Stalin pe care-i descopereau că luptă pentru republicani. Mai târziu, alţi agenţi au pus la punct asasinarea celui mai periculos rival al lui Stalin, Lev Troţki (1879 – 1940), în México City. Mai puţin spectaculos, NKVD a dus la îndeplinire treburile cotidiene de arestare şi torturare a suspecţilor, deseori împuşcându-şi victimele cât ai clipi, la închisoarea Lubianka din Moscova, sau ducându-le în Siberia ca să putrezească în gulaguri. Sistemul sovietic de colonii penitenciare era uriaş, numărând peste 2000 de lagăre de muncă răspândite pe treisprezece fusuri orare. Aceste locuri barbare erau emblematice pentru Rusia lui Stalin, la fel cum lagărele naziste ale morţii simbolizau adevărata oroare a Germaniei lui Hitler. Doar într-un singur lagăr, înfiinţat pentru a construi Canalul Belomor din Siberia, s-au aflat 250.000 de prizonieri, lucrând cu toţii în frigul aspru şi în cele mai îngrozitoare condiţii, fără niciun fel de utilaje. Romancierul Alexandr Soljeniţîn, el însuşi una dintre victime, descrie gulagurile sovietice ca fiind… „locuite de o populaţie de sclavi care alcătuiesc cam 10 din forţa totală de muncă sovietică şi care pot fi literalmente exploataţi până la moarte".

Stalin a fost şeful ideal pentru această organizaţie criminală; paranoia care-l măcina îi asigura un flux constant de victime. În afara

lagărelor, numărul celor exterminaţi l-a depăşit pe cel atins de SS şi Gestapo împreună. În 1938, într-o singură zi Stalin şi ministrul său sicofant Viaceslav Molotov (1890 – 1986) au autorizat personal executarea a peste 3.000 de prizonieri deţinuţi de NKVD. Acest lucru se petrecea la apogeul epocii infamelor procese de paradă din anii 1930, când până şi un biet muncitor din fabrică putea fi arestat pentru slabă productivitate. Cele mai importante trei procese au început în 1936 şi au luat sfârşit în 1938, timp în care unii dintre cei mai proeminenţi conducători ai Partidului Comunist au fost acuzaţi de conspiraţie cu puterile occidentale în vederea asasinării lui Stalin şi a altor conducători sovietici şi de complotare pentru a răsturna Uniunea Sovietică şi a reinstaura capitalismul. Şaisprezece membri ai aşa numitului „Centru terorist troţkisto-zinovievist" au apărut în instanţă în august 1936. Principalii acuzaţi erau Grigori Zinoviev (fără nicio legătură) şi Lev Kamenev, care au fost acuzaţi că au complotat pentru asasinarea lui Serghei Kirov şi a lui Stalin însuşi. În mod inevitabil, toţi cei şaisprezece acuzaţi au fost condamnaţi pentru aceste acuzaţii şi executaţi. Cel de-al doilea proces, care a avut loc în ianuarie 1937, a fost al unor figuri mai puţin importante, şaptesprezece la număr, între care Karl Raddek, Yuri Piatakov şi Grigori Sokolnikov. Treisprezece dintre acuzaţi au fost găsiţi vinovaţi şi împuşcaţi imediat, iar ceilalţi au pierit curând în lagărele de muncă din Siberia. Ultimul proces, cunoscut ca „procesul celor douăzeci şi unu", a fost al celor presupuşi a face parte din aşa-numitul „Grup de dreapta troţkist". Printre aceştia s-a aflat Nikolai Buharin, fost şef al Internaţionalei Comuniste, Alexei Rîkov, fost prim-ministru, Cristian Rakovski, Nikolai Krestiński şi Ghenrih Iagoda – toţi au fost condamnaţi şi executaţi. Cel mai remarcabil aspect al acestor procese a fost că s-au desfăşurat public, iar observatorii occidentali care au participat au fost convinşi că acuzaţii avuseseră parte de o judecată dreaptă. Mărturisirile acuzaţilor păreau reale şi nu exista nicio dovadă că prizonierii fuseseră drogaţi sau torturaţi. Acum se ştie că mărturisirile au fost făcute doar după presiuni psihologice imense şi după ce acuzaţii fuseseră realmente torturaţi fizic. Prizonierii suferiseră bătăi repetate, înecări simulate, lipsire de somn şi fuseseră forţaţi să stea ore în şir în picioare, însă metoda cea mai eficientă de presiune pentru a-i face să mărturisească era ameninţarea cu arestarea şi executarea familiilor lor. Perfidia lui Stalin a ieşit la iveală şi când Zinoviev şi Kamenev au cerut, ca o

condiţie pentru „mărturisirile" lor, să le fie cruţate vieţile lor şi familiilor lor. Acest lucru a fost convenit în cadrul unei întâlniri personale cu Stalin, dar cuvântul despotului s-a dovedit fără nicio valoare, căci nu numai că acuzaţii au avut parte de execuţii sumare, dar şi rudele lor au fost arestate şi executate.

Teroarea s-a extins de la bază până la vârful societăţii sovietice şi, cu cât cineva se afla mai aproape de sediul puterii, cu atât era mai în pericol. La începutul celui de Al Doilea Război Mondial, dintre cei 2000 de delegaţi care participaseră la principala conferinţă „consultativă" a Uniunii Sovietice în perioada 1936 – 1938, doar douăzeci şi patru reuşiseră să scape de arestare şi executare. Dar acest lucru nu înseamnă nimic în comparaţie cu cele două milioane de cetăţeni ruşi exterminaţi în această perioadă de NKVD la ordinele directe sau indirecte ale lui Stalin. O paralelă între soarta poporului rus sub Stalin şi opresiunea pe care a îndurat-o în timpul ultimului ţar constituie o lectură uluitoare, în ultimul an al domniei ţarului Nicolae al II-lea, în închisorile şi lagărele ruseşti se aflau aproximativ 170.000 de oameni. În 1938, la apogeul domniei despotice a lui Stalin, cifra crescuse la 16 milioane – o zecime din întreaga populaţie.

IM I! i aiul AI I înllcii R/i. Boi MUIKII. II.1 luat sfârşit, Stalin s-a asigurat că în l llup. Un Tiiignila, Köln lmu, Albania, Cehoslovacia şi Germania de t» i e în la puteie legiiiti comuniste. Fiecare ţară avea un sistem de poliţie un ia i, ne r bill. A şi coopera cu KGB-ul sovietic. Numele organizaţiei se schimliam ilai l-ai la ai. Iinasese aceeaşi şi avea ca scop consolidarea doctrinei parţiilii lui i iiniuiusi în toată Europa de Est. Printre cele mai cumplite şi, cu siguranţă, t îi mai perfide a fost STASI, din Republica Democrată Germania. Documente în i ai (Iute la iveală în 1989, după căderea Zidului Berlinului şi revenirea la îi luă" iniţie, dezvăluie cât de temeinic suprima această organizaţie orice opoziţii Iuţii de regulile de partid. În perioada de glorie a puterii sale, pentru STASI

ui direct sau indirect aproximativ 100.000 de oameni, care aveau dosare un uuinţite referitoare la aproape şase milioane de persoane. Mulţi îşi ţineau identitatea secretă faţă de vecini şi în acelaşi timp utilizau derivaţii la telefoane, ip. Nat ură de interceptare şi camere video pentru a-i spiona. Chiar şi membrii NTAŞI se spionau între ei. Activitatea lor era ajutată de numărul uriaş de oameni – inclusiv preoţi, profesori şi femei casnice – care furnizau informaţii

nesolicitate şi zvonuri despre vecini, colegi de serviciu sau chiar despre rude. III fel de represivă, deşi mai puţin meticuloasă decât STASI, a fost Securitatea lomână, o organizaţie bine stipendiată care a fost suficient de puternică pentru a manipula armata după revolta împotriva preşedintelui Nicolae Ceauşescu, la sfârşitul lui decembrie 1989. Sute, poate mii de oameni au murit pe străzile lui cureştiului şi ale altor oraşe româneşti până când bătălia fost în cele din urmă câştigată, iar cei care mai rămăseseră din Securitate au fost prinşi şi arestaţi de noul şi democraticul Front al Salvării Naţionale. La apogeul puterii sale, Securitatea a fost responsabilă cu menţinerea securităţii interne a regimului lui Ceauşescu şi cu suprimarea oricărei tulburări, revolte sau grupări disidente care ar fi îndrăznit să sfideze regimul despotului. Şi din nou, dosarele scoase la iveală după căderea lui Ceauşescu dezvăluie că aproximativ două milioane de români erau înregistraţi ca posibili suspecţi, iar 700.000 de concetăţeni făceau în mod regulat informări despre ei. Telefoanele românilor erau în mod obişnuit puse sub supraveghere, iar convorbirile înregistrate. S-a estimat că la apogeul regimului Ceauşescu, unul din trei români era fie agent de securitate, fie informator. Şi totuşi, în ciuda represiunii absolute, pe tot parcursul conducerii lui Ceauşescu au avut loc revolte spontane de nemulţumire faţă de cultul personalităţii şi de proasta gestionare a economiei.

Orice manifestare de nemulţumire ar fi fost dificilă în timpul în care Hitler a condus Germania nazistă. Oricât de represive ar fi fost poliţiile secrete din Europa de Est, le lipsea fanatismul sângeros care caracteriza garda pretoriană a lui Hitler – Schutzstaffel, sau SS, formată în 1925, şi departamentul său de poliţie secretă, Gestapo. Cei din SS se considerau o elită militară. De la început, membrii săi s-au bucurat de notorietate, cu uniformele lor negre distinctive, dând dovadă de o camaraderie austeră şi de un spirit de corp unic. La castelul Wewelsburg din Westfalia, sediul lor în stil gotic, se ţineau ceremonii wagneriene, în care îşi celebrau alianţa prin sânge ca discipoli devotaţi ai Führerului, jurând să i se supună fără crâcnire. Spre deosebire de criminalii în masă, care păstrează în general discreţia în legătură cu crimele lor, cei din SS erau şocant de deschişi şi ostentativi, mândrindu-se în mod vizibil cu îndeplinirea celor mai oribile atrocităţi şi ucigând civili neînarmaţi. Ei şi-au găsit comandantul ideal în Heinrich Himmler, un bărbat cu ochelari şi un aer blând, dar de fapt

extrem de crud. Poate lucrul cel mai uimitor în legătură cu Himmler şi cu cei din SS nu este dimensiunea crimelor lor, ci acceptarea aproape dezabuzată şi de o pioşenie ipocrită cu care abordau sarcinile autoimpuse. Aşa cum le spunea Himmler în 1943 trupelor lui de asalt (SA) în Poznan, oraşul polonez ocupat:

Cei mai mulţi dintre voi ştiu ce înseamnă când 100 sau 500 sau 1.000 de cadavre zac unul lângă altul. Aţi mers până la capăt şi în acelaşi timp – fără a socoti excepţiile cauzate de slăbiciunea umană – aţi rămas oameni decenţi; asta ne-a întărit. Aceasta este o pagină de glorie în istoria noastră cum nu a mai fost scrisă niciodată.

Lipsa de discernământ pe care au dezvăluit-o cuvintele lui Himmler şi evenimentele îngrozitoare care au urmat au fost caracterizate de psihologi ca un exemplu clasic de „regresie de grup în masă". În astfel de cazuri, un grup autoimpus îi dezumanizează pe cei percepuţi ca duşmani, transformându-i în ţinte neînsufleţite pentru distrugere – fie ei evrei în Germania anilor 1930 sau funcţionari la Worâd Trade Center din New York, în septembrie 2001. Membrii SS erau atât de entuziasmaţi de sarcina lor, că Hitler nu avea nevoie să fie bănuitor sau precaut cu ei, aşa cum era Stalin cu NKVD. Indivizii aceştia considerau că îndeplinesc o misiune dată de Dumnezeu (sau Wotan, zeul preaslăvit de păgânii germanici până la venirea creştinismului), aceea de a scăpa Germania de otrava evreiască mortală despre care credeau că poluează arta şi cultura germane şi chiar naţiunea însăşi. Totuşi, atunci când SS şi-a început atacul împotriva evreilor, aceştia, deşi percepuţi ca inamici, nu reprezentau nicio ameninţare pentru Führer sau pentru statul nazist. Ca dovadă de generozitate faţă de tovarăşii lor arieni, cei din SS erau chiar pregătiţi să extindă eradicarea evreilor şi în ţările vecine. Atrocităţile comise de SS-ul lui Hitler în Polonia ocupată, Rusia şi Ucraina sunt cunoscute de către oricine a citit relatări despre Al Doilea Război Mondial.

Dar în ultimii ani a fost dovedită responsabilitatea întregii naţiuni germane, nu doar a membrilor SS şi a celor din Partidul Naţional-Socialist (Nazist). Istorici ca Daniel Jonah Goldhagen au studiat dosarele batalioanelor de poliţie voluntare care veneau în siajul armatei germane regulate, dosare care constituie o lectură şocantă; scrisori trimise acasă arată cu cât entuziasm duceau la îndeplinire cele mai oribile crime nişte oameni obişnuiţi şi soldaţi auxiliari, din dorinţa de a fi egali cu cei din SS. În timp ce lua parte la

genocidul evreilor din Belorusia, unul dintre membrii batalionului de poliţie 105 i-a scris soţiei sale şi I a un l Im a grijiul legat tu a eu activităţile lui, adăugând că în timpul 41 (lunii» a l-ai i loiogialu pe care să le „vadă şi copiii noştri, căci vor fi extrem i» Minte" După cum a subliniat Goldhagen, există dovezi solide că gerpili aţi se ofereau deseori voluntar să participe, chiar şi când acest lucru unuia o obligaţie pentru ei. Şi în plus aceste atrocităţi nici nu ar fi putut îi în la îndeplinire la o scară atât de vastă fără logistica foarte profesionistă… II a pentru realizarea şi susţinerea lor. În mod ruşinos, din partea germa MII. M. obişnuiţi nu au existat decât încercări foarte puţine sau deloc de a încetini IM*, Mai est proces de distrugere umană, darmite să-l oprească prin acte indivii… îi. 1 sabotaj. Numărul de persoane implicate în acest program naţional de iMlme este devastator. Peste 100.000 de germani luau parte la procesul criminal, două milioane erau implicaţi în conducerea şi supravegherea sistemului.1. Muncă forţată care susţinea economia germană. În total, existau peste 10.000 le lagăre şi ghetouri, răspândite în întreaga Germanie şi în teritoriile ocupate.

Le erau pur şi simplu de exterminare, altele pentru muncă silnică sau pentru deţinerea prizonierilor de război. Numai la Auschwitz erau peste 7.000 de pn/, nici care menţineau controlul asupra deţinuţilor, ca şi în alte 50 de lagăre uliordonate.

Ulterior, când au fost arestaţi, membrii SS şi ai Gestapoului au susţinut, absolut previzibil, că nu făceau decât să respecte ordinele. Aceste afirmaţii păreau ai Al dincolo de limita candorii, cât şi de cea a decenţei, dar pentru a le testa, psihologul american Stanley Milgram a făcut un experiment revelator la Universitatea Yale, în 1963. Rezultatele oferă o privire fascinantă asupra capacităţii omului obişnuit de a se supune ordinelor şi a aplica tortura în anumite condiţii. Milgram a selecţionat un grup de persoane cărora conducătorii experimentului le-au cerut să le aplice o serie de şocuri electrice false altor participanţi, în cadrul a ceea ce a fost descris ca terapie pentru ameliorarea capacităţii de învăţare a celui care primea şocul. De fiecare dată când cei care învăţau făceau o greşeală, urmau să primească un şoc de putere tot mai mare. Cei care aplicau şocul ştiau ce înseamnă acest lucru, pentru că la rândul lor şi ei primiseră un şoc test. Pe cadranul aparatului existau opt diviziuni, din care ultimele trei erau etichetate „intens" (diviziunea 5), „pericol" (diviziunea 7) şi „XXX"

(diviziunea 8). Milgram şi cercetătorii lui au fost uluiţi când au descoperit că 87 dintre participanţi continuau să aplice şocul aşa cum erau îndrumaţi, chiar şi atunci când cel care învăţa părea să lovească cu putere în perete cu piciorul, de durere. La fel de surprinzător a fost că două treimi din grup aplicau bucuros „XXX", maximum de 450 de volţi, deşi afişajul din faţa lor arăta limpede voltajul. Subiecţii nu puteau fi văzuţi de cei care administrau şocurile; din câte ştiau ei, eşecul de ai. Ispunde la întrebări al celor care învăţau se datora faptului că erau deja incon –, iienţi. Cu acest experiment, Milgram a demonstrat în mod categoric că indivizi normali, decenţi pot fi convinşi să vatăme grav alţi oameni, pur şi simplu la ordinele cuiva cu autoritate. Studii ulterioare au confirmat rezultatele obţinute de Milgram şi au arătat că în anumite circumstanţe, mai ales în grupuri, capacitatea de a le face rău altora este chiar mai mare. Scuza că „nu-mi făceam decât datoria" poate, la urma urmelor, să aibă relevanţă când se decide vinovăţia celor implicaţi în ducerea la îndeplinire a atrocităţilor viitorilor tirani.

În regimurile autoritare, organizaţii precum SS şi NKVD sunt utilizate pentru a menţine populaţia într-o stare de teamă permanentă. Acest lucru este cu atât mai eficient, cu cât cei arestaţi şi torturaţi nu sunt, în mod evident, vinovaţi de nicio infracţiune. Când este martor la asemenea nedreptăţi şi nu poate să aibă încredere în vecinii săi şi nici măcar în membrii propriei familii, cetăţeanul obişnuit îşi pierde orice speranţă şi se supune tiraniei, ceea ce face ca despotul să fie extrem de greu de înlăturat de la putere. Un astfel de tiran a apărut în insula Haiti din Caraibe, în 1957, când „Papa Doc" Duvalier a fost ales preşedinte. Duvalier, care studiase cu multă atenţie carierele lui Hitler şi Stalin, a purces la realizarea propriului grup de sprijin de poliţie secretă, Tonton Macoutes. Numele venea de la un cuvânt creol ce însemna „bau-bau" şi era folosit în mod tradiţional ca să sperie copiii neascultători.

Duvalier şi-a recrutat oamenii pentru Macoutes dintre inadaptaţii şi infractorii din societatea haitiană. Fiecărui recrut i s-a dat o armă şi nişte bani, iar apoi a fost lăsat să se dezlănţuie împotriva nefericiţilor lui compatrioţi. Una dintre primele lor îndatoriri era să-i pedepsească pe locuitorii celui mai sărac cartier din Port-au-Prince, care îndrăzniseră să voteze împotriva lui Duvalier la alegerile prezidenţiale. A fost săpată o groapă mare lângă o biserică din preajma

oraşului şi, la căderea nopţii, soseau camioane pline cu votanţi ai opoziţiei, cu căluş în gură şi legaţi de mâini şi de picioare. Ei erau aruncaţi în groapă şi acoperiţi cu tone de ciment ud, netezit deasupra şi lăsat să se usuce. Ceilalţi candidaţi la preşedinţie au fugit imediat din ţară, lăsându-l doar pe liderul opoziţiei, Clement Jumelle, care a fost hăituit ca un câine pe străzi, dar în cele din urmă a reuşit să se ascundă în junglă.

Îmbrăcaţi în uniforme zdrenţăroase, asemănătoare cu cele ale fasciştilor italieni, şi purtând nişte siniştri ochelari de soare întunecaţi, Macoutes semănau teroare în ţară. Duvalier le dăduse mână liberă să jefuiască, să hărţuiască şi chiar să ucidă pe oricine nu făcea parte din elita politică, ceea ce ei au făcut cu mare plăcere. Între timp, „Papa Doc" s-a înconjurat de o aură mistică de voodoo. În mod discret, Macoutes difuzau imagini care-l arătau pe Duvalier înveşmântat în frac, cu joben alb şi purtând ochelari de soare. Acesta era costumul purtat tradiţional de zeul voodoo Baron Samedi, care, în cultura haitiană, stă la răspântii pe drumul către moarte.

Cei mai mulţi Macoutes erau negri care îi urau pe mulatrii cu pielea mai deschisă, care formau vechea elită din Haiti. Unii erau bougans, sau preoţi voodoo, în mod special loiali lui Duvalier, care-i încuraja să-l informeze în legătură cu orice nemulţumire pe care o observau în timpul ceremoniilor religioase. Perspicace, Papa Doc nu a ignorat femeile: mii de negrese sărace au fost recrutate ca membre ale organizaţiei înarmate Fillettes Laleau. Aceasta s-a transformat într-o forţă formidabilă, nemiloasă şi devotată de criminale; unele ihtif.1… Ui unde diilind imitaţi dibărbaţi Macoutes. Duvalier l-a de e» mandant suprem al Tonton Macoutes pe Clément Barbot, uit liwt mthţini nud şi la/. Bunător. Sub conducerea lui Barbot, Macoutes au primit ui., II. II. În il mare să extorcheze şi să ucidă în schimbul protecţiei oferite de Unic l îmi membri puseseră chiar să se construiască celule în propriile case, a în i. H lu'. Ind literalmente aplicarea legii într-o industrie casnică.

În l X.T. Statele Unite, aflate sub administraţia lui John F. Kennedy (1917 – 1963; IM illnic al SUA 1961 – 1963), au decis că regimul lui Duvalier constituie o… m. Icntru întregul continent şi că este necesară o schimbare de regim. CIA

ţi. Mai cu rapiditate. La ambasada SUA din Port-au-Prince au fost trimise… ţi ilnte în mod clandestin oricărui grup de ofiţeri de armată gata să execute i. A II în a de stat. N-a fost o surpriză pentru

nimeni când primul care a acceptat. Inst nemulţumitul Clément Barbot, care a folosit armele şi explozibilii în i cuinii va da a asasinare a fiului şi moştenitorului lui Duvalier, Jean-Claude „Baby I în ic", şi a fiicei sale, Simone. Complotul a eşuat: Barbot a fost hăituit şi ucis de tovarăşii săi Macoutes. Papa Doc a murit liniştit în patul său în 1971, lăsând controlul asupra ţării fiului său, Jean-Claude, care a dus mai departe legile corupte ale familiei până în 1986, când în cele din urmă regimul Duvalier a. Iilut. Poporul haitian s-a răsculat împotriva opresorilor, dându-le foc la case, iiincându-i şi ucigându-i în stradă. Cât despre Baby Doc şi soţia sa, Michelle, au lust duşi în secret, cu ajutorul americanilor, în sudul Franţei, pentru a-şi duce viaţa într-o vilă luxoasă.

CAPITOLUL ŞASE

Găsirea unui ţap ispăşitor

N SOCIETĂŢILE AMESTECATE ETNIC ŞI DESCHISE din Caraibe ura etnica ar părea greu de stârnit, dar exact asta a realizat generalul Rafael Trujillo (1891 – 1961; dictator al Republicii Dominicane 1930 – 1961) în 1937. Ţara lui se afla în partea mai mare a insulei Hispaniola, în timp ce partea vestică, mai mică, era ocupată de Republica Haiti, vorbitoare de limbă franceză. În urmă cu două sute de ani, Haiti, pe atunci colonia franceză Saint-Domingue, era bijuteria imperiului colonial francez, alimentând 40 din comerţul exterior al Franţei şi furnizând suficient bumbac pentru întreaga industrie textilă a Franţei. În mod remarcabil, în secolul al XVIII-lea, colonia era principala sursă de zahăr a Europei şi avea un volum al comerţului exterior mai mare decât al Statelor Unite în ansamblul lor. Odată devenită independentă de Franţa, revoltele sclavilor care au urmat şi proasta guvernare îi ruinaseră economia; dar locuitorii Republicii Dominicane încă îşi aminteau de fabuloasa ei prosperitate de altă dată. În 1937, pus în faţa unei contestări crescânde a regimului său despotic, Trujillo s-a hotărât să abată atenţia de la greşelile lui lansând un pogrom împotriva miilor de negri haitieni săraci care traversaseră graniţa şi trăiau ilegal în ţara sa. Apelul la naţionalismul dominican a fost sprijinit de ajutorul mascat dat de Trujillo unei politici de discriminare rasială împotriva negrilor, cunoscută ca antihaitianismo. Acesta implica încercarea de a „albi" populaţia Republicii Dominicane, încurajând refugiaţi albi din Europa să se stabilească acolo. Au fost trimise în zonele de graniţă unităţi ale armatei dominicane, cu ordinul de a-i masacra pe haitienii găsiţi acolo;

pentru a crea impresia că violenţele erau o reacţie spontană a ţăranilor dominicani, soldaţilor li s-a ordonat să folosească macete* în locul gloanţelor. Peste 12.000 de haitieni au fost decapitaţi, iar corpurile lor au fost aruncate în râpe. Alţii au fost înecaţi sau strangulaţi, iar copiii mici au fost ucişi fiind loviţi de stânci sau de trunchiurile copacilor. Trujillo a rămas în capitală, aşteptând plin de încredere mulţumirile poporului că a curăţat ţara de intruşii dispreţuiţi. În schimb, atunci când zvonurile despre masacru s-au scurs către lumea din afară, generalul a avut de îndurat mânia guvernului SUA, care s-a apucat imediat să-i submineze regimul. Oferta lui de a plăti 750.000 de dolari pentru familiile haitienilor morţi a fost respinsă cu indignare. Într-o altă încercare de a se reconcilia cu opinia publică internaţională, el s-a oferit apoi să înfiinţeze în Republica Dominicană colonii pentru refugiaţii francezi evrei care erau

— Cuţit lung, pentru tăiat ierburile şi arbuştii înalţi, folosit în ţările din America Latină (n.red.)

(MM» „Mi l în i i, n în Mr. I perioada. Deşi oferta lui a îmblânzit opinia publică îmi fi. În I alune i nul a maierializat, „colonia" abia dacă a găzduit 235 de iiuivi. Uiţi i-vrel.

Iu i jiiuiii liaiiicnilor, TVujillo folosise una dintre dogmele importante ale HMIMI I.înd ai necazuri, găseşte un ţap ispăşitor (de preferinţă unul vulnerabil, iii» i nir. Iinizal şi incapabil de rezistenţă semnificativă) şi apoi încurajează-ţi în îi h ni, i I persecute. După René Girard, ţapul ispăşitor politic a fost cu noi de i i pul urile civilizaţiei, pentru că scopul lui real este să îndepărteze de IMM IIIM – iile vina şi responsabilitatea, canalizându-le către o persoană sau un «11111 11111. I El permite, de asemenea, ca furia şi ostilitatea existente în mod difuz ÎN I M III uitate să fie transferate celorlalţi, fie că se fac vinovaţi de acuzaţiile H UI» III va lor, fie că nu. Astfel, mai bine decât să se atace între ei într-o dispută mi II (a sau pentru avere, majoritatea îi ia în colimator pe cei slabi, cum ar fi cei II handicapuri fizice, membrii minorităţilor etnice sau rasiale ori săracii. Uneori I în îi deveni ţapi ispăşitori chiar şi cei cu dotări pozitive, ca frumuseţe, inteligenţă, i-a mec sau bogăţie. Cu aproape toată comunitatea pusă de acord, distrugerea Ki lipului sau a indivizilor devine uşoară. De-a lungul istoriei au existat astfel de victime, un exemplu evident fiind vrăjitoarele medievale, care erau demonizate, i învinuite pentru bolile ce atingeau comunităţile, iar apoi torturate şi adesea ucise. Pentru a fi

considerată vrăjitoare, tot ceea ce avea de făcut o femeie în vârstă era să ducă un mod de viaţă izolat; persecutorii considerau că ei nu făceau nimic rău, iar adesea, victimele treceau în mod inconştient de partea lor, ajungând… i creadă că acuzaţiile împotriva lor erau adevărate. Odată ajunşi la un verdict, ţapii ispăşitori erau alungaţi din comunitate sau pur şi simplu ucişi. Odată cu dispariţia lor se termină şi violenţele, iar deoarece pacea este reinstaurată, grupul majoritar este convins că, într-adevăr, ţapii ispăşitori erau cauza problemelor.

Aceasta pare a fi fost stratagema folosită de împăratul Nero după marele incendiu din Roma, cel mai mare consemnat în Antichitate. Deşi în oraş erau incendii în fiecare zi, cel care a început în noaptea de 18 iulie 64 d.Hr. A fost diferit. A început din zona comercială de lângă Circus Maximus şi s-a răspândit cu rapiditate, distrugând o mare parte a oraşului. Întorcându-se de la Actium, Nero a preluat comanda luptei cu flăcările, care a fost purtată de 7.000 de sclavi eliberaţi; în afară de distribuirea de hrană, el a oferit adăpost miilor de oameni rămaşi fără casă în numeroasele temple şi clădiri publice din oraş. S-a spus că în acea zi împăratul a fost peste tot, muncind mai intens decât o făcuse vreodată în viaţa sa, încurajându-i pe cei epuizaţi de lupta cu focul să facă noi eforturi şi renunţând la protecţia asigurată în mod obişnuit de cohorta lui de paznici, în ciuda suferinţei lui sincere şi evidente pentru dezastru şi a simpatiei de netăgăduit pentru popor, în curând a apărut bănuiala că acest foc distrugător fusese declanşat deliberat, din ordinul lui Nero, ca să facă loc pentru Domus Aurea. Nu era niciun secret că Nero plănuia să-şi construiască un mare complex, întins pe 121 km^2, care să cuprindă un palat şi o statuie a sa, de 37 m înălţime. Apoi s-a răspândit zvonul că împăratul fusese văzut de fapt în Turnul lui Mecena, la înălţimea flăcărilor, îmbrăcat în costum de scenă, cântând la citeră şi din voce binecunoscutul poem Arderea Troiei. Istoricul Tacit (e. 55 – 120 d. Hr) insistă totuşi că în acea noapte Nero nu a fost deloc în apropierea Romei, ci a rămas la Acţiuni la peste 48 km depărtare. Ca întotdeauna în astfel de împrejurări, gloata a preferat să creadă altceva. Confruntat cu mânia populară în creştere, Nero a căutat să distragă atenţia de la persoana lui, livrând poporului un ţap ispăşitor gata pregătit – misterioasa sectă religioasă nouă, creştinii. În alegerea creştinilor, el nu a ţinut seama de faptul că, deşi mulţi evrei locuiau în apropierea locului de unde începuse focul, niciuna dintre casele lor nu părea

afectată. Probabil că erau prea numeroşi pentru a se ocupa de ei sau poate că el avea o antipatie personală pentru creştini; pe deasupra, aceştia erau foarte nepopulari la Roma şi de aceea constituiau o minoritate ideală pentru persecuţii. Antipatia faţă de ei avea drept cauze practica lor de a condamna deschis decadenţa vieţii romane şi obiceiul lor de a descrie oraşul ca pe un al doilea Babilon, pe care îl aştepta pierea la a doua sosire a lui Hristos. Aşa cum era previzibil, martori oculari au pretins că au văzut creştini dansând de bucurie în lumina flăcărilor, iar Tacit relatează că unii dintre ei şi-au mărturisit vina la interogatoriu. Totuşi, mai exista un motiv pentru care au fost aleşi creştinii. Nu numai că ei criticau stilul de viaţă roman, ci erau şi potenţiali răzvrătiţi periculoşi. Conducătorul lor, Hristos, era văzut ca un om care încurajase revolta împotriva regimului roman, iar pretenţia că înviase din morţi era profund tulburătoare pentru un popor care se temea de magie. Vrăjitoria şi încercarea de a comunica cu morţii erau pedepsite cu moartea de legea romană. Apoi, mai erau şi relatările despre ritualuri ciudate – de exemplu euharistia, prin care ei pretindeau că se împărtăşesc din trupul şi sângele lui Hristos, transformat prin minune în pâine şi vin. Tacit descrie în cele mai mici amănunte ce s-a întâmplat în continuare:

Nero i-a acuzat pe nedrept şi i-a executat în cele mai grele chinuri pe acei oameni numiţi creştini, care erau răi pentru lucrurile abominabile pe care le făceau… Întâi au fost prinşi cei care îşi recunoşteau credinţa, iar apoi, folosind informaţiile culese, marea lor majoritate au fost condamnaţi, nu atât pentru crima de a fi ars oraşul, ci pentru ura pe care o nutreau faţă de rasa umană. Iar moartea lor era transformată, în plus, şi într-un sport: ei au fost omorâţi de câini, fiind îmbrăcaţi în piei de animale, sau au fost răstigniţi ori arşi, iar când lumina zilei se stingea erau folosiţi drept lămpi pentru noapte. Nero şi-a cedat propria grădină pentru acest spectacol şi făcut un număr de circ, amestecându-se cu plebea, îmbrăcat ca un conducător de car şi participând la cursa de care. Chiar dacă erau în mod cert vinovaţi şi meritau să fie daţi drept cel mai recent exemplu pentru consecinţele crimei, oamenilor a început să le fie milă de aceşti martiri, pentru că ei nu erau sacrificaţi pentru binele public, ci pentru satisfacerea cruzimii unui singur om.

Aceste metode brutale de execuţie nu erau neobişnuite în lumea romană a epocii; moartea prin ardere era pedeapsa obişnuită pentru

incendiatori, aşa cum

«în nicilicarea pentru criminalii de clasă inferioară. Acoperirea cu piei de îmiiili i apoi sfâşierea de către câini era mult mai teatrală, sugerând că Nero i. Niia'. C coregrafia şi dramatizarea evenimentului. Acesta semăna suspect de Hmi II un tableau vivant mitologic descris de Tacit în lucrarea Analele, care iliihin a/. A moartea lui Acteon, un vânător vestit care a fost devorat de câinii săi. Mai Îmi iile au culminat cu moartea Sfântului Petru, care a fost crucificat cu capul în în, ca semn de batjocură pentru moartea unui conducător creştin.

I) ieşi erau antipatizaţi, până la Nero creştinii nu fuseseră niciodată persecutaţi. Li i liv. Acum situaţia se schimbase, iar ei au devenit dispreţuitul „cal de bătaie" îi i» ¡etăţii romane. Hărţuirea a continuat timp de zeci de ani sub succesorii lui Nun, împăraţii Domiţian, Valerian şi Diocleţian. Persecuţiile lui Nero au asigurat HI mod pervers înflorirea credinţei creştine şi convertirea întregii lumi romane ui) împăratul Constantin, trei sute de ani mai târziu.

Nero îi putuse transforma în ţapi ispăşitori pe creştini prezentându-i ca fiind „din afară", străini de adevărata natură şi cultură a Romei. Astfel, ei erau percepuţi ca fiind inferiori prin natură majorităţii şi erau priviţi de sus. Acest sentiment de superioritate poate înflori indiferent cât de nenorocită, împovărată brutală poate fi viaţa grupului favorizat. Faptul a fost ilustrat chiar de o societate declarat democratică, cea din Irlanda de Nord de acum treizeci de ani. Lira mai bine să fii un protestant sărac decât să fii catolic, chiar unul relativ bogat. Adesea, ţinta ideală pentru persecuţii este constituită de o minoritate care iese în evidenţă, prin îmbrăcăminte sau comportament, ca evreii ortodocşi. Este, de asemenea, semnificativ că fiecare despot modern i-a atacat pe homosexuali. Chiar şi terminologia folosită de propagandă este revelatoare, aceasta numind grupurile dispreţuite prin cuvinte referitoare la boli, ca „ciumă", „cancer" sau făcând apel la termeni ca „eradicare", pentru eliminarea lor.

Ugandezii asiatici au fost un grup similar pe post de ţap ispăşitor, fiind expulzaţi din ţară de Idi Amin în septembrie 1972. Amin a ignorat faptul că economia I Igandei depindea de acest grup minoritar, când a ordonat ca 50.000 dintre cei mai capabili oameni de afaceri şi familiile lor să fie exilaţi, confiscându-le averile. Mulţi au fost bătuţi sau omorâţi. Decizia lui Amin a fost autodistructivă – comparabilă cu insistenţa lui Hider ca toţi oamenii de ştiinţă evrei să

părăsească i Germania în anii 1930, chiar dacă unii dintre ei au lucrat ulterior în cercetare la proiectul Manhattan, pentru realizarea bombei atomice. În cazul Ugandei, fără antreprenorii asiatici, economia a ajuns foarte repede în pragul colapsului. Mai accent, Robert Mugabe (n. 1924; preşedinte executiv din 1987) a contribuit în mod discutabil la ruinarea economiei din Zimbabwe în ultimul deceniu, prin nan. Formarea fermierilor albi în ţapi ispăşitori şi confiscarea pământurilor lor. Completând crima, Mugabe nu a dat pământul furat fermierilor săraci, ci propi iilor favoriţi din guvern, după cum nici Amin nu a dat săracilor proprietăţile asiaticilor, ci unor membri ai armatei lui.

În timp ce majoritatea asiaticilor din Uganda şi a fermierilor albi din, liitluihwe au scăpat în general cu viaţă, intelectualii din Cambodgia lui Pol Pot nu au avut acelaşi noroc. În cei patru ani ai regimului său criminal au piei îi aproximativ două milioane de oameni, mai ales pe Câmpiile Morţii din mediul rural. Pol Pot a venit la putere în aprilie 1975 şi a început să conducă pe baza unei simple declaraţii de intenţie. Vor fi evacuaţi oamenii din oraşe, pieţele şi banii vor dispărea, călugării budişti vor fi răspopiţi, toţi membrii fostului regim vor fi executaţi şi vor fi înfiinţate cooperativele şi mâncarea la comun pentru toţi. Ca ţap ispăşitor, Pol Pot a ales întreaga elită intelectuală a Cambodgiei. Platon avertizase cu multă vreme înainte: „un tiran trebuie să-i ţină sub strictă observaţie pe oamenii curajoşi, cu viziune sau inteligenţi… Curăţând oraşul de alţi potenţiali conducători, tiranul promovează mediocritatea printre cetăţeni". Astfel, specialiştii cambodgieni, doctorii, profesorii şi inginerii au fost arestaţi şi împuşcaţi în masă, în timp ce oamenii obişnuiţi au fost duşi la ţară pentru a duce o existenţă precară, devenind total dependenţi de stat pentru supravieţuire. Aşa cum a scris Elizabeth Becker în cartea sa când războiul s-a sfârşit, „Cambodgia devenise un mare lagăr de concentrare, unde locul de muncă şi casa fuseseră înghesuite pe o bucată de pământ de unde nu exista ieşire". Grupuri de oameni erau deplasate prin ţară după capriciul unor comandanţi locali, iar oricine avusese vreo legătură cât de mică cu fostul regim nu se putea aştepta la nicio milă. Apoi, imitându-şi idolul, pe Mao, Pol Pot a anunţat o versiune economică cambodgiană a „Marelui Salt înainte" – sau saltul într-o mizerie şi mai mare, cum se întâmplase. Acum oamenilor li se ordonase să muncească la câmp 20 de ore pe zi, iar lista ţapilor ispăşitori fusese lărgită pentru a cuprinde minorităţi mai marcante,

precum chinezii sau mai puternicii musulmani cham, cu îmbrăcămintea lor deosebită. Ca în orice regim tiranic, Khmerii aveau şi ei o închisoare cumplită, în acest caz puşcăria Tuol Sleng, unde prizonierii erau torturaţi şi ucişi, după ce erau forţaţi să-şi scrie singuri „mărturisirile". Au fost făcute zeci de mii de fotografii ale victimelor când acestea intrau la închisoare; feţele lor triste sunt mai impresionante decât celebrele grămezi de cranii anonime răspândite pe Câmpiile Morţii. O astfel de situaţie înfricoşătoare nu mai putea să continue, iar armata vietnameză a invadat în cele din urmă ţara în 1978, alungându-l pe Pol Pot de la putere. Atunci când au ajuns la cunoştinţa lumii întregi, imaginile distrugerilor care se revărsaseră asupra poporului cambodgian au creat o impresie la fel de şocantă ca acelea făcute de lagărele morţii germane, în 1945.

Încă înainte de a fi ales pentru a ajunge la putere, Hitler a declarat deschis ce soartă le pregătea evreilor – cei mai mari ţapi ispăşitori din istorie. Hitler îi vedea ca fiind cauza problemelor economice ale Germaniei, defăimătorii adevăratei arte şi culturi germane şi o ameninţare otrăvită la adresa sângelui pur al naţiunii germane. Întreaga rasă era blamată; evreii trebuiau să fie alungaţi din ţară şi, dacă era posibil, de pe faţa pământului. Era un mesaj simplu, dar percutant, consistent din punct de vedere ideologic şi uşor de înţeles. Mai departe era combinat cu zvonuri, care erau crezute de mulţi germani, potrivit cărora ar exista o conspiraţie evreiască internaţională pentru a pune mâna pe întreaga lume.

Mm «hâl i 11" i ili M operirea Protocoalelor înţelepţilor Sionului, un fals fabricat în MM i. I la mijlocul secolului al XIX-lea. Se dădea acolo de înţeles că acesta era un plan 11 lali.it al evreilor de a submina economiile naţionale şi de a învrăjbi MH (huiilf Europei între ele. Deşi ridicol de neconvingător, documentul a fost iiihi i ci cască pentru antisemiţii din întreaga lume – de la industriaşul Henry Im îl ilân America, până la Hitler în Germania. Publicarea lui în ziarul nazist i v // i, /ici lieobackter a dat o greutate şi mai mare avertizărilor lui Hitler din Mein hniiipl, potrivit căruia evreii caută să contamineze sângele german prin sedui n-a Ielelor ariene pure. Cuvintele lui Hitler zugrăvesc un tablou sinistru al Muniţiilor lor demonice:

Cu o bucurie satanică pe faţă, tânărul evreu brunet pândeşte în aşteptarea Ictei naive pe care o profanează cu sângele său, răpind-o astfel poporului său... iar evreii sunt cei care au adus negrii în ţinutul

Rinului, având întotdeauna acelaşi gând secret şi limpede de a ruina rasa albă, pe care o urăsc, prin inevitabila degradare rezultată.

Probabil că acest lucru dă o măsură a modului cum s-a schimbat lumea, pentru că dacă Hitler ar fi scris asta în orice democraţie occidentală de astăzi şi ar fi găsit un editor, el ar fi fost cu siguranţă pus sub acuzare şi probabil închis. Dar majoritatea poporului german credea la acea vreme din toată inima în această gogoriţă gotică şi l-a ales pe Hitler în deplină cunoştinţă că el va face din evrei ţapii ispăşitori ai naţiunii şi îi va persecuta cu severitate. După cum afirma Alice Miller, a eradica caracterul dăunător şi răutatea evreiască însemna curăţarea propriului eu de experienţa istorică a dezgustului de sine. Omul pe care naţiunea l-a ales să îndeplinească această misiune în contul ei a fost Hitler.

Nu este nevoie să repetăm ce soartă teribilă a impus Hitler evreilor Europei, decât reamintind numărul uriaş al celor care au fost trecuţi prin maşinăriile naziste ale morţii. Dacă Vlad Ţepeş avusese la dispoziţie doar tehnologia limitată a timpului său, Himmler şi asociaţii lui au beneficiat de toate resursele industriei moderne germane. Documente ca acordul căilor ferate germane pentru a transporta evrei către lagărele morţii – doar la dus – sau oferta companiei IG Farben de furnizare a gazului de exterminare Zyclon B se numără printre cele mai ruşinoase acte ale perioadei. Modul impasibil în care toate aceste lucruri erau planificate este aproape de neînţeles pentru generaţiile care au urmat. După cum scria John Toland în volumul Adolthitler: Biografia definitivă: „Exterminarea s-a desfăşurat cu un calcul rece. A fost o operaţie seacă, la fel ca în afaceri; iar rapoartele erau redactate în limbajul arid al birocraţiei, ca şi când executanţii N ar fi ocupat de verze, nu de fiinţe umane”.

Victimizarea evreilor din Germania a contrastat total cu evenimentele din Italia, din primii ani ai regimului fascist al lui Benito Mussolini. Evreii italieni au avut o contribuţie importantă la succesul fascismului, mai degrabă decât să i M opună; până în 1930, peste un sfert dintre evreii italieni, mult deasupra mediei naţionale de 10, au sprijinit partidul fascist PNF. Una dintre cele mai remarcabile amante ale lui Mussolini era evreică. Mulţi dintre cei 40.000 de evrei italieni erau mai degrabă naţionalişti decât sionişti, iar unul dintre cei mai marcanţi, Ettore Ovazza, a fondat un ziar antisionist pentru a promova mesa jul că evreii Italiei erau pe de-a întregul italieni şi cetăţeni

inseparabili de majoritari. Dar problemele au început în timpul invaziei italiene în Etiopia, când noilor colonişti italieni din Africa li s-a interzis să se căsătorească cu negri, iar conceptul de inferioritate rasială a devenit de actualitate. În consecinţă, Italia a fost martora introducerii unei legislaţii antisemite cu tonuri mai nuanţate, dar în 1937 majoritatea evreilor italieni nu erau îngrijoraţi. Încrederea lor părea justificată atunci când guvernul fascist a permis câtorva evrei germani persecutaţi să ceară azil în Italia, provocând mânia teoreticianului nazist Alfred Rosenberg (1893 – 1946), care tuna şi fulgera împotriva „... acestui regim iudeo-fascist baricadat în corupta Romă". Deşi Mussolini a atacat frecvent minorităţile, evreii erau pur şi simplu în aceeaşi barcă cu alte grupuri care erau privite de sus – napolitanii, calabrezii şi în general italienii din sud. Mai mult, atunci când vestea pogromului din Noaptea de cristal a ajuns în Italia, aproape întreaga populaţie a oraşului Milano a reacţionat cu oroare, condamnându-i pe germani ca barbari moderni. Totuşi, în noiembrie 1938, într-o încercare laşă de a-l mulţumi pe Hitler, Mussolini a urmat linia germană. Împotriva voinţei poporului italian, el a început să facă din evreii italieni ţapi ispăşitori. La fel ca în Germania, li s-a interzis orice funcţie în învăţământ, li s-a interzis să servească în armată şi să ia în căsătorie arieni creştini. În mod straniu, această discriminare nu era bazată pe ură rasială, ca în Germania, ci provenea din nevoia de a susţine solidaritatea naţională împotriva tuturor intruşilor, fie că erau negri, arabi, slavi sau evrei. Când a început războiul, această legislaţie s-a înăsprit, iar evreii au fost obligaţi să ia parte la planurile de lucrări publice guvernamentale; dar fasciştii italieni încă se opuneau măsurilor draconice aplicate în Germania.

Situaţia s-a schimbat dramatic în 1943, atunci când Mussolini a fost înlăturat şi închis de partizani. Generalul Badoglio (1871 – 1956) a devenit prim-ministru şi a început imediat să negocieze cu aliaţii încetarea focului. Înfuriat de ceea ce a perceput ca o trădare naţională, Hitler a încercat să forţeze Italia să participe din plin la război şi, deşi cu greu se putea dispensa de ele, a ordonat ca un mare contingent de trupe germane călite în lupte să fie retrase de pe frontul de Est şi trimise să ocupe nordul şi centrul Italiei. Din nefericire, aceasta era exact regiunea în care trăiau majoritatea evreilor italieni. Apoi, trupele germane, împreună cu unii dintre cei mai înfocaţi adepţi ai lui Mussolini, au început să-i strângă pe evrei la Roma, Milano, Genova,

Florenţa, Trieste şi alte oraşe din nord. În timpul ocupaţiei au fost deportaţi în lagărele naziste ale morţii 8.000 de evrei, dintre care aproximativ 95 au pierit acolo. Existase ideea unor planuri pentru o serie de lagăre de concentrare chiar în Italia, dar ele au fost abandonate imediat după căderea lui Mussolini. Oricâte defecte a avut despotismul lui Mussolini, cetăţenii evrei nu au fost niciodată demonizaţi, ca sub regimul lui

(tuli I ni. M U HIUJOI itate A populaţiei era împotriva deportărilor, iar mulţi i-au Hluiuiul tiv pe vecinii lor evrei, care au supravieţuit atât ocupaţiei naziste, cât, I iiillioltiliii, III proporţie de 80.

Iu iiinp ce amintirea persecuţiilor despotice ale lui Hitler împotriva evreilor imn. inc vie, persecuţiile împotriva unui alt grup de ţapi ispăşitori sunt adesea în lir Ţiganii au fost, de asemenea, victimele lui, dar, spre deosebire de numerin (l evrei germani, ei nu au avut nici resursele, nici educaţia necesară pentru a-şi plănui scăparea. Ţiganii erau ţapi ispăşitori ideali, percepuţi ca criminali ni» mii rătăcitori şi inferiori cultural. Când Hitler a venit la putere în 1933, iilniinistraţia lui moştenise legi contra ţiganilor care erau în vigoare încă din Evul Mediu. Dar această etnie îi punea o problemă. Politica lui rasistă faţă de evrei ne baza pe statutul lor de non-arieni, totuşi ţiganii (romii) erau unul dintre cele nici vechi grupuri ariene din Europa. La început, Hitler a încercat să-i oblige pe iiumenii de ştiinţă germani să nege adevărul şi să-i catalogheze pe romi ca nearieni; mulţi au refuzat şi, ca urmare, au fost închişi. Naziştii au abandonat nstfel argumentul nearian şi au căutat să găsească altele. O nouă declaraţie politică decreta că romii nu erau nordici, ci fiinţe subumane, nedefinit asociale şi membri ai unei rase inferioare. În 1937, ţiganii au fost puşi pe listă alături de evrei în Legile de la Nürnberg pentru Protecţia Sângelui şi a Onoarei. Le era interzisă căsătoria cu cei care nu erau ţigani, ca şi contactele sexuale dintre arieni şi nearieni. Criteriul nazist de catalogare ca rom era de două ori mai strict decât cel aplicat evreilor: dacă doi dintre cei opt străbunici ai unei persoane erau măcar parţial ţigani, atunci acea persoană era ţigan şi făcea obiectul clasării alături de evrei la partea inferioară a scării rasiale. Criteriul de catalogare ca membru al rasei evreieşti era acela de a avea trei sau patru bunici evrei, deşi, până la urmă, oricine avea şi un singur bunic evreu risca să fie persecutat.

Până în 1937, ţiganii erau trimişi forţat în lagărele de

concentrare de la Dachau, Dieselstrasse, Mahrzan şi Vennhausen, fiind curând după aceea reuniţi cu cei din ţările ocupate de germani, guvernelor acestora ordonându-li-se să coopereze cu autorităţile naziste pentru deportarea ţiganilor lor. Nou-veniţii în lagăr erau sterilizaţi, pentru a se evita înmulţirea lor, iar apoi erau puşi să muncească până mureau în exploatările din lagăr sau în fabricile auxiliare. În acest stadiu, camerele de gazare încă nu existau, dar ţiganii erau împuşcaţi, spânzuraţi sau torturaţi până la moarte, cu miile. În iulie 1938 au fost terminate planurile pentru soluţia finală, iar ţiganii şi evreii au fost aleşi pentru exterminare pe temeiuri rasiale. În câteva săptămâni, romii au fost transportaţi în lagărele morţii din Polonia. În februarie 1943, în urma deciziei lui Himmler de a închide lagărele cu ţigani din Germania, peste 10.000 dintre ei au sosit la Sachsenhausen pentru exterminare. Oamenii erau bătuţi cu bastoanele până mureau sau mânaţi în camerele de gazare. Dacă nu erau ucişi imediat, ei erau folosiţi pentru experienţe ştiinţifice inumane. La un moment dat, numai la Auschwitz erau deţinuţi peste 16.000 de ţigani, dar până în august 1944 rămăseseră numai 4.000. După îi vizită a lui Himmler, ultimii romi deţinuţi au fost gazaţi. Din 1935 şi până la sfârşitul războiului, în 1945, naziştii au omorât per total aproximativ 1, 5 mili oane de ţigani.

Din nefericire, tehnica fabricării ţapului ispăşitor nu a dispărut odată cu I lirici şi cu naziştii. Nu trebuie să se uite că Saddam Hussein a căutat să-i suprime pe kurzii din nordul Irakului, decretând că ei sunt duşmani ai statului. Deşi nu au un stat propriu recunoscut, kurzii sunt consideraţi cel mai numeros grup etnic din lume. Există aproximativ 25 de milioane de kurzi, dintre care numai peste patru milioane trăiesc în Irak, constituind cam 23 din populaţie. De peste un secol, acest popor mândru şi independent constituie o problemă pentru comunitatea mondială. La sfârşitul Primului Război Mondial, în 1918, preşedintele Statelor Unite, Woodrow Wilson (1856 – 1924; preşedinte 1913 – 1921), conştient de visul kurzilor de a avea un stat independent, a făcut un apel pentru autodeterminarea kurzilor şi a promovat ideea unei patrii a lor, un Kurdistan adevărat. Acest deziderat a părut posibil până când aliaţii occidentali şi-au retras promisiunea, în încercarea de a concilia şi a da satisfacţie noului regim al lui Kemal Atatürk din Turcia. A existat, de asemenea, şi consideraţia că aliaţii aveau nevoie să evite destabilizarea noilor şi fragilelor state

Irak şi Siria, care le fuseseră acordate Marii Britanii şi respectiv Franţei ca teritorii sub mandat. Astfel, în 1923, prin Tratatul de la Lausanne, visul kurzilor de a avea o patrie a fost distrus, iar poporul a fost împărţit între Turcia, Irak şi Siria. Primii care i-au oprimat au fost turcii, care, sub Atatürk, au interzis grupările politice kurde şi activităţile lor culturale. Totuşi, la sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial, cu ajutorul sovieticilor, kurzii din Iran au întemeiat, în sfârşit, primul mic stat independent, aşa-numita Republică Kurdă de la Mahabad. Dar guvernul iranian a văzut în acest lucru un exemplu periculos pentru celelalte minorităţi, iar armata iraniană a zdrobit rapid acest stat embrionar.

În contrast cu opresiunea iraniană stabilită pe termen îndelungat, apariţia lui Saddam Hussein la conducerea Irakului în 1968 a părut la început de bun augur pentru kurzi. La doi ani după ce a devenit preşedinte, Partidul Baas al lui Hussein a ajuns în fapt la un acord multilateral cu liderii naţionalişti kurzi, care le garanta dreptul de a folosi radioul şi de a emite în limba proprie, şi le-a permis şi un grad ridicat de autonomie politică. Dar speranţele kurzilor au fost de scurtă durată, pentru că acordul a fost curând încălcat, atunci când Partidul Baas s-a decis asupra unei noi politici de „a arabiza" zonele producătoare de petrol din Kurdistan. Ţăranii kurzi au fost deportaţi în alte zone şi înlocuiţi cu etnici arabi săraci din sud, apăraţi de trupe guvernamentale. Acest lucru a fost intolerabil pentru kurzi. În martie 1974, ei au declanşat o revoltă împotriva lui Hussein, care s-a transformat într-un adevărat război în anul următor. În haosul care a urmat, aproape 130.000 de kurzi s-au refugiat în Iran. Zeci de mii de săteni din triburile barzani au fost mutaţi forţat de către guvernul irakian, din căminele lor în locurile aride din sudul deşertic al Irakului, fără nicio asistenţă sau sprijin. Cu toate acestea, rezistenţa kurdă a continuat în nordul ţării, cu un război persistent de gherilă purtat de grupuri locale împotriva militarilor irakieni, fapt ce l-a f fi*M» iiH «jurul mă pe Saddam Hussein să treacă la represalii draconic iiM., nh. I miicgii comunităţi kurde. El a cerut dreptul de a folosi orice Hiijp» i, ilnle pentru a elimina rezistenţa kurdă; atunci când armata sa a IM II. Iuţi bărbaţii între 15 şi 70 de ani au fost închişi. În satele şi în I. I în Ile înconjurătoare au fost duse la îndeplinire execuţii în masă, în timp II I NI /ILIN LI S a ordonat să părăsească anumite zone desemnate; orice om său. niin. Îl emu găsiţi acolo erau ucişi. Organizaţia pentru

Drepturile Omului (HRW). Mini il. I că în campania de groază a lui Hussein din 1987 – 1988 au fost uciși IMIH MI O () () și posibil 100.000 de kurzi. Cea mai cunoscută acțiune dintre toate, II. I devenit și piesă de bază în procesul din 2006, a fost atacul asupra orașului 11 ilnt) în unde s-au folosit gaze de luptă ca iperita și gazul paralizant, provocând nu unica a peste 5.000 de kurzi.

L'mând cont de ce s-a întâmplat în Africa centrală cu doar peste un deceniuul urmă, se vede că ura față de minorități este încă foarte actuală. Între aprilie, i iunie 1994, aproape 800.000 de ruandezi au fost omorâți în decurs de 100 i le /. Ile. Majoritatea victimelor erau din tribul tutsi, iar majoritatea criminalilor CHIU hutu. Acesta a fost un masacru la o scară comparabilă cu oricare altul din istorie. Evenimentul a fost declanșat de moartea președintelui ruandez Juvenal I labyarimana, un hutu, al cărui avion a fost doborât deasupra capitalei Kigali. În câteva ore de la atac, violența s-a răspândit din capitală în țară și nu s-a potolit decât trei luni mai târziu.

Tensiunea etnică din Rwanda nu era ceva nou și exista de mult timp între majoritatea hutu și minoritatea tutsi. Belgienii care au colonizat Rwanda îi consideraseră superiori pe tutsi față de mai mărunții hutu și le dăduseră acestora servicii și șanse de a fi educați mai bune. Printre hutu au crescut resentimentele, culminând cu o serie de revolte în 1959, în care au fost uciși peste 20.000 de tutsi. Când belgienii au plecat în 1962, hutu au luat puterea și i-au învinovățit pe tutsi de orice criză din țară; doborârea avionului lui Habyarimana s-a dovedit a fi ultima picătură. În Kigali, garda prezidențială a lansat imediat o campanie de răzbunare și a început uciderea etnicilor tutsi. Ea a fost condusă de o miliție neoficială, numită Interahamwe, care avea 30.000 de membri. Soldați și ofițeri de poliție i-au îndemnat pe cetățenii obișnuiți să ia parte la crime, iar în unele cazuri, civili hutu au fost orțați de militari să-și ucidă vecinii tutsi; altora le-au fost oferite stimulente, ca bani, hrană sau pământul celor pe care i-au omorât. Spre rușinea ei, comunitatea internațională nu a făcut nimic, iar trupele ONU s-au retras după ce zece soldați au fost omorâți. În cele din urmă, în iulie, tutsi, sprijiniți de forțele FPR (Frontul Patriotic Ruandez), au revenit din Burundi și au cucerit capitala Kigali. Guvernul s-a prăbușit și aproximativ două milioane de hutu s-au refugiat în ceea ce este astăzi Republica Democratică Congo. Printre acești refugiați se numără mulți dintre cei care au fost implicați atunci în masacre. La mult timp

după genocid, continuă căutarea dreptăţii, peste 500 de oameni fiind condamnaţi la moarte şi alţi 100.000 îl lându-se încă în închisoare. Tragedia din Rwanda ne dezvăluie faptul că epoca masacrelor este departe de a se fi încheiat.

CAPITOLUL ŞAPTE

Seducerea maselor

N 1895, PSIHOLOGUL FRANCEZ GUSTAVE LE BON şi-a publicat importanta operă Psihologia maselor. Pentru un tiran ambiţios, acest volum este un adevărat manual. În el se descrie cum pot fi manipulate masele şi cum să fie excluse din procesul politic. Le Bon sugerează că mii de indivizi reuniţi într-un grup pot deveni, în anumite împrejurări (cum ar fi la un eveniment naţional major), ceea ce el a denumit o „mulţime psihologică". Această uniune temporară dă naştere unei conştiinţe colective care îi face să gândească, să simtă şi să se comporte foarte diferit de modul în care ar face-o individual. Le Bon susţinea că un astfel de grup ar avea inteligenţa limitată şi nu ar putea îndeplini niciodată acţiuni care solicită un grad înalt de discernământ şi pricepere. El afirma: „Într-o mulţime se adună prostia, nu bunul simţ". Oricine priveşte cântecele rituale şi gesturile coregrafice ale asistenţei din tribune la fotbal, filmele excelent realizate şi regizate ale lui Leni Riefenstahl, înfăţişând un Führer asemeni unui zeu, nemaivorbind de gloatele care îl salutau pe Saddam Hussein când apărea în public, ar fi în mod sigur de acord. Deşi este aproape sigur că Hussein nu cunoştea principiile lui Le Bon, el le-a folosit pentru a-şi construi un cult al personalităţii foarte eficace în Irak. Portrete şi statui gigantice umpleau fiecare piaţă publică, prezentându-l ca soldat, om de stat şi savant. La una dintre aniversările lui din anii 1980, locuitorii Bagdadului s-au trezit chiar cu un balon gigantic cu heliu, pe care era pictată faţa mustăcioasă a lui Hussein, care zâmbea din cerul de deasupra capitalei.

După Le Bon, mai periculos este faptul că individul capătă un simţ al propriei invincibilităţi din asocierea numerică şi ia parte ca hipnotizat la acţiuni de grup care ar putea fi în conflict cu propriul cod moral. Astfel de acţiuni de masă nu sunt neapărat negative, după cum o demonstrează miile de călugări budişti care au ieşit pe străzile oraşului Rangoon pentru a se opune despotismului militar, ori studenţii chinezi care au înfruntat tancurile în Piaţa Tienanmen. Dar cel mai adesea ele sunt distructive şi vindicative; mulţimea îşi caută

victimele şi atacă proprietatea. Le Bon susţine că, de vreme ce masele sunt motivate mai mult de emoţii decât de raţiune, ceea ce le trebuie cel mai mult este un lider inspirator – cineva care să le excite şi să le canalizeze sentimentele. Cum mulţimea este capabilă să gândească numai prin imagini, singurul mod de a o impresiona este tot cu imagini. De aceea, arta bunei guvernări este să furnizezi oamenilor tipul potrivit de imagine. Conducătorii cei mai admiraţi de mase se poartă ca cezarii, folosind simboluri şi embleme, cu o autoritate care îi face foarte veneraţi de MHiiit în îi n. N ble pentru.1 şi impune voinţa. În timp ce mulţimea se va revolta în îi împotriva unui conducător slab sau nevolnic, în faţa unuia

„I. Mii r v. I încovoia; astfel, orice lider potenţial trebuie să fie teatral atunci H" i.» Inează oamenilor, iar cuvintele şi limbajul său trebuie să fie înzestrate. i 4 i în nule foarte pătrunzătoare. Jurnalele de ştiri cu Mussolini şi Hitler îi. A i. Ul de lidel urmau aceşti dictatori ai secolului XX sfatul lui Le Bon. El ai. I iiirui, profetic, şi că „acele cuvinte al căror sens este cel mai echivoc sunt cele icul uneori cea mai mare influenţă". Aceasta a fost o lecţie care ar fi trebuit Inniişită nu numai de despoţii secolului XX, dar şi de preşedinţii şi politicienii iaţi de mai târziu – declaraţiile bizare ale lui George W. Bush despre Irak îi i iil. Boiul împotriva terorismului" fiind doar un exemplu recent. Indicaţia esenţială a lui Le Bon era aceea că un conducător de succes trebuie i şi învăluie în mister apropierea de mase şi să apeleze întotdeauna la sentimente, mai degrabă decât la raţiune. Acest sfat a fost destinat uzului politicienilor democraţi, dar el a fost adoptat atât de liberali, cât şi de despoţi. În mod semnificativ, cel mai avid discipol a fost actorul politic Mussolini, care a fost atât de încântat de ideile lui Le Bon, încât l-a invitat la Roma şi l-a folosit drept consilier atunci când îşi plănuia discursurile. Având dovada maleabilităţii mulţimilor, Mussolini a scris atunci o relatare revelatoare despre sentimentul de a deţine o astfel de putere despotică:

Atunci când simt că am masele în mână, ştiind că ele cred în mine, sau când mă amestec cu ele şi sunt aproape strivit, atunci mă simt una cu ele. Totuşi, în acelaşi timp simt o uşoară aversiune, cam ce simte poetul faţă de materia cu care lucrează. Nu sparge sculptorul uneori marmura, de furie că, în mâinile lui, nu ia exact forma pe care şi-o doreşte…? Totul depinde de simţul controlului, de capacitatea artistului de a domina masele.

Conceptul lui Mussolini despre sine ca geniu creator, care îşi foloseşte talentul unic de a modela oamenii conform voinţei sale, a fost unul comun printre despoţi. Dar oricât de creativ poate să fi fost spectacolul lui, limbajul pe care îl folosea distorsiona adevărul şi deghiza răul în virtute. De exemplu, cuvântul „pacificare" însemna crimă în masă; „relocare" însemna transportarea în lagărele morţii.

Deşi, după Le Bon, mulţimea trebuia să fie fermecată de conducător, uneori ea trebuia şi să fie calmată şi distrasă, cu spectacole şi divertisment. Dacă acest lucru este bine făcut, violenţa scade, iar populaţia este depolitizată. Tacit pretinde că acesta a fost modul în care Roma a cucerit Britania. După o scurtă izbucnire de violenţă la început, văzând băile calde şi banchetele somptuoase, oamenii au fost seduşi şi au acceptat dominaţia romană. Nevoia de diversiune a fost recunoscută şi de Platón, care a scris că un tiran îi distrage adesea pe oameni implicându-i în război, deviind astfel critica eşecurilor lui din interior şi unificând în acelaşi timp naţiunea în jurul unui ţel comun. Pe timp de război, oamenii au mai puţin timp să pună la cale răsturnarea tiranului; ei sunt mult prea preocupaţi să-şi salveze vieţile în bătălie şi să-şi hrănească familiile, ca să-şi mai facă griji pentru drepturile lor pierdute. Dar, oricare ar fi distracţia, ea îi face pe indivizi mai puţin înclinaţi să ridice armele împotriva asupritorului lor, aşa cum ne învaţă şi expresia „pâine şi circ". Aceste cuvinte au fost folosite de poetul şi scriitorul satiric Juvenal (e. 55 – 130 d.Hr.) pentru a descrie distracţia livrată publicului de împăraţii romani. Augustus, care a pus odată 600 de gladiatori să se lupte pe perechi, a fost primul care a recunoscut potenţialul propagandistic al acestor spectacole imperiale. Tradiţia a fost continuată de succesorii săi. Juvenal, care a trăit sub domnia lui Nero, ştia cu siguranţă despre ce vorbeşte.

Unul dintre cei mai mari impresari ai lumii antice a fost împăratul Caligula, cu pasiunea lui mistuitoare pentru cursele de cai şi de care. În cei patru ani de domnie a cheltuit imense sume de bani publici pe cai şi pe un mare hipodrom pe pământurile sale de lângă Roma. În mod tradiţional, la Roma existau patru echipe concurente în întrecerile de care – roşiii, albii, verzii şi albaştrii. Fiecare îşi atrăgea un număr uriaş de suporteri, patricieni şi plebei deopotrivă, cam la fel ca echipele moderne de fotbal în Italia. Caligula i-a ales pe verzi şi lua adesea cina la grajdurile lor, inspectând caii şi copleşindu-i pe conducătorii lor cu daruri generoase. Entuziasmul său evident şi

sponsorizarea generoasă a acestui sport i-au adus o mare popularitate în rândul maselor. Ea l-a făcut, de asemenea, pe Suetoniu să afirme că, probabil în semn de dispreţ pentru restul Senatului, Caligula a propus odată ca Incitatus, calul lui favorit, să fie făcut consul.

Frecventele apariţii publice ale lui Caligula şi promovarea principiului „pâine şi circ" erau în contrast total faţă de comportamentul singuraticului său predecesor, Tiberius, care prefera să rămână ascuns ochiului public şi să se concentreze asupra practicilor lui sexuale dubioase pe insula Capri. Dintre toţi împăraţii romani, Caligula a fost cu siguranţă cel mai popular, mai ales la începutul domniei sale, în 37 d.Hr. Acest lucru face ca rapida lui cădere în dizgraţie în ochii clasei conducătoare să fie cu atât mai stupefiantă. Chiar şi în ultimele lui luni de domnie, a rămas favoritul oamenilor obişnuiţi, în timp ce patricienii se temeau de el şi îl urau. Indiferent cât de nebunesc i-ar fi fost comportamentul, el ştia că oamenii încă îl iubeau; în anul 40 d.Hr., când se întorcea la Roma dintr-o campanie la graniţa de nord, a dat o proclamaţie în care spunea că va reveni numai dacă oamenii obişnuiţi şi cavalerii îl mai vor, pentru că nu mai dorea să aibă de-a face cu senatorii. În timpul domniei sale, Caligula şi-a folosit popularitatea pentru a se transforma pe sine într-un personaj seniidivin, afirmând că primea inspiraţia divină de la Jupiter. Când a venit, căderea lui inevitabilă nu a fost primită cu nicio serbare populară, cum se întâmpla de obicei după uciderea unui împărat despotic.

Aprecierea intuitivă a lui Caligula privind necesitatea de a distra poporul a fost împărtăşită şi de împăratul Nero. Dar Nero era obsedat şi de ideea de a se produce personal, în tradiţia greacă, iar ca împărat i se permitea întotdeauna să câştige – oricare ar fi fost competiţia. Oricine l-a văzut pe Idi Amin bătându-şi tovarăşii de itiin i i în îmi o gal. I de înot la Kampala va putea aprecia motivul. Nero „a câştigat" îmi un nu chim cursa de care ţie la Jocurile Olimpice, în ciuda căderii lui l. I mi-a unic din car. A avut 1808 victorii consemnate, care au făcut din el tul va lor ludorum al istoriei. Totuşi, Nero se străduia mult să se considere il. Iii un umil competitor şi părea cu adevărat surprins la fiecare victorie inevital. III Ai castă falsă umilinţă îl făcea ca, după fiecare succes, să dedice în mod. I hâcâii cununa cu laurii victoriei poporului Romei şi drept răsplată mulţimea era i upleşită cu tot felul de cadouri, de la bijuterii, cai, sclavi, până la case. La mult IIInp după

moartea lui, el era amintit ca al doilea mare oeganizator de distracţii îl epocii şi admirat pentru talentul său de a face din orice eveniment public unul ces strălucit. Un exemplu memorabil a fost încoronarea lui Tindates ca rege II Armeniei, aflată atunci sub stăpânire romană. După ce Tindates i-a jurat credinţă lui Nero în forum, în prezenţa întregului senat şi a unei mulţimi vesele, garda pretoriană i-a deschis drumul către teatrul lui Pompei, care fusese împodobit special pentru ocazie. Aici Nero a dat un concert lung la lira greacă înainte de a-şi pune costumul de conducător de car şi a da ocol arenei în carul lui preferat.

Un astfel de comportament histrionic ar fi fost acceptabil în Grecia antică, dar în mai conservatoarea Romă era privit cu suspiciune şi dezgust adânc de către patricieni şi militari. După cum comenta acru Suetonius, „era obsedat de dorinţa de a fi popular şi era duşmanul oricui ar fi stârnit în vreun fel sentimentele gloatei". Exista, de asemenea, printre patricienii mai în vârstă, bănuiala că încurajarea de către Nero a tinerilor să practice sporturile goi, în maniera grecească, încuraja homosexualitatea şi submina virilitatea tineretului roman. Nero a dat prea puţină atenţie unor astfel de critici şi în 57 d.Hr. A comandat construcţia pe Câmpul lui Marte a unui nou amfiteatru din piatră, placat cu marmură şi decorat cu aur şi fildeş. Nu s-a făcut nici cea mai mică economie; chiar şi plasele de siguranţă erau ornate cu şiraguri de chihlimbar preţios de pe ţărmul Mării Baltice. Locul s-a dovedit potrivit pentru noile spectacole exotice ale lui Nero, care au eclipsat tot ce făcuse până atunci. După cum remarca admirativ un cetăţean în vârstă, „toate spectacolele pe care le-am văzut anii trecuţi ne par acum sărăcăcioase". Odată amfiteatrul terminat, Nero s-a apucat de construcţia a numeroase alte clădiri, băi şi săli de gimnastică, toate destinate în principal distracţiei oamenilor şi toate executate la cele mai înalte standarde posibile. Poate că expresia supremă a fascinaţiei sale pentru arhitectură şi proiectare a fost Domus Aurea (Palatul de Aur). Acesta a fost început după marele incendiu din Roma, care a eliberat o mare suprafaţă de teren pe locul unde fusese prima locuinţă a lui Nero, Domus Tranzitora. Lucrările la Domus Aurea au continuat până la moartea împăratului, în 68 d.Hr. Construcţia i-a impresionat, cu siguranţă, pe locuitorii Romei şi a fost descrisă în cele mai mici amănunte de Suetonius în de Vita Caesarum (Vieţile Cezarilor):

În holul de la intrare se găsea o statuie uriaşă a lui Nero, înaltă

de 36 de metri; iar arcadele sprijinite pe piloni se întindeau pe un kilometru şi jumătate. O piscină enormă, mai degrabă o mică mare, era înconjurată de clădiri construite să semene cu nişte oraşe şi de o grădină peisagistică alcătuită din câmpuri arate, podgorii, păşuni şi terenuri împădurite. Aici hălăduiau toate speciile de animale domestice şi sălbatice. Părţi ale casei erau placate cu aur şi ornamentate cu pietre preţioase şi sidef. Toate sălile de masă aveau acoperişuri din fildeş ornamental, cu panouri care se puteau retrage şi lăsa să cadă peste musafiri o ploaie de flori sau parfum din stropitori ascunse. Principala sală de mese era circulară, iar acoperişul ei se rotea uşor, zi şi noapte, în coordonare cu cerul. Apa de mare sau apa sulfuroasă umpleau întotdeauna băile.

Nero era la fel de pasionat de artă. El vizita adesea Grecia, patria lui spirituală, unde făcea turnee şi dădea reprezentaţii la sărbătorile locale, cam ca un star rock modern, însoţit de un grup de dansatori băieţi cu părul lung, ca decor, îmbrăcat în haine cu motive florale, având el însuşi părul lung şi cârlionţat după moda grecească, cânta pentru mulţimea adunată la spectacole care păreau interminabile – provocându-i la întâmplare pe unii membri ai audienţei să simuleze moartea, după cum se spunea, doar pentru a scăpa de plictiseală. În astfel de împrejurări era nevoie de precauţie; Tacit afirmă că toţi spectatorii erau urmăriţi de spioni puşi de Nero pentru a raporta orice manifestare de batjocură sau critică.

În timpul lui Nero, spectacolele de la Circus Maximus au devenit mai sclipitoare ca oricând, cu tradiţionalele curse de care deschizând drumul înfruntărilor între gladiatori şi al luptelor cu animalele sălbatice. Pentru a atrage publicul, evenimentele deveneau din ce în ce mai ciudate; erau arşi de vii creştini, iar luptele dintre oameni şi animale deveneau tot mai groteşti. La unul dintre aceste evenimente, Nero însuşi a coborât în arenă pentru a se lupta cu un leu (ceea ce mulţimea nu a observat era faptul că ghearele şi dinţii îi fuseseră înlăturaţi cu grijă înainte). În ciuda distracţiilor din ce în ce mai ciudate, popularitatea lui Nero nu a încetat să scadă după marele incendiu al Romei din 64 d.Hr. Şi în urma bănuielii că acesta fusese declanşat în mod deliberat de însuşi organizatorul imperial de distracţii.

Un astfel de spectacol cu motivaţie politică nu a mai fost văzut până la Revoluţia Franceză, atunci când noii conducători ai Franţei au

folosit adunările populare pentru a-i seduce pe oameni. Deşi revoluţia a degenerat curând într-o tiranie sângeroasă, care a costat viaţa a aproape 400.000 de cetăţeni, ea s-a pretins tot timpul a fi în marea tradiţie a Republicii Romane. Jaques-Louis David (1748 – 1825), unul dintre membrii Comitetului Siguranţei Publice, care a condus ţara cu o violenţă draconică, a fost marele pictor şi cronicar al timpurilor sale. David a fost cel care a orchestrat marele festival al poporului pentru sărbătorirea primei aniversări a căderii Bastiliei, pe 14 iulie 1790. De atunci încolo, David a pus la punct spectacole întregi, inclusiv uniformele, drapelele, arcurile de triumf şi recuzita inspiratoare care au devenit noua propagandă vizuală a guvernării. Printre aceste evenimente se numără Plantarea Copacului Libertăţii, h lui Fiinţei Supieme. Şi marile funeralii de stat care au avut loc atunci când t în i, r. R inul ziaristul iacobin Jean-Paul Marat (1743 – 1793). În multe privinţe, i i. X ni i lost primul mare geniu al spectacolului politic modern şi precursorul iiliiiri miui nazist Alfred Speer (1905 – 1981), care va face coregrafia Paradelor i. Iu Nürnberg din anii 1930 ca maşinărie de propagandă a lui Hitler. Spre în oM-bire de Speer, David a fost el însuşi deplin implicat în punerea în practică a i «lor mai dăunătoare excese ale regimului, inclusiv teroarea din 1793. Ca ili-putat al Parisului, el a participat din plin la Convenţia Naţională şi a votat pentru condamnarea şi execuţia regelui Ludovic al XVI-lea. Semnătura lui a fost i u. Ilă şi pe alte 30 de mandate de execuţie. Dar David rămâne neîntrecut ca lui lor al câtorva dintre cele mai mari opere de artă propagandistică din istorie. Dacă Picasso (1881 – 1973) a produs o singură mare operă politică, Guernica, David a pictat aproape o duzină. În tablouri ca Jurământul Horaţilor şi Jurământul de la Jeu de Paume, el a reuşit să surprindă virtuţile istorice ale stoicismului, bărbăţiei şi patriotismului şi să le aplice ca o aluzie la Franţa contemporană. Dar şi-a perfecţionat arta în Moartea lui Marat, ridicând un jurnalist însetat de sânge şi răzbunător la rang de erou naţional martirizat pentru credinţa lui în Republică. Imaginea lui Marat zăcând mort în baia sa după ce a fost înjunghiat de Charlotte Corday aminteşte tablourile tradiţionale religioase, care îl prezintă pe Hristos mort, coborât de pe cruce.

Ca un adept apropiat al tiranului Robespierre, puţin a lipsit ca David să fie condamnat la moarte atunci când iacobinii au fost înlăturaţi de la putere. Supravieţuind agitaţiei politice, el şi-a găsit un

rol nou sub conducerea absolutistă a lui Napoleon – republicanismul său fiind uitat în mod convenabil. Napoleon la St. Bernard, portretizarea noului lui stăpân călare pe un cal ridicat pe picioarele din spate, gesticulând profetic spre viitor, este fără îndoială una dintre cele mai mari opere artistice de propagandă. David a servit şi a supravieţuit sub două stăpâniri, despotismului sângeros care poza în eliberator şi unui împărat dictatorial ale cărui metode au anticipat totalitarismul dictaturilor secolului XX. În ultimii săi ani a servit şi sub o a treia, monarhia Bourbon restaurată. Dacă David ar fi trăit cu un secol mai târziu, el ar fi putut să-şi găsească un alt patron înţelegător în Mussolini, care a utilizat spectacolul şi propaganda pentru crearea propriului cult al personalităţii într-un mod nemaivăzut până atunci în Europa.

Fascismul şi Revoluţia Franceză au avut multe în comun. Ambele au aspirat la rolul de moştenitor al tradiţiei romane, care includea oferirea de spectacole pentru oameni şi folosirea artei înalte ca propagandă politică. Acest concept a exercitat o mare atracţie pentru Mussolini. Odată ajuns la putere, ca Duce, el a devenit obsedat de ideea refacerii gloriei militare pierdute a Italiei, care se manifestase pentru ultima oară în epoca romană. Convins că naţiunea italiană fusese lipsită de imperiul ei colonial din cauza lăcomiei celorlalţi, el a pus ochii pe Abisinia, o ţară africană atât de lipsită de resurse, încât fusese realmente ignorată de celelalte puteri coloniale, şi s-a decis să o invadeze. Pentru a convinge poporul italian să i se alăture în această aventură, a început să folosească propaganda de stat pentru a-i demoniza pe locuitorii ei, descriindu-i ca „negustori de sclavi”, „barbari” şi „tăietori de beregăţi”. În acelaşi timp, iminenta invazie a acestei ţări inofensive era descrisă ca o acţiune de sacrificiu de sine a Italiei, care urma să fie făcută pentru cauza civilizaţiei. Mussolini pretindea că ea va aduce eliberarea tuturor locuitorilor ei de opresiune; mai simplu spus, invazia va fi un triumf al binelui asupra răului – o inversare neruşinată a adevărului de fapt. Ignorând slabele proteste ale democraţiilor occidentale, trupele italiene au intrat la momentul planificat în ţară şi, după înfrângerea opoziţiei triburilor prost înarmate, pe 15 mai 1936 au ocupat capitala Addis Abeba. Atunci Ducele a dat o proclamaţie bombastică şi rizibilă, prin care descria cucerirea fără motivaţie ca pe „unul dintre cele mai drepte războaie din istorie”. Când Liga Naţiunilor a impus, inevitabil, sancţiuni

economice Italiei, Mussolini a oferit o tiradă de discursuri aproape comice, în care descria Italia ca pe o victimă a unei înscenări, şi a declarat că sancţiunile erau un exemplu strigător la cer de hărţuială internaţională.

Totuşi, ceea ce conta cel mai mult pentru el era faptul că poporul italian fusese trezit din somn. Oamenii ajunseseră acum implicaţi în acţiuni războinice care anticipau o renaştere naţională. De acum înainte, fiecare discurs public al Ducelui era un exerciţiu hiperbolic care implica gesturi exagerate, alese cu grijă, întregul spectacol fiind regizat astfel încât să trezească entuziasmul maxim al auditoriului său. Aidoma unui grandios spectacol de operă în tradiţie italiană, aceasta era politica în stare să-i capteze chiar şi pe cei mai săraci şi needucaţi cetăţeni. În cazul Abisiniei, agresiunea lipsită de semnificaţie fusese transformată într-o poveste morală despre triumful virtuţii într-un peisaj exotic african. Era o istorie înălţătoare, plină de nobilă pasiune, sacrificiu de sine şi sentimentalism. Mai presus de toate, era dramă ridicată la rang de melodramă, cu o distribuţie de mii de oameni jucând împreună pentru a îndeplini visul italian de restaurare a pierdutului Imperiu Roman.

Retrospectiv, pretenţiile lui Mussolini par ridicole, iar în faţa comunităţii internaţionale el îşi pierduse toată credibilitatea pe care o câştigase datorită eficienţei de la începutul regimului său. Dar Ducele nu prea lua în seamă îngrijorarea internaţională, fiind convins că poporul italian era unit în jurul lui în acel moment. În timpul invaziei Abisiniei, discursurile sale erau adevărate mostre de comunicare eficientă, deoarece continuau o tradiţie dramatică italiană. Italia era unică în Europa prin cultura ei populară, bazată pe numeroasele mici companii de teatru şi operă care făceau înconjurul ţării. Prezentată ca un complot dintr-o operă, campania abisiniană a găsit rezonanţă la oamenii simpli, care au fost fermecaţi de această poveste despre bine şi rău; era jucată de oameni curajoşi de dragul ţării lor şi trebuia să răzbune masacrarea soldaţilor italieni care avusese loc la Dogali, lângă Addis Abeba, în 1897. În ziua în care s-a anunţat invazia, ministerul Culturii Populare, ingenios numit astfel, a dat ordin să sune sirenele şi să fie trase clopotele bisericilor în toată ţara. Totul era regizat de h îi în ni-l i i i r. I,rilor li se ordona să se adune la o anumită oră în anumite i. În j „nun a I auzi pe Duce comunicând naţiunii la radio noutăţile. Preui, ui, l acţiunilor italienilor ca morale făcea ca lui Mussolini să îi fie mai

uşor «n.1. I le sancţiunile Ligii Naţiunilor ca meschine şi nedrepte. Ca ripostă, el ai, l „îi ai sărbătorirea unei Zile a Credinţei, în care femeilor din toată ţara li se n-a „i. Şi doneze verighetele în semn de solidaritate cu Ducele.

În I Iuda lăudăroşeniei ipocrite a lui Mussolini, în curând a devenit evident" i el folosise aventura abisiniană pentru a distrage atenţia poporului de la n gir, sul economic şi social în creştere al regimului său, în cea mai bună tradiţie despotică. Cea mai importantă victimă a acestei propagande dezamăgitoare al „M însuşi Ducele, pentru că ea l-a tentat să se angajeze în aventuri militare mult unii primejdioase. Ignorând slăbiciunea structurală a producţiei industriale a Italiei şi lipsa materiilor prime, el a împins naţiunea la arme, în căutarea viitoarei glorii militare. Ocazia s-a ivit în 1936, când a ordonat voluntarilor lui din Cămăşile Negre italiene să-l sprijine pe generalul Franco în Războiul Civil din Spania. Iţei ani mai târziu, el a recidivat, angajându-se într-o altă invazie prost gândită de data aceasta a unei ţări învecinate, Albania. În fine, în iunie 1940, Mussolini a făcut ultima şi cea mai gravă greşeală, prin angajarea Italiei în cel de Al Doilea Război Mondial de partea Germaniei hitleriste. În ciuda declaraţiilor belicoase ale lui Mussolini, este discutabil dacă poporul italian era convins că este o naţiune războinică şi violentă. El şi-a demonstrat umanismul înnăscut împotrivindu-se mai târziu, în război, încercărilor germane de a deporta şi a ucide un mare număr de evrei italieni. Vechile jurnale de ştiri arată bucuria armatelor italiene care se predau mult mai puţin numeroaselor unităţi ale aliaţilor din Africa de Nord, sugerând că Ducele, nu poporul italian, era obsedat de refacerea moştenirii războinice a Romei.

În ciuda sfârşitului dezonorant al lui Mussolini în 1945 la Milano, tiranii de mai târziu au avut multe de învăţat din succesul lui de la început în a seduce poporul italian – în special din utilizarea presei, a radioului naţional şi a spectacolului public în crearea unui cult eficient al personalităţii. Unul care a învăţat foarte bine lecţia a fost Nicolae Ceauşescu, care a devenit conducător al Partidului Comunist Român în 1965. Adunările de masă şi discursurile bombastice au fost o caracteristică constantă a regimului său, dar cu sprijinul Securităţii, poliţia secretă. În scopul realizării acestor adunări, oraşul Bucureşti a fost împărţit în şapte sectoare, fiecare având un primar şi un şef de la partid. De câte ori era planificată o adunare în

piaţa din faţa Comitetului Central al Partidului Comunist, aceste oficialităţi erau obligate să asigure un minimum de 30.000 de oameni în acea zi, altminteri ar fi avut probleme. Fiecărui participant i se cerea să semneze un convocator că va fi la punctul de adunare la o anumită oră; înainte de a li se indica poziţia, participanţilor li se dădea un steag sau o pancartă pe care să le poarte şi erau controlaţi cu grijă, ca să nu aibă alcool asupra lor. La 10 dimineaţa fix, Ceauşescu apărea la balcon şi uralele începeau. Ele nu veneau de la majoritatea morocănoasă a mulţimii, ci de la rândurile din faţă, înţesate cu oamenii Securităţii îmbrăcaţi în haine de muncitori. După cum îşi aminteşte ziaristul român Petru Clej: „Aceşti indivizi acţionau ca o barieră între el şi noi. Oamenii obişnuiţi nu aclamau şi nu strigau prea mult, dar volumul era realizat de staţii de amplificare care emiteau urale înregistrate". În alte ocazii, până la 10.000 de copii erau adunaţi în piaţă pentru a dansa şi cânta la unison, într-o formulă coregrafică strictă. Apoi soţia preşedintelui, Elena, li se adresa, însoţită deşi mai multe urale înregistrate şi amplificate. Această tehnică de scenă, cu folosirea copiilor, a fost exact genul de spectacol la care familia Ceauşescu a asistat în timpul vizitei din 1971 în Coreea de Nord a lui Kim Ir Sen (1912 – 1994; la putere 1948 – 1994). La aceste adunări nimic nu era lăsat la voia întâmplării; chiar şi pentru regim, era evident că poporul român îl ura pe Ceauşescu şi putea să se întoarcă împotriva lui în orice moment.

Profesorul universitar Gabriel Costache, care descrie ce s-a întâmplat când se plimba prin Bucureşti într-o zi, ne oferă o înţelegere revelatoare a acestei lipse de eficienţă a propagandei montate. Dând colţul în apropierea clădirii Marii Adunări Naţionale, a dat peste Ceauşescu complet singur şi fără garda lui obişnuită, adresându-se unui grup de vreo sută de oameni în stradă. Deşi mulţimea aplauda conştiincioasă discursul lui improvizat, când s-a îndepărtat au observat că suita lui obişnuită de agenţi de securitate lipsea. Cum începuse să le treacă prin minte că îl aveau pe tiran la mână, oamenii au început să-şi bată joc, să râdă de el şi să se apropie ameninţători. Atunci au apărut brusc băieţii de la Securitate, iar mulţimea s-a risipit şi a fugit. Cum spune Costache: „Acest incident mi-a arătat un soi de duplicitate. Ceauşescu era un fel de monstru, dar într-un fel şi noi eram complicii lui".

Marea majoritate a germanilor nu erau tulburaţi de astfel de

îndoieli în privinţa conducătorului lor când, în martie 1933, l-au ales în mod democratic cancelar pe Adolf Hitler, fiind în acord deplin cu programul lui nedisimulat de reînarmare şi de persecutare a evreilor. Hitler acţiona rapid. În câteva luni, orice evreu care era funcţionar de stat sau lucra în învăţământ a fost concediat. Cu excepţia notabilă a unui mic grup de profesori universitari, practic nu a existat niciun protest al poporului german; chiar de la început, naţiunea a fost fericită să adopte mitul statutului lui mesianic de salvator al Germaniei. De asemenea, sunt puţine exemple de oameni care îndrăzneau să-şi bată joc public de Führer ori să-şi arate făţiş dezacordul faţă de adunările politice care au fost puse în scenă de Partidul Nazist de-a lungul anilor 1930.

Succesul lui Hitler la oameni era datorat în mare parte ideilor şi tehnicilor pe care le văzuse în Italia. Era clar pentru toţi că modelul Cămăşilor Brune ale lui Hitler erau Cămăşile Negre ale lui Mussolini şi că Hitler îşi luase titlul de Führer în acelaşi mod în care Mussolini se autodeclarase Duce. Hitler avea să utilizeze toate tehnicile moderne de comunicare experimentate în Italia pentru a continua să inoculeze poporului german mitul propriei sale invincibilităţi. Una dintre primele lui mişcări a fost să-l cheme pe arhitectul Albert Speer să revigoreze Adunarea anuală de la Nürnberg, cel mai important şi ostentativ ni îi. T/1 i. Iinial. Adunările începuseră destul de modest în 1922, dar sub i... IMIII I HM Im Speer, importanţa lor a devenit maximă. Având imaginaţia strai. /i. A.i Im. Laques-Louis David (dar fără talentul artistic al francezului), Speer M n mi. Format arena de la Nürnberg într-un mare templu în aer liber, împodobit...1 în iiguri şi însemne naziste, toate dominate cu semnul zvasticii. Utilizarea i. Ui. L.ţ a sunetului şi luminii era desăvârşită, ducând la crearea unei atmosfere ili entuziasm şi aşteptare înainte de sosirea Führerului în persoană. Toate acestei Miuvaganţe – picioarele care mărşăluiau, tobele care duduiau şi prezentarea poporului german strâns unit în spatele unicei, vizionarei persoane a lui Adif III Ier – au fost imortalizate în extraordinarul film al regizoarei germane Leni Itielenstahl, Triumful voinţei. Acest film, unul dintre cele mai măreţe exemple de film de propagandă făcut vreodată, a fost larg distribuit pe plan naţional şi internaţional, ducând mesajul adunărilor mult dincolo de Nürnberg, până în cele mai îndepărtate colţuri ale Germaniei şi ale Europei vorbitoare de germană. Succesul campaniei a fost aproape

total, pentru că a produs una dintre cele mai neobişnuite revoluţii sociale din istorie, în care o întreagă naţiune a subscris fără rezerve la voinţa şi ideile unui singur om. Joseph Goebbels (1897 – 1945), ministrul însărcinat cu propaganda al lui Hider, îşi afirma credinţa nestrămutată: „Propaganda are un singur obiectiv: să cucerească masele. Orice mijloc care promovează acest scop este bun; orice mijloc care îl stinghereşte este rău". Rezultatul acordului voluntar al germanilor cu politica nazistă şi lipsa aproape totală a unei opoziţii politice sau militante a însemnat că regimul nu a fost nevoit să folosească violenţa pe scară largă sau coerciţia pentru a guverna ţara. Germanii se purtau de parcă fuseseră redaţi în grija unui tată atotputernic, care trebuia respectat şi ascultat în orice situaţie; ideea însăşi de a ridica mâna împotriva lui era de neimaginat.

Succesul Adunărilor de la Nürnberg a dovedit puterea spectacolului politic regizat. Aceleaşi tehnici le-au permis naziştilor să domine Olimpiada din 1936 de la Berlin, unde se intenţiona ca evenimentele sportive să vină pe un biet loc doi după adevăratul erou al momentului, Hitler. Pentru scepticii din întreaga lume, extravaganţa naziştilor era caraghioasă, iar adulaţia care îl însoţea pe acest omuleţ meschin stârnea mai degrabă râsul decât respect. Aşa încât a fost o formă de dreptate poetică faptul că, atunci când a început în sfârşit războiul împotriva Germaniei, una dintre armele folosite de britanici a fost bătaia de joc: imaginea lui Hitler a fost puternic satirizată de BBC şi de caricaturiştii ziarelor britanice. Propaganda negativă a diminuat fără îndoială reputaţia lui Hitler şi a regimului său în ochii americanilor şi a contribuit la influenţarea opiniei publice din Statele Unite împotriva tiraniei naziste. A fost înfiinţat serviciul de propagandă al BBC, sub conducerea unui ziarist bilingv, Sefton Delmer, care ignora adesea indicaţiile Ministerului de Externe pentru crearea programelor sale extrem de eficiente. Şeful lui era Hugh Carleton Greene, care a devenit ulterior unul dintre cei mai influenţi şi mai de succes directori generali ai BBC. Ca şef peste o echipă de exilaţi germani talentaţi, Delmer a produs materiale care au subminat cu pricepere moralul duşmanului. El a creat un post de radio pe uncie scurte, cu orientare de dreapta, condus de un personaj numit Der Chef, un ofiţer prusac dur de modă veche, care pretindea că era cu totul de partea lui Hitler şi a războiului său. Delmer credea că acest lucru îl va atrage pe „porcul de câine" din fiecare neamţ, în acelaşi timp inducând

unele îndoieli cu privire la purtarea războiului de către germani. Der Chef a fost un succes uriaş şi în curând şi-a câştigat o largă audienţă, cu poveştile sale deocheate. Scenariştii înţelegeau esenţa caracterului germanilor şi astfel erau capabili să îi satirizeze şi să îşi bată joc de ei fără teamă. De exemplu, o serie de programe se concentrau pe presupusele obiceiuri intime ciudate ale conducătorilor naziști. O mare parte a conţinutului era pornografie extremă, dar după război Delmer şi-a apărat cu hotărâre acţiunile. „Regret oare această pornografie pe care am perpetuat-o în timpul celor câţiva ani în care am fost slujbaş guvernamental? Cu siguranţă nu, în baza unor temeiuri morale. În ceea ce mă priveşte, orice ajuta la înfrângerea lui Hitler era în regulă".

Romancierul Ian Fleming* s-a implicat şi el, colaborând cu Delmer în vederea înfiinţării unui post de radio susţinut de spionajul marinei, în războiul împotriva submarinelor germane din Atlantic. Trebuia să fie o armă importantă împotriva marinei germane şi a primit sprijinul total al lui Delmer. Marina a reuşit să-şi asigure folosirea transmiţătorului „Aspidistra" al BBC-ului, cel mai puternic din lume în acel moment. Folosind din nou cunoştinţele şi priceperea exilaţilor germani, Delmer a creat un post nou de ştiri în direct, numit Atlantiksender, care transmitea non-stop muzică uşoară, inclusiv jazz şi swing, întreruptă de dese buletine de ştiri pentru echipajele submarinelor. Nu era atât propagandă negativă, cât mai degrabă „gri" şi în esenţă era cu atât mai periculoasă pentru moralul germanilor. Faptul că ştiau că este un post controlat de inamic, descriind evenimentele văzute din partea cealaltă, făcea ca echipajele submarinelor să nu se simtă în largul lor, pentru că îşi dădeau seama exact cât de mult le cunoştea acesta mişcările. Ce putea fi mai groaznic decât să te afli în adâncuri şi să ai sentimentul că inamicul ştie cu exactitate cine şi unde eşti?

Pentru a nu-i lăsa pe britanici să se culce pe-o ureche, o altă serie de programe BBC a exprimat clar, cu detalii care îţi dădeau fiori, care avea să fie soarta englezilor dacă germanii ar fi reuşit să-i invadeze. Încă o serie, scrisă de Karl Otten, un pacifist notoriu, îi demasca pe cei care trădaseră poporul german şi îl aduseseră pe Hitler la putere. Era o propagandă impresionantă, chiar şi după standardele ridicate ale lui Goebbels, şi din ce în ce mai eficientă, căci eforturile personale ale ministrului Reichului au devenit tot mai stridente şi lipsite de credibilitate, pe măsură ce războiul înainta. Transmisiunile

BBC erau în avantaj, cu o combinaţie de umor tradiţional britanic şi spiritul muşcător, satiric al cabaretului berlinez pe care exilaţii îl aduseseră cu ei. Transmisiunile deveniseră atât cunoscute, încât şi cel mai distins romancier al Germaniei, Thomas Mann, contribuia cu un buletin de informare săptămânal, care era înregistrat în California

— Creatorul celebrului personaj James Bond (n.red.)

ţi uMI L i I.iuUIM CM avionul pentru a fi transmis. De curiozitate, BBC ai. Mi, în i, i i iliun mi stuiliu, pentru a vedea cât de bine s-a descurcat, şi a fost tiiiti111 îi i. Descopere că zece milioane de germani erau ascultători regulaţi, în, în înmajului insistent al naziştilor şi a pedepselor înfricoşătoare care îi i.111 pe cei care erau prinşi ascultând.

I iiipu cel mai devastator război din istorie, era greu de imaginat că după doar. II" a decenii va apărea un alt despot care va dezvolta un cult al personalităţii, i mul muie decât al lui Mussolini sau Hitler. Utilizând metodele unei propagande lipsite de scrupule şi spectacolul de masă, Kim Ir Sen a căutat să-şi imprime o de fiinţă aproape dumnezeiasă asupra Coreii de Nord. El a început prin i llniina istoria culturală scrisă a ţării sale, înlocuind-o cu un program de preupii să modernizare şi ridicare a persoanei sale la rangul de arbitru al înţelept îi mii supreme. O caracteristică notabilă a regimului lui Kim a fost concentrarea pe spălarea creierelor copiilor, ştiindu-se că ei vor creşte şi vor deveni cei mai credincioşi discipoli ai lui. De la vârsta de şase ani, fiecare copil nord-coreean a fost supus unui program continuu de îndoctrinare, care le spunea că „Marele (Conducător" era izvorul întregii cunoaşteri, eliberatorul naţiunii şi, mai presus de orice, infailibil. Ei au învăţat, de asemenea, că Kim Ir Sen i-a înfrânt pe invadatorii americani care voiau să-i transforme pe coreeni în sclavi, că ţara lor este paradisul pe pământ şi că toate celelalte naţiuni erau pline de cerşetori, iar capitaliştii vicioşi se îngrăşau pe seama săracilor muritori de foame. La fel ca Fratele cel Mare din romanul capital al lui George Orwell, 1984, imaginea lui Kim era etalată peste tot; pe clădiri publice, pe pereţii încăperilor şi chiar pe autobuzele care îi duceau pe oameni la muncă. În centrul oraşului Phenian a fost ridicată obligatoria statuie gigantică, în cazul acesta de 21 m înălţime şi turnată în bronz, ca un totem gigantic în faţa căruia masele de trecători se înclinau supuse. Copiii mergeau la şcoală, iar părinţii la fabrici acompaniaţi de muzică războinică. Aceasta era calitatea atotcuprinzătoare a

propagandei audiovizuale care i-a impresionat atât de mult pe Ceauşeşti în vizita lor instructivă în Coreea de Nord.

Lucrurile nu s-au prea schimbat atunci când Kim Ir Sen a murit, în 1994. Fiul lui, mic, gras, cu ochelari, Kim Jong-Il i-a luat pur şi simplu locul şi i s-a dat titlul de „Conducător Iubit". Când a fost înmormântat, Kim Ir Sen a fost însoţit de o procesiune funerară atent regizată, de câteva sute de mii de participanţi care ţipau şi plângeau. La fel ca în cazul lui Lenin în Piaţa Roşie, trupul lui a devenit un spectacol public în sine, fiind expus permanent într-un sicriu de sticlă în centrul Phenianului. Detaşamente de şcolari şi muncitori sunt aduşi cu autobuzele din toată ţara pentru a plânge, în timp ce trec pe lângă corpul îmbălsămat cu grijă. Obiect al unei veneraţii continue, bătrânul Kim a fost recompensat postmortem cu titlul de „Preşedinte Etern". Cei care vizitează mausoleul trebuie să asculte un imn de laudă îndelung exersat şi adesea să plângă.

Sub fiul său, spectacolele cu mulţimi dirijate sunt mai puţin frecvente, dar controlul politic a rămas la fel de strict. Nu este permis niciun contact cu lumea exterioară; există foarte puţine linii telefonice terestre, iar posesia unui telefon mobil este o infracţiune. Oricine este suficient de curajos să vorbească împotriva regimului este arestat şi nu mai este văzut niciodată, sau, uneori executat public, ca avertisment pentru ceilalţi. În ultima vreme există puţine spectacole sponsorizate de stat pentru distracţia mulţimilor. Declinul economic al Coreii de Nord continuă, iar Kim Jong-Il pare din ce în ce mai vulnerabil în cazul unei schimbări de regim.

CAPITOLUL OPT

Construirea cultului personalităţii

IIIAR DACĂ AR FI VRUT, AR FI FOST GREU pentru poporul Turkmenistanului să-şi ignore conducătorul despotic, pentru că faţa surâzătoare a preşedintelui Saparmurat Niazov (1940 – 2006; preşedinte 1990 – 2006) era Ple tot. Nu prea mai exista vreo piaţă sau spaţiu deschis în care să nu fie expusă n sfatuie a lui Thrkmenbashr, aşa cum era cunoscut, sau unde să nu se afle portretul său, coborându-şi privirea strălucitoare de pe pereţii atelierelor sau al sălilor de clasă, în holurile hotelurilor, ornând bancnotele sau chiar etichetele de sticle de votcă. Multe dintre statuile sale erau la fel de aurite ca şi promisiunile făcute poporului, iar el a fost prezentat întotdeauna simbolic cu faţa spre soarele care răsare. Cea mai înaltă

dintre statui se înălţa în centrul capitalei, oraşul Ashabad, pe un postament proiectat ingenios, care se rotea după soare. Niazov era mândru pentru ce făcuse pentru ţara lui şi se considera demn de recunoştinţă şi respect. Se relatează că ar fi spus: „Dacă aş fi fost muncitor, iar preşedintele mi-ar fi dat toate lucrurile pe care le au oamenii aici în Turkmenistan, nu numai că i-aş picta tabloul, dar aş purta portretul lui pe umăr sau pe haine".

Niazov a fost un oportunist suficient de norocos încât să se afle în locul potrivit la timpul potrivit, atunci când regimul sovietic s-a prăbuşit în Turkmenistan, în 1991. Ca şef local al Partidului Comunist, a luat puterea cu ajutorul armatei şi a trecut la construirea unui cult al personalităţii nemilos şi atotcuprinzător. El a fost impresionat de regimul lui Kim Ir Sen din Coreea de Nord, mai ales de modul în care Kim şi-a afirmat superioritatea intelectuală şi morală asupra poporului său. Niazov a hotărât să facă la fel, dar a adăugat propria lui scrânteală, aceea de a fi continuatorul Coranului. Netulburat de vreo urmă de modestie sau de vreo conştientizare a propriilor limite, Niazov s-a decretat noul conducător spiritual, ale cărui învăţături vor rivaliza cu ale Profetului însuşi. În 2004 el a dat ordin ca, în noua moschee de 100 de milioane de dolari care se construia în satul lui natal, chiar lângă Ashabad, să fie înscrise, alături de versete din Coran, părţi din propriul tratat de filosofie, Rukhnama (Cartea Sufletului), în tentativa de a echilibra concurenţa, Niazov a interzis construcţia vreunei alte moschei în Turkmenistan; tuturor moscheilor existente sau bisericilor li se cerea să expună un exemplar din noua lucrare a lui Niazov alături de Biblie sau Coran. Pentru cetăţenii turkmeni a devenit evident că tot ce aveau de făcut pentru a se ridica în această societate era să te adânceşti conştiincios în gândirea marelui

„Tatăl turkmenilor, în traducere (n.red.)

Om. Profesorii şi studenţii erau selectaţi numai pe baza cunoştinţelor lor din Rukhnama; curând, cursul de literatură engleză de la Universitatea Ashabad ajunsese să constea în studierea unei singure cărţi – Rukhnama tradusă în engleză. Pentru a se asigura că naţiunea îşi aprecia pe deplin norocul, în presa naţională apăreau constant expresii ca „garantul progresului şi al independenţei naţiunii" şi „arhitectul vizionar al viitorului naţiunii".

În altă parte, în Republica Centrafricană, sub Jean Bedel Bokassa (1921 – 1996; preşedinte 1966 – 1977, împărat 1977 – 1979), fost

sergent în armata colonială franceză, a apărut o versiune chiar mai extravagantă a cultului tradiţional al personalităţii. În 1966, ca nou preşedinte, el a început cu o tentativă sinceră de a-şi guverna eficient ţara gâtuită de sărăcie. Dar nu a durat mult; în curând a cedat tentaţiei de autoglorificare, referindu-se la el ca la „Salvatorul Republicii", „Omul de Oţel" şi „Artistul şi îndrumătorul Africii Centrale". Ceea ce îl deosebea pe Bokassa de despoţii contemporani era obsesia lui pentru Franţa şi cultura ei şi dorinţa de a imita foşti monarhi europeni. Chiar şi protectorii lui francezi au fost surprinşi în 1977, atunci când s-a decis să transforme Republica Centrafricană în monarhie, iar pe el însuşi în împărat. Descriindu-se ca „Majestatea să imperială, împăratul Africii Centrale", Bokassa a consultat cărţile de istorie şi şi-a plănuit o încoronare costisitoare, asemănătoare celei a lui Napoleon Bonaparte. Justificarea acestor cheltuieli era că prin crearea monarhiei el ar fi ajutat Republica Centrafricană să se ridice deasupra restului continentului şi astfel să câştige respectul lumii. Susţinătorii lui francezi nu au fost impresionaţi, dar au permis desfăşurarea ceremoniei, care a costat 20 de milioane de dolari. Au venit invitaţi din toată lumea pe cheltuiala noului împărat; au fost importate din Franţa alimente, uniforme şi chiar cai de paradă. Această extravaganţă a costat în cele din urmă o treime din bugetul naţional anual, echivalentul sumei întregului ajutor dat de Franţa pe un an. În mod îngrijorător, niciunul dintre liderii mondiali de oarecare importanţă nu a asistat la ceremonie, mulţi considerându-l pe Bokassa nebun şi fiind îngrijoraţi de asemănarea lui tot mai mare cu despotul ugandez Idi Amin. Zvonurile că îi plăcea să mănânce carne de om nu au contribuit prea mult la salvarea imaginii sale în ochii lumii. Noul „imperiu" s-a dovedit a nu fi mai mult decât încă tiranie tradiţională, cu disidenţii suprimaţi, iar opozanţii aruncaţi în închisoare, torturaţi şi ucişi. În cele din urmă, susţinătorii lui francezi s-au săturat de comportamentul lui stânjenitor. Când a ordonat arestarea şi uciderea brutală a elevilor care protestau în 1979, ei au lovit, în sfârşit. Trupe franceze de paraşutişti au aterizat în capitală şi în câteva ore l-au detronat pe împărat şi l-au dus în exil, punând astfel capăt unui cult al personalităţii unic în secolul XX.

Cultul personalităţii lui Bokassa a fost unic, dar şi cel al lui Ceauşescu în România a fost aproape la fel de ciudat. A fost primul act de dublu despotism, având-o şi pe Elena alături de Nicolae în rol

principal. Această femeie formidabilă a avut un rol mult mai mare în viaţa politică din România decât acela de simplă soţie, pentru că s-a implicat îndeaproape în politica regimului şi a împărţit în himilmi puteren cu soţul ei. Ea apărea adesea în public atunci când România în villinlă de delegaţii străine şi, departe de a se limita la un rol social, se (Hipli i liccvent în negocieri. Era obsedată să fie acceptată ca om de ştiinţă de MpIIIHIC internaţională şi cu autoritate în comunismul românesc, devenind îi. I îl şef în partid, cu un rol central în reorganizarea lui. Până la mijlocul anilor!" Mi), devenise un personaj atât de important al regimului, încât ziua ei de îi i (irre era celebrată ca sărbătoare naţională. Puţine alte femei, cu posibila cm cpţie a Evei Peron, cunoscută mai bine ca Evita, din Argentina, au ajuns atât de aproape de exercitarea dictatorială a puterii în secolul XX; nu încape nicio îndoială că ea i-ar fi succedat soţului ei ca preşedinte al României după moartea acestuia, dacă nu ar fi fost executată împreună cu el. Una dintre virtuţile sale de netăgăduit era fidelitatea faţă de acest om, pe care îl întâlnise când amândoi erau elevi. Din nefericire, ea era chiar mai lipsită de căldură umană, fapt ce o făcea mai demnă de dispreţ şi mai respingătoare decât el. Acră şi plină de resentimente, părea că nu ţine la nimeni, cu excepţia soţului ei şi a celor doi câini ai lor. Îl certa permanent pe Nicolae şi pe cei din jurul lor, de la servitorii lor din hidosul al Palat Primăverii din Bucureşti, până la cei mai importanţi miniştri ai guvernului. După cum afirma un fost ministru al sănătăţii: „Era complet negativistă. Era josnică, întotdeauna trebuia să fie cum zicea ea. Era piaza rea a lui Ceauşescu. Având un caracter instabil mintal, trebuia să încerci să o eviţi. El era un tip căruia îi puteai vorbi, avea un dram de omenie, dar ea era răul întruchipat". Pentru cineva atât de preocupat de imaginea ei, Elena nu părea conştientă de reputaţia sa jalnică, făcând deseori controale inopinate în bucătăria palatului pentru a preveni furturile, în timp ce cheltuia în mod egoist mari sume din banii guvernului pe blănuri şi bijuterii. Era un viciu pe care îl împărţea cu soţul ei, pentru că, în ciuda propagandei care lăuda generozitatea lor faţă de români, ambii Ceauşeşti erau obsedaţi de bunuri materiale. Înainte de a fi îngrămădite în palat, darurile pe care le primeau de la demnitarii străini erau prezentate la televizor, pentru a accentua presupusa importanţă a lui Ceauşescu şi a României în afacerile internaţionale.

Deşi om de ştiinţă cu realizări modeste, Elena a folosit maşinăria

de propagandă a statului pentru a sugera că era un om de ştiinţă cu înaltă calificare şi talent, ale cărui păreri erau cerute într-o mulţime de probleme. A fost uşor pentru ea să fie numită conducător al Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie; dar ce o preocupa cel mai mult pe Elena era dobândirea unor titluri ştiinţifice onorifice de la universităţi străine, pentru a da credibilitate pretenţiilor ei. Pe acestea le colecţiona cum adună alte femei porţelanuri, iar diplomaţilor români li se ordonase să depisteze prin lume instituţii deschise în acest sens. În cele din urmă, această obsesie a devenit o manie, iar acordarea unor astfel de onoruri o condiţie prealabilă pentru orice vizită de stat în străinătate. Cu cât universitatea ci a mai prestigioasă, cu atât mai mult râvnea ea la un doctorat. Înaintea vizitei de stat în Marea Britanie din 1978, ea a făcut un lobby disperat pentru un titlu de la una dintre universităţile Oxford sau Cambridge, dar a trebuit să se mulţii mească, totuşi, cu onoruri cu mult mai modeste de la Central London Polytehnic

Vizita din 1971 în Coreea de Nord i-a inspirat pe Ceauşeşti în privinţa cultului personalităţii şi a viziunii asupra lor ca lideri ai unei Românii moderne şi progre şişte. Venind din haotica Românie a anilor 1970, ei au fost plăcut impresionaţi de societatea ordonată şi disciplinată pe care au descoperit-o la Phenian. Neavând nici trăsături staliniste, nici capitaliste occidentale, regiunea îşi păstrase propriul naţionalism ferm, combinat cu o hotărâre comună de a ridica economia naţională prin muncă susţinută, chiar dacă acest lucru se făcea în detrimentul libertăţii individuale. Ei au fost impresionaţi şi de modul în care Kim Ir Sen îşi dezvoltase cu succes un remarcabil cult al personalităţii, iar la întoarcerea la Bucureşti s-au apucat să-şi întemeieze unul propriu. În curând, prin ţară au apărut portrete ale lui Ceauşescu, iar presa controlată de stat a început să dedice ore din timpul programelor de radio şi televiziune pentru relatarea acţiunilor lor. Erau un cuplu ciudat, la concurenţă unul cu altul; aşa cum Elena tânjea după recompense ştiinţifice, şi Nicolae căuta recunoaşterea internaţională ca om de stat, folosindu-se de ambasadorii români din străinătate pentru a-şi promova imaginea de om al păcii şi înţelegerii, ce are un rol de jucat pe scena internaţională. Unul dintre procedeele folosite era să încerce să convingă ziare şi publicaţii străine să publice articole în care îl lăudau pe marele om şi regimul său. Din păcate pentru Nicolae, rezultatele au fost constant dezamăgitoare. Un

exemplu tipic a fost o ştire din Sicilia, care îl descria pe Nicolae Ceauşescu ca pe unul dintre cei mai mari lideri şi gânditori mondiali. Până la urmă, s-a descoperit că articolul venea de la „Academia Siracuza", o instituţie care în cele din urmă s-a dovedit a fi o mică şcoală de limbi străine care funcţiona într-un apartament din Napoli, condusă de o doamnă în vârstă. După căderea lui Ceauşescu, ea i-a mărturisit unui reporter TV că fusese contactată de un diplomat român care îi dăduse un onorariu pentru a publica elogiul, pe care ea îl scrisese. Totuşi, laude la adresa despotului român au venit în cele din urmă dintr-o sursă mult mai credibilă: prim-ministrul britanic Margaret Thatcher declara în mod dezgustător (chiar dacă oarecum ambiguu) că a fost impresionată de personalitatea preşedintelui Ceauşescu şi „a rămas cu o impresie deosebită despre el ca lider al României". Ca să nu rămână mai prejos, fostul ministru laburist al afacerilor externe, David Owen, îl descria mieros ca pe „un om de stat de largă reputaţie mondială, experienţă şi influenţă".

Consecinţa inevitabilă a oricărui cult al personalităţii este că subiectul lui ajunge până la urmă să creadă în propriul lui mit. În cazul lui Ceauşescu, el a depăşit bunul simţ natural, ceea ce a dus la iluzii de grandoare care l-au făcut ridicol pe plan internaţional. Odată, a plecat intempestiv de la o cină în America pentru că un cardinal romano-catolic îndrăznise să spună o rugăciune înainte de masă; câteva zile mai târziu a procedat la fel atunci când primarul New York-ului a îndrăznit să sugereze că poporului român îi era încălcată libertatea de credinţă. Acest comportament irascibil era o greşeală, pentru că demonstra am internaţionale că preşedintele României îşi pierdea discernământul.

În li. Iiniiin, aroganţa în creştere a lui Ceauşescu îi deranja şi pe membrii Mm n nului, ni timp ce poporul lovit de sărăcie era şocat să vadă în construcţie uliul Bucureştiului enorma Casă a Poporului, care era de fapt a preşeliuii lui. CI a di re a era atât de grotesc de ornamentată, încât era comparată în me de joc cu o versiune de prost-gust a Palatului de la Versailles. Oricât de îI. Lei leiţi ajunseseră, românii îşi reprimau furia. Timp de cinci secole înduraseră iluminaţia turcilor otomani şi învăţaseră din experienţa amară să tacă, altfel i un au să fie omorâţi de stăpânii lor mahomedani. Este aproape sigur că i căuşescu era pe deplin conştient că religia creştină, cu imagistica ei puternică, le, ţinuse poporul în această lungă perioadă de opresiune

otomană. Oportunist cu întotdeauna, o folosea acum pentru a-şi consolida cultul personalităţii. El olerea României o nouă Sfântă Treime comunistă, cu el în frunte, iar Elena şi poporul întregind triumviratul. În propaganda guvernamentală, expresii ca „salvatorul", „cuvântul sacru" şi „aureolă unificatoare" erau folosite din ce în ce mai des pentru a ilustra aprobarea divină pentru acţiunile lui Ceauşescu. O poezie compusă în onoarea lui parafraza chiar Crezul de la Niceea astfel: „Omul se va reîntoarce în Rai, iar epoca Ceauşescu nu va avea sfârşit". Aceste sloganuri, propagate slugarnic de mass-media, erau menite să rămână în memorie şi să fie repetate în modul tradiţional al răspunsurilor la rugăciunile religioase. Devenise o obişnuinţă referinţa la conducător (fără ironie) ca „Făuritorul unei epoci excepţionale în milenara existenţă a poporului român". Acest lucru se extinsese în toate straturile societăţii româneşti, inclusiv la intelectuali, care se întreceau în laude la adresa marelui om, în speranţa câştigării unor favoruri de la el sau de la soţia lui. Istoricul român Dan Berindei a mărturisit mai târziu că şi el se aflase printre aceştia, fiind pe deplin pregătit să se înjosească, în schimbul publicării lucrărilor sale şi al unui apartament decent în Bucureşti. După cum îşi aminteşte: „Şi eu am fost plasat într-o poziţie unde trebuia să citez din operele lui Ceauşescu pentru a le publica pe ale mele… se putea cita ceva banal, cum ar fi «cine ignoră istoria este ca un copil care creşte fără să-şi cunoască părinţii»".

Birocraţia implicată în menţinerea cenzurii de stat era stupefiantă, funcţionari din Comitetul Central al Partidului Comunist îşi petreceau luni, uneori ani, verificând laborios conţinutul fiecărei cărţi supuse publicării. Critet lui de publicare era unul simplu; fiecare lucrare trebuia să facă aprecieri pozitive la adresa preşedintelui şi să citeze din scrierile şi cuvântările sale cât mai des posibil. Cu cât erau folosite mai multe citate, cu atât erau mai probabile şansele de succes. Pentru a-şi disimula umilinţa, fiecare scriitor, universitar sau ziarist. Ubscria mitului că în România nu exista cenzură oficială. Nici nu era nevoie să existe, pentru că fiecare înţelegea regulile nescrise. Conducătorii televiziunii române arătau acelaşi servilism, concurându-se unii pe alţii pentru a câştiga lavorurile Ceauşeştilor prin prezentarea zilnică din ce în ce mai extinsă a activităţii lor. În cele din urmă preşedintele şi prima doamnă erau pe ecranele români lui pentru peste două ore pe zi. Toate celelalte programe, mai ales cele de

import, erau sever cenzurate de Securitate, ai cărei agenţi căutau atent orice ai fi putut duce la pătarea imaginii conducătorului şi a soţiei sale. Mai ales prezentarea ştirilor era dificilă; ori de câte ori Ceauşeştii erau filmaţi vorbind (o întâmplare cotidiană şi interminabilă), fiecare ezitare şi greşeală de pronunţie trebuia ştearsă cu grijă din secvenţă înainte de a fi difuzată. Mai era şi o altă problemă de care trebuiau să se ocupe: statura mică a preşedintelui. De câte ori apărea alături de alţi oameni, de exemplu la primirea demnitarilor străini, Ceauşescu trebuia prezentat într-un mod care să-i mascheze statura relativ scundă – aceeaşi problemă pe care o au astăzi echipele care îl filmează pe Kim Jong Il. Ceauşescu avea doar 1, 70 m. Era o problemă deosebită atunci veneau în vizită demnitarii francezi, cum ar înaltul general de Gaulle (1890 – 1970) şi preşedintele Giscard d'Estaing (n. 1926), pentru că nu puteau fi arătaţi stând în picioare alături de gazdele lor. Era necesar chiar ca şi cameramanii români care filmau evenimentele să nu fie mai înalţi decât Ceauşescu; încălcarea acestei reguli nescrise ducea la demiterea imediată şi la certitudinea că nu vei mai putea lucra vreodată în presa din România. Oricine protesta public era aruncat în închisoare, pleca în exil voluntar sau pur şi simplu dispărea.

Cultivarea cultului personalităţii lui Ceauşescu nu se baza numai pe imagine, în maniera lui Kim Ir Sen, preşedintele căuta să se prezinte ca un om de mare capacitate practică şi un fin cunoscător al economiei. La fel cum Kim Ir Sen îşi făcuse poporul să îl numească „Marele Conducător", tot astfel, Nicolae Ceauşescu se prezenta ca „Geniul Carpaţilor". Din nefericire, el a modelat şi economia României după cea a Coreii de Nord. Controlul strict al statului a înăbuşit iniţiativa şi a dus la căderea producţiei, amintind de discreditatul stalinism. Rezultatul a fost prăbuşirea economică. A trebuit restabilită raţionalizarea alimentelor, iar ţara a fost adusă aproape la stagnare din cauza unei lipse cronice de energie. Vina pentru greutăţile care au urmat i-a fost atribuită integral, chiar dacă în tăcere, lui Nicolae Ceauşescu. Pentru români era acum absolut clar că „Geniul Carpaţilor" era de fapt un tiran analfabet, care trăia în lux în timp ce ţara era în pragul foametei. Când a venit, sfârşitul a fost rapid şi dramatic; pe 21 decembrie 1989, mulţimea a început să-l huiduie pe preşedinte în Piaţa Revoluţiei. Aerul de totală neînţelegere de pe faţa lui Nicolae a devenit unul dintre momentele definitorii ale sfârşitului comunismului. Evadând din palatul lor cu elicopterul, Ceauşeştii s-au îndreptat spre graniţă, dar au

fost prinşi, arestaţi şi executaţi de Crăciun, după un proces sumar. După îndepărtarea lui de la putere, România a început să prospere sub libera iniţiativă. S-a sugerat că atunci când Coreea de Nord va scăpa în cele din urmă de Kim Jong-Il, ar putea proceda şi mai rău decât să se modeleze după tiparul economiei renăscute a noii Românii liberale.

Dintre toţi despoţii secolului XX, niciunul nu şi-a creat un cult al personalităţii cu mai multă atenţie şi pompă decât Mussolini în anii 1920. Ca ziarist profe sionist, el îşi însuşise unele dintre abilităţile necesare pentru a convinge publicul de ideile sale şi a devenit, în multe privinţe, modelul tipic pentru toţi dictatorii care au urmat. Prin propria promovare atentă, el le-a arătat cu siguranţă calea tul mai lui Hitler şi preşedintelui Mao. Mussolini a plecat cu avantajul implori.int de a fi italian şi, de aceea, moştenitor al marii tradiţii imperiale romane, Iilutul roman istoric, cu braţul întins, a devenit cel mai cunoscut gest în noul „tu regim fascist, iar simbolul fasciilor o imagine importantă în crearea unei noi Im Iii. Intenţia lui Mussolini era să-şi ridice imaginea de la rangul de ziarist hurghez ambiţios la cel de împărat contemporan, cu toate însuşirile unui mesia pilmântesc. Această fuziune dintre istoria romană şi romano-catolicism a fost cea t ure a conferit o atracţie indubitabilă cultului personalităţii sale, într-o epocă de declin economic şi moral.

Prima lui sarcină când a ajuns la conducere, pe 29 octombrie 1922, a fost «a se erijeze în cea mai puternică personalitate politică din Italia. Chiar şi încercarea lui de a prelua puterea, faimosul Marş asupra Romei, care avusese loc cu câteva zile mai înainte, luase proporţii mesianice; discipoli fascişti din toată Italia se adunaseră în sprijinul cauzei lui, făcând inevitabilă asumarea de către Mussolini a rolului de prim-ministru. În acel moment ameninţarea fascistă era minimă, iar adevărul ironic despre Marşul asupra Romei al lui Mussolini a fost acela că el şi cea mai mare parte a celor din Cămăşile Negre au călătorit de la Milano la Roma cu trenul, la clasa întâi. „Criza" începuse pe 24 octombrie 1922, atunci când Mussolini afirmase în faţa a 60.000 de oameni, la Congresul Fascist de la Napoli, că „Noi vrem să devenim statul!". În ciuda acestor cuvinte îndrăzneţe, el s-a retras apoi la Milano. În acest timp, Cămăşile Negre, care ocupaseră câmpia Padului, se adunau în puncte strategice ale ţării. Pe 26 octombrie, fostul prim-ministru, Antonio Şalandra, l-a avertizat pe titularul în post, Luigi Facta, că Mussolini îi cerea demisia şi pregătea marşul spre Roma.

Regele Victor Emanuel al III-lea a pus paie pe foc, pretinzând că peste 100.000 de fascişti erau gata să se îndrepte spre Roma şi să dezlănţuie un sângeros război civil. Regele a declarat că efectul acestui pericol iminent era că nu avea altă alternativă decât să-l cheme pe Mussolini să formeze guvernul. În realitate, existau între 10.000 şi 25.000 de Cămăşi Negre gata de marş, cei mai mulţi neînarmaţi, poziţionaţi şi situaţi la cel puţin 80 km de Roma şi fără niciun mijloc de comunicare cu uşa-zisul comandament militar fascist din Perugia. Ameninţarea militară era atât de nesemnificativă, încât ar fi putut fi zdrobită cu uşurinţă de armata italiană, dar monarhul i-a oferit lui Mussolini ajutorul său pe ascuns. El a ales să uzeze de puterile pe care i le garanta Constituţia şi a refuzat să contrasemneze un decret al lui Facta, care cerea suprimarea Cămăşilor Negre de către armată. I Ut unul, a cărui loialitate faţă de rege era necondiţionată, avea acum scuza să ignore intenţia armatei de a-i sta alături şi de a-i permite lui Mussolini să vină la putere. Deşi pe 28 octombrie Facta a decis, ca poliţă de asigurare, să instaureze lulea de asediu la Roma, regele a refuzat să o autorizeze, nefăcând altceva decât ni llteacă puterea lui Mussolini. Aceste fapte au fost ignorate de noul regim şi, prunii a şi satisface extraordinara vanitate, Mussolini a creat eroicul mit al Marşului asupra Romei. Numărul de doar vreo 300 de Cămăşi Negre a fost umflat Ian la o armată mitică de 30.000 de eroi dăruiţi trup şi suflet cauzei, conduşi de II Duce călare. Patru ani mai târziu, el s-a simţit suficient de încrezătui în dominaţia sa asupra poporului italian pentru a aboli cu totul constituţia demn cratică şi a lua puterea ca primul dictator fascist al lumii. În acest proces a suprimat libertatea de expresie şi a introdus un cuprinzător sistem de guvernau centralizată, pe care l-a denumit „totalitarism". În acest sistem nou, toate dezbaterile politice erau înlocuite de conformarea la deciziile statului, cărora nu te puteai opune şi pe care nu le puteai pune la îndoială. Cetăţenii erau obli gaţi să respecte ordinele, exact cum li se ceruse şi lui Mussolini şi lui Hitler să facă, pe când erau soldaţi, în Primul Război Mondial.

Ca ziarist, Mussolini devenise un geniu în autopromovare, făcându-se subiectul articolelor pe care le scrisese pe când era editor la ziarul milanez Il Popolo d'Italia. Studiase şi cărţi de psihologie şi fusese influenţat în mod special, după cum am văzut, de cartea lui Gustave Le Bon despre comportamentul mulţimilor. Aceste cercetări

erau acum puse la treabă cu spor; în curând a devenit evident că Ducele era maestru al oratoriei şi al manipulării maselor. Hotărât să smulgă Italia din letargie, Mussolini a început să schimbe multe aspecte din viaţa ţării, calendarul naţional fiind începutul. Exact la fel cum revoluţionarii francezi introduseseră un nou calendar, pentru a simboliza începutul unei noi ere, tot aşa anul 1922 a devenit Anul întâi al renaşterii Italiei. Această inovaţie, cel puţin, a prins la imaginaţia publicului italian. La Milano a fost fondată o şcoală de fascism mistic pentru a sărbători evenimentul şi a promova cultul lui II Duce. După cum afirma însuşi dictatorul: „Fascismul este o concepţie religioasă despre viaţă… care transcende individul şi îl înalţă la statutul de membru iniţiat al unei societăţi spirituale".

Fascismul italian s-a bizuit puternic pe imaginea Ducelui. Portretele lui erau pretutindeni, însoţite de sunetul şi imaginea fascismului în mişcare. Noile lozinci de partid, Credere, Obbedire, Combattere (Crezi, Supune-te, Luptă) şi Mussolini ha sempre ragione (Mussolini are întotdeauna dreptate), bubuiau neîncetat în urechile italienilor la radioul naţional. Şi presa italiană era implicată; în special revista săptămânală ilustrată Illustrazione Italiana se asigura că Ducele este prezentat într-o lumină pozitivă, fiecare ediţie fiind plină de poveşti despre el sau un membru al familiei sale. Cunoscând venerarea tradiţională acordată de oameni locurilor natale ale sfinţilor, aşa cum se întâmpla la Assisi, oraşul Sfântului Francisc, satul natal al Ducelui, Predappio, a devenit un altar, adulat de credincioşi ca un fel de Bethlehem modern.

Sigur de putere şi cu opoziţia socialistă după gratii, Partidul Fascist Italian nu mai avea multe de făcut în afara concentrării asupra zeificării conducătorului lui, în timp ce presei îi era interzis să dezvăluie detalii ca starea sa de sănătate sau vârsta. Mii de imagini îl prezentau pe Duce pozând în manieră teatrală, fie că era dezbrăcat până la brâu, ajutând la secarea Mlaştinilor Pontine, fie în uniformă militară, adresându-se mulţimilor de la balconul vreunei primării de provincie. Imaginea era totul; biroul Ducelui din Palazzo Venezia de la Roma Iu» i amplasat într-una dintre cele mai mari încăperi din întregul omş. Miile şi ainir. I Iu un capăt al ei, ca un personaj dintr-o operă de Verdi.

Mureşul campaniei publicitare a fost evident de la început şi părea… i ftinllime credinţa lui Mussolini că Italia aşteptase sosirea

unui astfel de personal ¡ «un II Lozinca, yiva II Duce" apărea peste tot, iar în curând a fost redusă la un NIII cuvântul „Dux" sau numai litera „M" purtau mesajul pe clădirile publice, 1 «colţuri de stradă, pe pereţii claselor şi, într-o manieră vestimentară tipic italiană, chiar pe broşele şi broderiile hainelor de damă. Nimeni nu putea ieşi illII casă fără ca Ducele să se uite la el, lucru care unora le provoca un curios «Hitiment de vinovăţie şi de stânjeneală. După cum remarca un scriitor: „Capul Im Mussolini mă fixează cu ochi severi. Dumnezeule? Cu ce am greşit? Este imposibil de găsit un ascunziş, un colţ discret în care faţa severă a dictatorului ¡îl nu te observe". Intenţionat sau nu, ochii tiranului care te fixează, chiar şi privirea părintească a tovarăşului Stalin, au devenit în curând sinonime cu opresiunea regimurilor despotice moderne.

Deşi s-ar fi putut crede că dictatorul şi regimul sunt uniţi, mare parte din succesul de la început al lui Mussolini a venit datorită capacităţii sale de a se separa de limitările guvernului său fascist. Înglodaţi în corupţie şi incompetenţă, politicienii fascişti, nu dictatorul au fost consideraţi vinovaţi de eşecurile sistemului. După cum recunoştea un deputat parlamentar: „Conducătorii fascişti care îl înconjurau ilustrau cea mai burgheză mediocritate şi nimic mai mult… Mussolini se înălţa printre ei într-un mod remarcabil, absolut, dar nu atât de mult graţie intelectului, culturii sau capacităţii sale, ci prin insolitul desăvârşit al personalităţii sale".

Admiraţia pentru acest nou colos al politicii nu era împărtăşită numai în Italia. Mussolini era tot mai elogiat în presa străină, atât în Europa, cât şi în Statele Unite. New York Herald, unul dintre cei mai entuziaşti admiratori, îl lăuda în 1923 ca pe un om care îşi merita locul în istorie şi un demn urmaş al lui Garibaldi. Presa britanică făcea comparaţii similare, Daily Telegraph de la Londra fiind în asentimentul ciudatei decizii a guvernului britanic de a-i acorda Ordinul de Bath pentru serviciile aduse politicii. Era de ajutor faptul că noul regim fascist italian era văzut, mai ales în Statele Unite, ca un bastion in calea ameninţării comuniste; însuşi Ducele, în ciuda fanfaronadei sale, era perceput ca fiind mult mai benign decât oricare dintre căpcăunii Rusiei Sovietice, Lenin şi Stalin. După cum scria celebrul editorialist american Will Rogers în 1926, spre ruşinea lui ulterioară: „Ca formă de guvernare, dictatura este cea mai măreaţă: asta dacă ai dictatorul potrivit". Istoricul Simonetta Falasca-Zamponi dezvăluie în cartea ei Spectacolul fascist că, între 1925 şi 1928, în presa americană au fost

publicate peste 100 de articole despre Mussolini, în timp ce despre Stalin au apărut doar 15. El a avut chiar aprobarea celui mai formidabil adversar al dictatorilor europeni, Winston Churchill. În timpul unei vizite la Roma în ianuarie 1927, Churchill a afirmat că Mussolini era cel mai mare legiuitor în viaţă, spunându-i silălucitorului dictator:

Dacă aş fi fost italian, sunt sigur că aş fi fost alături de dumneavoastră din tot sufletul, de la începutul până la sfârşitul luptei dumneavoastră triumfaul, IM împotriva poftelor şi pasiunilor animalice ale leninismului. Totuşi, voi spum câteva cuvinte despre faţa internaţională a fascismului. Pe plan extern, mişcarea dumneavoastră a făcut întregii lumi un serviciu.

Nu numai politicienii au fost păcăliţi de Mussolini. Eminentul psiholog Sigmund Freud i-a trimis o carte cu dedicaţia: „Unui erou al culturii". Cu astfel de prieteni, pentru Mussolini era dificil să-şi facă duşmani. Respectat pe plan internaţional şi lăudat acasă, succesul a dus aproape la zeificarea lui; zilnic, şcolarilor din întreaga Italie li se cerea să recite câteva versuri aproape blasfematoare, care includeau cuvintele:

A descins la Roma şi în a treia zi a restaurat statul italian. A ajuns într-o funcţie înaltă şi stă la dreapta Suveranului nostru. A venit să judece bolşevismul. Cred în cel înţelept. În comuniunea cetăţenească. În iertarea păcatelor. În reînvierea Italiei. În forţa eternă. Amin.*

Este deconcertant faptul că Vaticanul a fost de acord cu un astfel de sacrilegiu, chiar dacă papa Pius al XI-lea (1857 – 1939; în scaun 1922 – 1939) îl prezentase anterior pe Mussolini ca pe „Omul providenţial". Sprijinul papei i-a dat poporului italian toate motivele să creadă că acest om devenise un fel de zeu. În presa italiană au început să apară poveşti despre el, cum ar fi îmblânzit instantaneu cai sălbatici sau ar fi însănătoşit pe loc bolnavii. Odată a fost prezentat conducând maşina prin Roma cu un pui de leu în poală, pentru a demonstra uimitoarea lui autoritate asupra regnului animal. Oricine se plimba noaptea prin Roma era îndemnat să privească spre fereastra biroului lui din Palazzo Venezia, unde se vedea încă lumina aprinsă – un simbol al dăruirii sale în slujba poporului italian. Se părea că puterile sale sunt nemărginite; când a vizitat Sicilia în iunie 1923, fluxul de lavă potenţial distructivă de pe muntele Etna s-a oprit în mod brusc şi misterios. Nu este de mirare că, la sosirea în martie 1937 a avionului Ducelui la

Tripoli, seceta prelungită din Libia a luat sfârşit instantaneu. Când a supravieţuit la patru încercări de asasinat într-un an, suferind numai o rană la nas, statutul lui de fiinţă aproape supranaturală a fost asigurat.

Totuşi, propaganda lui Mussolini s-a extins către asociaţii mai lumeşti, menite să-l descrie ca pe un om al timpului său. Era adesea prezentat în sau pe lângă avioane – simbolul suprem al modernităţii în anii 1920 – sau conducând maşini rapide. Imagini ale lui Mussolini ca as al aerului au umplut presa, însoţite de poveşti dramatice despre îndrăzneala lui. O relatare afirma că refuzase anestezia atunci când, rănit, fusese operat, în Primul Război Mondial. În 1926, maşina de propagandă fascistă a dat un decret prin care înaintea rulării fiecărui film în cinematografele italiene era proiectat un jurnal de ştiri prezentându-l pe

— Aceste fraze sunt o parafrazare a Crezului creştin (n.red.)

MU, P Iii lin III Spre deosebire de reportajele plicticoase de mai târziu, care

(» ...1 ni. Iiânirile lui Ceauşescu cu vizitatori străini sau cu muncitori posaci.

Mutunlliil apărea constant în situaţii dramatice pe tot cuprinsul Italiei, iunul mile lui erau incitante; el aducea un mesaj de speranţă şi progres, iopi H ulm italian, livrat în limbaj clar, inteligibil. Unul dintre punctele forte ale lui Mussolini era stăpânirea oratoriei populare; propoziţiile erau în mod deliberat.1 III ic, cuvintele simple şi directe, dar livrate cu forţă şi pasiune, folosind fiecare iiuiiliilare a limbii italiene. Adesea, conţinutul avea mult mai puţină substanţă. În /îi ambalajul. Aşa cum a declarat el însuşi, după o cuvântare entuziasmantă, mie locuitorii Mantovei, în octombrie 1925: „Discursurile mele nu sunt dis III.suri în sensul tradiţional. Sunt elocuţiuni, o atingere între sufletul meu şi al vostru, între inima mea şi inima voastră".

În timpul anilor săi de glorie, Mussolini nu şi-a uitat niciodată rolul de salvator victorios al poporului său; dar după eşecul în cucerirea de mântuială a Abisiniei îţi după alianţa chiar mai dezastruoasă a Italiei cu Hitler, totul s-a schimbat. Ignorând lecţia Primului Război Mondial – că puterea industrială a Statelor Unite va decide soarta viitoarelor conflicte, el a ordonat intrarea naţiunii sale prost echipate în luptă, ca lacheu al Germaniei naziste. Acasă, economia era incapabilă să susţină marea armată pe care Ducele o

aruncase în luptă. Foametea şi lipsurile au revenit în ţară, iar faţada de mare dictator s-a sfărâmat cu o viteză surprinzătoare. În 1942, Italia era înfrântă. Mussolini a fost răsturnat de propriul guvern fascist şi apoi luat prizonier de partizanii italieni. Fotografiile care i-au fost făcute după ce a fost salvat de trupele paraşutate germane arată un personaj jalnic, al cărui chip dezvăluie că ştia că sfârşitul este aproape. Semăna în mod straniu cu Hider decorându-i pe membrii Tineretului Hitlerist pentru vitejie, în timp ce ruşii se apropiau de buncărul său. Ponosit, cu gulerul hainei ridicat, Hitler pare un personaj care se furişează în timp ce merge şchiopătând de-a lungul rândului de soldaţi puştani, mângâind obraji şi strângând mâini într-un mod neconvingător. Soarta lui Mussolini a fost şi mai ruşinoasă: el a fost împuşcat împreună cu amanta sa, Clara Petacci, apoi a fost spânzurat cu capul în jos în faţa unei benzinării din Milano, pentru a fi scuipat şi lovit cu piciorul de răzbunătoarea gloată italiană.

Sfârşitul mizer al lui Hider a fost în contrast total cu meteorica lui ascensiune la putere ca salvator al Germaniei. Ca şi Mussolini, el a dezvoltat cu mult succes un cult al personalităţii care, în primii ani ai regimului său, l-a făcut la fel de popular în lume pe cât era de popular în Germania; totodată, avusese norocul să apară pe scena politică într-o perioadă în care mass-media oferea noi oportunităţi de comunicare cu oamenii. Nu numai presa germană devenise mai sofisticată; transmisiile radio în toată ţara şi cinematografele de provincie puteau aduce propaganda Führerului în orice orăşel din Germania. Cu experienţa lui Mussolini ca model, propagandiştii naziști ai lui Hitler au reuşit să instaureze nu cult al personalităţii chiar mai eficient. Totuşi, materialul brut cu care erau nevoiţi să lucreze Joseph Goebbels, ministru al Culturii Publice şi al Propagandei, şi Hans Fritzsche (1899 – 1953), şef al Departamentului de Ştiri Radio, nu CM tocmai promiţător. Hitler era mult mai puţin atrăgător decât îndesatul, du impresionantul Mussolini. La prima vedere, era aproape total lipsit de charisină fizică, fiind foarte scund, cu şolduri mari şi umeri înguşti. Avea picioarele vil. Ilill prea scurte pentru înălţimea sa, iar pieptul atât de scobit, încât uniforme în trebuiau căptuşite special pentru a compensa defectul. Din punct de vedere fizii nu ar fi întrunit nici măcar condiţiile pentru a intra în propria gardă de elită din SS. Mai mult, în primele zile ale ascensiunii sale la putere, felul în care şi îmbrăca era penibil de inadecvat la o asemenea uriaşă ambiţie politică

şi nu I ajuta deloc faptul că avea dinţii îngălbeniţi şi stricaţi, iar unghiile lungi şi murdare. Provincialismul lui era vizibil în costumul naţional bavarez pe care 1 purta, cu pantaloni scurţi cu bretele, ca de copii, cămaşă albă cu broderii şi pălărie cu pană, deşi, atunci când ţinea un discurs important, renunţa la costu mul bavarez în favoarea unui costum de stradă obişnuit, de culoare albastră, care îi răpea orice distincţie. Chiar şi mersul lui era caraghios. După cum relata un martor: „Era un mers asemănător cu al unei femei, cu paşi delicaţi şi mici. La fiecare câţiva paşi smucea nervos umărul drept, în timp ce piciorul stâng era aruncat în sus". La procesul de după puciul eşuat de la berăria din München, când Hitler încercase să provoace o revoltă naţională, ziaristul Edgar Mowrer a fost uimit să-l vadă pe omuleţul care produsese atâtea necazuri. Judecând numai după aparenţe, Mowrer se îndoia că acesta ar fi putut fi cu adevărat mesia care era gata să salveze Germania. „Era oare acest fante provincial, cu părul unsuros şi negru, cu haina prost croită, cu gesturi stângace şi bun de gură, teribilul rebel? În ochii lumii, părea mai degrabă un comis voiajor al unei firme de îmbrăcăminte", scria el.

Totuşi, o trăsătură salvatoare a lui Hitler, observată de toată lumea, erau ochii lui hipnotizanţi – albastru deschis, tiviţi cu violet, ei păreau să paralizeze pe orice membru al audienţei atunci când vorbea. Un poliţist care îl displăcuse profund înainte a fost nevoit să asiste, în silă, la o întrunire nazistă şi s-a trezit că îl fixează pe viitorul Führer când acesta a intrat în sală. Hitler s-a uitat direct la el cu privirea lui hipnotizantă şi irezistibilă, iar omul s-a pierdut. „Din acel moment", le-a spus el prietenilor săi a doua zi, „am devenit naţional-socialist – Heil Hitler!"

Poate că îi lipseau fizicul şi ţinuta unui zeu wagnerian, dar Hitler avea cu siguranţă mesajul potrivit, la timpul potrivit, pentru a captiva poporul german, întreaga naţiune suferea încă din cauza umilinţei de a fi pierdut Marele Război, la care se adăuga mizeria economică produsă de prăbuşirea financiară a Republicii de la Weimar. Pentru un popor disperat, Hitler nu părea un politician de rând, ci un personaj asemănător unui zeu din trecutul Germaniei, care venise să salveze naţiunea şi să-i conducă pe oameni înapoi către prosperitate, respect de sine şi putere. Numai pentru acest singur motiv el a fost întâmpinat cu aprobare şi admiraţie aproape unanime. După cum scria istoricul Eberhard Jackel: „Ceea ce simţeau pentru el era aproape o devoţiune

copilărească faţă de UN ÎHM nihil, devoţiune care se putea uşor transforma în compasiune". În acest hunii a fost uşor pentru subalternii săi să creeze un puternic cult al personalităţii în III Führerului. Pentru a completa încarnarea sa ca figură paternă a uni i e n i manii renăscute, zilele lui de naştere au devenit curând unele dintre cele iii.il Importante evenimente din calendarul nazist. A fost creată o nouă „Zi a laiitlitl" naţională, care a început cu modesta sărbătorire din 1934, a ajuns la uimi minabila paradă militară din 1939 şi s-a sfârşit macabru în buncărul din II. I lin, în timp ce oraşul cădea în mâinile ruşilor. Mitul lui Hitler ca mântuitor l. Lui prihană al poporului său a fost atât de plin de succes, încât pentru greşelile lui nu el a fost învinovăţit, ci oportuniştii din partid supuşi greşelii. Din acest lui îi i v opoziţia importantă a fost mică, existând doar câteva excepţii notabile, în toate stadiile regimului său despotic, din 1933 până în 1945. Chiar şi atunci... tuci devenise evident că războiul a fost iremediabil pierdut, poporul i-a rămas. Indincios şi a fost şocat şi ofensat de complotul cu bombă al ofiţerilor conduşi i în contele von Stauffenberg. Hitler a acţionat rapid, de la Bârlogul Lupului, vorbind la radioul german la câteva ore ore după ce fusese rănit şi ameţit – dar totuşi în viaţă; a explicat ce se întâmplase şi i-a cerut naţiunii să-şi păstreze loialitatea pentru Führer. Apelul lui a avut un succes deplin şi dintr-o singură lovitură a recâştigat atât controlul naţiunii, cât şi dragostea reînnoită a poporului german. Era extraordinar că oamenii nu simţeau altceva decât simpatie pentru un om care risipise vieţile a milioane de tineri şi adusese ţara pe marginea prăpastiei. Acest lucru justifică probabil afirmaţia că cel mai de succes cult al personalităţii din istorie a fost cel al lui Hitler.

Deşi mai puţin măreţ decât al lui Hitler, cultul lui Stalin a fost menit să treacă dincolo de moartea sa şi să continue câţiva ani, până când a fost denunţat în mod memorabil de Nikita Hruşciov (1894 – 1971; prim-ministru al URSS 1958 – 1964) în februarie 1956. Adresându-se Sovietului Suprem, el a început astfel: „Tovarăşi, cultul pentru un individ a atins forme atât de monstruoase mai ales pentru că Stalin însuşi, folosind toate metodele imaginabile, şi-a sprijinit glorificarea propriei persoane". Recunoaşterea pe plan naţional a faptului că Hruşciov avea dreptate contrasta dramatic cu jalea nemaiîntâlnită care acoperise Uniunea Sovietică cu trei ani înainte, când se anunţase că marele Stalin murise. Mulţimi uriaşe de

participanţi la funeralii s-au adunat plângând în Piaţa Roşie să vadă trupul neînsufleţit depus în Kremlin; în înghesuială, sute au murit striviţi. Chiar şi cei care suferiseră sub regimul lui crud şi despotic, şi erau milioane, păreau că pierduseră pe cineva. Era ca şi cum ar fi murit un membru al familiei lor. Unii plângeau moartea conducătorului charismatic care-i condusese la victorie în Marele Război pentru Apărarea Patriei; alţii îşi dădeau seama şocaţi că acum aveau să înfrunte un viitor mohorât şi nesigur, lipsiţi de mâna fermă care le condusese vieţile timp de decenii. „Dacă tovarăşul Stalin a murit, ce-o să ne facem acum? Ce-o să ne avem?" se lamenta un tânăr căzut în genunchi pe o stradă din Moscova.

— Comandamentul secret al lui Hitler (n.red.)

Unii comentatori cred că succesul cultului personalităţii lui Stalin se daiom în parte nevoii tradiţionale a ţăranilor ruşi de a-l venera pe Dumnezeu pl ut intermediul unei singure fiinţe umane. În trecut, aceasta fusese întruchipată în persoana ţarului, tătucul poporului, un conducător bun şi cinstit care îi proteja de funcţionarii necinstiţi şi de moşierii tiranici. Cu siguranţă, Stalin şi potrivea rolului, cu mustaţa lui de bunic, cu faţa zâmbitoare şi cu mişcările lut blânde. Imaginea era întărită de pipa lui ubicuă, care s-a dovedit a fi mai mult recuzită de scenă pentru a linişti oamenii, pentru că de-abia dacă a aprins-o vreodată. Personajul prezentat poporului rus era ceva de genul „Unchiul Joe" cel bun, care îşi dedica viaţa asigurării unui viitor mai bun pentru poporul său Nevoia ruşilor de o prezenţă ocrotitoare, chiar şi după moarte, a fost satisfăcută cu viclenie de Comitetul Central al Partidului Comunist la moartea lui Lenin în 1923. Corpul lui îmbălsămat a fost expus într-un mausoleu în Piaţa Roşie şi a devenit în curând un loc de pelerinaj pentru comuniştii credincioşi din toată Rusia. În 1953, Stalin i s-a alăturat, dar corpul lui îmbălsămat a fost mutat rapid, din ordinul lui Hruşciov, opt ani mai târziu – totuşi cam la cinci ani după cuvântarea din Sovietul Suprem – şi surghiunit într-un mormânt obscur lângă zidul Kremlinului. El s-a justificat astfel: „Păstrarea în mausoleu a sarcofagului cu rămăşiţele lui I.V. Stalin este nepotrivită din cauza încălcării grave de către Stalin a învăţăturilor lui Lenin, a abuzului de putere, a represiunii în masă faţă de cetăţenii sovietici cinstiţi şi a altor acţiuni din perioada cultului personalităţii care fac imposibilă lăsarea corpului său în mausoleul lui V.I. Lenin".

Singura fisură din cultul personalităţii lui Stalin a fost că el ura

cu adevărat să fie în lumina reflectoarelor şi prefera să manipuleze evenimentele din spatele scenei. Apărând în public numai atunci când era neapărat necesar, el stătea deoparte la fiecare adunare în care aveau loc discuţii la Kremlin, vorbind puţin, dar observând tot. Mare parte din stilul lui de a vorbi în public, încet şi măsurat, venea din lecţiile pe care le luase cu discreţie la Teatrul de Stat din Moscova la începutul anilor 1930, unde învăţase şi să-şi folosească pipa pentru a se pune în relief. Fusese învăţat să zâmbească frecvent, să introducă pauze de vorbire în discursurile lui şi să privească pătrunzător către audienţă la intervale frecvente. Pe măsură ce încrederea în sine i-a crescut, a introdus mici tuşe personale, cum ar fi aplauzele de răspuns atunci când termina un discurs, la fel cum răspunde un fotbalist modern aplauzelor mulţimii. Stalin evita uniformele ieşite din comun la evenimente publice; la fel ca Hitler, purta o simplă şi unică decoraţie – a lui Hider era Crucea de Fier Clasa întâi, iar a lui Stalin insigna de Erou al Revoluţiei. Mesajul ambilor era foarte clar – suntem înzestraţi cu nobilele virtuţi ale simplităţii şi accesibilităţii. Asemănările evidente dintre cultele personalităţii acestor doi oameni au fost bine studiate. Unul dintre numeroşii lor biografi, Richard Overy, sugerează că ei aveau nevoie de adoraţia rituală şi să fie constant în atenţia publicului – dacă nu în persoană, atunci prin imagine. Mai presus de orice, ei se prezentau ca personaje mesianice care se sacrificau de dragul popoarelor lor şi de aceea erau liberi de toate constrângerile morale obişnuite.

Liniviiliiuca cultului personalităţii lui Stalin a fost direct proporţională cu, îi îi M i imaginii sale vizuale, aşa cum se vede pe afişele şi materialele expuse III HI I M (ICI ioadă. De-a lungul anilor 1920 şi 1930, faţa lui a crescut în dimensiuni, în 11 iim s-a intensificat stăpânirea lui asupra Uniunii Sovietice. Când a preluat inirii, i de la Lenin în 1924, imaginea lui era întotdeauna mai mică decât cea în i imiducătorului mort şi era mereu prezentat stând în spatele lui. Cu timpul, îi II crescut pe nesimţite, până când a căpătat importanţă vizuală egală. La l/lişilul anilor 1930, Lenin dispăruse cu totul, iar Stalin era singurul personaj iliiinânant în toate materialele vizuale ale guvernului. Punctul de cotitură a fost pniiula de 1 Mai din 1932, la care colosalele statui ale lui Lenin şi Stalin au fost «giile ca mărime pentru prima oară. Când a apărut în 1937 un film biografic despre conducătorul dispărut, Lenin în octombrie, faptele istorice au fost

ignorate; Ninlln era prezentat aproape în fiecare scenă drept consilierul înţelept, ce încuraja Urcare mişcare a lui Lenin. În acelaşi mod, în toată literatura Partidului Comunist, Stalin îl înlocuia constant pe Lenin ca izvor al înţelepciunii comuniste. În 1934 fiecărui şcolar din Uniunea Sovietică i se dăduse un exemplar din filosofia marelui conducător, cam cum li se va da într-o zi şi copiilor chinezi un exemplar din Gândirea Preşedintelui Mao. Acest document, încărcat de laude slugarnice la adresa marelui conducător, îl descria drept „călăuza inspirată a proletariatului" şi „cel mai înţelept om al epocii noastre". Toate reprezentările artistice ale lui Stalin, tot ce se scria despre el se făceau după un îndreptar – Ce să scrieţi despre viaţa şi activitatea tovarăşului Stalin – pe care, dacă îl ignorau, artiştii şi scriitorii o făceau pe riscul lor. În esenţă, mitul portretului a devenit realitate, încătuşându-l pe Stalin în propria imagine inventată şi făcând imposibile pentru el atât abandonarea pipei, cât şi a mustăţii emblematice. (Probabil că poporul german ar fi fost consternat dacă Hitler şi-ar fi ras şi el mustaţa.) Cultul lui nu a fost încredinţat numai imaginii vizuale; până în 1940, chiar numele liderului a fost impus ca o marcă oraşelor mai mari sau mai mici de pe cuprinsul Uniunii Sovietice. Pe lângă Stalingrad mai existau Stalinsk, Stalinogorsk, Stalinabad şi încă multe alte zeci. Un membru al Partidului Comunist şi-a făcut curaj pentru a-i scrie şefului culturii sovietice, deplângând cultul numelui lui Stalin care mersese prea departe: „Până la urmă, acest nume sacru şi iubit poate produce atâta zgomot în capetele oamenilor, încât va avea efectul opus".

Deşi acest sfat a fost ignorat în Uniunea Sovietică, este foarte posibil să fi avut trecere la unul dintre despoţii mai tăcuţi ai Europei. Dr. António Salazar (1889 – 1970) din Portugalia, care a devenit dictator al Portugaliei în 1933, fusese martorul exceselor cultului personalităţii în Italia, Rusia şi Germania. El a păstrat discreţia asupra regimului său până în 1968, când a devenit neputincios, în urma unui atac cerebral; evita cu grijă adunările de marcă şi uniformele militare ostentative care erau favoritele lui Mussolini şi, într-o măsură mai mică, ale vecinului său, generalul Franco din Spania. Personaj sumbra, hotărât să promoveze valorile tradiţionale în ţara sa, Salazar a condus cu mână de fier societatea portugheză. Asemeni lui Stalin, în tinereţe avusese de gând să devină preot, înainte de a studia dreptul la Universitatea Coimbra. Ideile lui politice izvoi. Iii din credinţa în

romano-catolicism, care l-a condus pe calea contrară viziunii socialiste a Primei Republici Portugheze. Atunci când a venit la putere, Sala/ n-a introdus o nouă Constituţie, similară sistemelor fasciste deja existente în Germania şi Italia. Cu sprijinul inevitabil al armatei şi al Siguranţei, Salazai a instaurat în Portugalia un regim autoritar. Totuşi, acesta nu a fost la fel de sângeros ca alte dictaturi, iar cultul personalităţii conducătorului – sau chiar vreo glorificare a partidului la conducere – a lipsit cu desăvârşire. Portugalia şi-a menţinut importantul imperiu colonial din Africa, mai degrabă decât să urmărească o idee grandioasă de expansiune externă (cum făcuse Mussolini); şi în loc să facă schimbări dramatice în politica socială, Salazar a introdus noul său concept „Estado Novo" (Noul Stat), prin care Portugaliei avea să-i fie garantată stabilitatea, bucurându-se însă doar de o creştere economică modestă. Deşi sistemul lui economic era corporativ prin natura sa, el era bazat pe enciclicele papale Rerum Novarum şi Quadragesimo Anno, care aveau scopul să împiedice lupta de clasă şi triumful materialismului.

În următorii 35 de ani, Portugalia a funcţionat ca o dictatură burgheză discretă, în frunte cu Salazar în costumul lui cenuşiu şi cu Biserica Romano-Catolică drept forţă etică conducătoare. Pentru a avea ordine şi a-şi elibera fieful de contaminarea subversivă a stângii, Salazar s-a sprijinit din greu pe PIELE, poliţia secretă, o organizaţie modelată în cunoştinţă de cauză după Gestapoul german. Disidenţii erau urmăriţi îndeaproape; principalul duşman al statului era mişcarea comunistă internaţională, cu baza în URSS. Totuşi, regimul lui Salazar a fost moderat, în comparaţie cu alte dictaturi europene, ca aceea a lui Franco. Conştient de dictonul filosofului Karl Popper, potrivit căruia o societate poate fi ameninţată la fel de bine de la dreapta, ca şi de la stânga, Salazar a interzis în cele din urmă principalul partid fascist al Portugaliei, Sindicaliştii Naţionali, pentru că erau „prea păgâni şi prea totalitarişti". Partidul său, Uniunea Naţională, potrivit pentru mica lume la care fusese redusă Portugalia, exista numai pentru a sprijini regimul şi promova puţine alte lucruri, ignorând lumea exterioară şi teoriile ei politice periculoase. Cu toate că a păstrat cu grijă echidistanţa politică, nu există îndoială că Salazar a avut o mare simpatie pentru Italia fascistă şi admira ceea ce făcea acolo Mussolini. L-a simpatizat şi pe generalul Franco, căruia i-a acordat sprijinul deplin în timpul Războiului Civil din Spania. În multe

privinţe, Franco şi Salazar se completau reciproc – până acolo încât au păstrat neutralitatea ţărilor lor în al Doilea Război Mondial, în ciuda tentaţiei evidente de a i se alătura lui Hitler în primii ani.

Ca rezultat al politicilor economice profund conservatoare ale lui Salazar, bogăţia oligarhiei conducătoare a crescut semnificativ, în timp ce poporul portughez a devenit unul dintre cele mai sărace din Europa. Mult lăudata stabilitate pe care Salazar o asigurase a dus numai la stagnare pe termen lung şi a fost completată de propria lui neîncredere în materialism. El a rămas convins că orice creştere semnificativă a nivelului de trai „va lăsa inevitabil în întuneric tot ce este

«Hiiil" MI llinţa umană. Cu alte cuvinte, era important ca oamenii să rămână, h. N iuliu a şi păstra credinţa. Era îngrijorat că asigurarea unui învăţământ Iii., lui pei mite portughezilor să dezvolte idei subversive, de aceea cheltuielile piul i-a învăţământul superior erau ţinute atent sub control şi toată literatura şi îmbin. Iţule erau strict cenzurate. Obedienţa şi acceptarea sorţii erau la ordinea ili Suspicios din fire, Salazar a făcut în mod special din administrarea Portugitilci o problemă personală, delegând puţine lucruri şi manifestând un interes iirui lată de orice aspect al guvernării. Rezultatul a fost o apatie naţională; oamenii au abandonat orice încercare de a avea un cuvânt de spus privitor la mersul ţării. Izolaţionismul naţional a fost completat de împotrivirea lui Salazar de a călători în exterior după cel de Al Doilea Război Mondial sau de a acorda independenţa coloniilor portugheze. Nu e de mirare că obscurantismul lui s-a dovedit a fi tot mai insuportabil către sfârşitul secolului XX.

În timp ce dictaturile şi cultul personalităţii asociat lor au fost o experienţă relativ nouă pentru Europa modernă, în America Latină ele erau o stare obişnuită. În anii care au urmat celui de Al Doilea Război Mondial, niciuna nu a fost mai spectaculoasă decât cea a lui Rafael Trujillo în Republica Dominicană. Trujillo a fost prea puţin interesat de alte teorii politice, în afara admiraţiei instinctive pentru fascismul de paradă care caracterizase regimul lui Mussolini. În realitate, Trujillo nu a fost decât un tipic caudillo (conducător militar în America de Sud), care a exercitat un control absolut asupra ţării sale. Ca anticomunist declarat, el a fost tratat cu simpatie de Statele Unite, ceea ce l-a încurajat să scoată în afara legii PED (Partidul Comunist Dominican) la

începutul Războiului Rece. În schimb, Washingtonul a închis ochii la regimul venal şi despotic al lui Trujillo şi s-a mulţumit să aibă un aliat loial în mijlocul Caraibelor. Trujillo a continuat să conducă ţara ca un stăpân feudal timp de 31 de ani, deţinând funcţia de preşedinte în perioadele 1930 – 1938 şi 1942 – 1952. Între mandate, el şi-a menţinut puterea absolută, lăsând reprezentarea ţării în seama unor preşedinţi marionetă, ca fratele său. După 1947, sigur că nu vor exista amestecuri politice externe, Trujillo s-a apucat să-şi construiască un cult al personalităţii monstruos, care contrasta vădit atât cu statura lui fizică, cât şi cu importanţa strategică a ţării sale. Îmbrăcat întotdeauna în uniformă militară, acoperit cu fireturi aurite şi împopoţonat cu decoraţii, Trujillo se prezenta poporului la interminabile parade militare. Îngâmfarea lui vanitoasă cerea ca cel mai înalt munte din ţară să devină Pico Trujillo; oraşul capitală, Santo Domingo, a fost rebotezat Ciudad Trujillo şi înfrumuseţat cu zeci de noi clădiri de interes civic de o valoare arhitectonică îndoielnică. Obligatoriile statui ale lui Trujillo, aproximativ 100.000, au apărut peste tot. Printr-un gest practic, consiliul lucrărilor publice a făcut în cinstea lui ţâşnitori cu apă de băut în fiecare oraş. Acestea purtau inscripţia „Trujillo dă apă". Chiar şi pe peretele Ospiciului Nigua era un afiş care proclama „Noi îi datorăm totul lui Trujillo". Ca toţi dictatorii din ţările creştine, el a dat ordin ca portretul lui să stea alături sau în locul celui al lui Hristos în fiecare casă din Republica Dominicană. Probabil că acest nou rol de personaj semireligios l-a atras, pentru că atunci s-a declarat „Naş al naţiunii" şi s-a oferit să boteze personal orice copil născut în timpul preşedinţiei sale. Spre surprinderea aproape unanimă, s-a ţinut de cuvânt şi a îndeplinit ceremonia pentru miile de copii care fuseseră aduşi la palatul său. Populist şiret, el şi-a asigurat şi loialitatea muncitorilor săraci, ordonând ca muzica lor de dans tradiţională creolă, merengue, să devină muzica naţională a Republicii Dominicane; adeseori satisfăcea mulţimea dansând el însuşi în public.

Dar a existat şi o latură mult mai sinistră a regimului lui Trujillo. Duşmanii săi erau trataţi nemilos, ucişi şi adesea dezmembraţi, rămăşiţele lor fiind aruncate în grota lui cu rechini sau unei haite de câini feroce. Legendarul lui nepotism a atins proporţii groteşti, ca atunci când şi-a făcut fiul colonel la şapte ani şi general la zece ani. La fel de prosteşti, dar în tradiţia despotică stabilită, au fost titlurile pe care şi le-a asumat, ca „Primul jurnalist al Republicii", „Geniu al păcii",

„Apărătorul tuturor muncitorilor”, „Salvatorul Patriei”, Generalissimul neînfrânt al Armatelor Dominicane”. A organizat o campanie de lobby pentru a i se acorda Premiul Nobel pentru pace lui şi pentru literatură soţiei lui. Natura corupătoare a puterii l-a făcut să piardă complet contactul cu lumea reală.

CAPITOLUL NOUĂ

Urmărirea unei mari idei

E-A LUNGUL ISTORIEI, DESPOTUL AMBIŢIOS a căutat să justifice cucerirea puterii, pretinzând că este pentru o cauză bună – fie că se supune voinţei lui Dumnezeu, fie că urmează principiile unui sistem politic atotcuprinzător. Atât în cazul lui Hitler, cât şi în cel al lui Stalin a fost vorba de urmărirea edificării unui sistem totalitar, nazismul şi, respectiv, comunismul. În urmărirea „marii idei”, scopul scuză mijloacele şi promisiunea unui fel oarecare de viitor de aur este tot ce trebuie pentru a explica impunerea privaţiunilor actuale. Dar cu mult înainte de a fi apărut ideologiile politice moderne, vechii tirani erau motivaţi tot de câte o unică idee măreaţă. În cazul lui Qin Shi Huang Di, primul împărat al Chinei, a fost vorba de conceptul unui stat unificat, fără ingerinţe străine, guvernat de un singur conducător. Până la apariţia lui Qin, în secolul al III-lea î.Hr., China era împărţită în şase regate distincte, aflate în război permanent unele cu altele. Viitorul despot a îndurat o copilărie tipică nefericită şi umilitoare la curtea regelui din Zhao. Reîntorcându-se în propriul stat Qin ca rege-copil în 247 î.Hr., a pus mâna pe putere la vârsta de douăzeci şi unu de ani, după care a început o campanie agresivă împotriva regatelor chinezeşti vecine. Unul câte unul, le-a atacat, învins şi anexat, pentru că îşi înarmase trupele mult mai bine decât duşmanii săi. Progresele făcute în tehnologia militară permiteau acum realizarea de arme individuale pentru pedestraşi, care deveneau astfel elementul hotărâtor în luptă; până atunci, războaiele fuseseră decise de un număr mic de aristocraţi urcaţi în care de luptă.

Când un regat era cucerit, devenea parte a naţiunii Qin, bucurându-se de aceleaşi drepturi şi responsabilităţi. Totodată, împărtăşea un sistem juridic scris care la vremea aceea era unic în Asia. La fel de luminate au fost şi alte măsuri, cum ar fi abolirea feudalismului şi numirea unui guvernator civil care să administreze fiecare dintre cele treizeci şi şase de regiuni ale Chinei unificate. Pentru a micşora corupţia endemică a societăţii chineze şi pentru a

descuraja revoltele, aceşti guvernatori erau mutaţi în mod regulat în alte regiuni, fiind astfel împiedicaţi să formeze o bază de putere locală. Totodată, pentru a evita riscul unor revolte armate, Qin a ordonat ca fiecare armă aflată în mâinile civililor să fie predată autorităţilor şi apoi topită – literalmente, transforma săbiile în pluguri. Toţi membrii caselor regale înfrânte, împreună cu familiile şi servitorii lor, aproximativ 120.000 de persoane, au fost obligaţi să-şi părăsească regatele învinse şi să se mute în capitala regatului Qin de la Xianyang, unde împăratul îi putea ţine sub atentă supraveghere – un lucru foarte asemănător cu ceea ce avea să facă Ludovic al XIV-lea cu nobilii săi potenţial răzvrătiţi l. I palatul de la Versailles.

Aceste reforme cu bătaie lungă erau doar începutul unui lung proces d unificare care a continuat pe toată perioada domniei lui. Poate că măsura cea mai importantă a fost dezvoltarea unei scrieri unice pentru diferitele limbi chinezeşii Pentru prima oară în istoria Chinei, din capitala Xianyang puteau fi trimise mesaje scrise pe tot teritoriul ţării, ceea ce a făcut ca atât comerţul, cât şi guvernarea să fie mai eficiente. Chiar şi astăzi, cele două limbi diferite care se vorbesc, mandarină şi cantoneză, au aceeaşi scriere, concepută sub împăratul Qin.

Şi totuşi, acest om a fost condamnat de mulţi istorici pentru atacul asupra literaturii chineze, fapt ce a dovedit că se temea mult mai mult de idei decât de oameni. Huang Di a ordonat ca toate cărţile din China, cu câteva excepţii, să fie arse, faptă în comparaţie cu care arderea cărţilor de către Goebbels în timpul nazismului pare un act blând. Cele excluse erau cărţi care-l menţionau pe el sau erau de interes practic, cum ar fi tratate medicale sau manuale de construcţie. Trebuia distrusă orice operă poetică sau filosofică, mai ales cele confucianiste. Cine nu ducea la îndeplinire această sarcină în treizeci de zile era marcat cu fierul roşu pe faţă, înainte de a fi trimis la muncă silnică la construirea Marelui Zid; la un moment dat, împăratul a ordonat ca 469 de învăţaţi care continuau să nu se supună poruncii sale să fie îngropaţi de vii. Oricine îndrăznea să vorbească despre cărţile pierdute ori să citeze din ele era executat pe loc. În ceea ce a constituit o formă timpurie de stat poliţienesc, cei care ştiau de vreo încălcare a legii şi nu o raportau aveau parte de aceeaşi pedeapsă. Toate celelalte legi introduse de Qin au fost puse în aplicare cu aceeaşi cruzime, cu pedepse cum ar fi tăierea piciorului stâng sau marcarea cu

fierul roşu pe faţă pentru furt, ori legarea de care şi ruperea în bucăţi pentru trădare. Poate că cel mai crud edict a fost cel potrivit căruia, dacă o singură persoană era găsită vinovată de o infracţiune, ea trebuia ucisă împreună cu familia, cu rudele, cu colegii de şcoală, cu consătenii, profesorii, prietenii şi cunoştinţele. Totuşi, atacul barbar împotriva culturii chineze contrasta puternic cu fascinaţia lui Qin pentru reformele practice, cum au fost unificarea banilor în numai două tipuri de monede, de aur şi de cupru. Au fost uniformizate dimensiunile şi lungimea osiilor, pentru ca roţile carelor să se potrivească cu lăţimea drumurilor; au fost iniţiate proiecte de construcţii publice, inclusiv un sistem de canalizare pentru ameliorarea irigaţiilor şi a transportului. Au fost construite drumuri noi, care să lege oraşele şi localităţile din toată China, uşurând mult comerţul. Aceste drumuri inovatoare au fost pe drept cuvânt una dintre cele mai mari realizări ale domniei lui, fiind construite după specificaţii foarte exacte – 91 m lăţime şi mărginite de pini plantaţi la intervale de 9, 1 m – şi în parte au supravieţuit până astăzi. Existau trei drumuri importante, însumând 6759 km lungime – mai mult chiar decât drumurile care duceau din Scoţia până la Roma.

În 215 î.Hr., Qin Shi Huang era conducătorul unei ţări complet unificate. În acel an, a trimis 300.000 de soldaţi, conduşi de cel mai destoinic general al său.

Hâi în i lung, la frontiera de nord a Chinei, unde i-au învins pe hunii barbari care mm fiinţaii să invadeze ţara, continuând apoi să recupereze teritoriile pe care le iliinlusc China în acea regiune. Apoi Qin a ordonat construirea a ceea ce avea (A iluvlua cel mai durabil monument al său: Marele Zid Chinezesc. Despre în unuia despotică a lui Qin se poate spune măcar că a avut un ţel care încă poate n M ileciat, în contextul Chinei moderne. Lucrările grandioase care i-au satisfăi ni vanitatea, dar au secat economia, au devenit o obsesie în anii săi din urmă, illinentată de cealaltă idee a sa, mult mai personală – căutarea imortalităţii.

Qin Shi Huang Di începuse deja să ia măsuri practice pentru a-şi prelungi vântă, când doctorii i-au prescris o terapie despre care se credea că poate creşte durata vieţii – sex în grup cu parteneri multipli. La acest tratament, noul său medic de la curte, Xu Fu, a sugerat să adauge la dieta lui o substanţă despre care se presupunea că prelungeşte viaţa la infinit. Prin urmare, împăratul a început să ia

metalul lichid care avea să-l ucidă în curând – mercur. Exista şi o legendă care povestea despre insulele Peng Lai, unde se spunea că oamenii trăiesc veşnic, mulţumită unui elixir misterios. Qin Shi Huang Di i-a ordonat atunci lui Xu Fu să pună la cale o expediţie ca să le găsească; mii de soldaţi au fost recrutaţi cu de-a sila ca să ducă la îndeplinire această sarcină.

Între timp, 700.000 de muncitori construiau, de mulţi ani, un uriaş palat imperial nou, care era în acelaşi timp mormânt pentru împărat. A fost gata exact la timp pentru moartea lui Qin, în 210 î.Hr. L-au însoţit în viaţa de apoi soldaţii de teracotă – o dovadă a incredibilei îndemânări şi organizări a meşteşugarilor chinezi ai epocii. Totuşi, într-un ultim act de tiranie, împăratul a ordonat ca muncitorii care lucraseră la construcţia mormântului lui să fie îngropaţi de vii alături de el, ca să nu poată divulga secretele legate de ceea ce conţinea. A fost un gest potrivit pentru un om a cărui strălucire în calitate de conducător a fost egalată doar de capacitatea sa de a comanda, cu sânge rece, acte de o cruzime neînchipuită. Unul dintre demnitarii săi, Heou, i-a scris un epitaf în care afirma: „Deşi i-a suprimat pe nobilii feudali şi a reunit imperiul, este omul care a primit de la ceruri un caracter violent, crud şi despotic… nu se pot apropia de el decât judecătorii şi călăii, pe când cei 75 de învăţaţi de mare erudiţie ai curţii trebuie să se mulţumească cu titluri deşarte, căci nu sunt folosiţi în niciun fel de activitate demnă de ei”.

Judecând după performanţele împăraţilor romani, două secole mai târziu, domnia lui Qin a fost un model de eficacitate şi de progres susţinut, chiar dacă realizat cu brutalitate. Dar în timp ce acesta era mânat de dorinţa de a moderniza o societate arhaică dezorganizată, împăraţii romani se mulţumeau să trăiască la umbra unei glorii a realizărilor trecute. Măreţul sistem de drumuri care lega imperiul de Roma fusese în mare parte terminat până în anul 27 î.Hr., când Augustus a devenit împărat, iar triburile barbare, deşi o ameninţare constantă, erau ţinute la distanţă de forţa legiunilor. Inovaţiile tehnice erau puţine, iar principiile pe baza cărora era administrat imperiul fuseseră stabilite cu mult timp înainte. Prin urmare, chiar la Roma nu prea era nevoie de multe reforme, care să fie folosite de către un împărat ambiţios pentru a justifica o lovitură de stai Nici de expansiune peste hotare nu prea era nevoie, căci Roma cucerise tot ceea ce vrusese din lumea cunoscută. Nici măcar o singură idee etică

nu a fost folosită ca justificare pentru a pune mâna pe putere până în secolul al IV-lea d.Hr., în timpul domniei lui Constantin, când s-a petrecut convertirea Imperiului Roman la creştinism.

Prin urmare, primii împăraţi romani nu aveau la îndemână decât propria personalitate sau promisiunile drept recompensă faţă de susţinătorii lor pentru sprijinul legat de orice pretenţie la tron. Nu putea exista niciun fel de apel la simpatii naţionaliste, pentru că singurii naţionalişti cunoscuţi romanilor erau triburile barbare, ca galii şi goţii. Egocentrice şi individualiste, aceste regimuri erau, atât din punct de vedere politic, cât şi sexual, incestuoase, deoarece puterea se concentrase în mâinile câtorva familii de patricieni intriganţi. Domnia lui Nero şi cea a lui Caligula sunt exemple extreme ale acestei Rome din ce în ce mai degenerate; căderea lor a fost mai curând rezultatul propriilor lor caractere vicioase decât al unei slăbiciuni administrative.

Naţionalismul lipsea şi din lumea medievală, după cum lipsise din cea antică. Războinicii mongoli Genghis-Han şi Timur Lenk au domnit într-o perioadă în care popoarele lor erau mânate de o simplă dorinţă de cucerire, nu de vreun sentiment al naţionalismului mongol, ci pur şi simplu pentru a prăda şi dintr-o pură beţie a biruinţei. Nu îi interesa să ridice aşezări, ci doar să care prăzile transportabile înapoi în ţinuturile lor. Abia când a ajuns la putere Vlad Ţepeş a fost invocat naţionalismul, ca justificare pentru un regim nemilos. Odată cu căderea Constantinopolului, pe 29 mai 1453, se părea că întreaga Europă de Est se află la mila sultanului turc Mahomed al II-lea, care a pornit să mănânce ce mai rămăsese din posesiunile bizantine din provincia Morea, fără să întâmpine vreo opoziţie. În vreme ce restul creştinătăţii se întreba cum să facă faţă ameninţării turceşti, Vlad Ţepeş al Valahiei s-a mişcat rapid, asigurându-şi tronul prin unirea poporului său într-o luptă naţionalistă de inspiraţie creştină pentru înlăturarea legiuirii turceşti.

Prima invocare modernă a „ideii măreţe" a fost dorinţa de egalitate socială şi dreptate care a stat la baza Revoluţiei franceze de la 1789. Aceasta a devenit justificarea pentru tirania de stat care a urmat, iar protagoniştii săi deciseseră că trebuie apărată cu orice preţ. Istoricii de mai târziu au văzut semnificaţia Revoluţiei Franceze într-o lumină foarte diferită. În monumentala sa lucrare Un studiu al istoriei, Arnold Toynbee a identificat-o drept momentul în care civilizaţia noastră a încetat să se mai dezvolte şi a început să se dezintegreze.

Comparând Revoluţia cu evenimente din numeroase civilizaţii trecute, Toynbee a identificat declanşarea luptei de clasă ca unicul factor comun în debutul dezintegrării sociale. El consideră că aceasta a început cu o explozie de violenţă civilă provocată de tirania clasei conducătoare. Toynbee repeta cuvintele lui Edmund Burke, care credea că democraţia cerută de Revoluţia Franceză şi ulterior adoptată în principiu în toată Europa şi America era un apel periculos la un regim un Îmi li at", care avea să strivească individul. Adoptarea votului universal a fost... i mai periculoasă mişcare, ceea ce înseamnă că majoritatea cetăţenilor nu seni, n considerau supuşi loiali statului, ci indivizi care nu recunoşteau altă Hilloniale în afara propriilor lor dorinţe, iar aceasta era legea egoismului.

I inalmente, Revoluţia Franceză nu a fost un protest împotriva unei tiranii itiiume, ci împotriva autorităţii în general. Ea a marcat o perioadă în care upiezentanţii autorităţii au încetat să mai fie stăpânii, începând să fie servitorii propriilor responsabilităţi. Ideile care au animat Revoluţia erau un pericol imediat pentru toate celelalte naţiuni europene. De la sfârşitul anului 1791, celelalte monarhii urmăriseră evenimentele din Franţa cu îngrijorare crescândă, fiind martorii marginalizării şi umilirii regelui Ludovic al XVI-lea. Dacă aceste idei s-ar II răspândit în Europa, dinastii vechi s-ar fi aflat sub o ameninţare asemănătoare. Iii consecinţă, a luat naştere o alianţă antirevoluţionară, condusă de Prusia şi Saxonia, ceea ce a făcut ca Adunarea Naţională de la Paris să ia măsuri şi mai draconice, pentru a descuraja orice tentativă de contrarevoluţie.

Pe 20 aprilie 1792, Austria a declarat război Franţei şi noul ministru de război, Charles Dumouriez, a fost nevoit să înfrunte un duşman puternic cu o forţă care-şi pierduse cea mai mare parte din corpul de ofiţeri. Neîncrederea faţă de toţi străinii în acele momente a declanşat o paranoia naţională care a determinat Adunarea Naţională să declare patria în pericol. Deşi regele se opusese recrutării noii miliţii, mii de persoane s-au năpustit către Paris pentru a se înrola, într-o mişcare disperată de a menţine legea şi ordinea, Adunarea i-a cerut regelui, fără succes, să abdice în favoarea fiului său. În cele din urmă, nedorind să se confrunte cu consecinţele unui tratat umilitor cu inamicul, Adunarea s-a unit, hotărâtă să continue lupta, ştiind că orice acord avea să implice în mod inevitabil reinstaurarea monarhiei, iar, pentru ei, închisoarea sau chiar mai rău. Robespierre a exprimat mânia

şi frustrarea lor într-un discurs care îl acuza pe rege că are legături trădătoare cu invadatorii austrieci. Au fost elaborate decrete noi, prin care se ordona deportarea preoţilor recalcitranţi, abolirea gărzii regale şi recrutarea urgentă a 20.000 de oameni puternici pentru a apăra Parisul împotriva oricărei tentative de lovitură de stat regalistă. În timp ce armatele Austriei şi Prusiei erau masate la graniţe, ameninţând noua Republică Franceză, iacobinii conduşi de Maximilien Robespierre au determinat Convenţia să ratifice măsuri despotice, în acest fel eliminându-i din rândurile lor pe presupuşii trădători. Argumentul lor a fost că această „coloană a cincea" se va alătura armatelor invadatoare, pentru a suprima libertăţile cu greu obţinute de care se bucurau în acel moment cetăţenii francezi. Ca urmare a acestei paranoia naţionale, peste o mie de aristocraţi şi susţinători ai Vechiului Regim au fost scoşi cu de-a sila din închisoarea Temple din Paris şi măcelăriţi pe străzi, în timp ce deputaţii din Convenţie au început să se denunţe unii pe alţii într-un mod care a devenit familiar în Rusia lui Stalin, la sfârşitul anilor 1930. Asupra Franţei s-a pogorât un climat de teamă şi insecuritate; nicio persoană implicată în viaţa publică nu părea în siguranţă.

Era o situaţie uimitoare: nu aveam de-a face cu despotismul unui singin individ, ci cu acela al unui grup. Teoria lui Gustave Le Bon a demonstrat în mulu feluri că în circumstanţe neobişnuite, membrii unui grup îşi abandonează. I propriile principii etice şi se unesc într-o acţiune emoţională, care deseori poate fi tiranică. Niciodată înainte nu se mai produsese coalizarea aproape isterică a unui grup de politicieni care erau democraţi doar cu numele. Şi situaţia aceasta nici nu putea să dureze; protagoniştii, terifiaţi de denunţurile reciproce, au început să se întoarcă unii împotriva altora, ca nişte şobolani prinşi în capcană. Poporul francez a recăpătat un oarecare sentiment al siguranţei individului doar după înlăturarea de la putere a lui Robespierre şi a iacobinilor săi, urmată de venirea lui Napoleon şi reîntoarcerea la o autoritate unică. Principiul simplu care făcuse ca Teroarea să aibă succes pentru scurt timp era că scopul scuză mijloacele; drepturile individuale a trebuit să fie suprimate în favoarea siguranţei şi a păstrării noului stat. Era ceva nou în istorie, iar lucrul acesta avea să deschidă calea pentru viitorii despoţi, care urmau să folosească aceeaşi scuză pentru a justifica oprimarea fundamentală a individului.

Urmările Revoluţiei Franceze au fost devastatoare, şi nu doar

pentru că ea a demonstrat cum pot fi motivaţi oamenii de idealul libertăţii; a mai arătat cum se poate produce haosul într-o situaţie ca revoluţia şi cum legea şi ordinea pot fi reinstaúrate de un singur om, nepreocupat de chestiunile politice. José Gaspar Rodríguez de Francia, din îndepărtatul Paraguay, a studiat cu pasiune Revoluţia Franceză. Admirator al Iluminismului şi cititor asiduu al lui Voltaire, Jean-Jacques Rousseau şi al enciclopediştilor francezi, Francia a fost menit să fie primul dintre numeroşii tirani paraguayeni care s-au modelat după Napoleon. Copilăria petrecută în compania unui tată excentric şi a unor fraţi şi surori nebuni a fost în mod previzibil traumatizantă. În 1757, când s-a născut Francia, Paraguay era o ţară relativ mică din America de Sud, fără ieşire la mare, guvernată de Spania; când a devenit preşedinte, în 1814, era independentă şi de stăpânul său colonial, şi de Argentina învecinată. Fiind singurul om ce avea suficiente abilităţi diplomatice, financiare şi administrative pentru a conduce ţara, Francia s-a proclamat imediat dictator pentru trei ani, apoi pe viaţă. Odată ajuns la putere, se pare că a început să-şi schimbe caracterul, dintr-un intelectual solitar – poseda cea mai mare bibliotecă din Asunción – devenind un om de acţiune. Cu o energie remarcabilă, a început să impună în Paraguay ceea ce istoricul scoţian Thomas Carlyle a descris drept „cel mai îndrăzneţ şi mai extraordinar sistem despotic care a fost vreodată opera unui singur individ". Toată puterea statului, atât cea legislativă, cât şi cea executivă, a fost concentrată doar în persoana lui. Tot ce i se cerea poporului era să se supună ordinelor sale; acestea erau puse în aplicare de armată, care era formată din 5.000 de soldaţi din trupele regulate şi din 20.000 de membri ai miliţiei, care primeau, desigur, numeroase privilegii ce nu le erau acordate oamenilor obişnuiţi. Totuşi, finanţele naţionale erau administrate corect şi prudent, iar disputele erau reglementate obiectiv în tribunale. Cu totul neobişnuit pentru astfel de regimuri, nu erau în i în e. Înecuri guvernamentale şi fiecare demnitar era obligat să muncească MUI-M, chiar şi călugării erau trimişi să muncească la câmp (nu erau însă inflielăriţi, aşa cum avea să se întâmple în Cambodgia lui Pol Pot). Drept liwbunare împotriva elitelor cu descendenţă spaniolă, despre care credea că îl HM I mimaseră din cauza presupusului său sânge amestecat, Francia le-a Interzis căsătoria între ei – obligându-i în acest fel să-şi aleagă soţi din rândul populaţiei băştinaşe.

Marea idee a lui Francia, foarte bizară, copiată într-o măsură

mai mică de despoţii de mai târziu, cum ar fi Enver Hodja al Albaniei (1908 – 1985; preşedinte 1944 – 1985) şi Kim Ir Sen din Coreea de Nord, a fost aceea de izolare totală: să taie orice legături ale ţării cu lumea exterioară şi să o lase să se dezvolte în Izolare. Era interzisă prin lege comunicarea cu orice altă naţiune şi aproape toate formele de comerţ exterior erau prohibite. Navele comerciale din Paraguay au fost lăsate să ruginească la mal; nimeni nu putea să se apuce de comerţ fără un permis special de la dictator. Practic, singurele importuri permise erau armele şi muniţia pentru armată, folosită pentru a pune în practică embargoul. Niciun paraguayan nu avea voie să călătorească în străinătate, aşa că această ţară, şi aşa înconjurată doar de uscat, a devenit aproape total ruptă de restul unui continent imens şi slab populat. Străinii care ajungeau acolo din întâmplare sau intenţionat erau arestaţi, pentru că Paraguay devenise o capcană de şoareci – destul de uşor de intrat, dar foarte greu de ieşit. Trei exploratori europeni, colegi ai marelui botanist Alexander von Humboldt, care s-au rătăcit în acea ţară din greşeală, au fost deţinuţi acolo ani de zile. Uneori, cu acordul special al preşedintelui, i se permitea câte unei persoane să plece; dar astfel de ocazii erau rare. De-a lungul graniţelor erau amplasate gărzi care împiedicau pe oricine să intre ori să iasă şi care aveau ordin să confişte orice material de contrabandă, cum ar fi cărţi ce ar fi putut conţine idei subversive. Oricine ar fi fost suficient de îndrăzneţ să încerce să evadeze se confrunta nu doar cu grănicerii, ci şi cu formidabilele bariere naturale formate de fluviile imense şi o junglă teoretic de nepătruns. Singura modalitate practică de a evada era cu barca pe fluviul Paraguay, călătorie pe care a încercat să o facă un turist francez în 1823 împreună cu cinci servitori negri. Tentativa spre libertate s-a sfârşit cu un dezastru, unul dintre oameni murind de epuizare, iar altul de la o muşcătură de şarpe. În pragul morţii el însuşi, francezul şi ceilalţi tovarăşi ai săi s-au predat patrulelor rurale.

Deşi comerţul cu lumea exterioară era pierdut, Francia a încurajat cu mare grijă economia internă din Paraguay, cum ar fi agricultura. Dar pericolele izolării au devenit evidente în 1820, când dezastrul produs de lăcuste a provocat o foamete naţională. Neputând să importe alimente din afara ţării, Paraguay s-a confruntat cu un adevărat dezastru, până când Francia a ordonat, sub ameninţarea cu pedepse drastice, ca ţăranii să însămânţeze din nou pământul cu a doua recoltă. Recolta care a rezultat a fost atât de bună, încât sistemul

a fost adoptat permanent, dublând în acest fel produsul agricol naţional în fiecare an. (Curând a început să se cultive orez şi bumbac şi au fost introduse industrii noi, cum ar fi cea textilă. Relatările scrise despre regimul lui Francia subliniază. N a înţelepciunea lui vizionară, cât şi încălcarea flagrantă a celor mai element.nr principii de drept. Spionajul intern a dus la distrugerea liberei exprimări; oamenii erau arestaţi fără a fi învinuiţi şi dispăreau fără proces. Interogatoriile şi toruna aveau loc în aşa-numita Cameră a Adevărului şi în fiecare an peste 400 dr prizonieri politici erau trimişi într-un lagăr de detenţie, unde erau aruncaţi în temniţe şi li se refuza îngrijirea medicală. Cu toate acestea, la moartea lui Francia, în 1844, Paraguay ajunsese să aibă o economie puternică şi prosperă, iai independenţa îi fusese asigurată într-o vreme în care continuarea existenţei sale ca stat era improbabilă. În ciuda teoriilor lui bizare, Francia a lăsat o ţară liniştită, cu trezoreria guvernului plină şi cu numeroase industrii noi şi înfloritoare. Pe toată durata administraţiei sale s-a bucurat de o enormă popularitate în rândul claselor de jos, deşi călcase în picioare drepturile omului şi impusese un stat poliţienesc autoritar, bazat pe spionaj şi coerciţie.

Deşi Francia îşi urmase ideea ca Paraguay să devină un stat izolaţionist cu un succes remarcabil, unul dintre succesorii săi, Francisco Solano López (1827 – 1870; dictator 1862 – 1870), a făcut exact contrariul. López a avut „strălucita" idee de a implica micuţa lui ţară într-un război nedrept; tentativa lui de a face din Paraguay puterea dominantă din regiune a fost un dezastru total, iar rezultatul a fost că ţara era cât pe ce să dispară ca stat independent. Un copil răsfăţat, López a fost pregătit din fragedă pruncie să moştenească preşedinţia de la tatăl său, Don Carlos López (1790 – 1862), succesorul lui Francia. Făcut general de brigadă la 18 ani, López a plecat în Franţa să cumpere arme în numele guvernului. La Paris a început să-l admire pe împăratul Napoleon al III-lea (1808 – 1873; împărat al Franţei 1852 – 1870) şi s-a îndrăgostit de o aventurieră de origine irlandeză, Elisa Alicia Lynch. Întorcându-se în Paraguay cu armele şi cu Elisa, a devenit obsedat de grandoarea pe care o văzuse la curtea imperială franceză şi i-a venit prostească idee că micul Paraguay ar putea să încerce să pună capăt hegemoniei militare pe care Brazilia şi Argentina o exercitau asupra ţărilor latino-americane mai mici. El a început prin a trimite guvernului brazilian o scrisoare prin care cerea încetarea ingerinţelor

în lupta revoluţionară care avea loc în statul vecin, Uruguay. Când, aşa cum era de aşteptat, Brazilia a ignorat solicitarea, López le-a ordonat trupelor paraguayene să captureze un vas comercial brazilian ancorat pe fluviu la Asunción. Toţi cei aflaţi la bord, inclusiv guvernatorul brazilian al provinciei Mato Grosso, au fost aruncaţi în închisoare. După care, înainte ca Brazilia să poată reacţiona, López a lovit din nou, ordonând unei forţe expediţionare să invadeze provincia diamantiferă Mato Grosso şi să ardă din telemelii capitala acesteia, Cuiabá.

Nemulţumindu-se cu faptul că provocase cea mai puternică naţiune de pe continent, López a căutat o dispută cu a doua mare putere. A trimis restul micuţei lui armate să-l sprijine pe preşedintele uruguayan Atanasio Aguirre împotriva rebelilor susţinuţi de Brazilia; dar ca să ajungă în Uruguay, trupele paraguayene trebuiau să traverseze teritoriul Argentinei. Când preşedintele argentinian

EHHHIIIK" Mitre (1821 – 1906) a refuzat să le permită trecerea prin provincia l unientes, López a declarat război şi Argentinei. Pe 13 aprilie 1865, Mareşalul 111¡ în / (cum îşi spunea acum) a capturat două nave de război argentiniene «IM oi me în golful Corrientes şi a anunţat că Paraguay a anexat cele două (imvineii argentiniene vecine, Corrientes şi Entre Ríos. Din nefericire, revolu (imiiurii puseseră mâna pe putere în Uruguay, care se alăturase Braziliei şi Aa. Eniinei pentru a declara război Paraguayului. După câteva succese iniţiale, I í ipez a fost forţat să se retragă de armatele unite care-i înconjurau ţara. Se pare i-a înfrângerea inevitabilă i-a provocat o serioasă cădere mintală; din acel moment, a început să fie convins, ca un adevărat tiran, că este înconjurat numai de trădători. Ignorând situaţia militară disperată, le-a ordonat soldaţilor să mesteze mii de presupuşi trădători care, pretindea el, complotează să-l răstoarne de la putere. Numeroşi cetăţeni paraguayeni importanţi au fost executaţi, printre ei numărându-se propria-i mamă, fraţii şi cumnaţii lui, membri ai guvernului, judecători, prefecţi, ofiţeri, episcopi şi preoţi. Alte mii, printre care soldaţi şi generali care trecuseră prin multe, s-au dus la moarte, în faţa plutoanelor de execuţie, sau au fost hăcuiţi. În total, peste nouă zecimi dintre funcţionarii publici au fost executaţi, împreună cu peste 200 de străini, unii dintre ei membri ai legaţiilor diplomatice din Asunción. Este foarte posibil ca în acel moment López să fi fost nebun, căci a încercat să-i determine pe preoţii locali să-l canonizeze, înainte de a fugi, împreună cu câţiva susţinători. S-a

îndreptat spre graniţa de nord a Paraguayului, unde a fost vânat şi în cele din urmă ucis de trupele invadatoare. Tentativa ridicolă a lui López de a deveni „Napoleon al Americii de Sud" s-a soldat cu moartea a jumătate din populaţia Paraguayului şi aproape cu ştergerea ţării sale de pe hartă.

Cea mai importantă idee care a justificat despotismul secolului XX a fost totalitarismul, bazat fie pe ideologia politică de dreapta, fie pe cea de stânga, în schimbul promisiunii unei vieţi mai bune şi mai bine organizate, individul trebuia să-şi supună interesele şi libertăţile personale controlului total al statului. Regimurile dictatoriale care au rezultat au fost la fel de conservatoare şi antidemocratice ca toate celelalte din istorie. În practică, guvernul totalitar însemna că o singură persoană conduce, iar sub guvernarea sa schimbarea politică sau socială era imposibilă. Aceşti noi lideri erau despoţi cum se întâlniseră şi în trecut, dar catalogaţi de simpatizanţi drept indivizi impulsionaţi de idei benefice pentru întreaga comunitate. Ajungerea lor la putere a fost posibilă doar din cauza deziluziei şi a disperării care s-au instalat la sfârşitul Primului Război Mondial, în 1918. Exista, mai ales în ţările din centrul şi estul Europei, sentimentul că guvernanţii şi clasele conducătoare dezamăgiseră populaţia şi că tinerii fuseseră măcelăriţi degeaba. În general, acestor naţiuni le lipsea tradiţia unui guvern democratic puternic, dar se perpetua istoria conflictului etnic, acutizat de dezvoltarea constantă a naţionalismului. Când au apărut, noii dictatori totalitari din Rusia, Italia şi Germania au avut marele avantaj de a se putea folosi de noile şi sofisticatele tehnici de comunicare – cinematograful şi radioul – pentru a-şi face publicitate lor şi ideologiilor lor. Urmarea a fost o societate în carr regimul guverna şi controla fiecare aspect al vieţii individului. Totul a fost supu: „controlului statului sub dictatorul modern – economia, politica, religia, cultura. Filosofia, ştiinţa, istoria, distracţia şi chiar şi gândirea. În numeroase privinţe, a fost definitivarea unui proces care începuse în timpul Primului Război Mondial când atât economia naţională, cât şi drepturile individuale erau subordonate datoriei de a câştiga, indiferent de costurile omeneşti.

Cuvântul „totalitar" a fost folosit pentru prima oară pentru a descrie socie tatea atotcuprinzătoare din Italia fascistă sub conducerea lui Mussolini, în care orice aspect al vieţii, de la producţia industrială la sport, era foarte strict controlat de către stat. După cum spunea

dictatorul în octombrie 1925, „totul este pentru stat; nimeni şi nimic nu este în afara statului". Aceasta a fost cea mai cuprinzătoare definiţie care a fost dată vreodată fascismului şi mulţi observatori internaţionali au considerat că se poate aplica la fel de bine Rusiei comuniste a lui Stalin. Ceea ce a conferit regimului lui Mussolini caracterul său distinct a fost angajamentul plin de voioşie al liderului faţă de violenţă ca obiectiv de stat. Chiar şi înainte de dezastrele Primului Război Mondial, Mussolini se declarase discipol al sindicalistului revoluţionar George Sorel şi al teoriei sale privind lupta permanentă dintre proletariat şi burghezie. Sorel credea că acest conflict ar putea reenergiza societatea şi produce un sistem complet nou de valori morale, dar numai dacă statul menţinea un flux rapid şi profund de reforme sociale impuse de sus. Ar fi un proces nesfârşit, în care realizările ar fi tot timpul gata să fie atinse. În acest fel, toţi membrii societăţii ar rămâne permanent în priză pentru eforturi viitoare. Această teorie privind necesitatea de acţiune constantă a fost împărtăşită şi de mişcarea artistică futuristă din Italia, al cărei lider, Filippo Marinetti (1876 – 1944), declarase, cu un deceniu înainte ca Mussolini să ajungă la putere, că: „nu există frumuseţe fără luptă… Războiul este singura noastră speranţă, singura raţiune de a trăi, singura noastră voinţă". Sau, aşa cum scria Prezzolini, un alt reprezentant al futurismului: „Aşa-zisa bună creştere, tăcerea şi politeţea sunt adesea sinonime pentru laşitate, lipsa unui argument, slăbiciunea minţii… Violenţa la care recurgem noi nu are nimic de a face cu ura faţă de alţii, ci cu dragostea pentru noi înşine".

Realizarea lui Mussolini a fost să încorporeze aceste concepte artistice derivate în măreaţa sa idee politică de regenerare a Italiei, folosind, pentru a o pune în aplicare, organizaţia pe care o fondase în 1919, Fasciile Italiene de Luptă. Un partid atât de înclinat spre violenţă a provocat în mod firesc o ostilitate profundă din partea italienilor democratici şi tradiţionalişti. Fasciştii au reacţionat viguros, atacându-şi adversarii cu bâte şi forţându-i să bea doze masive de ulei de ricin. Fascismul şi violenţa erau inseparabile; numai în 1921, între 500 şi 600 de socialişti au murit pe străzile oraşelor italiene, şi au fost distruse sute de librării, biblioteci şi centre culturale ale stângii. Mussolini s-a asigurat că huliganii fascişti sunt trataţi ca nişte celebrităţi de către partid; când se întâmpla să fie ucişi erau sanctificaţi, la fel cum naziştii au creat martiri precum Horst Wessel.

Mi i initu Ile din Italia fascistă, Germania nazistă şi Rusia sovietică au folosit i… Hi îi nilului pentru a reprima atât dezbaterile cât şi dezacordurile dintre MUMII ni e îi alte cuvinte, oricine punea la îndoială partidul de guvernământ sau hli iilngia avea de îndurat teroarea de stat. În Uniunea Sovietică sarcina aceasta i li i i iii. Îi uşoară, pentru că Stalin moştenise un sistem totalitar bine înrădăcinat" R IIIM. (făurit de Lenin. Hitler a fost însă nevoit să creeze unul din elementele. În au format Republica de la Weimar. Geniul lui a constat în faptul că şi-a dat i una că un individ charismatic care transmitea ideile simple, dar pline de magnetism ale naţional-socialismului avea mare priză la mase. În plus, comlilniite cu un naţionalism mistic care avea drept ţel unirea popoarelor de limbă «ci mană din toată Europa, au constituit o provocare formidabilă pentru partidele politice existente, dar discreditate. Mesajul emoţional privind o Germanie H'ilăscută a atras şi tinerii, care s-au adunat cu miile sub steagul nazist. Un studiu din 1931 a arătat că 40 dintre nazişti aveau vârste sub 30 de ani, iar 70 erau alb 40 de ani.

Ales cancelar cu o majoritate democratică, Hitler a reuşit foarte curând să delege administrarea cotidiană a regimului său unor subordonaţi competenţi şi eficienţi. Liderilor nazişti li s-a dat o libertate considerabilă să dezvolte în detaliu liniile politice largi sugerate de Hitler, fără ingerinţele constante care tulburau Kusia în anii 1930. Cel mai elocvent exemplu a fost complicata logistică de punere în aplicare a soluţiei finale a problemei evreieşti. Odată ce Hitler a fost de acord în principiu cu exterminarea pe scară largă, fără discriminare, el a lăsat dezvoltarea şi realizarea detaliilor în seama unor indivizi ca Reinhard Heydrich, Artur Sess Inqart şi Adolf Eichmann. Deşi poate părea un lucru simplu şi eficient, trebuie să nu uităm că lenea lui Hitler era notorie. Stalin, în schimb, vedea realizările subordonaţilor săi cu o suspiciune crescândă şi fiecare succes individual ca pe o potenţială provocare la adresa propriei lui supremaţii. Neîmpiedicat de dezinteresul aproape total pentru detalii al lui Hitler, se implica personal în cele mai mici amănunte ale politicii comuniste, în special în cele de securitate şi epurările generate de paranoia lui iraţională. În timp ce Hitler evita să se implice personal în problema lagărelor de concentrare, Stalin alcătuia liste ale morţii aproape zilnic.

Ambii mari dictatori ai secolului XX au reuşit, în primii ani ai

regimului lor, să-şi prezinte ideologiile ca fiind benefice pentru popor atât din punct de vedere material, cât şi teoretic. Anii de început ai nazismului au produs o economie înfloritoare în Germania, având ca rezultat sporirea numărului de locuri de muncă şi, implicit, creşterea semnificativă a nivelului de trai pentru germanul mediu. Cei care au vizitat ţara de pe la jumătatea până la sfârşitul anilor 1930 nu fost impresionaţi de progresul economic la care au fost martori şi au fost tentaţi să minimalizeze retorica periculoasă pe care o declamau Hitler şi principalii săi susţinători. Sistemul naţional-socialist părea să funcţioneze bine; existau noi autostrăzi pentru circulaţie şi case noi pentru muncitori. Puţini observatori din afară au atribuit înflorirea economiei dezvoltării intensive de rău augur a industriei de armament. Politicianul britanic David Lloyd George, care a vizitat Berlinul în 1936, a relatat aprobator:

L-am văzut pe celebrul conducător german, dar şi schimbările măreţe pe care le-a realizat. Orice ai crede despre metodele lui – şi cu siguranţă nu sunt cele câinii a ţară parlamentară – nu poate exista niciun dubiu că a reuşit o transforman minunată a spiritului popular şi a perspectivei sociale şi economice a oamenilor.

În ciuda cererilor tot mai insistente ale lui Hitler de restituire a unor presupuse teritorii germane, opinia internaţională era de acord că Führerul părea să fi realizat aproape un miracol în ce priveşte economia şi făcuse ca poporul german să-şi recâştige respectul de sine. După cum scria succint John Toland, unul dintre biografii de mai târziu ai lui Hitler, „dacă el ar fi murit în 1937, ai fi fost considerat fără nicio îndoială una dintre cele mai mari personalităţi din istoria Germaniei”. Abia după Anschluss-ul din anul următor, când Germania a anexat practic Austria, a ieşit la iveală opresiunea brutală care era parte integrantă a naţional-socialismului. Abia atunci au început observatorii să-şi dea seama cu adevărat de ameninţarea regimului nazist. Dar nepăsarea democraţiilor occidentale din anii 1930 nu poate fi mai bine ilustrată decât prin alegerea lui Hitler drept „Omul Anului 1938” şi a lui Stalin în anul următor, de către revista Time.

Marele avantaj pe care l-a avut Hider asupra colegului său întru tiranie a fost că a putut să-şi dezvolte filosofia nazistă practic fără precedent istoric. Stalin a avut mult mai puţin spaţiu de manevră, pentru că moştenise comunismul; fiind o doctrină materialistă, nu prea lăsa loc pentru metafizica impetuoasă a Volkului (poporului) şi a

descendenţei, care-i plăceau atât lui Hitler. Şi nici comunismul nu era legat de naţionalism în acelaşi mod ca nazismul. Fără aceste elemente esenţiale, Stalin a trebuit să realizeze un cult al personalităţii care se baza mai mult pe o imagine a eficacităţii, combinată cu aceea a unei figuri paterne: mai degrabă chestiuni legate de cifre de producţie decât de procesiuni cu torţe aprinse spre altarul naţionalismului. Numai Al Doilea Război Mondial a putut Stalin să invoce cruciada istorică a curajosului popor rus pentru alungarea invadatorului străin. Acest fapt i-a adus o popularitate de care nu se mai bucurase niciodată înainte, iar propagandiştii sovietici au fructificat momentul, comparându-l pe Stalin cu figurile proeminente (chiar dacă controversate) ale trecutului, cum ar fi Ivan cel Groaznic şi Ecaterina cea Mare.

Cu toate presupusele sale realizări economice din anii 1930, la sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial, Hitler era mort, iar reputaţia sa zdrobită. Acum era nu numai cel mai hulit despot din istorie, dar planul său de a reface naţiunea germană o dusese la un dezastru fără precedent. Una dintre cele mai respectate societăţi ale Europei Occidentale din punct de vedere cultural ajunsese cea mai defăimată, iar poporul a fost lăsat să ducă povara vinovăţiei pentru generaţia lui Hitler timp de decenii. Poate singura urmare pozitivă a fost că nicio altă naţiune dezvoltată nu avea să mai sprijine din nou un regim totalitar;

Iun mania nazistă a demonstrat că dictatura absolută duce inevitabil la iihâm 11 îi I în nefericire, au mai trecut încă multe decenii până când Uniunea tvinih i i învăţat o lecţie asemănătoare. Succesul din Marele Război pentru A trliiir, i Patriei (1941 – 1945) i-a permis lui Stalin să menţină tirania sovietică,». I în/r/. R în naţionalist şi să-şi ducă mai departe dominaţia paranoică asupra l „n ului rus şi a nou dobânditelor naţiuni satelit din Europa de Est. Dar, mult şirei decât Hitler, Stalin şi-a dat seama că trebuie să-şi schimbe metodele;

I, i persecutarea disidenţilor a continuat, a fost mult mai puţin severă decât la 1 ruşinii anilor 1930. Cum naţiunile occidentale erau slăbite din cauza costul lit h războiului, Stalin s-a bucurat de o epocă de aur, în care a putut să prezinte economia şi sistemul social sovietice ca alternativă viabilă. Doar după moartea nu, când au fost făcute publice aspectele amănunţite ale lungii lui tiranii, lumea şi a dat seama că monstrul comunismului sovietic era vinovat deşi mai mulţi morţi decât fusese Hitler.

În Europa nu au mai reapărut până acum despoţi cu idei măreţe. Au continuat Nit se ridice în America Latină şi în Africa, dar, din cauza irelevanţei lor pentru politica mondială, au fost în mare măsură ignoraţi. Un asemenea tiran, care a acţionat într-o periferie politică, a fost François „Papa Doc" Duvalier din Haiti, vecin apropiat al unui alt despot neînsemnat, Rafaël Trujillo din Republica I ominicană. Ideea măreaţă a lui Duvalier a fost conceptul de spiritualitate a negrilor. Aceasta a fost o mişcare iniţiată în anii 1930 de un grup de intelectuali haitieni şi americani negri care credeau că identitatea lor neagră comună ar trebui să-i conducă spre reafirmarea mândriei rasiale şi respingerea dominaţiei albilor. Mişcarea se înfiripase în Haiti ca reacţie împotriva materialismului şi a rasismului virulent din timpul ocupaţiei americane a ţării din anii 1920. Un deceniu mai târziu, tânărul Duvalier s-a alăturat mişcării, convins fiind că negrii ca el ar trebui să se preocupe de faptul că sunt negri şi de rădăcinile lor africane mai mult decât de modelarea societăţii lor pe tiparul Americii. Ziarul lor, Les Griots, apăra acest noirisme şi făcea apel la negri să-şi afirme superioritatea înnăscută asupra mulatrilor care în mod tradiţional guvernaseră Haiti. În parte, această credinţă însemna renegarea creştinismului albilor şi promovarea religiei voodoo, originară din Africa, ca adevărata religie a poporului. Scrierile lui Duvalier din acea perioadă oferă indicii clare privind modul în care ar fi pus în evidenţă spiritualitatea negrilor în cazul în care ar fi venit la putere – ele sunt la fel de clar descrise ca şi decizia lui Hitler de a-i extermina pe evrei în Mein Kampf. După ce a fost ales preşedinte, Duvalier s-a mişcat rapid şi şi-a pus în aplicare politica de eliminare a mulatrilor din funcţiile de putere şi de înlocuire a lor cu susţinătorii săi negri.

După cum Duvalier a fost inspirat de conceptul de frăţie a negrilor, tot astfel Saddam Hussein a fost motivat în primii ani de cauza panarabă. Când a fost înlăturată monarhia irakiană în 1958, a fost înlocuită cu dictatura militară a generalului Kassem, care se baza puternic pe sprijin comunist. Cinci ani mai târziu, Kassem însuşi a dispărut, fiind ucis de un grup de ofiţeri sunniţi din Partidul Baas, printre care şi Saddam Hussein. După înfrângerea spectaculoasă şi umilitoare de către Israel în războiul din 1967, când Egiptul, Siria şi Iorelanlii au fost devastate de atacul Israelului, cauza panarabă părea pierdută; dar ani Irakul, cât şi Siria au ajuns sub controlul Partidului

Baas, care se angajase să în redea arabilor respectul de sine prin distrugerea Israelului şi oprirea amestecului american în problemele arabe. Aceste ambiţii aveau o imensă susţinere în întreaga lume arabă, întrucât promiteau restaurarea comunităţii arabe ca forţă mondială puternică. Când a devenit preşedintele Irakului, în 1979, Saddam Hussein a început punerea în aplicare a acestei strategii cu ajutorul minorităţii sunnite, fapt ce a dus inevitabil la marginalizarea majorităţii şiite şi kurde. Conştient de poziţia sa fragilă, Hussein a început să concentreze puterea în mâinile lui şi ale celor mai apropiaţi adepţi sunniţi, care proveneau în special din oraşul său natal, Tikrit. Deşi puternic din punct de vedere militar, noul Irak care a luat naştere sub Saddam a fost o dezamăgire din punct de vedere social şi economic, iar curând s-a risipit orice perspectivă de restaurare a trecutei glorii arabe. În realitate, Irakul lui Hussein era doar ceva mai mult decât o tiranie primitivă, în care el şi aliaţii lui puneau mâna pe tot ceea ce voiau, dar în care majoritatea încă trăia în sărăcie. Influenţa mult lăudatului Partid Baas era la fel de iluzorie. Acesta a devenit un vehicul pentru corupţie şi, fiind singurul partid admis, era terenul de recrutare a membrilor brutalei poliţii secrete, Mukhabarat. Această organizaţie colabora de minune cu miliţia Partidului Baas, care-şi plasa spionii pretutindeni în armată, ca să se asigure că se păstrează loialitatea faţă de Hussein.

Printre erorile şi gafele ulterioare comise de Hussein se numără un război dezastruos cu Iranul, o tentativă eşuată de anexare a Kuweitului bogat în petrol şi, cea mai rea dintre toate, un joc prost gândit – o cacealma – cu Statele Unite, care a dus la invadarea ţării lui şi la distrugerea totală a regimului. În mod ironic pentru Hussein, dacă ar fi păstrat relaţii bune cu vecinii şi cu Statele Unite, este foarte posibil să se fi dovedit un conducător abil. Ţări create artificial, ca Irakul, cu graniţe stabilite prin acorduri internaţionale după Primul Război Mondial, pot rămâne întregi doar printr-o conducere fermă. Cu toate acestea, jocurile periculoase ale lui Hussein aveau să-i provoace căderea şi odată cu aceasta sfârşitul unui stat panarab condus de Irak în Orientul Mijlociu.

Fiind martor la prăbuşirea nazismului şi la căderea în dizgraţie a lui Stalin, Nicolae Ceauşescu s-a mulţumit să evite un totalitarism fundamentalist. Regimul său egocentric nu a fost susţinut de nicio idee teoretică măreaţă. Ceauşescu s-a preocupat doar de promovarea

propriului tip de comunism pragmatic, combinat cu un cult al personalităţii neobişnuit de puternic. Avea totuşi o obsesie care urma să-i atragă ostilitatea aproape a tuturor românilor: ceea ce descria în mod grandios drept sistematizare. În realitate, nu era practic nimic altceva decât o schemă simplă de a rade de pe faţa pământului jumătate dintre satele istorice ale României – sate care rămăseseră neschimbate din Evul Mediu. În locul lor a propus construirea unei serii de noi mini-oraşe „agro-industriale". Principalul beneficiar era chiar Ceauşescu – urma să fie mai uşor să se menţină ordinea cu ajutorul miliţiei în noile oraşe, iar terenul eliberat urma să fie folosit pentru r, lin (h agricolă intensivă. Deşi planurile iniţiale pentru acest act de vandalism mă I naţional fuseseră elaborate în 1972, demolarea a început în fapt la în 11111. Inilor 1980. Ceauşescu a reuşit, în mod unic, să unească ambele părţi Mi. lui linei de Fier în opoziţia faţă de acest plan: pe lângă grupările culturale (I ilr mediu din toată Europa Occidentală, au protestat şi alte state comuniste, i membre ale Pactului de la Varşovia. Ceea ce i-a îngrozit pe protestatari nu a III M doar distrugerea a mii de clădiri istorice, ci faptul că sistematizarea era o liiţndă a motivului real al lui Ceauşescu – un atac împotriva minorităţilor etnice din Komănia care locuiau în aceste sate străvechi. Cum aceste minorităţi nu-şi puteau face auzit glasul în afara ţării şi cum situaţia lor era ignorată de propriul Kiivern, a fost înfiinţată o organizaţie belgiană, Opération Villages Roumains, a scopul de a înfrăţi fiecare sat din România cu unul din Occident. S-a sperat i îi prin acest gest se vor putea face auzite şi poate apărate în vreun fel. S-a dovedit că mişcarea a avut un succes remarcabil; în ciuda relatărilor sumbre despre buldozerele care făceau una cu pământul sate istorice germane şi unguieşti, în realitate numai două au fost demolate. Chiar şi acestea s-au dovedit a nu se afla în zonele în care locuiau minorităţile etnice, ci sate româneşti de lângă Bucureşti. Distrugerea lor a arătat ce s-ar fi putut întâmpla – locuitorilor li s-au dat numai 24 de ore să-şi golească casele, înainte ca acestea să fie făcute una cu pământul şi apoi să se treacă cu plugul pe acolo; oamenii au fost mutaţi în apropiere, în blocuri de apartamente prost construite. Faptul că Ceauşescu a abandonat rapid sistematizarea a demonstrat că la sfârşitul anilor 1970 nici măcar un despot comunist nu mai putea să-şi permită să ignore opinia internaţională. Cu toate acestea, el a continuat într-o formă mai voalată acest plan. În multe oraşe au fost demolate casele

vechi, iar locuitorii au fost mutaţi în oribile blocuri noi de apartamente; şi cu toate că oraşele şi satele au fost în mare parte salvate, capitala ţării, Bucureşti, a căzut pradă buldozerelor lui Ceauşescu. Obsedat încă de mult îndrăgita-i teorie, acesta a ordonat ca unul dintre cartierele oraşului vechi să fie demolat ca să facă loc unei uriaşe dezvoltări moderne. Tot cartierul Uranus, în care se găseau zece biserici (dintre care unele având splendide picturi murale), trei sinagogi istorice şi un adevărat labirint de străzi vechi înfrumuseţate de vile şi căsuţe, a fost distrus ca să facă loc noului palat monstruos al lui Ceauşescu. Nu l-a deranjat faptul că dispăruse o zonă de mărimea Veneţiei şi 2000 de metri pătraţi de picturi murale de la mănăstirea Văcăreşti; totul era descris ca fiind spre binele poporului român. Ca majoritatea deciziilor sale despoi ice, şi aceasta a fost luată unilateral, căci nu-i plăcea să delege autoritatea către subordonaţii săi, rămânând în mod obsesiv implicat în chestiuni de importanţă relativ minoră. Stilul lui de punere în practică a politicii implica reorganizări frecvente, remanieri administrative constante şi rotirea cadrelor între funcţiile de partid şi de stat.

Monstruozitatea construită în deja discreditatul stil stalinist era întrecută ca mărime doar de clădirea Pentagonului din Washington DC. Cetăţenii au urmărit cu oroare cum se înalţă, dominând cerul Bucureştiului. Faptul că a fost construită fără a se ţine cont de costuri, într-o epocă în care tocmai fusesem introduse măsuri stricte de austeritate, l-a făcut pe dictator şi mai respingănu Palatul nu avea absolut nicio legătură cu binele întregului popor român, ci et a doar pentru uzul personal al Elenei şi al lui Nicolae şi era mobilat cu o opulenţa excesivă. Casa Poporului este un exemplu de arhitectură stalinistă monumentala, care se înalţă pe un bulevard nou, străjuit de o parte şi de alta de blocuri de apartamente rezervate exclusiv fidelilor partidului şi Securităţii. Acest bulevan I, mai lung decât Champs-Élysées din Paris, nu a fost terminat înainte de căderea familiei Ceauşescu; ani de zile după aceea, macaralele care rugineau au rămas un simbol al tiranului dispărut. Şi totuşi, dintre toate planurile arhitecturale grandioase ale lui Ceauşescu, se pare că a existat o ultimă izbândă. Timp de peste un secol, existase visul de a construi un canal navigabil care să lege Dunărea de Marea Neagră. Lucrările începuseră în 1949, dar când, cinci ani mai târziu, au fost criticate de liderul partidului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901 – 1965), şantierul

a fost abandonat, cu formidabilul preţ plătit de vieţile a 60.000 de deţinuţi, ţărani, preoţi şi foşti proprietari de pământ care erau folosiţi la muncă silnică. Aceştia erau încartiruiţi într-un lagăr la Capul Midia, similar gulagurilor ruseşti, unde îndurau o climă aspră, bolile şi bătăile. Convins că proiectul trebuie terminat, Ceauşescu a ordonat reluarea lucrărilor la canal în 1973. Pentru că s-au folosit utilaje moderne în locul deţinuţilor înarmaţi cu lopeţi, s-au înregistrat progrese considerabile, deşi a fost nevoie totuşi de 30.000 de muncitori şi de cel mai mare proiect de investiţii din vremea aceea. Acesta, chiar dacă aproape singurul din regimul lui Ceauşescu, s-a dovedit un succes remarcabil atunci când a fost terminat, în 1984. Dar trei ani mai târziu funcţiona la doar o zecime din capacitate, iar în ultimii ani ai dictatorului era considerat de poporul român încă unul dintre lucrurile de prisos făcute de el.

Actele de vandalism pe care le-a comis dictatorul român asupra Bucureştiului se aseamănă în mod ciudat cu stricăciunile făcute cu peste un secol înainte de José Gaspar Rodríguez de Francia în oraşul Asunción din Paraguay. Şi Asunción avea o arhitectură fermecătoare, deşi decrepită, fără unitate de stil, cu străzi întortocheate. Francia fusese cuprins de obsesia de a schimba înfăţişarea oraşului, în aceeaşi măsură în care controla deja vieţile locuitorilor lui. Ignorând topografia naturală şi fără să consulte niciun arhitect sau topograf, a pornit spre centrul oraşului cu o mică armată de funcţionari şi zidari. Ajuns acolo, a pus teodolitul şi a trasat o linie dreaptă care se întindea până la orizont, apoi a ordonat ca tot ce era în cale – inclusiv case, copaci, dealuri – să fie înlăturat şi să fie construită în loc o stradă nouă, largă de 12 m. Au fost demolate mii de case în următoarele luni, iar locuitorii au rămas fără acoperiş şi în sărăcie. Oricine protesta era aruncat în închisoare. Cursurile de apă au fost acoperite, iar peisajul urban uniformizat, astfel încât, atunci când ploua, zone întinse din noile şantiere erau duse de ape, ceea ce dădea naştere la haos. A fost un exemplu clasic de putere despotică a unui megaloman.

1. Nero cântând la liră în timp ce Roma arde. Gravură din secolul al XIX-lea reprezentându-l pe tiran ca artist. Zvonul că el ar fi ordonat incendierea unei părţi a oraşului în 64 d.Hr. Ca să facă loc pentru Domus Aurea a dus la scăderea popularităţii sale şi în cele din urmă la înlăturarea şi uciderea sa.

2. Ivan cel Groaznic acceptând supunerea tătarilor la căderea

oraşului Kazan. Cruzimea lui despotică era provocată de fanatismul religios şi de convingerea că are dreptul divin de a conduce Rusia. Paranoia lui exacerbată a degenerat în cele din urmă aproape în nebunie.

3. Napoleon se încoronează împărat al Franţei. Despotul luminat la apogeul triumfului său. Deşi a adus Franţei stabilitate şi reforme, Napoleon a suprimat libertatea individului. Aventurile lui militare au dus la dezastrul ţării, iar pe el însuşi l-au trimis în exil pe insula Sfânta Elena.

4. Iosif Stalin, despotul zâmbitor, cu aer părintesc, a cărui paranoia a provocat milioane de morţi prin execuţii, detenţie şi înfometare. Stalin şi-a asumat meritele victorioasei Armate Roşii în Al Doilea Război Mondial, dar în 1956 a fost demascat postum, de Nikita Hruşciov, ca tiran incompetent.

6. Hitler şi Mussolini, însoţiţi de adjuncţii lor, Hermann Göring şi contele Ciano, sosesc la Conferinţa de la München din 1938. Asigurările date Marii Britanii şi Franţei de Hitler că nu va invada Polonia s-au dovedit curând deşarte şi un an mai târziu Europa era aruncată într-un război sângeros.

5. Triumfătorul Hitler. Führerul intrând fără luptă în Regiunea Sudetă în 1938. Deşi a fost ales cancelar al Germaniei în mod democratic, Hitler, unul dintre cei mai mari ucigaşi în masă, nu a făcut un secret din intenţiile sale de a-i extermina pe evrei.

7. II Duce ţine un discurs. Mussolini îşi folosea darul oratoriei şi al măiestriei privind propaganda pentru a convinge poporul italian că totalitarismul era calea de urmat. Alianţa cu Hitler şi decizia de a declara război aliaţilor atunci când Hitler părea să învingă a fost o greşeală monumentală şi i-a pecetluit soarta.

8. Nicolae Ceauşescu cu soţia sa, sinistra Elena. Căderea regimului lor despotic din România a început cu una dintre cele mai curajoase mişcări publice de opoziţie din istoria modernă şi s-a sfârşit cu fuga Ceauşeştilor şi execuţia lor sumară în ziua de Crăciun a anului 1989.

9. Tânărul Muammar al-Gaddafi, la puţin timp după preluarea puterii în Libia. Viziunea lui privind un popor arab unit sub semnul socialismului islamic s-a dovedit curând un eşec. A renunţat să mai sprijine terorismul internaţional atunci când a fost ameninţat în mod serios de Statele Unite.

10. Saparmurat Niazov, autoproclamatul vizionar al Turkmenistanului. Cu mii de Măţui şi fotografii ale lui decorând fiecare oraş şi sat din ţară, cultul personalităţii.1 fost ridicat la cel mai înalt rang. A rămas un conducător practic necontestat în timpul regimului său dictatorial de 21 de ani.

11. Saddam Hussein găsit ascuns într-o pivniţă în 2003. Brutalul despot al Irakului şi-a condus ţara cu o mână de fier. Ceea ce s-a dovedit a fi o cacealma, în ce priveşte existenţa armelor de distrugere în masă, a dus la invadarea Irakului de către trupele Statelor Unite şi ale Marii Britanii şi la haosul sângeros care a urmat.

12. Kim Ir Sen, fondatorul statului despotic modern Coreea de Nord, era admirat mult de Ceauşeştii din România. În 1950 a invadat Sudul democratic, provocând astfel Războiul din Coreea. Crearea unei industrii a armelor nucleare este una dintre cele mai periculoase moşteniri lăsate de el lumii.

13. Mao Zedong, conducătorul suprem. Politicile radicale ale lui Mao, Marele Sali înainte şi Revoluţia Culturală, s-au dovedit dezastruoase pentru China, dar eradicarea analfabetismului şi îmbunătăţirea simţitoare a condiţiilor de viaţă au fost realizări importante. Eliminarea nemiloasă a rivalilor politici i-a adus comparaţia cu Iosif Stalin.

14. Kim Jong-Il într-un decor de film. Cunoscut poporului său drept Conducătorul Iubit, Kim a moştenit de la tatăl său şi statul poliţienesc, şi cultul personalităţii. Totuşi, H dovedit un succes remarcabil în periculosul joc de-a „şoarecele şi pisica" cu Statele Unite în privinţa armamentului nuclear.

15. Generalul Trujillo trece în revistă Marina. Trujillo s-a folosit de armată pentru a prelua puterea în Republica Dominicană. Sub regimul său ţara a devenit o moşie de familie, iar opoziţia a fost eliminată cu brutalitate. Sătui de crimele sale, americanii au conspirat să-l asasineze în mai 1961.

16. „Papa Doc" Duvalier. Blând în aparenţă, dar tiranic prin natură, François Duvalier II condus Haiti din 1957 până la moarte, în 1971. El a stăpânit poporul cu ajutorul vrăjilor voodoo şi al criminalilor săi, numiţi Tonton Macoutes. Fiul său, „Baby Doc", i-a continuat domnia tiranică până a fost înlăturat în 1986.

17. Idi Amin Dada l-a înlăturat pe Milton Obote din funcţia de preşedinte al Ugandei în ianuarie 1971. Aparenta lui politeţe şi

comportamentul de clovn ascundeau un despot nemilos, capabil de barbarii precum uciderea multor membri ai elitei ugandeze. Când a fost înlăturat de armata tanzaniană invadatoare, în aprilie 1979, Amin s-a retras într-un exil luxos în Arabia Saudită.

18. Bokassa împăratul. Un francofil cu mania grandorii, Jean-Bedel Bokassa îl admira pe Napoleon şi, ca să îl imite, s-a încoronat împărat al Republicii Centrafricane în 1977. La fel ca Idi Amin, Bokassa a fost un tiran care a participat personal la crime. A fost înlăturat şi obligat să plece în exil de trupele de paraşutişti francezi în 1979.

19. Robert Mugabe, supravieţuitorul. Distrugerea aproape completă a economiei altă dată prospere a statului Zimbabwe a fost însoţită de brutalitatea crescândă faţă de oricine i se opunea. Singurii beneficiari ai regimului lui despotic au fost aliaţii săi din ZANU-PF, care l-au menţinut la putere.

CAPITOLUL ZECE

Pretenţia de cultură

DACĂ LUI HITLER I S-AR FI PERMIS SĂ STUDIEZE ARTA, aşa cum dorea cu disperare în tinereţe, lumea ar fi putut fi probabil scutită de dezastrul provocat de cariera lui politică. Respins la Kunstgewerbeschule, şcoala de artă etalon a Vienei, el s-a cufundat în depresie şi resentiment împotriva unei societăţi care refuzase să-i recunoască creativitatea. Apoi şi-a canalizat obsesia pentru artă în politică. Dacă i s-ar fi permis să intre la şcoală, el ar fi putut studia alături de Oskar Kokoschka (1886 – 1980), ce avea să devină curând cel mai vestit pictor austriac al generaţiei sale şi reprezentantul a ceea ce Hitler ura la arta modernă. Credinţa lui de nezdruncinat că se pricepea cel mai bine la probleme culturale nu a fost singulară; ea este o caracteristică a despoţilor încă de la începuturile istoriei. Asemeni lui Hitler, mulţi au afirmat că sunt înzestraţi din punct de vedere artistic sau au manifestat un interes viu pentru cultura lor naţională în care voiau să se amestece, dar niciunul atât de mult ca împăratul Nero. Totuşi, Nero a moştenit pur şi simplu tradiţia care fusese stabilită de Augustus, un proeminent patron al artelor în timpul domniei sale. Patronajul artelor a fost numai una dintre măsurile luate de Augustus, în timp ce reformele sale politice, deşi în aparenţă benigne, au marcat începutul sfârşitului instituţiilor reprezentative ale Romei. Chiar dacă le-a păstrat cu numele, Augustus i-a făcut pe oameni supuşii domniei

lui personale, de vreme ce şi-a însuşit funcţiile de consul, tribun, şef religios al religiei civice şi cenzor public. El a pretins, de asemenea, titlul de princeps, primul cetăţean dintre egali şi părinte al ţării, într-o formă de totalitarism primitiv care îl va inspira pe Mussolini să creeze funcţia de II Duce, cu aproape două milenii mai târziu. Augustus a devenit practic dictator al Romei, în timp ce menţinea aparenţa unei guvernări reprezentative, lotuşi, el şi-a folosit puterea în scopuri pozitive, încurajând şi promovând artele la un nivel la care niciun alt conducător roman nu intenţionase să ajungă şi stabilind un excelent exemplu pentru succesorii săi. Augustus a influenţat mai ales promovarea unei noi arhitecturi, care va transforma oraşul, ceea ce a ¡ustificat pe deplin afirmaţia lui că „a găsit un oraş de cărămidă şi a lăsat unul de marmură". Mare parte din manopera noilor clădiri a fost plătită din buzunarul propriu ori de membri ai casei sale şi ai anturajului. Este uşor de înţeles de unde i-a venit lui Mussolini inspiraţia pentru programul de clădiri civice monumentale care au fost ridicate la Roma în perioada în care a condus Italia. Sub Augustus s-au ridicat multe dintre clădirile măreţe ale Romei, ca Forumul, Ara Pacis Augustare, Băile lui Agrippa şi Panteonul. Asemeni însuşi împăratului, stilul de construcţie îmbina conservatorismul cu inovaţia şi îşi trăgea inspiraţia din arin tectura Greciei antice.

Şi literatura a înflorit sub Augustus, dând naştere la ceea ce s-a numit Epoc i de Aur a literaturii romane. Folosindu-şi cu subtilitate puterea, Augustus le-a permis poeţilor şi artiştilor să fie patronaţi numai de el şi familia sa. Acest lucru i-a permis să-i identifice pe cei mai valoroşi poeţi care puteau duce mai departe ideologia guvernării lui. Sub acest sistem au înflorit unii dintre cei mai mari scriitori ai Romei, ca Vergiliu (70 – 19 î.Hr.), Horaţiu (65 – 8 î.Hr.), Ovidiu (43 î. Hr17 d.Hr.), Properţiu (e. 48 – 15 î.Hr.) şi Liviu (59 î. Hr17 d.Hr.). Mai ales Vergiliu, cel care a scris Eneida, noua epopee naţională care sublinia virtuţile pietăţii, ale respectului pentru autoritate şi ale tăriei în faţa adversităţilor tocmai virtuţile stoice pe care Augustus şi le dorea pentru Roma şi pe care urmaşul său Nero le va trăda.

Din copilărie, nu numai că Nero a primit o educaţie generală bună, dar a fost încurajat de tutorii săi să studieze aprofundat poezia, teatrul, sculptura şi pictura. Oricare ar fi fost greşelile lui ca împărat, avea o gândire vie şi iscoditoare şi dădea de multe ori banchete pentru poeţii de frunte ai zilelor sale. Bineînţeles că niciunul nu putea refuza,

toţi erau flataţi că li se cerea să discute despre opera lor, deşi, după cum bârfeau cinicii, Nero le fura adesea cele mai bune versuri, care treceau apoi drept ale lui. Aceste serate au fost lărgite mai târziu, incluzându-i pe filosofii de frunte, ca Seneca (e. 4 î. Hr65 d.Hr.), care erau invitaţi să dezbată subiecte subtile, privitoare la probleme morale, cu viitorul despot al Romei. Oricum, cea mai mare pasiune a lui Nero era muzica. Stătea adesea culcat cu greutăţi de plumb pe piept pentru a-şi întări diafragma, demonstrând astfel hotărârea de a deveni un cântăreţ desăvârşit. Aceste exerciţii erau însoţite de un regim alimentar special şi de utilizarea purgativelor, în credinţa ciudată că acestea îi vor îmbunătăţi performanţele. Pliniu cel Bătrân (23 – 79 d.Hr.) relata că în anumite zile ale lunii, împăratul nu mânca nimic altceva decât un fel de arpagic ţinut în ulei de măsline, pentru a-i îndulci vocea. El învăţase să cânte şi la diverse instrumente muzicale, preferata lui fiind citera (un instrument cu coarde asemănător lirei), la care cânta adesea în timpul jocurilor tineretului care aveau loc la Roma. Asemenea manifestări publice ieftine nu aveau cum să-l facă mai îndrăgit de către membrii Gărzii Pretoriene, care urmau să devină în cele din urmă ucigaşii lui.

În Roma antică, sportul şi artele erau considerate parte a aceluiaşi ethos cultural; de aceea obsesia lui Nero de a câştiga în cursele de care era completarea perfectă a dorinţei lui de a triumfa în muzică şi teatru. El împărtăşea, de asemenea, obsesia universală a romanilor pentru cultura greacă şi, ca un fin elenist, a încercat să reînvie jocurile greceşti. Aceste evenimente îmbinau curajul sportiv cu spectacolul artistic – tineri de rang înalt se întreceau unii cu alţii în oratorie, poezie, cântec şi muzică instrumentală. Preţuirea lui Nero pentru artele vizuale era la fel de mare, cum era şi interesul personal pentru proiectare. Monedele produse în timpul domniei sale au fost cele mai bune din istoria HMUICI, portretele lui Nero ca zeul Apollo, care apăreau pe monedele de valoare Iiitl mare, bine executate şi foarte detaliate, stau mărturie a propriei implicări. 1 În II şi monedele mai mici, de alamă, sunt de o calitate foarte ridicată. Un lucru ni Ins pentru un om de o astfel de vanitate este că monedele puteau arăta pincrsul îmbătrânirii – ultimele emisii îi dezvăluie chipul ceva mai buhăit.

Pretenţiile artistice ale lui Nero se extindeau şi la arhitectură. El a devenit paltonul de frunte al epocii, încurajându-i pe constructorii

romani să fie mai îndrăzneţi în utilizarea boitelor, domurilor şi arcadelor. Întotdeauna pasionat de susţinerea unor proiecte interesante, s-ar putea spune că a dus arhitectura i umană la propriu pe noi culmi, de vreme ce clădirile terminate în timpul domniei lui au fost în general mai înalte decât cele din trecut. Proiectele lui nu mi fost limitate numai la Roma, pentru că a manifestat acelaşi interes şi pentru proiecte rurale, cum ar fi vile şi canale. Influenţa sa asupra arhitecturii romane este remarcabilă, ţinând cont de faptul că a murit relativ tânăr, la 31 de ani. Marele incendiu din 64 d.Hr., pentru care a fost învinuit pe nedrept, poate că i-ar fi putut oferi în mod pervers ocazia să reconstruiască o mare parte a oraşului; dar suspiciunea şi ostilitatea oamenilor au făcut imposibil acest lucru. Celălalt plan ambiţios al lui – de a extinde zidurile Romei până la portul Ostia – a trebuit şi el abandonat în faţa ostilităţii publice, împreună cu visul lui de a construi un oraş nou şi măreţ care să îi poarte numele. Singurul proiect pe care l-a realizat a fost noul său palat, Domus Aurea. Acesta era o clădire vastă, cu o suprafaţă de peste 120 km^2, mult mai întins decât oraşul Vatican de astăzi şi construit mai degrabă în stilul unei vile de ţară decât al unei case romane tradiţionale de la oraş. Pe măsură ce uriaşa clădire începea să se înalţe pe vârful colinei Velia, criticii lui Nero făceau comentarii pe ascuns, inclusiv poetul Marţial, care îl descria ca pe „... detestata sală de primire a unui rege crud". Decorat cu cel mai bun aur şi pietre preţioase, ar fi fost o privelişte splendidă, cu desene murale atât de inovatoare, încât pictorii Renaşterii au copiat multe dintre teme şi stilurile sale vizuale. În ciuda arhitecturii splendide, Tacit, care urmărea fascinat construcţia lui, a fost mai impresionat de modul în care Nero a încorporat frumuseţea naturală a câmpurilor şi lacurilor în proiectul general.

Ca patron al literaturii, Nero a jucat un rol semnificativ, prin încurajarea dezvoltării a ceea ce a devenit cunoscută ca Epoca de Argint a latinei. Foarte mulţi scriitori contemporani îi atribuie lui Nero meritul de de a-i fi sprijinit financiar şi de a-i fi încurajat pe membrii anturajului său să facă acelaşi lucru. Printre numeroşii poeţi care s-au bucurat de ocrotirea lui a fost şi Gaius Petronius, care în opera Satyricon îşi bate joc de viaţa aurită, dar decadentă, de la curte. Nero era recunoscut şi pentru faptul că avea un ochi foarte bun în depistarea noilor talente şi îi încuraja pe tinerii scriitori să se producă la curte. Deşi piedecesorii săi, Augustus şi Tiberius, scriseseră poezie

atât în latină, cât şi în greacă, Nero îi depăşea de departe. Foarte marcat de ideea de concurenţă în tot e făcea, el era hotărât să câştige concursurile de poezie, ca şi cursele de care; e de la sine înţeles că el pornea întotdeauna ca favorit, pentru că trebuia să fii un judecător curajos pentru a nega victoria împăratului. Unul dintre cele mul memorabile spectacole ale lui a fost dat la Napoli în 64 d.Hr., când a reciali în limba greacă. Oaspeţii din Alexandria l-au aplaudat cu bătăi ritmice din palnir, iar el a fost atât de impresionat, încât a ordonat ca audienţa romană să fac. I U fel. „Numai grecii ştiu să mă aprecieze pe mine şi arta mea", s-a confesat el unuia dintre servitorii săi. Cu puţin timp înainte de a muri, el a întreprins, ca un şi. N rock al zilelor noastre, un tur de rămas bun al Italiei şi Greciei, întorcându e la Roma îmbrăcat într-o pelerină grecească şi purtând coroana olimpică pe cau i se îngăduise să o câştige. Spre deosebire de împăraţii dinaintea lui, el a intrat în oraş pe poarta augustană – nu însoţit de soldaţi şi steagurile victoriei militare, ci cu cununile de lauri ai victoriei în competiţiile de teatru şi muzică, purtate înaintea lui de actori şi muzicieni. A rămas până la capăt mult mai dedicat arteloi decât guvernării. Chiar şi atunci când fusese declarat inamic public şi îi aştepta să sosească soldaţii care aveau să-l omoare, cea mai importantă grijă a lin rămăsese reputaţia sa de artist şi interpret. Cu ajutorul unui servitor credincios, a reuşit în cele din urmă să se înjunghie mortal, timp în care a murmurat ultima lui lamentaţie: „Ah, ce artist moare odată cu mine!"

Niciun alt despot nu a arătat acelaşi interes obsesiv pentru arte, darmite imboldul de a crea în mod activ, aşa cum a făcut Nero. Cu toate acestea, orice dictator modern a fost extrem de conştient că autoritatea asupra culturii naţionale era condiţia prealabilă a controlului asupra oamenilor. Este fascinant cât de serios au tratat problema aceste regimuri totalitare şi cât de profund implicat personal a devenit fiecare despot. Existau mari asemănări ale stilului cultural între cele trei regimuri totalitare de frunte ale secolului XX – Germania nazistă, Rusia sovietică şi Italia fascistă; toate trei au avut în comun obsesia pentru arhitectura grandioasă, procesiunile la scară mare şi ridicarea artei „populare" la rang de cultură naţională. Ele dispreţuiau şi încercau să interzică orice expresie de modernism internaţional şi de avangardism, care includea muzica atonală, jazzul şi arta abstractă. Acestea erau considerate decadente, subversive şi, în Germania, infiltrate în mod fatal de dispreţuiţii evrei.

Propria implicare obsesivă a lui Hitler a reflectat cariera lui frustrată de artist. El punea asta pe seama slabei lui educaţii şi a faptului că a fost arhetipul străinului într-o societate germană dominată de prusaci. Nu numai că era austriac, dar nu era nici măcar vienez, venind dintr-un mic oraş de provincie. La Realschule din Linz, pe care a terminat-o în 1900, era privit de sus de către ceilalţi băieţi ca un necioplit de la ţară şi un elev slab, căruia nu-i plăcea mai ales faptul că trebuia să înveţe franceza. Profesorul său s-a plâns că nu a avut niciodată un elev mai morocănos ca Hitler. Era neobişnuit de leneş, lucru curios pentru un om care îşi va croi drum cu coatele pentru a prelua controlul asupra celei mai mari părţi a Europei, şi a continuat să fie aşa chiar şi ca Führer al Germaniei. Incapabil de autocritică, a pus în întregime nereuşita de la examenul final pe seama profesorilor şi a influenţei evreilor asupra învăţământului german. Dar când a fost respins la şcoala de artă Kunstgewerbeschule din Viena, în H existat nici măcar un evreu pe lista examinatorilor; referatul despre el afli îi io că îi lipseau calificarea academică necesară şi talentul. Este o ironie tristă i. I Mugura persoană din Viena care a continuat să-i cumpere picturile a fost imunei Morgenstern, un evreu. Groaznicele peisaje în acuarelă pe care le-a făcut în II ca perioadă par moarte şi lipsite de viaţă şi sunt în contrast total cu lucrările tiiiuiinice şi progresiste create de alţi artişti germani. Dată fiind lipsa lui de Imaginaţie artistică, nu e de mirare că Hitler ura luminoasele inovaţii din lucrările colegului său austriac Oskar Kokoschka, precum şi pânzele îndrăzneţilor uit Işli ai secolului XX, Kandiński, Klee şi Grosz – care au fost cu toţii defăimaţi le naziști. Hitler voia cu atâta înfocare să elibereze arta germană de contamiii. Ilea internaţională, încât a sprijinit deplin oribila expoziţie de aşa-zisă artă degenerată", Entarte Kunst, care s-a deschis la München în 1937 şi a făcut unul fiecărui oraş important al Germaniei. După cum spunea în epocă Hans Hinkel, principalul consilier cultural al lui Hitler: „Daţi-i unui muncitor obişnuit oricare dintre aceste picturi, iar el nu va putea spune care este partea de sus şi de jos… mia pentru specialişti nu este artă… trebuie creată o nouă artă germană pentru popor". Hitler împărtăşea aceste gusturi ultraconservatoare, declarând că pe viilor arta germană trebuie să reflecte adevărurile frumuseţii eterne, nu moda necătoare; mai presus de toate, va trebui să fie naţională în privinţa fondului (i fără cea mai mică tentă de evreitate. În mod surprinzător, numai şase dintre cei o sută de artişti

puşi la stâlpul infamiei în Entarte Kunst erau în realitate evrei. Afluenţa uriaşă de vizitatori pe care a avut-o expoziţia a arătat că fie poporul german împărtăşea în proporţie copleşitoare gustul lui Hitler în artă, fie se liucura de ultima ocazie de a vedea câteva dintre cele mai importante picturi moderne germane. Se prea poate ca ultima să fie adevărată, pentru că atunci când o expoziţie complementară a făcut turul ţării – de data aceasta cu artă aprobată de naziști – a atras mai puţin de o cincime din publicul primei expoziţii. Se spunea că pictorul preferat al lui Hitler era Adolf Ziegler, care a devenit cunoscut în bătaie de joc ca „maestru al părului pubian german" pentru studiile lui apăsătoare cu monumentalele detaşamente naziste de asalt şi pentru fecioarele lui blonde. Dar binecunoscuta ură a lui Hider pentru arta „degenerată" este o trăsătură importantă a personalităţii sale, deoarece, aşa cum susţine Alice Miller, respingerea de către el a modernismului înseamnă respingerea culorii, iar culoarea reprezintă sentimentele. Pentru un inadaptat emoţional reprimat ca Hitler, culoarea şi sentimentul sunt periculoase şi trebuie reprimate cu orice preţ, în acelaşi mod în care tatăl său a strivit vitalitatea fiului pentru a-şi menţine autoritatea asupra familiei. Alois Hider preţuia ordinea şi siguranţa şi i le-a impus şi fiului. Pentru un om ca Hitler, liniile vagi şi imprecise folosite în desenul modern erau la fel de rele ca petele de vopsea – ambele constituiau o ameninţare care putea duce la pierderea controlului.

În mod previzibil, gustul lui Hitler în arhitectură era la fel de osificat ca şi gustul său din pictură. Se formase prin observarea noilor clădiri care se ridicaseră III Austria şi Germania în tinereţea sa. A fost perioada arhitecturii neobaroce germane care a apărut sub Kaiserul Wilhelm al II-lea (1859 – 1941; împărai.il Germaniei şi rege al Prusiei 1888 – 1918), iar aceasta, împreună cu romantismul clasic, au devenit stilurile preferate ale lui Hitler. Ca urmare a obsesiei peni în „sânge şi ţară", Hitler a fost pasionat de crearea unor clădiri şi structuri în locui i de importanţă istorică, care să-i unească pe oameni. Hitler l-a găsit pe omul care putea pune în evidenţă această viziune în ambiţiosul arhitect Albert Speer. Hillci nu a impus arhaicul neobaroc, ci propria lui versiune lipsită de suflet a modeinismului anilor 1930. În mod curios, Speer a fost hotărât să ignore metodele moderne de construcţie, care foloseau grinzi de oţel şi beton armat; folosind piatra şi alte materiale tradiţionale, el a dorit să dea clădirilor sale un aer de

monumentalitate atemporală. Acest lucru se potrivea bine cu planurile lui Hâdei pentru un nou mare oraş capitală în care să sărbătorească marile viitoare victorii. După cum îşi amintea Speer în memoriile sale: „Romanii au construit arcuri de triumf pentru a sărbători marile victorii ale Imperiului Roman, în timp ce Hitler le-a construit pentru a sărbători victorii pe care încă nu le dobândise". Deşi planurile erau condamnate de criticii de specialitate ca manifestări ale megalo maniei absurde a dictatorului, viziunea lui Speer ar fi fost potrivită noului şi măreţului Imperiu German dacă Hitler ar fi câştigat războiul.

Dacă Speer a fost autoritatea supremă a lui Hitler în arhitectură, atunci Joseph Goebbels a fost geniul său în materie de comunicare. Ca primul ministru al propagandei din istorie, Goebbels a fost responsabil în mare măsură de înfiinţarea sistemului de influenţare a informaţiei fără de care niciun guvern modern nu poate funcţiona, fie că este democratic sau despotic. Acestui om, care a fost bucuros să joace rolul de sprijinitor al liderului, trebuie să i se acorde creditul pentru crearea mitului Führerului şi pentru promovarea cu succes a imaginii lui Hitler drept Mesia-salvatorul. Având controlul total al mijloacelor de informare, inclusiv radioul, presa, publicaţiile, cinematografia şi artele, el a anexat fără milă departamentului său întreaga viaţă culturală germană şi s-a apucat să „o cureţe" în numele statului nazist. Libertatea de expresie a dispărut din Germania; evreii, socialiştii şi toţi ceilalţi oponenţi politici au fost îndepărtaţi rapid din orice poziţie cu influenţă. Pe 10 mai 1933, Goebbels a sărbătorit această anexare a culturii germane prin organizarea unui eveniment care a ajuns să simbolizeze atât nihilismul, cât şi barbaria regimului nazist. Lângă clădirea Operei din Berlin au fost arse public de către trupele de asalt SS şi studenţii nazişti peste 25.000 de volume de cărţi „negermane", de autori evrei şi de stânga (inclusiv operele a doi dintre cei mai mari scriitori germani în viaţă, Berthold Brecht şi Thomas Mann). După cum a spus mai târziu Mann din exilul său în America, „ardeau cărţi pe care erau incapabili să le scrie". Acest atac asupra culturii statornicite a naţiunii a fost la fel de nemilos şi fundamentalist ca şi distrugerea ulterioară a tradiţiei chineze în Revoluţia Culturală a lui Mao Zedong. În decurs de doi ani, cultura germană ajunsese sub controlul total al partidu lui nazist. Führerul se amesteca în orice domeniu al artei; încercarea lui de a distruge orice tentă evreiască în muzica germană, de a o elibera de „strangularea

— 1 irim. Că", cum spunea el, a fost absolut dușmănoasă – și până la urmă inutilă, i inimiti dintre cei mai eminenți soliști din lume, ca Jascha Heifetz și Artur Schnabel, I. III fost interzise spectacolele publice; marea orchestră din Berlin a fost naționiili. Mi. I, iar trei dintre cei mai importanți compozitori ai lumii – Arnold Schönberg, l uni I lindemith și Bela Bartók – au fost obligați să se exileze în America.

În timp ce Hitler a încercat să anuleze o mare parte din ceea ce făcuse în l'ilinii ani ai secolului XX cultura germană, atât de vibrantă și inovativă, Stalin UIII pus și el amprenta specifică pe cea a Rusiei sovietice. Asemeni lui Hitler, Iii la torul rus se considera singurul arbitru al bunului gust pentru întreaga uiulune. Cel mai bine educat tiran de la Nero încoace, Stalin a fost un izvor de nhelepciune artistică. O mare parte din siguranța de sine culturală venea din cunoștințele excelente pe care le primise la seminarul religios din Georgia, unde un imisese mama lui în speranța că va deveni preot ortodox. Dar, spre deosebire de Hitler, Stalin a învățat din greu și a trecut examenele; mai mult, era în mod special bine mobilat în materie de lecturi, nu numai în domeniul politic și istoric, dar și în cel al literaturii georgiene și ruse și al clasicilor greci. Pe când era student scrisese poezie în georgiană, versurile sale cuprinzând imagini stranii, reci, care presimt izolarea lui ulterioară. Imaginea lui Stalin ca om de litere poate fi surprinzătoare, dar biblioteca lui de la Kremlin avea peste 20.000 de cărți. Se știe că era un cititor avid, ori de câte ori putea, parcurgând peste 500 de pagini zilnic și adnotând frecvent pe margini comentarii și reflecții. Câteva dintre cărțile lui dezvăluie un interes aprins pentru istoria lumii, în special cele despre autoritai ism, ca Principele lui Machiavelli, Mein Kampf a lui Hitler și Despre război a lui (; lausewitz. Exemplarul lui personal din Principele îi fusese dăruit de mentorul său, Lev Kamenev, când împărtășeau exilul și prietenia în Siberia, dar asta nu I a împiedicat pe Stalin să-l împuște pe Kamenev 20 de ani mai târziu. Dată fiind obsesia lui pentru reprimarea disidenței în întreaga Uniune Sovietică, gusturile lui Stalin la citit sugerează o minte surprinzător de deschisă. În timpul grevei generale din 1926 a devenit fascinat de istoria britanică și a început chiar să învețe engleza, ca și franceza și germana. Fidel caracterului său, și-a ținut secretă erudiția față de cei din jur și a căutat să dea impresia că știa mult mai puțin decât în realitate.

Stalin a continuat în general tradiția leninistă, în care cultura

trebuia să leflecte importanţa muncii industriale, a punerii altruiste a individului în slujba Matului şi a necesităţii de a încuraja sănătatea fizică şi valorile puternice ale lamiliei. Din acest motiv el a menţinut o cenzură strictă a artelor, care excludea orice gândire liberă romantică şi idei politice incorecte. Sub Stalin, Rusia Sovietică era mai presus de orice o societate serioasă, dedicată mai degrabă progresului economic decât celui social. Nu era timp de nimic efemer; tot ce era amuzant sau vesel era interzis, chiar şi nevinovatele poveşti de dragoste, poliţiste şi cărţile comice. Viaţa culturală a Uniunii Sovietice a devenit la fel de conformistă ca şi cea politică, singurele conflicte fiind altercaţiile dintre artiştii i mese luptau între ei pentru susţinere în cadrul sistemului de stat.

Stalin se ferea cel mai mult de bătaia de joc publică care se manifesta –, înainte de căderea lui Troţki în 1928, când organizaţii ca Asociaţia Revoluţionam a Scriitorilor Proletari îşi încurajaseră membrii să critice regimul. Dar ce nu a ştiut să aprecieze a fost faptul că această rară izbucnire de libertate artistica.1 fost benefică pentru stat. Ea a revigorat cultura sovietică; i-a încurajat pe art îşi s-a creadă în eşecul culturii occidentale burgheze şi a făcut loc ideilor radicale care au izvorât din marea Revoluţie Rusă. Dominat de paranoia sa, Stalin privea cu extremă suspiciune orice producţie culturală, fie că era inspirată de idei radicale sau conservatoare. Curând după ce a venit la putere, le-a interzis artişti lor, scriitorilor şi compozitorilor ruşi de frunte să-şi prezinte public lucrările fără aprobarea lui specială. Pentru compozitorul Dimitri Şostakovici nesiguranţa a devenit un coşmar. Era imposibil să prevezi exact cum va reacţiona tovarăşul Stalin; fiecare premieră devenea o experienţă care te făcea să-ţi rozi unghiile, în 1936, la premiera noii opere a lui Şostakovici, Ladymacbeth din Mtsensk, Stalin a fost văzut prăbuşindu-se pe spate în fotoliu, cu o privire de dispreţ nedisimu lat pe faţă. Era clar că inovaţia şi asonanţa muzicală a operei nu erau pe gustul lui. A doua zi Şostakovici a fost atacat inevitabil în Pravda pentru că a compus o „harababură în loc de muzică". Din acel moment, compozitorul a trăit cu teamă pentru viaţa lui, ştiind că putea fi arestat şi eliminat oricând – teamă împărtăşită de oricine era destul de nebun să rişte să inoveze în munca lui.

Deşi Stalin nu prea cunoştea aspectele tehnice ale muzicii, se considera expert în arta producţiei cinematografice. Lenin spusese odată: „pentru noi, cinematografia este cea mai puternică artă", iar

succesorul său şi-a însuşit pe deplin importanţa domeniului. Arhivele partidului dezvăluie că Stalin trimitea constant realizatorilor sovietici de filme propriile idei pentru proiecte şi încerca să se implice în procesul de producţie – cam ca un şef de studio de la Hollywood în versiune sovietică. Îi plăcea şi să se uite la filme, iar oricând era posibil, ordona ca după cină la Kremlin să fie proiectat un film. Multe dintre ele erau producţii sovietice, iar regizorii aşteptau cu emoţii reacţiile lui Stalin. După cum se cuvenea, Stalin a moştenit arhiva de filme a lui Goebbels, furată dintre ruinele Berlinului la sfârşitul războiului, şi a fost amuzant să descopere că aveau aceleaşi gusturi în materie de clasici ai Hollywoodului. Printre preferinţele lui Goebbels se numărau filmele lui Charlie Chaplin, comedii uşoare de la Hollywood şi Tarzan omul-maimuţă. Cei doi aveau aceeaşi slăbiciune pentru westernuri cu Spencer Tracy şi Clark Gable. Starul preferat al lui Stalin a fost John Wayne, deşi era adesea caustic în ceea ce priveşte binecunoscutul anticomunism al acestuia; odată i-a spus lui Nikita Hruşciov că Wayne ar trebui asasinat pentru a-i închide gura. De-a lungul anilor, interesul lui Stalin pentru filme şi pentru realizarea lor a devenit tot mai obsedant, el încercând chiar să exercite controlul total asupra producţiilor ruseşti. Chiar şi marele regizor de film Serghei Eisenstein, bănuit a fi favorizat de dictator, a fost chemat la Kremlin şi i s-a ordonat să reediteze marea lui epopee Alexandr Nevski, ce spunea povestea pedestraşilor ruşi care i-au învins pe cavalerii germani în secolul al XIII-lea. Dat fiind că Stalin era în curs

— În perfectare a pactului de neagresiune cu Hitler, scenele antigermane ale lui I ¡. Rusiein erau deosebit de stânjenitoare. Eisenstein era îngrijorat să nu-l nit liseze pe dictator a doua oară. Înainte de a filma producţia lui în două părţi /nili cel Groaznic, el i-a prezentat întreg scenariul lui Stalin. Fiecare scenă a fost ni unei discutată până în cele mai mici detalii, spunându-i-se revelator icgizorului: „Da, Ivan era foarte crud. Poţi să arăţi că era crud. Dar trebuie să pirzinţi şi motivele cruzimii sale". Chiar şi când i s-a dat permisiunea să înceapă, l Isenstein a rămas receptiv la reacţiile lui Stalin. După terminarea primei părţi, el a suferit o criză de conştiinţă şi a făcut partea a doua atât de clară, încât Stalin s-a simţit din nou ofensat, respingând opera ca pe „un soi de coşmar". Filmul.1 fost interzis imediat.

În arhitectură, ca şi în film, Stalin a dictat principiile culturale pe

care le-a considerat potrivite celei mai mari naţiuni comuniste. Ca propovăduitor de frunte al realismului socialist, el a susţinut mai mult spaţiul public decât cel privat. Spaţiile publice din fiecare oraş sovietic au fost decorate cu clădiri monumentale, cum ar fi Palatul Culturii şi Ştiinţei Iosif Stalin. La fel ca tiranii gen Ceauşescu şi Francia, el a măturat clădiri istorice pentru a face loc noilor leviatani civici care au răsărit pentru a da specificul peisajului moscovit de după război. Din fericire, planurile pentru un turn înalt de 381 m, întruchipând o statuie a lui Lenin, au fost abandonate, cu toate că istorica Biserică a Mântuitorului Hristos din centrul Moscovei fusese deja demolată pentru a-i face loc. Totuşi, nu clădirile, ci metroul moscovit, cu staţiile sale spaţioase clădite din marmură şi decorate cu uriaşe candelabre de sticlă, a devenit cea mai vizibilă amintire a clasicismului sovietic.

Deşi a monitorizat îndeaproape producţia culturală a Uniunii Sovietice de-a lungul anilor 1930, Stalin a avut grijă să păstreze o prezenţă discretă. Dar după spectaculoasa victorie a Uniunii Sovietice împotriva Germaniei naziste, chiar dacă a fost greu câştigată, el a ieşit în lumina reflectoarelor pentru a fi asociat personal cu atmosfera generală de triumf. Eroismul naţional a fost sărbătorit în toate domeniile artistice, Stalin fiind descris ca forţa vitală care salvase naţiunea de la dezastru. Pentru restul lumii, care nu cunoştea teribilele lui crime împotriva oamenilor, Stalin era figura paternă a comunismului mondial. Sigur pe autoritatea lui asupra poporului rus şi idolatrizat de simpatizanţii comunişti de pretutindeni, tovarăşul Stalin şi-a menţinut presiunea apăsătoare asupra culturii sovietice, întărind cultul realismului socialist şi pedepsindu-i pe toţi cei care deviau. Printre victimele sale se numără scriitorii Osip Mandelstam, Isaac Babel şi Boris Pâlniac, care fie au fost închişi şi ucişi, fie au murit de foame în gulaguri. Scriitorii disidenţi exilaţi, ca Boris Pasternak, au alertat primii în mod corespunzător publicul din lumea occidentală în privinţa groaznicelor abuzuri ale lui Stalin asupra drepturilor omului.

Măreţele proiecte îndrăgite de Hitler şi Stalin ar fi fost imposibile în China lui Mao Zedong. Deşi era întinsă, ţara nu avea nici resursele, nici tradiţia inginerească pentru a realiza o arhitectură monumentală. Ceea ce îl preocupa tot mai mult pe preşedinte era necesitatea de a reforma ceea ce el numea „cultura" Chinei, dar care s-a dovedit a fi în realitate cel mai inadecvat sistem de educaţie. Ideea occidentală că viaţa artistică şi culturală a unei ţări este relevantă

pentru viaţa ei politică nu s-a aplicat în China. Când a venit la putere în 1949, Mao s-a mulţumit la început să-i lase în pace pe artişti, scriitori şi compozitori. Dar în 1966, el şi-a dat seama că o reformă cuprinzătoare a învăţământului şi culturii va revitaliza revoluţia lui moleşită şi îi va distrage pe criticii săi. Din multe puncte de vedere, Revoluţia Culturală chineză care a urmat a fost răspunsul lui Mao la dorinţa de putere a unora dintre cei mai apropiaţi susţinători ai săi, care se opuneau influenţei crescânde a soţiei sale, Jiang Quing, şi a altor elemente din regimul său. Mulţi simţeau că regimul educaţional curent îi favoriza pe tinerii din mediul urban, mai ales pe cei din familiile demnitarilor, în detrimentul copiilor dezavantajaţi din mediul rural. Conştient de opoziţia în creştere, Mao a preluat iniţiativa, ignorându-i pe membrii de partid şi apelând direct la militari şi la tineri pentru a-i sprijini ideile de schimbare. Revoluţia a început în august 1966, când un grup de fete de liceu au început să demonstreze pe străzile Beijingului. Acţiunile lor, încurajate evident de ierarhia conducătoare, au dat naştere la o serie întreagă de demonstraţii şi aproape revolte printre tinerii din toată China. După cum anticipase Mao, el era perceput ca liderul spiritual al mişcării, iar Cărticica roşie devenise Biblia ei. Această lucrare fusese publicată cu doi ani înainte şi în curând a devenit cea mai importantă publicaţie din istorie, vânzându-se în peste 900 de milioane de exemplare. Ea a devenit lectura esenţială pentru fiecare cetăţean chinez; dacă nu aveai un exemplar asupra ta, riscai să fii bătut. Era nu numai un fel de carte de identitate, care dovedea că purtătorul este dedicat Revoluţiei, dar şi cea mai importantă carte studiată la şcoală. Studenţii mărşăluiau pe străzile tuturor marilor oraşe scandând pasaje din Cărticica roşie; ei erau legitimaţi de titlul cvasi-militar de „Gărzi Roşii” şi le fuseseră date permise gratuite pe căile ferate pentru a călători în toată ţara. Sub presiunea lor gălăgioasă, câţiva dintre cei mai apropiaţi colegi şi critici ai lui Mao au fost forţaţi să demisioneze, printre ei aflându-se Liu Shaoqi, care fusese până de curând preşedinte al republicii, Zhu Deşi Deng Xiaoping, care va deveni conducătorul Chinei post-maoiste.

Ca şi sub Primul împărat al Chinei, operele marelui filosof Confucius au fost atacate, ca fiind burgheze, de comitete înfiinţate pentru a hărţui şi a ataca adesea şi fizic pe oricine era suspectat de lipsă de loialitate faţă de marele Mao. Agitaţia a atins punctul culminant în oraşul Wuhan, în iulie 1967, când răzmeriţa a scăpat de

sub control şi au fost trimise trupe militare regulate pentru a restabili ordinea. Acest eveniment s-a dovedit a fi punctul de cotitură în Revoluţia Culturală; în decurs de un an comportamentul din ce în ce mai excesiv al Gărzilor fusese oprit. Dar efectele asupra guvernării au fost profund dăunătoare. Peste două treimi dintre vechii membri ai Comitetului Central fuseseră înlăturaţi, în timp ce ani întregi de muncă asiduă şi progres fuseseră risipiţi. Dar cel mai mare rău a fost efectul asupra culturii şi educaţiei chineze: practic o întreagă generaţie lilriduse şansa unei educaţii şcolare şi universitare corespunzătoare. Încercarea.1. Potică a lui Mao de a se crampona de putere prin încurajarea unor strategii ilr masă împotriva celor mai importante tradiţii din cultura chineză se dovedise aproape un dezastru. Când Revoluţia Culturală s-a stins, un nou pragmatism a început să se manifeste, iar Zhou Enlai şi Deng Xiaoping au reapărut pentru a conduce ţara pe o cale mai adecvată şi mai practică.

CAPITOLUL UNSPREZECE

Despotul luminat

R FI UŞOR SĂ-I CONSIDERĂM PE TOŢI DESPOŢII nişte tirani sălbatici şi fără principii, cu minţi închistate şi total lipsiţi de simţul responsabilităţii faţă de supuşii lor. Dar la începutul secolului al XVIII-lea a apărut un nou concept de monarhie, care contesta tiraniile imorale ale multor conducători din trecut. Aceşti bărbaţi şi, pentru prima oară în istorie, şi femei au devenit cunoscuţi ca despoţi luminaţi. Monarhii europeni au simţit, pentru prima dată în istorie, că absolutismul lor tradiţional era condiţionat de un nou simţ al liberalismului şi de responsabilitatea faţă de supuşii lor. Luând contact cu ideile Iluminismului, şi-au dat seama că şi-ar putea exercita autoritatea pentru binele oamenilor; un concept simplu şi evident pentru o gândire modernă, care fusese considerat rareori demn de urmat. Credinţa acceptată era aceea că un rege sau o regină conduc numai prin drept divin şi trebuie să-şi exercite fără milă puterea asupra supuşilor lor. Orice avantaj pentru oameni care ar rezulta din milă era considerat de mică importanţă sau inutil.

Ideile care au adus această revoluţie fundamentală în gândirea monarhilor au început să se dezvolte în Franţa în scrierile aşa-numiţilor philosophes – un grup de filosofi care au căutat să definească principiile pentru dezvoltarea unei societăţi mai valoroase din punct de vedere moral şi mai drepte. Propunerea lor era ca între

rege şi popor să fie introdus un contract social. În acelaşi timp influenţa tradiţională a Bisericii trebuia diminuată, iar libertatea de gândire, învăţământul, ştiinţa şi comerţul trebuia să fie încurajate. Aceste idei au fost atractive în mod special pentru un grup de reformişti de mai târziu, fiziocraţii – o şcoală de economişti francezi, fondată în 1756 de François Quesnay – care voiau să arate că despotismul putea fi justificat din punct de vedere moral dacă monarhul urma anumite principii economice ale Iluminismului. Fiziocraţii pledau pentru comerţul liber şi îmbunătăţirea agriculturii şi recomandau abolirea tuturor privilegiilor tradiţionale feudale, economice şi politice. În locul lor ar fi trebuit introdus un set de legi simple şi eficiente asupra cărora hotăra un monarh absolut, ce urma să asigure „libertatea socială" pentru toţi. Atractivitatea teoriei fiziocraţilor venea din faptul că promova schimbarea, dar lăsa monarhia, acum luminată, solidă şi sigură, la locul ei. Societatea şi-ar fi găsit astfel fericirea cea mare fără reglementări excesive şi neplăceri, fiindu-i dat cadrul minimal de ordine legislativă garantată de suveran. Ceea ce făcea această doctrină atât de atractivă era faptul că, în contrast cu gândirea socială şi politică anterioară, ea!" imula bunătatea fundamentală a raţiunii umane şi credinţa într-o societate care «e autoreglează.

I) espotul luminat era chemat să încurajeze cele mai importante două idei, anume contractul social şi păstrarea libertăţii individuale. Timp de secole iusiificarea monarhiei absolutiste fusese că regele era răspunzător numai în faţa lui Dumnezeu şi a nimănui altcuiva. Era aceeaşi credinţă pe care Ivan cel (iroaznic o folosise pentru a-şi justifica domnia despotică peste poporul rus şi pe care episcopul francez Jacques-Bénigne Bossuet (1627 – 1704) a exprimat-o cu elocvenţă un secol mai târziu. În 1662, Bossuet i-a ţinut la Palatul Luvru faimoasa sa predică „Despre îndatoririle regilor" recunoscătorului Ludovic al XIV-lea, practic primul despot luminat. Bossuet a afirmat că de vreme ce monarhii sunt aduşi la putere numai prin vrerea lui Dumnezeu, orice nesupunere faţă de monarh este echivalentă cu nesupunerea faţă de Dumnezeu. Prin urmare, dacă monarhii guvernează prin drept divin, ei nu sunt răspunzători decât în faţa lui Dumnezeu. Din acest motiv, regele trebuie să-şi centralizeze guvernarea şi să aducă nobilimea sub control strict. Bossuet credea că orice încercare de a zădărnici voinţa regală sau de a provoca o răscoală

era o sfidare flagrantă a Atotputernicului. Ca exemplu de astfel de comportament profanator el l-a citat pe Oliver Cromwell, din Anglia, care l-a detronat pe Carol I, regele de drept pe care li-l dăduse Dumnezeu.

Încântat să primească un astfel de sprijin distins pentru propriul său concept de monarhie, regele Ludovic al XIV-lea a urmat în cele mai mici amănunte sfatul lui Bossuet, întărindu-şi controlul asupra guvernării Franţei. Ca un mijloc de precauţie împotriva unei revolte, el le-a ordonat totodată nobililor să vină să locuiască la Versailles, sub privirea sa atentă. Timp de 72 de ani, cât Ludovic a condus Franţa (cea mai lungă domnie a unui monarh european important), el şi-a menţinut propriul tip de absolutism, deşi a fost condamnat de Montesquieu, care definea un despot adevărat ca „o singură persoană care dirijează totul prin voinţa şi capriciul proprii. Fără legi care să îl controleze, fără nevoia de a asculta pe oricine nu este de acord cu el, un despot poate face orice doreşte, oricât ar fi de nerezonabil şi demn de dispreţ". Ludovic a făcut cu siguranţă aceste lucruri, dar, deşi puterea militară a Franţei a crescut semnificativ în timpul domniei sale, încercarea lui de a fi luminat a avut un succes limitat. Cu o mare parte a timpului ocupată cu elaboratul ritual zilnic de la Versailles, Ludovic a eşuat în reformarea administraţiei conform ideilor mai ambiţioase ale Iluminismului; succesul în guvernare a continuat să depindă mai mult de statutul social al individului decât de capacităţile lui native. Mai presus de toate, în timpul domniei sale Ludovic a eşuat în reformarea sistemului financiar învechit, care a adus în cele din urmă la prăbuşirea întregii monarhii franceze. Cum cea mai mare parte din venituri proveneau din vânzarea funcţiilor din stat şi a privilegiilor, acest lucru nu făcea decât să încurajeze păstrarea avantajelor legitime. Poate că Franţa a fost cea mai bogată ţară din Europa în acea perioadă, dar singurii plătitori de impozite erau nefericiţii ţărani. Nobilimea şi cea mai mare parte a burgheziei nu plăteau nimic, ca şi Biserica, deşi deţinea între 5 şi 10 din totalul pământurilor. Rezultatul era starea de sărăcie cronică a cârmuirii regale, în ciuda bogăţiei naţionale teoretice – o stare de lucruri ridicolă pentru un monarh absolutist. Chiar şi încercarea tardivă a regelui de reformă financiară din 1661, de a taxa pe toată lumea la fel pentru a-şi finanţa cheltuielile de război tot mai mari, a eşuat din cauza evaziunii larg răspândite. În atmosfera socială de la curtea de la Versailles, să

plăteşti impozite era socotit chiar degradant şi un semn de inferioritate socială.

Ludovic al XIV-lea nu a fost un despot luminat în materie de toleranţă religioasă, care fusese una dintre cerinţele-cheie ale filosofilor. De la începuturile domniei sale, el a încurajat persecuţia catolicilor jansenişti, o sectă care credea în predestinare, dar cea mai controversată acţiune a sa a fost cea îndreptată împotriva hughenoţilor. Aceste două milioane de protestanţi au fost consideraţi un potenţial pericol pentru siguranţa statului, în ciuda faptului că erau un grup loial şi harnic care contribuia din plin la avântul economiei Franţei. Ani întregi Adunarea Catolică a Clerului l-a îndemnat pe rege să acţioneze împotriva acestor „eretici". Noua amantă a regelui, doamna de Maintenon, o catolică înfocată, s-a adăugat protestelor. Libertatea de conştiinţă a protestanţilor fusese garantată prin Edictul de la Nantes, emis cu un secol înainte. Edictul a fost studiat cu atenţie şi au fost emise decrete care făceau tot mai dificilă pentru un hughenot găsirea unei funcţii în orice profesie. Era o politică asemănătoare, chiar dacă mai puţin inumană, cu cea adoptată de Hitler faţă de evrei când a venit la putere în 1933. Sub Ludovic al XIV-lea hughenoţii francezi au fost practic excluşi din orice post guvernamental, dar în acelaşi timp erau momiţi cu tentaţii băneşti pentru a se reconverti la catolicism. Hărţuiala mergea mai departe, prin încartiruirea de trape în gospodăriile hughenote. În octombrie 1685, Ludovic a cedat presiunii catolicilor şi a revocat total Edictul de la Nantes. Edictul de la Fontainebleau, care l-a înlocuit, îi scotea practic pe protestanţi în afara legii în Franţa şi, ca urmare, 200.000 de hughenoţi s-au exilat din ţară – o situaţie similară cu aceea a asiaticilor izgoniţi din Uganda de presiunea regimului despotic al lui Idi Amin. Alungaţi din Franţa, hughenoţii s-au stabilit în Brandenburg, Prusia, Olanda şi Marea Britanie. Un asemenea aflux subit de refugiaţi, înzestraţi şi harnici, a provocat printre aceste naţiuni europene un mare resentiment faţă de Franţa.

Cu un asemenea exemplu jalnic de despot luminat cum a fost Ludovic al XIV-lea, nici nu se putea ca monarhii europeni care au urmat să nu procedeze mai bine. Unul dintre cei mai de succes a fost regele Frederic al II-lea al Prusiei, care pare să-şi fi câştigat pe bună dreptate supranumele de Frederic cel Mare. Spre deosebire de Ludovic al XIV-lea, Frederic a moştenit un regat cu toate finanţele bine puse la

punct. În plus, tatăl său întemeiase deja un stat bine organizat şi foarte centralizat, pus în mişcare de o birocraţie eficientă. Frederic şi-a început domnia în 1740, în cea mai bună manieră iluministă, prin introducerea unei serii de reforme care includeau abolirea torturii în Prusia şi o politică îndrăzneaţă de toleranţă religioasă, care era chiar mai liberală decât cea din Olanda şi Anglia. Toate religiile, inclusiv cea mozaică, se bucurau de aceeaşi inli-i. Inţă, iar adepţii lor puteau ocupa funcţii în stat. După cum afirma mai târziul'i ilcct justificat Frederic, „nu am persecutat niciodată pe nimeni din nicio HItipare religioasă… toate religiile sunt egale şi bune şi atâta timp cât cei care I practică sunt oameni cinstiţi şi vor să locuiască în ţara noastră, fie că sunt turci «mi păgâni, noi le vom construi moschei şi biserici". Ca dovadă a atitudinii sale luminate, Frederic a ordonat păstrarea iezuiţilor ca profesori în Prusia chiar şi după reprimarea lor de către papa Clement al XIV-lea (1705 – 1774; în scaun 1769 – 1774). Nedezminţindu-se, Frederic a atras în ţara sa o diversitate de lalente, nu numai profesori iezuiţi, dar şi negustori hughenoţi şi evrei şi bancheri din Spania. Spre deosebire de Ludovic al XIV-lea, Frederic a abordat curajos şi irlorma agrară – abolind sistemul şerbiei, care îi lega pe ţăranii arendaşi pe viaţă de anumite proprietăţi – şi a redus rolul nobilimii în administraţia sa, prin angajarea unor funcţionari publici bine pregătiţi din rândurile burgheziei. Mai presus de toate, el a trecut la unificarea regatului său fărâmiţat, provocându-i pe austrieci, tradiţionala putere vecină. Războaiele lui Frederic cu Austria au slăbit Sfântul Imperiu Roman, în timp ce Prusia a dobândit noi pământuri şi un prestigiu militar care se va dovedi vital pentru unificarea Germaniei în secolul al XIX-lea. Succesul în războaie a încurajat gustul de expansiune al lui Frederic şi a dus la ceea ce a devenit cunoscut ca prima împărţire a Poloniei din 1772. Acest exerciţiu de lebensraum timpuriu a avut o asemănare izbitoare cu împărţirea Poloniei propusă de Hitler lui Stalin în 1939. Prin această acţiune cinică de agresiune neprovocată, Frederic a dobândit cea mai mare parte a Poloniei de Vest şi pe cei 600.000 de locuitori ai ei. În ciuda acţiunii sale despotice, el a făcut o încercare sinceră de a îmbunătăţi soarta polonezilor gâtuiţi de sărăcie, prin dezvoltarea infrastructurii noului teritoriu. Atât codul administrativ, cât şi cel legal polonez au fost înlocuite de sistemul prusac, mai eficient, şi au fost construite 750 de şcoli, ceea ce a dus la o mare îmbunătăţire a învăţământului polonez. Cât despre polonezi, Frederic

îi privea cu dispreţ şi foarte trufaş, comparându-i pe nobilii şleahtici cu indienii irochezi din Canada. Şi în această privinţă, dispreţul său pentru polonezi are o asemănare tulburătoare cu cel al lui Hitler, două secole mai târziu. În încercarea de a ameliora economia noilor lui posesiuni, Frederic i-a încurajat pe imigranţii germani să se stabilească acolo, plantând astfel seminţele unei dispute amare care va contribui în cele din urmă la izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial. Prusia a beneficiat în curând de noile ei teritorii, numai provincia Silezia furnizându-i foarte necesamle materii prime pentru noile ei industrii. Au fost construite canale, au fost. Ecate miaştini şi au fost introduse noi culturi, ca aceea a cartofului şi a napului.

Îmbrăcat adesea în vechi uniforme militare sărăcăcioase, Frederic cel Mare II a încercat să-şi dezvolte un cult al personalităţii şi prefera să se refere la el însuşi ca la „primul servitor al statului". Prusia s-a dezvoltat şi a devenit sub despotismul său luminat a cincea mare putere europeană, alături de Franţa, Austria, Marea Britanie şi Rusia. El a fost idolul epocii în materie de conducere a ai matelor, introducând noi standarde de disciplină într-o armată care a devenit cea mai de temut din Europa. Frederic şi-a început domnia ştiind că are o ar fi i. 11. I bine instruită, vistieria plină şi dorinţa de a-şi câştiga o reputaţie de război nu în următorul sfert de secol el şi-a confruntat armatele cu cele ale Europei şi în general a ieşit victorios. Totuşi, poporul prusac a plătit din greu victoria, perii 11 că în bătălii au murit nu mai puţin de 250.000 de soldaţi prusaci, la care's.111 adăugat enorme pierderi civile. Provincii întregi au fost devastate de război, lui populaţia lor s-a risipit. Pentru a-şi finanţa campaniile, Frederic a devaloril. Ui moneda prusacă şi o mare parte a populaţiei a fost sărăcită. Deşi reputaţia lui militară rămâne excepţională, istoricii de mai târziu au pus sub semnul întrebai îi bazele faimei sale. Armata prusacă era condusă cu o disciplină rigidă, care 11 făcea pe soldaţii obişnuiţi să se teamă mai mult de ofiţerii lor decât de duşmani De asemenea, se punea excesiv accentul pe exerciţii militare, repetare care n făcea pe soldaţi să pară mai degrabă marionete decât războinici. Acest lucru ducea la descurajarea inovaţiei şi a iniţiativei, exact cum se întâmpla cu politica lui Frederic de a-şi supraveghea îndeaproape generalii, încât niciunul nu era pregătit să acţioneze independent fără aprobarea regelui. Dacă o bătălie mergea prost, Frederic le purta pică celor vizaţi timp de decenii.

Deşi nu i s-a contestat niciodată reputaţia de om curajos, se ştie că Frederic a părăsit de două ori câmpul de bătălie în circumstanţe dubioase, la Moliwitz în 1741 şi la Lobositz în 1756. Nici încrederea în sine nu era atât de fermă cum ne-am fi aşteptat, dată fiind reputaţia lui. După înfrângerea de la Kolin din 1757, a fost văzut şezând ore întregi pe pământ, desenând fără rost cercuri în noroi cu un băţ, înainte de a se îndepărta călare de armata sa, sub pretextul că avea nevoie de odihnă. Din nou, după înfrângerea de la Kunersdorf din 1759, într-o criză de depresie, el a renunţat la comandă pentru un subordonat, spunându-le ofiţerilor că, din partea lor, el ar putea foarte bine să fie mort. Cu toate acestea, omul care a condus Prusia prin trei războaie violente, a supravegheat reconstrucţia ei şi i-a asigurat statutul de mare putere a reprezentat mult mai mult decât suma trăsăturilor lui negative. Deşi Frederic nu căuta să lupte de dragul luptei, odată ce bătălia începea, nu se dădea înapoi de la nimic. Inamicii săi ripostau încercând să preia iniţiativa ori de câte ori era posibil, luptând numai în condiţii favorabile şi limitându-şi angajarea tactică.

Succesele lui Frederic s-au caracterizat prin hotărâre şi un oarecare grad de noroc. În bătălia de la Moliwitz, din 1741, la începutul domniei sale, lupta părea pierdută până când Frederic a insistat ca infanteria să facă un ultim efort, care în final a schimbat soarta victoriei. Patru ani mai târziu, când austriecii au surprins tabăra prusacă în bătălia de la Soor, Frederic a transformat înfrângerea în victorie inspirându-le oamenilor săi o mare putere de luptă. Chiar şi atunci când a fost înşelat de tactica inamicului, ca în bătălia de la Hochkirch din 1758, o luptă mult mai serioasă decât anticipase la început Frederic, el a reuşit să întoarcă mersul ei şi şi-a condus trupele către o victorie importantă. Dintre despoţi i luminaţi, doar Napoleon poate rivaliza cu Frederic cel Mare în arta conducerii militare şi nu este nicio surpriză că teoreticianul militar Carl von Clausewiiz îl inlusit campaniile lor pentru a-şi ilustra teoriile în cartea sa de căpătâi, Despre hi hui. Nu trebuie uitat nici faptul că Frederic a fost unul dintre ultimii suverani Hiopeni care îşi conducea oamenii în bătălie, nici legendarul său curaj, care a hliul să cadă împuşcaţi sub el şase cai. Napoleon îl considera unul dintre cei mai în II i comandanţi din toate timpurile, iar atunci când a vizitat în 1807 mormântul li II Frederic la Potsdam, le-a spus ofiţerilor săi, în semn de omagiu pentru marele lege: „Domnilor, dacă acest om ar mai fi fost în viaţă, eu nu aş fi fost

aici". Dar i niităţile militare ale lui Frederic cel Mare erau concurate de talentul artistic şi 11 pasiune pentru cultură care nu mai fusese egalată de niciun alt cârmuitor, de in împăratul Nero încoace. Aproape fără niciun ajutor, el a transformat insigniliantul oraş Berlin în ceea ce contemporanii săi descriau ca „Atena nordului". I a primit cu plăcere la curtea lui pe mulţi dintre cei mai celebri scriitori francezi ni epocii, printre care filosoful d'Holbach şi chiar pe marele Voltaire. Sub patronajul lui au fost construite multe clădiri ilustre, ca Opera de Stat din Berlin, Biblioteca Regală şi Catedrala Sf. Hedwig. Încununarea realizărilor sale a fost i şedinţa sa de vară, palatul Sanssouci din Potsdam, o clădire care a fost foarte admirată şi considerată de mulţi a fi cel mai bun exemplu de arhitectură rococo din nordul Germaniei. Ca interpret muzical, Frederic a excelat la instrumentul lui preferat, flautul, pentru care a scris 121 de sonate şi patru concerte, precum şi o simfonie şi alte piese. Creativitatea lui era cu atât mai surprinzătoare, date liind campaniile lui militare constante; cu toate acestea el a găsit timp şi pentru a studia francmasoneria şi a-şi perfecţiona cunoştinţele de franceză, engleză, spaniolă, portugheză şi italiană, ca şi de latină, greacă şi ebraică.

Principalul rival al lui Frederic la ridul de cel mai luminat despot din Europa de Vest a fost o femeie, împărăteasa Maria Tereza de Austria (1717 – 1780; a domnit 1740 – 1780). Ţările lor s-au războit de două ori pentru Silezia şi de două ori Frederic a învins puternica Austrie. Francisc I, împăratul Sfântului Imperiu lioman, era conducătorul oficial al Austriei, dar el avea tendinţa de a lăsa administrarea ţării pe seama soţiei. Acest aranjament a fost unic la vremea sa, ca şi faptul că amândoi se căsătoriseră din dragoste. Dovada iubirii sincere pe care Maria Tereza i-o purta soţului au fost cei 16 copii, dintre care unul, Maria Antoaneta (1755 – 1793) va deveni mai târziu regina consoartă a lui Ludovic al XVI-lea al Franţei. După moartea soţului, în 1765, Maria Tereza a continuat să domnească, în calitate de regentă, împreună cu fiul ei, Iosif al II-lea (1741 – 1790; împărat al Sfântului Imperiu Roman 1765 – 1790), care se bizuia foarte mult pe experienţa mamei sale. Într-un mod asemănător cu Frederic cel Mare, Maria Tereza a trecut la introducerea unor reforme fundamentale în ¡idniinistraţie şi economie, care reflectau principiile Iluminismului. A avut totuşi o neînţelegere serioasă atât cu soţul, cât şi cu fiul: dacă ei erau adepţii toleranţei miigioase, ea era de un bigotism

aproape despotic împotriva necatolicilor. Nu avea deloc încredere în protestanţi, mai ales în englezi, iar în 1741 i-a expulzat pe evrei din Praga. O altă manifestare a moralităţii ei catolice stricte a fost înfiinţarea unei poliţii de moravuri, care avea ordin să patruleze peste tot, mai ales în faimoasele cartiere deocheate ale Vienei, şi să aresteze pe oricine ei n suspectat de imoralitate. Victimele acestei purificări „neluminate" erau mai ale Prostituate, care erau duse în sate îndepărtate şi lăsate acolo. Mult mai progresiste au fost reformele ei legislative, care au abolit arderea vrăjitoarelor tortura şi, în mod remarcabil pentru acele timpuri, pedeapsa capitală, care a fost înlocuită cu munca forţată. Aşa cum făcuse şi Frederic în Prusia, tot astfel şi Maria Tereza, în Austria, a centralizat administraţia şi a întărit puterea monarhii lui. Către sfârşitul domniei, chiar şi intoleranţa ei religioasă a fost temperată de influenţa fiului, iar în 1781 a fost emis Edictul de Toleranţă, o lege luminată care garanta protestanţilor un statut aproape egal cu al catolicilor pe tot cuprinsul imperiului şi ridica restricţiile pentru evrei, permiţându-le să participe deplin în comerţ şi să se bucure de accesul la învăţământ, care le fusese interzis înainte.

O altă prinţesă de origine germană care şi-a justificat pe deplin reputaţia de despot luminat a fost împărăteasa Ecaterina a Rusiei (1729 – 1796; a domnii 1762 – 1796). Spre deosebire de contemporana ei austriacă, Maria Theresa, Ecaterina îşi ura soţul, pe Marele Duce Petru (1728 – 1762; ţar al Rusiei 1762), care nu a fost tatăl niciunuia dintre cei doi copii ai ei. Ecaterina avea toate motivele să-şi deteste soţul, pentru că atunci când mama lui, împărăteasa Elizabeta, a murit în 1762, Petru a început să comploteze să-şi ucidă soţia. Ecaterina a lovit prima şi cu ajutorul amantului ei, Grigori Orlov, şi cu sprijinul armatei ruse l-a arestat pe Petru, l-a închis şi l-a executat rapid. În următorii 30 de ani, Ecaterina a condus singură ţara, cu o combinaţie rusească unică de Iluminism şi despotism. Multe dintre reformele sale au continuat iniţiativele începute cu 50 de ani mai devreme de predecesorul ei, Petru cel Mare. Mai puţin înclinată spre aventuri militare decât fusese Petru, Ecaterina s-a concentrat în schimb pe reformarea societăţii ruseşti. Prima ei problemă a fost vistieria goală a statului – rezultatul stilului de viaţă extravagant al predecesorilor săi şi al unui război costisitor cu Prusia. Soluţia Ecaterinei la această criză a fost emiterea unui decret de secularizare a proprietăţilor clerului şi intrarea lor în proprietatea statului. Această

acţiune curajoasă a adus rapid venituri, pentru că Biserica Ortodoxă Rusă stăpânea o treime din totalul pământurilor şi al şerbilor din Rusia. Fascinată de economie, Ecaterina a creat apoi ceea ce ar fi putut fi foarte bine primul grup modern de think-tank, atunci când a fondat în 1765 Societatea Economică Liberă, pentru a pune în discuţie modernizarea agriculturii şi a industriei. Au fost chemaţi să facă parte din acest grup numeroşi economişti de frunte ai timpului din Europa, ca Arthur Young şi Jacques Necker din Franţa. Era un forum în care Ecaterina avea posibilitatea să-şi arate propriile capacităţi intelectuale, iar discursul ei de deschidere a fost plin de referinţe la ideile filosofului francez Montesquieu, ale reformatorului italian de drept penal Becearia şi ale influentului economist Mercier de la Rivière. Ecaterina a aplicat multe dintre reformele propuse de acest organism, dar alte aspecte ale cârmuirii ei au fost hotărât mai puţin luminate, în special tratamentul aplicat şerbilor. Ea a început prin a încerca să îmbunătăţească situaţia lor nefericită, dar propunerile sale au Im! contestate vehement de nobilime. Dându-şi seama că reformele promise nu VIII îi aplicate, în 1773 şerbii s-au răsculat în ceea ce va deveni cea mai mare liilineriţă din istoria Rusiei, înainte de revoluţia comunistă din 1917. Au fost arse I IM, iar boierii au fost omorâţi în timpul violenţelor de pe cuprinsul ţării; atunci i Aiul conducătorul lor, Emelian Pugaciov, le-a propus să se îndrepte spre Moscova, Ecaterina a acţionat decisiv. Răscoala a fost înăbuşită brutal şi Pugaciov a fost decapitat în public, dar evenimentul a convins-o pe Ecaterina de necesitatea urgentă a reformelor. Ecaterina s-a îngrijit să se protejeze de revolte ulterioare împotriva ei aliindu-se cu nobilii. Chiar i-a măgulit, pentru a le câştiga acordul, declarând că ea însăşi este „primul moşier al împărăţiei". Pentru a se asigura că evenimentele din timpul lui Pugaciov nu se vor mai repeta, Ecaterina a introdus o politică rurală de descentralizare, prin care Rusia era împărţită în cincisprezece mari regiuni, împărţite în alte sute de zone administrative. Aceste zone urmau să fie administrate de membrii nobilimii locale. Totuşi, autoritatea supremă continua să fie deţinută de ea la Petersburg. Ca rezultat al acestor reforme, şerbia ca instituţie a devenit mai puternică ca oricând şi chiar s-a răspândit în noi i ctitorii, mai ales în zone din Ucraina, pe care Rusia le obţinuse la împărţirea Poloniei. Deşi guvernarea Ecaterinei confirmase în fapt un sistem al şerbiei deja existent în Ucraina, acum îi conferea o identitate legală. O serie de legi

de natură fiscală emise între 1763 şi 1783 le interziceau ţăranilor ucraineni să părăsească moşiile fără acordul moşierilor şi îi îndemnau să rămână „în locul şi la îndeletnicirea lor". Totodată, Ecaterina cea Mare a extins şerbia în toată Rusia prin acordarea unor recompense uriaşe în terenuri ale statului şi în ţărani favoriţilor ei de la curte, în 1796, şerbii reprezentau peste 50 dintre ţărani şi 49 din întreaga populaţie. Puterea moşierilor crescuse şi ea, de vreme ce puteau acum să-şi condamne şerbii la muncă silnică în Siberia sau, dacă fugeau, să-i prindă cu ajutorul armatei. Au existat totuşi şi măsuri de ameliorare a situaţiei, deoarece noile legi le promiteau în cele din urmă şerbilor, oarecum ambiguu, protecţia statului. Această încercare de compromis a fost în realitate un eşec, pentru că decizia licaterinei de a nu aboli total şerbia încălca unul dintre cele mai importante principii ale Iluminismului. O măsură mult mai progresistă a fost încurajarea investiţiilor străine în zonele subdezvoltate economic ale Rusiei şi cerinţa ei ca nobilii înşi, ignoranţi notorii, să-şi ridice nivelul de educaţie.

Excepţional de citită şi de cultivată, Ecaterina se considera un adevărat copil al Iluminismului, astfel încât atunci când a auzit că guvernul francez ameninţase să oprească publicarea lucrării Encyclopédie din cauza spiritului ei laic, i-a propus autorului ei, Denis Diderot, să-şi termine măreaţa operă în Rusia, sub protecţia ei Keaterina l-a înrolat şi pe Voltaire sub steagul ei şi a corespondat cu el regulat tunp de cincisprezece ani. Pentru patronajul său, Voltaire a ridicat-o în slăvi pe l i aterina ca pe „Steaua Nordului" şi „Semiramida Rusiei", o referire la legentui a regină a Babilonului. Deşi nu s-au întâlnit niciodată, Ecaterina i-a plâns sincer moartea în 1778 şi a achiziţionat rapid colecţia lui de cărţi, dându-i un fie de cinste în propria bibliotecă imperială. În ciuda admiraţiei ei pentru filosoful francez, nu a reuşit să urmeze credinţa lui Voltaire în toleranţa îeli gioasă, aşa cum nu o făcuse nici Maria Theresa. În schimb, a continuat să afirmi primatul religiei ortodoxe ruse pe teritoriul Rusiei, în detrimentul celorlalte credinţe. Cu toate acestea, ca patron al artelor ea a fost unică, promovând cultm. I europeană cu mult mai mult succes decât orice alt conducător rus dinaintea ci sau după ea. Intenţiona să arate lumii că Rusia era o naţiune europeană capabila de mari realizări artistice. O parte a acestei campanii implica modernizarea totală a oraşului capitală, Sankt Petersburg. Arhitecţi italieni au fost însărcinaţi

cu reproiectarea şi extinderea Palatului de Iarnă, făcând din el unul dintre cele mai maiestuoase palate din lume. Apoi au sosit arhitecţi francezi pentru a construi alături o galerie de artă, Ermitajul, care a fost ticsită cu capodopere de Rembrandi, Raphael şi Leonardo da Vinci. Dragostea pentru lectură a Ecaterinei a fost oglindită de o nouă bibliotecă, în care se aflau peste 400.000 de cărţi. Au urmat curând alte clădiri frumoase, inclusiv cea a operei, o universitate şi o academic de artă şi ştiinţă. Cea mai mare realizare a Ecaterinei a fost transformarea înapoiatului oraş Sankt Petersburg într-unul dintre cele mai importante centre culturale ale Europei, punct de atracţie pentru unii dintre cei mai eminenţi artişti, scriitori, muzicieni, oameni de ştiinţă şi savanţi ai epocii. Scrisul a fost talentul ei personal şi, aşa cum Frederic cel Mare s-a dovedit un muzician desăvârşit, tot astfel şi Ecaterina cea Mare a devenit un scriitor înzestrat. A scris mai multe cărţi, printre care se numără un manual pentru copii, precum şi comedii, romane şi memorii.

Ecaterina cea Mare a avut multe în comun cu excentricul ei vecin, regele Gustav al III-lea al Suediei (1746 – 1792; a domnit 1771 – 1792), care aspira la rândul său să fie un monarh luminat. Dar Gustav devenise obsedat de restaurarea epocii de aur a puterii suedeze, care fusese dominantă cu un secol în urmă. Cea mai instructivă experienţă a lui Gustav a fost o vizită la Paris, în martie 1771, care s-a dovedit un triumf diplomatic. Cunoscut ca un francofil dedicat ideilor Iluminismului, el era curtat de toţi poeţii şi filosofii francezi de frunte. Gustav s-a întors în Suedia plin de entuziasm pentru reforme, cu un acord secret în buzunar care împuternicea guvernul francez să-i dea cantităţi importante de aur francez în schimbul sprijinului diplomatic. Cu noile fonduri, Gustav a încercat să distrugă puterea nobilimii suedeze, care condusese în fapt ţara timp de decenii. Dar încercarea lui Gustav de a centraliza administraţia a fost considerată de aristocraţia suedeză nimic mai mult decât un act grosolan de despotism îndreptai mai ales împotriva membrilor ei. Deşi fusese prevenit de unchiul său, Frederic cel Mare, să acţioneze cu grijă şi să nu încalce constituţia suedeză în vigoare, Gustav a ignorat sfatul şi a informat Parlamentul că prelua singur sarcina guvernării, promiţând că nu va acţiona decât în adevărata manieră iluminista şi ca „primul cetăţean al unui popor liber”. Cuvintele lui i-au avertizat pe deputaţi că le era ameninţată propria supremaţie politică. Era reversul ciudat al medaliei faţă de

Franţa, unde Ludovic al XIV-lea, un rege absolutist, a fost presat permanent să cedeze şi altora din putere. Totuşi, în Suedia monarhul propunea

— (I. (dea ceasul înapoi şi să preia singur controlul asupra ţării – chiar dacă el unili să guverneze conform principiilor Iluminismului. Aşa cum era de aşteptat, ai i iiocraţia s-a revoltat împotriva a ceea ce percepea ca un nou despotism, iar i iii. Ntav a avut mari probleme în suprimarea revoltei. Aceste acţiuni i-au adus pl ijinul claselor inferioare, bucuroase să se elibereze de tirania aristocratică, şi I au dat posibilitatea de a aboli cea mai mare parte a privilegiilor ereditare ale nobilimii, chiar dacă acest lucru avea să-l coste viaţa. Date fiind bătăliile permanente pe care le-a purtat, atât civile, cât şi militare, este remarcabil că Gustav" i-a găsit timp să scrie piese de teatru şi să creeze aşezăminte culturale ca Teatrul Dramatic Regal, Opera Regală Suedeză, Baletul Regal Suedez şi Academia Suedeză. Francmason, ca şi unchiul său prusac, el s-a delectat cu orice gen literar şi artistic, până când glonţul unui asasin a pus capăt acestui experiment unic de guvernare. Încercarea lui de a scăpa Suedia de o guvernare slabă, de corupţie şi slăbiciune internă a dus la asasinarea sa în martie 1792 de către nobilii nemulţumiţi, la un bal mascat la Stockholm – eveniment care i-a inspirat mai târziu lui Verdi una dintre cele mai populare opere, Un Ballo în Maschera.

Niciun bilanţ al erei depotismului luminat nu ar fi complet fără Napoleon Bonaparte. Nu numai că a fost cel mai de seamă exponent al ei, dar guvernarea atotcuprinzătoare a Franţei a prevestit apariţia totalitarismului, un secol mai târziu. Ascensiunea remarcabilă a lui Napoleon, de la umil ofiţer de artilerie la împărat al Franţei, poate fi atribuită pragmatismului său nemilos şi vizionar, care i-a permis să îmbine controlul despotic al naţiunii franceze cu un program de reforme luminate. Acest pragmatism neobişnuit poate fi înţeles, de exemplu, prin modul practic în care a tratat delicata problemă a credinţei religioase. Ca adept al Iluminismului, Napoleon era imun la fanatisme religioase şi putea să folosească religia ca pe un mijloc de a-şi atinge scopurile politice. Ca şi Karl Marx, el credea că religia este ceva mai mult decât cimentul moral care menţine coeziunea societăţii. După Napoleon, religia promova unitatea naţională şi prevenea lupta de clasă, păstrându-i pe oameni supuşi şi pasivi. Destul de mulţumit să treacă drept catolic în Franţa ori să-i facă să creadă pe egiptenii

cuceriţi că era sincer interesat de islam, Napoleon avea o singură credinţă: în el şi în steaua unică a destinului său. Pentru el, Biserica Catolică era pur şi simplu o unealtă care trebuia folosită fără scrupule în propriul beneficiu. Când a venit la putere, în noiembrie 1799, şi-a dat seama că, după ce fusese exclusă din treburile statului de către revoluţionari, Biserica Franceză avea să fie foarte recunoscătoare să-şi recupereze o parte din putere, în schimbul sprijinului acordat regimului lui. Cum spunea el cu cinism: „50 de episcopi plătiţi de Anglia conduc astăzi clerul francez. Influenţa lor trebuie distrusă. Pentru aceasta avem nevoie de autoritatea papei". Rezultatul a fost Concordatul semnat cu Vaticanul, printr-o manevră care va fi imitată de Mussolini când avea să vină la putere, în 1922. Prin Concordat, statul francez recunoştea catolicismul ca religie favorizată, dar III ca religie de stat, chiar dacă clerul era selectat şi plătit acum de stat. A fost o mişcare inteligentă a lui Napoleon, care a câştigat favorurile Bisericii, asigurându-se în acelaşi timp că ea rămânea sub controlul lui personal ferm.

Ca şi în cazul celorlalţi despoţi luminaţi, una dintre priorităţile lui Napoleon a fost să creeze o autoritate total centralizată, care va genera o guvernare mai eficientă sub îndrumarea lui personală. Într-o ţară de mărimea Franţei, aceasta impunea recrutarea a mii de funcţionari care să conducă diferitele organizaţii naţionale şi locale ce se creau atunci. O mare parte din munca de bază fusese deja făcută pentru el în timpul Revoluţiei, când vechile instituţii legate de patrimoniul regal fuseseră măturate dintr-o lovitură. Pentru a-şi finanţa noua structură birocratică, Napoleon a ordonat ca clasele superioare, din care făceau parte cei mai bogaţi 2 din populaţie, să fie impozitate eficient, pentru a furniza venitul suplimentar necesar pentru susţinerea armatelor şi administrarea teritoriilor cucerite. Cu aceste noi fonduri a putut şi să stimuleze economia şi să aducă îndelung solicitatele îmbunătăţiri ale infrastructurii Franţei. Au fost în sfârşit reparate drumuri care se deterioraseră timp de decenii, iar cu împrumuturi de la noua Bancă a Franţei au fost construite noi poduri şi canale. Văzând ce foamete produsese Revoluţia din 1789, Napoleon s-a asigurat că preţul pâinii era strict controlat de stat şi nu a permis niciodată să crească decât foarte puţin. Cu o administraţie eficientă în funcţiune, pasul următor a fost să reformeze învechitul sistem legal francez. În 1804, el a introdus Codul Napoleonian, care a constituit

primul sistem legal unitar pentru toată Franţa. Codul îi făcea pe toţi egali în faţa legii şi garanta libertatea conştiinţei religioase şi secularizarea statului. Unele dintre prevederile lui, mai ales cele care reglementau condiţiile de muncă, au fost imediat condamnate ca învechite, despotice şi contrare spiritului Iluminismului. Drepturile muncitorilor de a negocia în colectiv sau de a-şi stabili salariile şi condiţiile de muncă au fost declarate ilegale. Sindicatele au fost scoase în afara legii, iar migraţia liberă a muncitorilor în interiorul ţării era controlată de un sistem al noilor permise de muncă. Mai târziu, aceste măsuri s-au dovedit straniu de asemănătoare cu draconicele legi ale muncii introduse de nazişti când Hitler a venit la putere în 1933. Mai progresist, Codul Napoleonian nu recunoştea clasele sociale, iar cumpărarea şi vânzarea brevetelor militare era abolită. Sub guvernarea luminată a lui Napoleon, era de aşteptat ca oamenii să-şi croiască drumul în societate pe baza promovării datorate capacităţii lor. Cel mai important, a fost pus la punct un nou sistem de stat pentru învăţământul public, care combina o programă şcolară laică şi mai multe şcoli administrate de stat decât de Biserică, aşa cum fusese în trecut. Acest sistem eficient i-a furnizat lui Napoleon funcţionari capabili, de care avea nevoie să administreze sistemul legal, şi ofiţeri pregătiţi pentru a-i conduce armata. Sistemul era administrat de un consiliu naţional al educaţiei, care a rămas aproape neschimbat până astăzi. Acestea au fost realizări indiscutabile care au îmbunătăţit vieţile a milioane de oameni şi au oferit oamenilor obişnuiţi ocazia de a participa la funcţionarea statului. În ciuda acestor politici luminate, Napoleon rămâne totuşi un despot care a luat puterea şi a refuzat să o mai abandoneze.

Hillţân statului era cu ochii aţintiţi asupra celor potenţial subversivi, iar oriimi se opunea făţiş era închis imediat. S-a spus cândva despre Napoleon că puica asigura administrarea actului de justiţie între doi oameni, dar nu între i riâţean şi cârmuitor. Sub sistemul legislativ napoleonian, cazurile de delicte pl lltice erau audiate cu uşile închise în tribunale speciale, cu caracter cvasimilii îi şi nu de un juriu în şedinţă deschisă. Deşi juriile puteau decide în altei liestiuni infracţionale, nu le era permis să se interpună între despot şi oricare ilinire supuşii lui.

Văzând consecinţele dezastruoase ale unei situaţii în care atât o monarhie, li şi un consiliu revoluţionar pierd controlul asupra opiniei

publice, Napoleon a decis să o țină sub observație cu o autoritate strictă. El s-a ocupat de această sarcină în maniera unui dictator modern, folosind o combinație de cenzură cu spioni plătiți, pentru a supraveghea presa. Sub autoproclamatul împărat, disidența era practic imposibilă, pentru că ziarele erau la mâna statului, iar tipografii și vânzătorii de cărți forțați să depună un jurământ de credință față de Napoleon personal. Prin controlul despotic al opiniei publice, Napoleon a anulat multe dintre câștigurile liberale ale Revoluției, pentru că el credea că prea multă liberlate politică și un exces de libertate de exprimare vor amenința atât securitatea, cât și eficiența noului său stat. Printre cetățenii de sex feminin, exista, de asemenea, dezamăgire, pentru că reformele lui Napoleon nu făcuseră suficientă dreptate pentru femei, ba chiar le deposedaseră de numeroase câștiguri sociale și legislative dobândite în timpul Revoluției Franceze. Deși Codul ducea la o creștere a drepturilor femeilor în anumite domenii, în altele le diminua: în sistemul napoleonian, ele trebuiau să ceară permisiunea soților lor înainte de a face aranjamente legale, cum ar fi lichidarea proprietății. Un divorț devenise mult mai greu de obținut pentru o femeie; mai mult, un soț își putea trimite soția la închisoare pentru adulter, dar, ca bărbat, el putea scăpa oricărei cenzuri legale.

Când a ajuns să-și scrie memoriile, în timpul detenției pe insula Sfânta Elena, Napoleon a minimalizat aspectele despotice ale regimului său, felicitându-se pentru cele luminate. Cea mai uimitoare afirmație a lui a fost aceea că motivul real al aruncării continentului într-un război sângeros a fost crearea Statelor Unite ale Europei, uniune care, pretindea el, va elibera pentru totdeauna Europa de tiranie. Ascensiunea la putere a lui Napoleon a fost la fel de meteorică cum va fi și cea a lui Hitler, iar prăbușirea aproape la fel de dezastruoasă. Napoleon rămâne încă una dintre cele mai mari enigme ale istoriei, dar totuși ascensiunea lui la putere a schimbat lumea prin răspândirea idealurilor revoluționare 11 anceze, făcând imposibil pentru orice conducător viitor să dea ceasul înapoi. Feudalismul era mort, iar noua națiune naționalistă se născuse împreună cu burghezia în ascensiune. Tradiționalul monarh despot dispăruse, dar dictatorul care se ridică singur era gata să apară.

CAPITOLUL DOISPREZECE
Promisiunea eficienței

ÎND A VENIT LA PUTERE, ÎN OCTOMBRIE 1922, Mussolini s-a apucat de sarcina de a reface economia italiană cu o energie remarcabilă. Iluzia nou-descoperitei competenţe naţionale a fost simbolizată de presupusele îmbunătăţiri semnificative din sistemul feroviar italian, o poveste despre ren a: „letca tehnologică care era răspândită pe plan naţional şi internaţional de maşina de propagandă fascistă. Se afirma că Ducele transforma unul dintre cele mai îmbătrânite sisteme feroviare din Europa într-unul dintre cele mai bune, cu trenuri curate, eficiente şi punctuale. În realitate, uzatul sistem feroviar fusese reparat în mare parte cu mult înainte de venirea lui Mussolini şi, după cum aveau să mărturisească mulţi, punctualitatea nu era mai bună sub fascişti decât fusese sub o democraţie liberală. Dar să-ţi atribui realizările altor oameni nu era nimic nou în istoria Italiei. În mod similar, Machiavelli îl lăudase pentru presupusa lui eficienţă pe despotul renascentist Cesare Borgia, care afirmase că a restabilit ordinea în regiunea italiană Romagna la multă vreme după ce o făcuseră alţii.

Apologeţii lui Mussolini continuau să susţină că oricare ar fi fost neajunsurile regimului său, el cel puţin termina lucrurile. Există o concepţie generală greşită că despotismul este mai eficient decât democraţia; pentru că nu se pierde timp cu grupuri de consultare, comitete sau organizaţii externe, despotul poate acţiona rapid şi decisiv. Decizii pentru care într-o democraţie liberală ar fi nevoie de mai multe săptămâni pot fi luate în câteva secunde. Presupusa eficienţă care rezultă din viziunea unui singur om poate fi justificarea pentru luarea puterii şi sfârşitul participării de grup la evenimente. Aceasta a fost scuza folosită de oameni ca Iulius Caesar, Oliver Cromwell şi Napoleon Bonaparte. Dar până la urmă, Cromwell a condus Anglia după aceleaşi principii autoritare pentru care fusese condamnat anterior regele Carol I. Guvernând singur ca Lord Protector, el a ignorat protestele îndreptăţite ale disidenţilor; a dizolvat acelaşi parlament pe care îl susţinuse şi de la care îşi primise autoritatea. Apoi a impus taxe fără consimţământul poporului – acelaşi delict pentru care fusese condamnat Carol I – şi a trăit în lux la palatul Hampton Court. Mai mult, a căutat să creeze o dinastie prin trecerea puterii către fiul său. Începând ca un apărător ai dreptăţii şi reformelor, Cromwell a sfârşit ca un tiran urât de popor. Oameni de genul lui au afirmat întotdeauna că au cucerit puterea pentru a salva

ţara de la haos. Sincer sau amăgindu-se singur, Cromwell s-a alăturat galeriei tiranilor care au folosit aceeaşi justificare ca Ivan cel Groaznic – că acţionează din voinţa Domnului. Ca adventist, Cromwell credea că Hristos se va întoarce în scurt timp pentru a restabili domnia sfinţilor pe pământ şi că el trebuia să-i pregătească i iilen. Nu a avut timp de frivolităţi ca arta şi frumosul. Trupele lui au fost îndemnate să distrugă vitralii şi sculpturi din bisericile din toată Anglia, la fel cum miibanii din Afghanistan au aruncat în aer statuile străvechi ale lui Buddha din Vnlea Bamyan. Poate că a pus la punct o administraţie eficientă cu ajutorul unei muri armate permanente, dar despotismul şi intoleranţa lui Cromwell nu erau în tradiţia engleză a democraţiei deschise. Bucuria publică cu care a fost în/împinată restauraţia lui Carol al II-lea în 1660 a demonstrat că viziunea lui i romwell nu fusese împărtăşită de popor.

În perioade de pericol naţional este adesea nevoie de un personaj puternic şi unificator, care să coordoneze lupta pentru supravieţuire. Winston Churchill, i jucat acest rol pentru Marea Britanie în 1940, dar a procedat astfel fără a încerca să obţină puterile speciale ale unui dictator, pe care le aveau principalul lui adversar şi aliaţii săi. După cum vedea lucrurile filosoful şi economistul britanic John Stuart Mill, problema este următoarea: chiar dacă se poate găsi un om bun şi capabil pentru a juca rolul despotului luminat, această demnitate în sine corupe individul. Mill scria în marea lui operă, Despre libertate: „a circulat mult timp afirmaţia că, dacă am putea fi siguri de un despot bun, monarhia despotică ar fi cea mai bună formă de guvernământ. Privesc acest lucru ca pe cea mai radicală şi dăunătoare concepţie greşită a ceea ce este o bună guvernare". În plus, un singur om cu putere absolută implică pasivitatea din partea poporului. Dacă oamenii nu au opinii politice, se transformă în fiinţe care nu gândesc, şi viceversa: o politică vie stimulează toate funcţiile societăţii. Florenţa Renaşterii a fost mult mai creativă şi mai vie ca republică decât a fost sub domnia despotică blândă a familiei Medici. În realitate, nu există exemplu de despotism în istorie care să nu fi dus la degenerare intelectuală şi morală.

Totuşi, un despot iese în relief în ce priveşte eficienţa, cu toate că aceasta se obţine cu preţul unor acţiuni nemiloase împotriva oricărui opozant. Politicile lui Qin Shi Huang Di au dus la unificarea Chinei, al cărei sistem politic de bază va dura 2000 de ani. El a început

cu reforma limbii chineze, care înainte variase ca formă de la o zonă la alta. Pentru a finanţa aceste îmbunătăţiri, Qin Shi Huang Di a început să-i impoziteze din greu pe oameni; de aceea, în ciuda beneficiilor evidente ale reformelor lui, a crescut resentimentul naţional faţă de el. Energia lui nesecată şi permanenta lui luptă pentru schimbare erau contrare pasivităţii tradiţionale a societăţii chineze. Nobilimea, dată deoparte tot mai mult de reformele lui Qin, a devenit şi mai ostilă, din cauza interzicerii tuturor cărţilor care pledau pentru alte forme de guvernământ şi a scrierilor marilor filosofi ai trecutului. Până în secolul XX, niciun alt conducător nu a încercat reforme sociale atât de ambiţioase ca acelea care au caracterizat această perioadă măreaţă din istoria Chinei. S-ar putea spune chiar că China modernă a progresat economic atât de rapid datorită sistemului centralizat de conducere a statului pe care împăratul Qin l-a pus la punct cu peste 2000 de ani în urmă.

În societăţile mai mici ale lumii antice era mai puţină nevoie de vasi. I birocraţie care a caracterizat China sub Qin Shi Huang Di. Grecii şi romanii s-au mulţumit să lase structura lor socială şi economia în stadiul în care le moşie niseră. Dar marii conducători mongoli, Timur Lenk şi Genghis-Han, au încercat să-i egaleze pe chinezi în stabilirea unor sisteme de comunicaţii şi administrative de mare eficienţă, pentru a guverna uriaşul teritoriu al imperiului lor. La sfârşitul secolului al XIII-lea, acest imperiu se întindea de la Oceanul Pacific până la câmpiile din estul Europei şi includea cea mai mare parte a Asiei. Pe tot cuprinsul acestei regiuni domnea aceeaşi Yassa sau cod legal, adunând toate triburile cu diferitele lor legi într-un singur sistem legislativ. Cronicarii mongoli afirmau că acest lucru practic a eradicat furtul, crima, adulterul, sodomia, păcatul trupesc, camăta şi vrăjitoria. Genghis-Han a introdus şi un sistem de comunicare rapid şi foarte eficient, prin intermediul călăreţilor care schimbau permanent caii în galopul lor prin Asia, purtând ordine şi mesaje. Unii călăreţi puteau acoperi peste 322 km într-o singură zi, călătorind pe noile drumuri de poştă care permiteau şi transportul mărfurilor pe distanţe lungi.

Dar ceea ce i-a impresionat cu adevărat pe contemporanii lor era eficienţa militară a mongolilor, atât ca armament, cât şi ca tactică. Scriitoarea Cecelia Holland a descris acest lucru în eseul ei, Moartea care a salvat Europa:

Armata mongolă semăna izbitor cu o armată modernă, coborâtă

într-o lume medievală… un general coordona mişcările a zeci de mii de oameni, peste lanţuri de munţi şi prin teritorii necunoscute, la fel de precis ca mişcările de pe tabla de şah. În bătălie, printr-un sistem de semnalizare cu steaguri colorate, el putea face să înainteze mii de oameni deodată, să-i retragă, să-i întoarcă şi să-i dirijeze către obiective – iar atunci când dădea ordine, oamenii lui executau imediat ce li se spunea.

Această combinaţie de autodisciplină organizatorică, flexibilitate, agresivitate şi, mai presus de toate, mobilitate le-a permis mongolilor să înfrângă constant armate mai mari. Atitudinea lor faţă de popoarele cucerite era deopotrivă eficientă şi pragmatică; ca animişti care venerau natura, ei nu aveau de impus nicio altă ideologie opresivă, doar necesitatea loialităţii şi a supunerii. Nici în privinţa religiei nu-şi făceau probleme, permiţând libertatea religioasă totală în fiecare regiune pe care o stăpâneau. Cum mongolii erau călăreţi în mişcare, ei nu produ ce-au recolte sau bunuri care puteau fi vândute, ci erau dependenţi de taxele pe care le percepeau. Din acest motiv voiau ca popoarele cucerite să prospere şi să producă mai multe venituri. Genghis-Han încuraja tot ce putea contribui la dezvoltarea comerţului, inclusiv ştiinţele aplicate, fabricarea hârtiei şi tipărirea şi folosirea busolei şi a prafului de puşcă. S-a afirmat chiar că dezvoltarea de către mongoli a unor instrumente muzicale mai sofisticate, ca vioara, ar fi pregătit terenul pentru muzica Renaşterii italiene de peste un secol.

Kficienţa militară a conducătorilor mongoli trebuie să fi fost foarte admirată tir despoţii europeni de mai târziu, ca Vlad Ţepeş şi Ivan cel Groaznic. În timp ce mongolii se mişcau liberi prin stepele Asiei, Vlad era limitat la micul lui colţ din Balcani, aflat în puterea Imperiului Otoman. De departe depăşit numeric în lupta lui împotriva turcilor, el a inventat o formă deosebit de eficientă de război dr gherilă, folosind terenul accidentat în avantajul său. Uneori tactica pământului pârjolit implica atragerea duşmanului adânc în zone ale Valahiei în care îşi distrusese satele şi otrăvise fântânile; apoi, când acesta se retrăgea disperat, îi ataca din nou. Efectul demoralizant al tuturor acestor acţiuni asupra inamicului era evident. Chiar şi cel mai mare adversar al lui, sultanul Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, a fost auzit plângându-se că nu va putea niciodată să înfrângă un om capabil de asemenea acţiuni groaznice şi inumane.

Ivan cel Groaznic a avut de-a face cu aceleaşi greutăţi când s-a

confruntat cu provocările externe şi interne. Dată fiind natura distructivă şi tiranică a regimului său, în Rusia secolului al XVI-lea nu avea cum să existe ocazia de îmbunătăţiri sociale şi economice, însă unica şi firava lui pretenţie de reformă era dorinţa de a-şi deschide ţara comerţului exterior. O ocazie s-a ivit în vara lui 1553, când un vapor englezesc a ajuns pe neaşteptate pe coasta Mării Albe, călăuzit greşit în tentativa de a descoperi o trecere nordică spre India. Căpitanul era un englez, Richard Chancellor, trimis într-o călătorie de explorare de către un consorţiu de negustori din Londra. El avea o scrisoare de recomandare de la regele Edward al VI-lea al Angliei (1537 – 1553; a domnit 1547 – 1553) către „toţi regii, prinţii, conducătorii, judecătorii şi guvernatorii pământului". Vestea acestei apropieri, venită dintr-o ţară îndepărtată de graniţele sale şi aproape dincolo de înţelegerea lui, l-a intrigat pe ţar, care l-a chemat pe căpitan la Moscova. Deşi critic faţă de clădirile şterse şi lipsite de frumuseţe, Chancellor a fost impresionat acolo de frumoasele haine aurite purtate de Ivan şi nobilii săi, „barbarii ruşi", cum îi numea el. Când gheaţa s-a topit, în primăvara următoare, Chancellor s-a îndreptat spre casă purtând o scrisoare pentru regele englez, în care Ivan îl ruga să trimită mai multe vase, astfel încât între cele două ţări să fie stabilite legături comerciale reciproc avantajoase. Au mai trecut alţi doi ani înainte ca Chancellor să revină, de această dată pe vase ale nou înfiinţatei Companii a Negustorilor Aventurieri. După ce şi-au descărcat mărfurile în portul Sf. Nicolae, ci au încărcat ceară, seu, blănuri şi pâslă în schimbul lor. Călătoria de întoarcere a fost un dezastru (vasul lui Chancellor a naufragiat, iar el s-a înecat), dar ruta fusese stabilită, iar comerţul a început să înflorească – deşi ruşii s-au înfuriat ciind au aflat că trebuie să le plătească englezilor taxe vamale. Peste numai un deceniu, noua rută comercială devenise atât de aglomerată, încât proaspăt înfiinţata Companie anglo-rusă ocupa cinci case în Moscova, făcând comerţ pe uscat în toată ţara şi chiar implicându-se în misiuni comune cu ruşii în Persia.

Dată fiind natura paranoică a lui Ivan, este surprinzător că el a fost gata să deschidă ţara unor oameni total necunoscuţi, dar dezvoltarea comerţului cu Anglia s-a dovedit a fi o mişcare vizionară. A deschis o fereastră către Occident, care va fi folosită mai târziu de Petru cel Mare pentru a aduce tehnologii occidentală în Rusia; a deschis ruta maritimă vitală pentru aprovizionarea Uniunii Sovietice

cu armament de la Aliaţi în Al Doilea Război Mondial. Spre deosebire de Ivan, Stalin era prea puţin interesat de comerţul cu Occidentul până când a avut nevoie disperată de aprovizionare strategică pentru a-i opri pe invadatorii germani, în iunie 1941. De-a lungul anilor 1930 el a fost preocupai mai mult de refacerea din interior a economiei sovietice aflate în suferinţă. Rusia fusese axată în mod tradiţional pe agricultură mai mult decât pe industrie şi, chiar cu reformele lui Lenin, producţia industrială sovietică era mult rămasă în urmă faţă de cea a Americii, a Marii Britanii şi a Germaniei. Era nevoie urgentă de investiţii noi în industriile cărbunelui, metalurgică şi energetică. Doar astfel îşi putea îndeplini regimul comunist promisiunile de creştere a nivelului de viaţă al muncitorilor şi putea demonstra restului lumii că planificarea socialistă funcţiona cu adevărat.

Stalin a decis că primul pas trebuia să fie centralizarea întregii economii sovietice într-un singur organism, Comisia de Stat pentru Planificare, care avea să elaboreze politici şi să emită instrucţiuni de la Moscova. Ordinele erau transmise apoi în jos către fiecare fabrică, întreprindere comercială şi fermă de pe cuprinsul Uniunii Sovietice. Strategia globală era bazată pe o serie de planuri cincinale care decretau nivelul minim de performanţă cerut şi stabileau planul naţional pentru industrie şi agricultură. Astfel de schimbări rapide şi fundamentale ar fi fost aproape imposibile într-un sistem capitalist, dar structura înfiinţată de regimul totalitar al lui Stalin a făcut totul mult mai uşor – nu numai că statul deţinea deja toate fabricile, minele şi fermele, dar controla şi importantul şi vitalul sistem de transport. Cea mai mare problemă era cooperarea muncitorilor, resursă umană care era mult mai puţin previzibilă decât aprovizionarea cu materii prime. Astfel, pentru a se asigura de supunerea lor, au fost decretate noi legi fundamentale ale muncii. Muncitorii obişnuiţi erau aspru pedepsiţi dacă vorbeau negativ despre probleme profesionale; lipsa de îndemânare sau absenţele nemotivate erau riguros pedepsite. În contrast complet cu politica de mai târziu a lui Pol Pot de a scoate oamenii din oraşe, Stalin era hotărât să-i aducă în oraşe. Milioane de ţărani au primit ordin să părăsească pământul şi să se mute la oraş, pentru a lucra în noile fabrici care se construiau. Dar, încă de la început, planurile de producţie erau prea ambiţioase – pur şi simplu nu putea fi realizată o creştere de 250 la totalul producţiei industri ale şi o creştere de 350 la maşini grele. În afară de aceasta, dată fiind

deterio rărea situaţiei internaţionale în anii 1930, era necesar ca noile fabrici să se poată adapta repede la fabricarea de tancuri, armament şi avioane, în eventualitatea unui război. Încercarea de a atinge aceste cote nerealiste a dus inevitabil la o înrăutăţire dramatică a condiţiilor, muncitorii trebuind să muncească regulai unsprezece ore pe zi. Deosebit de dură era plata salariilor în raţii alimentare, astfel că cei care nu munceau nu mâncau. Pretutindeni, maşina de propagandă a guvernului îşi obliga victimele să muncească tot mai greu şi mai mult. Ca exemplu pl iltru ceilalţi, „Eroii în producţie" erau aleşi şi apoi transformaţi de presă în i nebrităţi. Un astfel de erou a fost ales pentru că se spunea că era cu 500 mai productiv decât un muncitor mediu.

Ne putem doar imagina efectul tuturor acestor măsuri asupra sănătăţii şi lei icirii oamenilor şi chiar şi planificatorii de la centru şi-au dat seama că, fără înzestrarea cu o tehnologie mai sofisticată, planul era sortit eşecului. Astfel a început o goană pentru a se produce mai multe maşini agricole, crescând astfel producţia agricolă şi eliberând mai mulţi muncitori să se alăture forţei de muncă urbane. Pentru a face agricultura în sine mai eficientă, Stalin a introdus un nou sistem de colectivizare, care implica gruparea fermelor mici şi răsfirate într-una mare colectivă, sau colhoz. În teorie, ţăranii fermieri îşi puteau uni atunci resursele animale, uneltele şi forţa de muncă în beneficiul întregii comunităţi. La recoltare, ei îşi vindeau produsele statului la un preţ stabilit şi reinvesteau profitul realizat. În practică, totul s-a dovedit mult mai dificil decât se aşteptase Stalin. Problema acestui plan era că el a ignorat conservatorismul instinctual şi dorinţa naturală a ţăranilor de a rămâne separaţi, nu doar unul dintr-un grup. În 1928, la un an după începerea colectivizării, ţăranii de pe cuprinsul Uniunii Sovietice încă se împotriveau reformei şi refuzau să-şi unească forţa de muncă sau chiar să vândă exclusiv statului. În disperare de cauză, s-a decretat că aceia care continuă să nu se supună trebuie să fie trataţi cu severitate. Stalin i-a obligat să se conformeze şi pe ţăranii bogaţi, culacii, ordonându-le să predea proprietăţile şi echipamentul la gospodăriile colective. Dacă se opuneau, pământul le era confiscat; ei şi familiile lor erau transportaţi în Siberia şi puşi să muncească în detenţie, în închisori-lagăre de muncă agricolă. Când a sosit timpul ca ordinul să fie aplicat, a fost îndeplinit cu asemenea lipsă de omenie, încât unul din cinci culaci, mai ales femeile şi copiii, au murit în timpul călătoriei – fie în vagoanele de vite, fie în marşurile forţate. La sosirea

în Siberia, condiţiile de muncă erau atât de barbare, încât au murit mult mai mulţi. Se estimează că au pierit şase milioane dintre aceşti ţărani dezrădăcinaţi, fapt descoperit de către lumea exterioară numai după căderea comunismului sovietic.

În ciuda pierderilor umane suferite, la prima vedere se părea că funcţionează planul cincinal al lui Stalin, îndeplinit în numai patru ani, aşa cum anunţa cu mândrie regimul. Dar amestecul statului produsese o economie distorsionată, plină de anomalii. Cum accentul se punea pe industria grea, în magazine se găseau acum şi mai puţine produse de larg consum, lucru care a dus la scăderea în continuare.1 nivelului de viaţă. Nu este de mirare că în anii următori, votca a devenit singura forţă care motiva industria sovietică, pentru că nu prea mai era altceva de cumpărat. Nici afluxul de populaţie către oraşe nu a fost armonizat cu o creştere pe măsură a condiţiilor de locuit, a serviciilor medicale sau a numărului de şcoli. I» ieşi condiţiile din oraşe erau proaste, la ţară au devenit dezastruoase. Producţia de cereale între 1928 şi 1932 a scăzut, provocând moartea prin inaniţie a şapte milioane de ţărani. Şeptelul a intrat şi el în declin şi nu a atins nivelul din 1928 decât în 1953. Problemele nu au fost ameliorate de decizia dură a lui Stalin de îţi ange grâul pentru a cumpăra valută din străinătate.

Ştirile despre acest dezastru agrar au fost ascunse cu stricteţe, sarcină mă fi uşurată de controlul statului asupra informaţiei. Planul cincinal şi colectivizarea au fost anunţate cu surle şi trâmbiţe atât în lumea comunistă, cât şi în or. I capitalistă ca realizări majore ale planificării de stat sovietice. Astfel, un deceniu mai târziu, era de înţeles că liderul chinez Mao Zedong avea să admită ca dezvoltarea pe mai departe a ţării sale era inspirată de acelaşi model economic proprietatea statului asupra industriei şi a gospodăriilor colective, ambele aflate sub autoritatea planificării economice centralizate.

Cum economia Chinei era chiar mai înapoiată decât cea a Rusiei, Mao trebuia să scape mai întâi ţara de feudalismul ei istoric, care rămăsese practic neschimbat de o mie de ani. Principala lui propunere a fost un plan de dezvoltare, introdus în toamna lui 1949, care contesta în mod fundamental tradiţionalul sistem chinez, bazat pe legături strânse de familie şi pe o guvernare locală şi regională puternică. Reforma agrară a lui Mao cerea metode mai moderne de producţie şi extinderea suprafeţelor de pământ cultivate. Uriaşele resurse umane ale Chinei aveau să fie folosite prin îmbunătăţirea învechitului sistem

de învăţământ; infrastructura urma să fie şi ea modernizată printr-o reţea îmbunătăţită de drumuri şi căi ferate. Acest întreg program a devenit cunoscut sub numele de „Marele Salt înainte”. În mod logic, el se baza, în manieră sovietică, pe dislocarea a milioane de ţărani din agricultură către construcţia de drumuri, baraje şi fabrici. Rezultatul a fost un dezastru mai mare decât planul cincinal al lui Stalin. O scădere dramatică a producţiei de alimente a provocat foametea, care a dus la moartea a aproximativ 30 de milioane de oameni. Aceasta a fost tiranie economică la scară mare, situându-l pe Mao în aceeaşi categorie de despoţi risipitori de vieţi umane ca Hitler şi Stalin, deşi nu a fost la fel de brutal. Marele Salt înainte s-a dovedit a fi un important pas înapoi pentru China, nu numai prin eşecul de a-şi atinge planurile autoimpuse, ci şi în termenii suferinţei umane care a rezultat de aici.

Următoarea iniţiativă măreaţă a preşedintelui Mao a fost la fel de dăunătoare pentru cultura şi moralul ţării, deşi a costat mai puţine vieţi. Mişcarea pentru Educaţie Socialistă de la începutul anilor 1960 a fost menită să refacă puritatea ideologică, prin sprijinul tot mai puternic acordat revoluţiei în desfăşurare şi prin intensificarea luptei de clasă. Ca în regimul de mai târziu al lui Pol Pot, cei vizaţi în mod special au fost intelectualii, care au fost forţaţi să părăsească şcolile, facultăţile şi birourile pentru fabrici şi câmpuri. Asupra lor s-a dezlănţuit o avalanşă neîntreruptă de propagandă, prin care erau împinşi să abandoneze individualismul şi să subscrie la ţelurile partidului. În curând, atât colegii săi de partid, cât şi întreaga ţară au văzut că măreţele iniţiative ale lui Mao pur şi simplu nu mergeau. În consecinţă, el a fost obligat să cedeze o mare parte a puterii sale altor membri importanţi ai partidului. A fost decisiv pentru el faptul că a reuşit să-şi menţină sprijinul Armatei Populare de Eliberare, iar în 1966 s-a folosit de ea pentru a lansa teribila Revoluţie Culturală. În următorul deceniu poporul chinez a fost martorul asaltului sistematic al Gărzilor Roşii asupra rămăşiţeloi i uluirii lui tradiţionale. Un curent de ură şi ignoranţă a măturat ţara, provocând moartea a zeci de mii de oameni. Cei care erau percepuţi ca adversari ai Revoluţiei, dacă nu erau omorâţi, atunci erau obligaţi să-şi abandoneze slujbele. I i-onomia Chinei avea de suferit încă o dată. Mao s-a apărat astfel: „O revoluţie uit este acelaşi lucru cu o invitaţie a oamenilor la cină, cu scrierea unui eseu sau cu pictarea unui tablou… O revoluţie este o insurecţie, un act de violenţă prin i are o clasă o răstoarnă pe alta”. Represiunea

culturală care a urmat a amintit de aceea aplicată ca pedeapsă Germaniei de către naziști. A încetat practic publicarea cărților; ideile liberale au fost suprimate. Școlile de artă au fost închise, iar publicarea revistelor de artă interzisă. Ca în toate regimurile represive și puritane, au fost distruse și vandalizate temple și monumente istorice. Până la urmă a fost nevoie de intervenția armatei pentru a restabili ordinea.

Moștenirea lui Mao s-a dovedit la fel de înfricoșătoare ca și cea a lui Stalin. (Ioana lor după eficiență a provocat pierderi umane îngrozitoare, iar rezultatele au fost în cel mai bune caz discutabile. Lipsite de mâna forte și intervențiile despotice, China și Rusia ar fi evoluat mai lent, dar mai solid. A fost o încercare de a scurtcircuita progresul real prin intermediul unor planuri nerealiste, care s-au dovedit absolut dezastruoase.

În timp ce Stalin și Mao au căutat să ridice eficiența națională prin planuri grandioase și, teoretic, pe termen lung, Hitler a ales o cale mai rapidă și mai pragmatică. În esență, ceea ce a făcut el a fost să naționalizeze industria Germaniei, în timp ce capitaliștilor germani care nu erau evrei și făceau parte din Partidul Nazist le-a permis să-și păstreze fabricile și bogăția – atâta timp cât acceptau că în acel moment nu exista decât un singur client: guvernul german. Pentru a reduce în continuare șomajul și a ridica statutul regimului nazist, Hitler a redus restricțiile la creditare și a început să înfăptuiască lucrări publice la scară mare, cum ar fi noua rețea de drumuri tip Autobahn (autostrăzi). Rezultatul a fost că antreprenoriatul a intrat în declin, în timp ce Germania nazistă a devenit aproape un stat corporatist. Compensația a fost aparent spectaculoasa creștere de la începutul anilor 1930, care a contrastat puternic cu lentul, dar statornicul progres al economiei Statelor Unite. În mod clar Hitler a avut un mare avantaj față de alți dictatori totalitari, pentru că Germania avea în 1933 o infrastructură industrială mult mai avansată decât Uniunea Sovietică sau China. Mai puțin preocupat de modernizarea tehnologiei învechite, Hitler s-a concentrat pe reforma legilor muncii și pe motivarea forței de muncă. Programul a început cu un decret care aducea sindicatele independente sub administrarea statului, impunând în același timp un control strict atât asupra salariilor, cât și asupra prețurilor. Sfidând Tratatul de Pace de la Paris, care pusese capăt Primului Război Mondial, Führerul a dat ordin

Germaniei să înceapă reînarmarea, desfiinţând şomajul dintr-o lovitură. Acest lucru însemna în esenţă crearea unei economii militare pe timp de pace; implica cheltuieli la scară mare, care au dat un avânt temporar economiei, dar au făcut puţin în privinţa necesităţii fundamentale de creativitate, inovaţie şi flexibilitate economică mărită. În timp ce reveneau în număr mare la lucru, oamenii descopereau preţul pe care îl plătiseră pentru acest miracol economic aparent – nu se mai bucurau de protecţia sindicatelor independente, iar salariile erau strict controlate.

Dată fiind natura nerealistă a regimului nazist, nu este surprinzător că Hitler decisese că reînarmarea va fi plătită din profiturile viitoarelor cuceriri. Pentru a rezolva imediat problema lichidităţilor, el a ordonat ca despăgubirile pe care Germania trebuia să le plătească aliaţilor din Primul Război Mondial să fie suspendate de îndată. Dar problema pe termen lung rămânea, pentru că prin legarea costurilor reînarmării mai curând de viitoarele beneficii militare decât de viitoarele câştiguri, aşa cum se obişnuieşte, Hitler s-a comportat ca un jucător. Fără expansiune teritorială, economia Germaniei se prăbuşea; se pare că dictatorul avea prea puţine alternative în afară de declanşarea războiului. Se pusese în postura hoţului înarmat care trebuie să spargă o bancă pentru a-şi procura banii pe care îi datorează pentru arma lui. Cheltuielile sale nesăbuite pe armament, împreună cu ameninţarea inflaţiei, ca rezultat al creşterii cererii de bani, au provocat presiuni explozive. În consecinţă trebuia să găsească permanent noi victime de jefuit – Austria, Cehoslovacia, Polonia şi în cele din urmă Ţinutul Rinului. Apoi a venit cea mai importantă partidă: prost cumpănita invazie a Uniunii Sovietice, care i-a asigurat înfrângerea inevitabilă. Acţiunea lui Hitler împotriva Austriei a început în februarie 1938, atunci când l-a invitat pe cancelarul austriac, Kurt von Schuschnigg, la o întâlnire la Berchtesgaden, refugiul lui bavarez. Prin presiuni fără scrupule, Hitler l-a forţat pe cancelar să semneze un acord prin care dădea practic mână liberă naziştilor austrieci să decidă destinul ţării lor. Atunci când Schuschnigg a încercat mai târziu să repudieze acordul prin anunţarea unui plebiscit în problema unui Anschluss cu Germania, Hitler a ordonat imediat trupelor germane să ocupe Austria. Această operaţiune va stabili modelul pentru acţiunile viitoare, de vreme ce poporul austriac i-a făcut o primire atât de entuziastă, încât l-a făcut pe Hitler să se decidă să anexeze această

naţiune. Întoarcerea în triumf la Viena, scena umilinţelor şi greutăţilor lui din tinereţe, a fost probabil apogeul triumfului personal al lui Hitler, egalat numai de capitularea Franţei. Văzând că nu era pe cale să apară nicio rezistenţă din partea Marii Britanii sau Franţei, şi-a îndreptat atunci privirea spre Cehoslovacia. Konrad Henlein, conducătorul minorităţii germane din Cehoslovacia, a fost instruit să facă agitaţie pentru drepturile germanilor din Regiunea Sudetă, să formuleze noi solicitări pe care guvernul cehoslovac le va găsi imposibil de acceptat, făcând astfel inevitabilă anexarea de către Germania. Majoritatea slovacă a fost provocată să se opună deschis minorităţii germane, oferindu-i astfel lui Hitler ocazia să intervină. Pe 16 martie 1939, el a proclamat disoluţia Ceho Slovaciei, stat a cărui existenţă el, ca austriac, o considerase artificială.

Se părea acum că nu mai există nimic care să-l oprească pe Hitler să atingă următorul obiectiv, chiar mai important: cucerirea Poloniei. Totuşi, în acest caz, exista ostilitatea comună a tuturor polonezilor şi riscul unui conflict cu Marea Britanie şi Franţa, care aveau obligaţii consfinţite prin tratate cu Polonia. Înainte de a întreprinde acţiunea, Hitler şi-a întărit alianţa cu Italia semnând Pactul de Oţel în mai 1939 şi negociind un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, care a fost semnat pe 23 august. Toate acestea fiind realizate, pe 1 septembrie 1939 a ordonat forţelor armate germane să atace Polonia. Văzând atitudinea lipsită de energie a aliaţilor faţă de anexările anterioare, se prea poate ca Hider să fi crezut că nici în cazul Poloniei aceştia nu vor reacţiona, dar acest lucru a fost prea mult, aşa că Marea Britanie şi Franţa, cu tot regretul, au declarat război Germaniei. Până în acel moment Hitler îşi urmărise neclintit obiectivele de politică externă, expuse cu claritate în Mein Kampf. Mai mult, el arătase o inteligenţă uimitoare în alegerea momentului şi în judecarea corectă a stării de spirit a democraţiilor europene. Până în acel moment fiecare mişcare a lui fusese încununată de succes; chiar şi acum, îndoielile în privinţa unei intervenţii militare britanice şi franceze fuseseră risipite de triumful rapid al armatei germane în Polonia. Rezultatul l-a convins de propria lui infailibilitate şi l-a încurajat să împingă lucrurile înainte prin planurile lui în vederea cuceririi finale a Uniunii Sovietice.

Oricum, încăpăţânarea lui Hitler s-a dovedit a fi şi cauza prăbuşirii lui. Dacă ea l-a ridicat la putere, s-a dovedit a fi un risc când

a fost vorba de dezvoltarea unei economii flexibile. Se poate spune, de asemenea, că i-a compromis fatal deciziile militare, deoarece adesea el le interzicea categoric generalilor lui să se retragă şi să se regrupeze. În consecinţă, armatele germane au fost condamnate la o serie de înfrângeri nemiloase. Managementul lui economic a contrastat puternic cu cel al unui despot mult mai puţin important, José Gaspar Rodríguez de Francia din Paraguay, pentru că, deşi acesta a fost un tiran deosebit de sângeros, a fost şi un economist amator talentat. Sub guvernarea lui, din 1814 până la moarte, în 1840, Francia a reuşit să edifice o naţiune puternică, prosperă, sigură şi independentă. El a lăsat un Paraguay paşnic, cu vistieria guvernamentală plină şi cu multe industrii tinere şi înfloritoare. Ca om, Francia era cinstit, capabil, harnic şi nepreocupat de mărire personală, calităţi care l-au făcut popular pentru clasele inferioare. Ca şi Hitler, a călcat în picioare drepturile omului şi a impus poporului său un stat poliţienesc autoritar, dar ceea ce l-a făcut unic în istoria despotismului au fost teoriile lui ciudate. El a condus ţara în cei douăzeci şi şase de ani cât a fost preşedinte numai cu ajutorul a trei oameni, năzuind să întemeieze o societate bazată pe principiile contractului social al lui Rousseau, care susţinea că oamenii ar trebui să renunţe la câteva drepturi în favoarea guvernării, pentru a avea în schimb ordine socială. Pentru a-şi crea utopia personală, el a impus Paraguayului o izolare extraordinară – tot comerţul exterior a fost interzis, dar au fost încurajate industriile. Politicile lui erau un amestec straniu de progres şi represiune. Orice opoziţie a fost scoasă în afara legii, învăţământul superior a fost limitat, dar au fost dezvoltate şcolile primare. A fost abolit amestecul Inchiziţiei Catolice în problemele religioase din Paraguay, dar s-a procedat la fel şi cu ziarele şi cu serviciul de poştă. În ansamblu, Francia a produs o cultură în care se îmbinau un înalt nivel de eficienţă cu obscui autismul – o societate unică, guvernată de cel mai ciudat despot.

CAPITOLUL TREISPREZECE

Grupări despotice

DESPOTISMUL LUAT ÎN CONSIDERAŢIE PÂNĂ ACUM în această carte a fost acela al unui singur om, rege, tiran sau dictator care, ajutat adesea de alţii, a cucerit sau a moştenit puterea asupra unui popor supus. El singur dictează regulile, îşi fixează duşmanii şi urmăreşte o viziune unică, ce poate depinde sau nu de o formă oarecare de credinţă

religioasă sau etică. Dar despotismul nu poate fi întotdeauna apanajul unui singur om. Uneori, el poate fi impus de o grupare, căreia îi lipseşte un singur conducător atotputernic, dar care se reuneşte într-un scop comun. Pentru a face acest lucru gruparea nu are nevoie să stăpânească societatea în ansamblu, ci numai să domine o parte a ei. De exemplu, nelegiuiţii au făcut acest lucru de mii de ani, asociindu-se în bande pentru a extorca bani de la vecinii lor şi terorizând în acest proces proximitatea, afacerile şi oamenii. Asemenea grupări despotice s-au sustras adesea pedepsei deplin meritate pentru că ele nu reprezintă o ameninţare pentru naţiune în ansamblu, deşi suferinţa pe care o impun unor oameni este adesea mai brutală şi mai persistentă decât aceea a unui singur conducător despotic. Cercetările psihologice au arătat că mintea criminală are multe în comun cu cea despotică: ambele îşi au originea într-o copilărie traumatizantă, lipsită de experienţe pozitive şi relaţii convenţionale. Studii de psihologie criminală de la UCLA (Universitatea Californiei, din Los Angeles) au arătat că factorii cei mai importanţi în crearea unui adult criminal sunt lipsa unui tată în copilărie şi o privare generală de afecţiune. În mod relevant, acestea sunt exact experienţele timpurii trăite de Adolf Hitler, Iosif Stalin, Idi Amin, Saddam Hussein şi mulţi dintre cei mai despotici tirani. Studiile de la UCLA au demonstrat şi că criminalii împărtăşesc aceeaşi neputinţă de a-şi face prieteni în tinereţe: nu numai că sunt respinşi de familiile lor, dar sunt şi evitaţi de alţi copii „normali" din vecini sau din comunitate. Ei devin singuratici, ca Saddam Hussein, învăţând să se bizuie numai pe puterile lor şi neavând încredere deplină în nimeni pentru tot restul vieţii lor. Ca reacţie la respingere, aceşti copii se apără afirmând că îi găsesc neinteresanţi pe ceilalţi copii şi că vieţile lor mai convenţionale sunt plicticoase. În consecinţă, potenţialul tânăr criminal se îndreaptă către cei mai în vârstă şi mai aventuroşi decât cei de vârsta lui. Atunci când citeşti că tinerii delincvenţi americani folosesc din plin sala de clasă ca arenă de exersare a activităţii criminale, prin bătăi, minciuni, furturi şi angajându-se în jocul puterii împotriva profesorilor şi a altor elevi, îţi aminteşti de ostilitatea şi agresivitatea lui Mussolini împotriva profesorilor săi. Cei care îi au în grijă iau locul părinţilor care i-au respins şi trebuie să sufere frustrarea şi răzbunarea lor. Astfel, prima copilărie a lui Idi Amin sau a lui Saddam Hussein, lipsită de iubire, neglijată şi izolată, este aproape identică cu a multor criminali şi

ucigaşi în serie de astăzi.

A doua caracteristică împărtăşită deopotrivă de despoţi şi criminali este incapacitatea de a simţi orice formă de empatie sau a de se pune în locul victimelor lor. Comportamentul crud faţă de victimele lor arătat de şefii bandelor criminale, cum erau fraţii Kray în Londra anilor 1960, prezintă o mare asemănare cu sadismul lui Caligula sau al lui Ivan cel Groaznic atunci când îi terorizau pe senatorii romani sau pe boierii ruşi. Singura diferenţă dintre ei este aceea că liderii despotici ai unei ţări erau capabili să-şi satisfacă perversiunile fără a se teme de consecinţe, în timp ce fraţii Kray erau tot timpul conştienţi că, dacă merg prea departe, întreaga poliţie a statului britanic se va năpusti asupra lor. După cum au demonstrat ei, atâta vreme cât şi-au limitat controlul lor despotic asupra propriului teritoriu în cartierul East End din Londra şi i-au torturat numai pe tovarăşii lor criminali, fraţii Kray au fost în general lăsaţi în pace să-şi construiască imperiul crimei. Tinerii criminali au fost atraşi întotdeauna de bandele crude, cam la fel cum tinerii germani din anii 1930 au fost atraşi de SS-ul lui Hitler sau tinerii ruşi de opricinicii lui Ivan cel Groaznic în secolul al XVI-lea. Apartenenţa la astfel de organizaţii oferă putere şi senzaţii tari, precum şi o formă de falsă strălucire. De asemenea, îi oferă singuraticului beneficiul suplimentar de a se stabiliza într-un grup deja existent care îi asigură imediat camaraderie şi un ţel. Membrii unor bande criminale din California au declarat adesea că au ajuns să se iubească sincer unii pe alţii, iar banda a devenit substitutul familiei lor adevărate. Primirea imediată a unui statut şi a acceptării ca parte a grupului este un motiv la fel de convingător pentru orice inadaptat să se alăture unei bande de cartier din Los Angeles, aşa cum a fost şi pentru un haitian nemulţumit să se alăture bandei criminale de Tonton Macoutes a lui Papa Doc Duvalier.

La fel ca despoţii individuali, grupările criminale au existat dintotdeauna în societate, răspândind teroare şi opresiune printre cetăţeni: în literatura egipteană antică apar povestiri despre bande de hoţi care prădau bunurile transportate de negustori pe rutele de caravane, iar istoricii chinezi au consemnat relatări asemănătoare despre bande specializate, care comiteau furturi şi răpiri pentru câştig. Adesea criminalii reuşeau să creeze mitul că erau oameni onorabili, iar acţiunile lor erau în slujba binelui comun. Mitul folcloric al lui Robin Hood care fura de la bogaţi pentru a da săracilor este cel mai cunoscut

exemplu. Şi piraţii, care îşi câştigau existenţa din omoruri, jaf şi răpiri, au reuşit să-i facă pe unii să creadă că existenţa lor era fascinantă şi romantică. Ceea ce ignorau aceste legende romanţate era suferinţa abătută asupra victimelor lor – oameni obişnuiţi, luptând pentru existenţa lor, care trebuiau să plătească tribut acestor criminali.

În secolul al XIX-lea, forţele de aplicare a legii din SUA aveau deja probleme cu bandele criminale urbane care luaseră fiinţă în fiecare oraş important şi de care trebuia să se ocupe. Toate îşi aveau originea în diferitele comunităţi etnice care emigraseră în America. Una dintre primele bande şi-a început activitatea în districtul Five Points din New York, în anii 1820. Denumită cu imaginaţie Cei Patruzeci de Hoţi, ea opera de-a lungul cheiurilor, angajându-se în acţiuni criminale ca omoruri, furturi, atacuri şi alte infracţiuni cu violenţă. Alcătuită din imigranţi irlandezi proaspăt sosiţi, banda Celor Patruzeci de Hoţi a avut un succes atât de mare, încât a atras un grup de tineri imitatori care şi-au spus Cei Patruzeci de Hoţi Mici. Victimele reale ale acestor criminali erau oamenii obişnuiţi din diversele comunităţi etnice, forţaţi să plătească taxe, căci altminteri se expuneau violenţei bandei. De-a lungul secolului al XIX-lea bandele criminale au continuat să se dezvolte, iar numărul lor a crescut odată cu cel al soldaţilor demobilizaţi care au apărut la sfârşitul Războiului Civil din 1865. Aceşti veterani de război aveau mari dificultăţi să se întoarcă într-o societate paşnică şi au alcătuit bande bine înarmate conduse de criminali talentaţi, ca fraţii Frank şi Jesse James, care recrutau oameni, adesea prieteni din copilărie sau rude, în stilul mafiei siciliene, pentru a-i ajuta. Până la sfârşitul anilor 1920, se spune că Chicago avea peste 1.000 de bande, iar introducerea prohibiţiei nu a făcut decât să încurajeze formarea altora. După un timp, aceşti gangsteri şi-au extins operaţiile şi au făcut înţelegeri între ei pentru teritoriile disputate. Deoarece forţele de ordine s-au concentrat mai mult asupra crimelor decât asupra organizaţiilor criminale din spatele lor, problema tratării lor cu eficienţă nu a fost niciodată rezolvată, aşa încât realizările au fost puţine.

Războiul Civil American (1861 – 1865) adusese realmente sfârşitul a ceea ce a fost probabil cel mai despotic sistem din istoria modernă, pus în practică de presupuşi respectabili proprietari de pământuri, negustori şi companii de transport. Este vorba de sclavie, un sistem de constrângere descris de abolиţionişti ca „despotism

absolut, în cea mai pernicioasă şi extremă formă". Regula de aur a mişcării abolţioniste a devenit un citat din Biblie: „Orice lucruri pe care ţi le-ar face oamenii, fă-le şi tu lor!" Predicatorii îşi îndemnau ascultătorii să se imagineze pe ei înşişi sclavi, un mesaj care a fost adresat în mod sigur surzilor, dată fiind lipsa totală de empatie a proprietarilor de sclavi faţă de victimele lor. Argumentele folosite pentru a justifica sclavia erau în esenţă aceleaşi cu cele folosite pentru a apăra despotismul de orice fel. Aristotel scrisese, în urmă cu peste 2000 de ani: „Relaţia dintre stăpân şi sclav este bazată pe forţă şi, fiind astfel fundamentată, nu prezintă nicio garanţie pentru justiţie". Acest lucru era perfect adevărat în privinţa oricărui sclav bănuit de crimă de către stăpânul său, de vreme ce putea fi cercetat sub tortură, iar stăpânul putea refuza să-i garanteze o judecată dreaptă, la care acesta să se poată apăra sau justifica. În cele mai multe cazuri, stăpânul avea drept de viaţă şi de moarte asupra sclavului. El putea alunga oricând un sclav fără să dea nimănui socoteală şi îl putea închide în cele mai groaznice condiţii. Mecanismele sclaviei sunt foarte bine cunoscute. Sclavii erau cumpăraţi din Africa, apoi erau transportaţi în America prin ceea ce se numea „pasajul intermediar" – o detenţie îngrozitoare în lanţuri, chiar mai teribilă decât coborârea în una dintre temniţele lui Ivan cel Groaznic. Mulţi sclavi mureau în liinpul călătoriei din cauza condiţiilor insalubre, supuşi bolilor contagioase, ca dizenteria, sau suferind de scorbut, foame sau malnutriţie, sufocare şi de cea mai sfâşietoare dintre toate, disperarea. La sosirea în America, când încă erau la bord, majoritatea supravieţuitorilor erau vânduţi proprietarilor de plantaţii sau agenţilor lor. Apoi îndurau o viaţă întreagă de muncă grea, fără niciun fel de drepturi civile. Chiar şi copiii sclavilor erau consideraţi la naştere sclavi, iar în timpul perioadei coloniale puţini sclavi au fost eliberaţi. Totuşi, opinia publică începuse deja să recunoască nedreptatea uriaşă şi despotismul crud al afacerilor cu sclavi. Pe 14 iunie 1788, într-un articol de fond profund critic la adresa sclaviei din ziarul Sentinel din Massachusetts, autorul îşi exprima indignarea că „un om este tratat în acelaşi fel cu un animal sau o piesă de mobilă din gospodărie, cumpărat şi vândut şi supus cu totul voinţei altuia, al cărui egal este prin natură, şi toate acestea fără ca el să greşească cu nimic, ci numai din cauză că este de o anumită culoare, născut într-o anumită ţară sau descendent din anumiţi părinţi". În Marea Britanie, strigătul de protest contemporan împotriva sclaviei a

fost chiar mai profund şi în decurs de zece ani s-a produs o schimbare dramatică în opinia publică. Mesajul aboliţionist a avut atâta succes, încât o ţară care fusese lider al comerţului cu sclavi pe rutele din Atlantic s-a dedicat nu numai interzicerii acestuia, ci şi încercării de a obliga restul lumii să procedeze la fel. Vase ale Marinei Regale au început să patruleze mările şi să hărţuiască navele altor naţiuni care erau încă implicate în acest comerţ, oprindu-le adesea şi transbordând sclavii.

Odată cu înfrângerea Statelor Confederate ale Americii şi introducerea în ianuarie 1865 a unui amendament constituţional care interzicea sclavia în Statele Unite, aceasta a luat sfârşit, dar în comunitatea albă, care era indignată de înlăturarea supremaţiei sale, a rămas o moştenire amară. Înfiinţarea de către guvernul unional a Biroului Omului Liber, un organism care viza protejarea intereselor foştilor sclavi ajutându-i să-şi găsească de lucru pe bani sau asigurându-le facilităţi educaţionale şi de sănătate, a provocat o imensă ostilitate printre sudiştii înfrânţi. A apărut şi prima Lege a Drepturilor Civile, faţă de care preşedintele Andrew Johnson s-a opus în februarie 1866, un document conceput să-i protejeze pe sclavii eliberaţi de legile sudiste existente care impuseseră restricţii severe împotriva lor, cum ar fi interzicerea dreptului la vot, interzicerea dreptului de a face parte din jurii, limitarea dreptului de a depune mărturie împotriva oamenilor albi, portul de arme în locuri publice şi munca în anumite domenii. În acelaşi an, noua majoritate republicană radicală a trecut prin Congres Legea Reconstrucţiei, care a împărţit Sudul în cinci zone militarizate, fiecare sub comanda unui general important. În fiecare stat trebuia să aibă loc noi alegeri, sclavilor eliberaţi bărbaţi fiindu-le permis să voteze. Această noutate era prea mult pentru conservatorii adepţi ai supremaţiei albe, care şi-au înfiinţat propriul grup despotic, Ku Klux Klan (KKK). Prima aripă a fost stabilită în Pulaski, Tennessee, urmată de multe altele în anii următori. Cea mai mare parte a conducătorilor erau foşti membri ai Armatei Confederate, iar primul Mare Magician a fost Nathan Bedford Forrest, care fusese un general remarcabil al Confederaţiei în timpul Războiului Civil American. În curând membrii Klanu lui, purtând măşti, pălării albe şi ţuguiate de carton şi mantii albe, terorizau sclavii eliberaţi, torturându-i, omorându-i şi persecutându-i şi pe albii care sâni patizau cu negrii. Şi imigranţii din Europa erau ţinta lor, deoarece

erau învinuiţi pentru succesul republicanilor radicali în alegerile naţionale. Succesul iniţial al Klanului a fost impresionant, pentru că a reuşit să restaureze conducerea albilor în Carolina de Nord, Tennessee şi Georgia. Au apărut alte grupuri despotice ale adepţilor supremaţiei albilor, cum au fost Frăţia Albă, Oamenii Dreptăţii, Gărzile Constituţionale Unionale şi Cavalerii Cameliei Albe. Toate erau unite de hotărârea implacabilă de a-i împiedica pe negri să voteze. Oamenii de afaceri negri erau atacaţi, iar încercările de a forma grupuri de protecţie pentru negri, cum ar fi sindicatele, au fost rapid înăbuşite. Aceste grupuri deveniseră un asemenea pericol pentru democraţie, încât noul preşedinte, Ulysses S. Grant, a trecut la acţiune împotriva KKK şi în 1870 a iniţiat o anchetare a organizaţiei. Anul următor, un Mare Juriu a arătat că membrii Klanului cuprindeau o mare parte a populaţiei albe din fiecare profesie şi clasă de pe cuprinsul Sudului. Fiecărui membru i se cerea să aibă un pistol, o robă Ku Klux Klan şi o lanternă de semnalizare. Operaţiunile lor se desfăşurau noaptea şi erau invariabil îndreptate împotriva negrilor şi a membrilor Partidului Republican. Klanul se răzbuna sumar pe negri, pătrunzând în casele lor în puterea nopţii, târându-i din paturile lor, torturându-i în cele mai inumane moduri şi în multe rânduri omorându-i. O negresă americană, Pauli Murray, a scris despre experienţele bunicilor ei de după Războiul Civil American. Târziu în noapte bunica ei a fost trezită de zgomotul bubuitor al copitelor de cai, în timp ce călăreţi nocturni, agitând torţe şi strigând ca duhurile rău prevestitoare, au năvălit în poiană, rotindu-se în jurul colibei, frământând pământul din faţa uşii ei. Nu ştia când ar putea da foc locului arzând-o de vie înăuntru, iar uneori era atât de înspăimântată, încât se dădea jos din pat în mijlocul nopţii, se furişa prin pădure până la drum cale de 19 km până în cel mai apropiat oraş, preferând drumul întunecos, pustiu, dar deschis, riscului de a fi prinsă în capcană la fermă. Astfel de evenimente seamănă în mod straniu cu felul în care opricinicii lui Ivan cel Groaznic terorizau Rusia rurală în secolul al XVI-lea.

În aprilie 1871 a trecut în sfârşit prin Congres Legea Ku Klux Klan, care îi dădea preşedintelui autoritatea să suspende ordonanţa de habeas corpus în zonele în care se produceau tulburările. Puterea Klanului a fost distrusă, dar obiectivul principal fusese atins – restabilirea supremaţiei albilor în Sud. Organizaţia a dispărut practic şi nu a mai reapărut ca forţă politică majoră până în anii 1920, când şi-a

răspândit despotismul şi opresiunea în tot Sudul, atrăgând noi membri în Texas, Oklahoma, Indiana, Oregon şi Mâine. Până în 1925, organizaţia număra cam patru milioane de albi adepţi ai supremaţiei lor. Deşi activităţile Klanului pe plan local au continuat, doar în 1950, odată cu apariţia Mişcării pentru Drepturile Civile, problema a devenit din nou de importanţă naţională. Una dintre cele mai grave atrocităţi s-a întâmplat în septembrie 1963, când n bombă plasată sub scările bisericii baptiste de pe strada 16 din Birmingham, Alabama, a explodat, omorând patru copii negri care participau la orele şcolii le duminică. Această izbucnire de violenţă a dus la formarea Congresului pentru I.galitate Rasială şi a Comitetului de Coordonare al Studenţilor Nonviolenţi, menite să pună capăt neacordării politice a dreptului de vot pentru afro-amerii unii din inima Sudului. Acest lucru, împreună cu introducerea unor legi mai eficiente ale Drepturilor Civile, însemna că puterea KKK-ului fusese în sfârşit distrusă, iar America scăpase de cea mai despotică şi anacronică grupare a ei.

În timp ce sclaviei în sine i se pusese capăt în SUA în 1865 după Războiul Civil, ea a reapărut în Africa în Congo, într-o formă la fel de virulentă, sub dominaţia belgiană. Congo, o regiune vastă din Africa de Vest, era bogat în resurse naturale şi a fost recunoscut internaţional ca proprietate personală a regelui Leopold al II-lea al Belgiei (1835 – 1909; a domnit 1865 – 1909), descris la un moment dat de scriitorul Mark Twain ca un „ţap bătrân lacom, apucător, avar, cinic, însetat de sânge”. Posesiunea lui Leopold era o anomalie stranie, acceptată de Marea Britanie şi Germania, ele însele puteri coloniale, pentru a împiedica viitoare ambiţii teritoriale ale Franţei în Africa. Odată confirmat dreptul lui Leopold în Congo în februarie 1885, el s-a apucat să-l facă rentabil prin intensificarea explorării minerale şi prin îmbunătăţirea infrastructurii, construind o linie de cale ferată din centrul ţării până pe coastă. Prima lui problemă a fost să cureţe ţara de sutele de negustori de sclavi arabi care erau bine aşezaţi acolo. Ca o ironie, una dintre condiţiile puse lui Leopold pentru posesiunea lui a fost să pună capăt rămăşiţelor de sclavie care încă mai existau. Totuşi, toate acestea costau mari sume de bani şi în numai cinci ani Leopold cheltuise deja 20 de milioane de franci pe acţiunea sa riscantă. Acum era şi mai presat să asigure un profit bun pentru capitalul împrumutat. Aşa încât în 1889 el a ipotecat Congo, transferând imperiul său personal ţării sale, Belgia, în schimbul unui alt împrumut de 25 de

milioane de franci. Pentru a acoperi această datorie enormă, el s-a apucat să scoată profit maxim din Congo folosind cele mai despotice şi nemiloase metode. Mineritul, recoltarea fildeşului şi a cauciucului promiteau venituri mari, dar se bazau serios pe muncă grea. Era nevoie de echipe mari de lucru, dar băştinaşii congolezi nu se prea înghesuiau să se alăture şi răinilor în exploatarea pădurilor lor, astfel că Leopold a angajat un mare număr de agenţi şi supraveghetori pentru „a-i convinge" pe localnici să lucreze pentru ei, Metodele de recrutare erau la fel de nemiloase ca şi stilul de muncă impus, iar nefericiţii muncitori erau împinşi brutal să îndeplinească sau chiar să depăşească normele de producţie foarte mari. Acest aranjament a dus cu rapiditate la un despotism local caracterizat de tiranie şi barbarie împinse la extrem. Sate lui regi erau făcute răspunzătoare pentru îndeplinirea normelor de producţie de i nuciuc, iar soţiile şi şefii de trib erau ţinuţi ostatici până când acestea erau usilizate. Disciplina era impusă cu ajutorul unui bici din piele de hipopotam, numit chicotte. Muncitorii erau adesea bătuţi până la moarte, iar pentru cei care II mâncau în urmă pedeapsa obişnuită era 90 de bice. Asemenea bătăi erau numai una dintre numeroasele atrocităţi aplicate oamenilor terorizaţi. După ei nu a prezentat lucrurile romancierul de origine poloneză Joseph Conrad în roin. I nul său Inima întunericului, agenţii lui Leopold şi soldaţii africani înarmaţi sul erijat în mici despoţi locali, omorând şi mutilând pe oricine li se opunea. I... i urechile lumii au început să ajungă poveşti despre soldaţi care se întorceau din expediţii purtând şiraguri de urechi umane sau colecţii de mâini amputau Comparativ cu Holocaustul nazist sau cu nenorocirile din timpul politicii de colectivizare a lui Stalin, numărul celor omorâţi în Congo este totuşi surprinzător de mare, de aproximativ 15 milioane. În timp ce aceste atrocităţi aveau loc într-o ţară îndepărtată, Leopold stătea în siguranţă acasă în Belgia, cam cum rama şese şi Stalin la Moscova, în timp ce poliţia lui secretă tiraniza gulagurile din Siberia, aflate la 3 219 km depărtare. Ambii bărbaţi au condus câte o armată de despoţi mărunţi care le-au îndeplinit ordinele fără probleme; ruşii de frică şi în speranţa unei avansări politice, iar belgienii şi aliaţii lor băştinaşi din pui interes financiar.

O altă grupare tiranică care i-a înşelat pe oameni timp de secole este mafia italiană. Avându-şi rădăcinile în Sicilia rurală, cu un fals cod al „onoarei", cu rituri şi o mitologie fanteziste, a jecmănit fără milă şi a

sugrumat economia siciliană timp de secole. Mafia îşi are originile în secolul al XVIII-lea, atunci când nobilii sicilieni s-au mutat în oraşele Palermo, Catania şi Messina de pe proprietăţile de la ţară, pe care le-au lăsat pe mâna unor arendaşi locali. Fără să fie constrânşi în vreun fel sau fără să aibă simţul responsabilităţii asociat în mod tradiţional vechii aristocraţii, aceşti oameni, adesea neîndurători, nu îşi făceau griji în privinţa celor care arendau pământul, în afară de a se asigura că le plăteau renta la timp. De orice întârziere sau evaziune se ocupau criminali locali, recrutaţi special în acest scop. Aceşti „mafiosi" care se prezentau drept „oameni de onoare" au stabilit cu rapiditate o reţea de grupuri de cooperare reciprocă, împărţite pe baze teritoriale, cu un „capo", sau conducător, în fiecare oraş sicilian Primii care au suferit de pe urma jafului au fost ţăranii, forţaţi să se supună regimului despotic al mafiei locale care se manifesta prin atacuri brutale sau alun garea de pe pământurile lor sărace. De la originile rurale, mafia şi-a extins apoi activităţile la infracţiunile urbane, impunând o taxă pe comerţ şi oferind oameni lor de afaceri „protecţie" faţă de rivalii lor. Până în 1900 economia sicilian. 1 ajunsese practic controlată de mafie, care a început apoi să-şi exporte criminalitatea în Statele Unite. Este ciudat că singura înfrângere a mafiei siciliene a fost provocată de unul dintre cei mai proeminenţi despoţi ai secolului XX: ca urmare a unei vizite în Sicilia, în iunie 1923 Mussolini a decis să-şi extindă controlul totalitar peste întreaga insulă şi acest lucru implica zdrobirea mafiei. Omul pe care l-a ales să îndeplinească ordinele sale a fost prefectul Cesare Mori. Având cartierul general la Villa Mori, pe faleza din Palermo, Mori a folosit forţele fasciste ale lui Mussolini pentru a ataca fără milă structura organizaţiei de mult stabilita pe întreaga insulă. Abordarea lui Mori a fost simplă şi directă. Oricine era suspectat de implicare în organizaţia criminală era arestat prompt, împreună cu toţia, copiii şi chiar părinţii şi apoi erau torturaţi cu toţii pentru a mărturisi. Metodele utilizate erau la fel de brutale ca cele folosite de mafioţi împotriva victimelor lor. Cei arestaţi erau arşi la tălpi, le erau aplicate şocuri electrice, le fi turnată apă de mare pe gât până când dezvăluiau informaţiile. Oricât de brutală fusese dintotdeauna mafia cu victimele ei, mafioţii au fost uimiţi de metodele crude ale lui Mori, teroriştii devenind ei înşişi victime. Rezultatul campaniei de contraviolenţe a lui Mori a fost distrugerea aproape totală a organizaţiei, mulţi dintre cei rămaşi fugind în Statele Unite. Oricum, după ce Mussolini a fost

înlăturat de la putere, Mafia a început să-şi reafirme autoritatea peste populaţia din Sicilia. În 1944 s-a ivit o conjunctură fericită, atunci când colabor. Irea mafiotul american de origine siciliană Salvatore „Lucky" Luciano cu Marina SUA a făcut ca invazia Siciliei să fie mai uşoară decât ar fi fost în alte condiţii, încântaţi de căderea lui Mussolini, conducătorii mafiei au făcut tot ce au putut pentru a intra în graţiile noii administraţii controlate de americani. În curând, unor vechi mafioţi care pozau în antifascişti sinceri, asemeni lui Calogero Vizzini din Villalba, li s-au dat primării şi alte sinecuri care i-au pus în poziţii ideale să refacă puterea despotică a organizaţiei asupra economiei Siciliei. De acum revenită la putere, mafia s-a infiltrat în construcţii şi a început să-şi croiască dram cu ajutorul banilor în agenţii guvernamentale. La Palermo, controlul sistemului de planificare a permis mafiei şi prietenilor ei să edifice unul dintre cele mai proaste planuri de construcţie din dezvoltarea modernă a întregii Italii. Astăzi puţine zone din activităţile comerciale sunt neatacate de corupţia mafiei şi chiar şi administratorul celui mai mare spital din Palermo a fost întotdeauna în mod tradiţional un mafiot. De ce continuă sicilienii să accepte această tiranie economică a unor criminali rămâne un mister înrădăcinat în suspiciunea lor faţă de străini şi în fatalismul lor.

Oricum, întregul ethos italian este aproape la fel de cinic, iar oamenii presupun că liderii lor politici sunt la fel de lacomi şi necinstiţi ca şi oamenii de afaceri ai ţării. Acest cinism naţional a dus la acceptarea cu resemnare a altei organizaţii criminale din sudul Italiei care are chiar o influenţă despotică mai mare decât a mafiei siciliene asupra vieţii oamenilor. Este vorba despre Camorra napolitană. Alcătuită dintr-o reţea de nelegiuiţi, exploatatori şi ucigaşi, Camorra stăpâneşte cartierele oraşului Napoli şi ale oraşelor apropiate cu o brutalitate deosebită, i. Lspândind frică şi extorcând mii de oameni. Împărţită pe familii războinice, adesea în dispută între ele, Camorra constituie principalul motiv pentru care provincia italiană Campania are cea mai ridicată rată a criminalităţii din Europa. (i iginile ei sunt chiar mai vechi decât cele ale mafiei, pentru că se spune că s-a născut odată cu Garduna, la sfârşitul Evului Mediu. Această grupare criminală îl început să opereze la Sevilla şi apoi s-a mutat la Napoli atunci când Spania a luat în stăpânire regiunea, în secolul al XV-lea. Noii conducători spanioli au i. Isit oraşul Napoli într-un asemenea haos şi dezordine, încât au permis propriilor negustori spanioli să angajeze

criminali de import, numiţi acum Camorra, pentru n le proteja comerţul. De-a lungul anilor organizaţia a stabilit o reţea de activităţi ilegale şi semilegale care s-au extins mult dincolo de Napoli. În afară de tenul zarea oricăror intruşi care se opun acţiunilor ei, Camorra de astăzi rămâne întt stare continuă de duşmănie de moarte în interiorul ei. Şefi criminali sunt IUT, I din ordinul altor şefi criminali în ceea ce este, în realitate, un război între bande iar în aceste ambuscade sunt prinşi adesea oameni nevinovaţi. În ultimii ani Camorra a devenit cunoscută pentru trafic de droguri, dar a doua mare sui de venit este afacerea profitabilă şi clandestină cu evacuarea deşeurilor induşi 11 ale Companiile care administrează colectarea gunoiului şi centrele de tratau a deşeurilor din Napoli şi din regiunea vecină Campania sunt fie infiltrate, lie controlate direct de Camorra. Subminând preţurile competitorilor şi ignorând procedurile de siguranţă respectate în tot restul Europei, Camorra a avut un succes atât de mare, încât ei încarcă din nordul Italiei mii de tone de deşetu i industriale. Fără să ţină seama de tehnologiile necesare, companiile lor le depozitează ilegal în Napoli şi în jurul oraşului, într-o afacere care are un rulaj estimai la 4 miliarde de dolari anual. Controlul asupra politicilor locale este atât de puternic, încât au fost capabili să saboteze planurile pentru noi incineratoare în schimb, deşeurile continuă să fie îngropate sau arse şi să otrăvească mediul înconjurător local, astfel încât oamenii care trăiesc în unele zone din regiunea Campania sunt de trei ori mai expuşi riscului de cancer la ficat decât cei ce locuiesc în restul ţării. Printre altele, populaţia locală riscă să fie prinsă în calea schimburilor de focuri frecvente dintre diferitele bande ale Camorrei. Mulţi politicieni cinstiţi s-au dat bătuţi, în disperare de cauză, când au fost confruntaţi cu încercarea de a opri crima endemică de care este contaminată regiunea. Cum spunea premierul italian Romano Prodi în 2007: „Camorra este singurul mare obstacol în calea dezvoltării sudului Italiei”.

Mai puţin cunoscută decât Camorra napoletană sau mafia siciliană este chiar mai brutala, dacă aşa ceva este posibil, ’Ndrangheta – numele provine dintr-un cuvânt grecesc care înseamnă „onoare” – din Calabria. La origine o organizaţie criminală rurală, până de curând îşi limitase activitatea la răpiri în îndepărtatul sud rural. În ultimii ani şi-a extins activitate în marile oraşe industriale din nordul Italiei, unde familiile din ’Ndrangheta controlează afaceri altă dată legale, ca bănci,

restaurante, centre comerciale, companii de construcţii, case de pariuri, buticuri de lux, supermarketuri, cluburi de noapte, discoteci şi maşini automate de jocuri. Lucrând prin intermediul unei reţele de contabili, avocaţi şi director i de bănci, se estimează că organizaţia cuprinde 10.000 de membri în Italia şi în străinătate. Ei controlează afaceri legale şi ilegale cu un rulaj care se ridică la 3, 5 din PIB-ul Italiei. Afacerea de bază rămâne totuşi traficul de droguri şi de acasă, din Calabria. Ndrangheta controlează acum cea mai mare parte a traficu' lui de droguri din Europa şi din lume. Deplasarea 'Ndranghetei către nord a transformat oraşul industrial Milano în capitala europeană a cocainei, aici existând de trei ori mai mulţi consumatori de droguri decât în restul Italiei Printre noile afaceri se numără spălarea de bani şi tranzacţiile online la care inimbrii ei sunt la fel de specializaţi cum erau odată în utilizarea puştii cu ţeavă îi iirtă în sălbăticia Calabriei.

C leea ce face din 'Ndrangheta un pericol deosebit în viitor este faptul că, deşi îi treime din profiturile ei merg înapoi în activităţi criminale, două treimi sunt investite clandestin în afaceri legale. Pentru că a devenit atât de puternică şi 11 «raţiunile ei atât de răspândite – în 2007 au fost împuşcaţi mortal şase oameni înii-o dispută a 'Ndranghetei din Germania – mulţi italieni bănuiesc că membrii ei se vor infiltra în curând în sistemul politic, tot atât de mult cum a i-a ut mafia siciliană în trecut. Înfrângerea acestei organizaţii despotice este o Niircină dificilă, întrucât loialitatea faţă de crimă şi faţă de familie se suprapun, l/te înd aproape imposibilă întoarcerea oricărui membru de unul singur împotriva întregului. Deşi noile legi introduse la începutul anilor 1990 au făcut Nit devină mult mai uşor pentru un mafiot să furnizeze dovezi statului, ele nu au putut face nimic pentru a rupe legăturile strânse de loialitate ale 'Ndranghetei. Oricare membru care şi-ar propune să furnizeze informaţii poliţiei şi-ar da curând seama că ar trăda probabil cel puţin 200 dintre rudele lui. Adesea această loialitate în interiorul grupurilor de familie se prăbuşeşte şi izbucnesc războaie şi dispute teritoriale. La sfârşitul anilor 1980, numai în zona Reggio Calabria s-a înregistrat moartea violentă a peste 800 de oameni. Mulţi dintre cei omorâţi erau trecători nevinovaţi, prinşi în focul încrucişat al gangsterilor. Pericolul reprezentat de 'Ndrangheta nu se limitează numai la Italia, pentru că, la fel ca sicilienii, calabrezii au emigrat în număr mare, mai ales în

Canada şi Australia, unde au creat sucursale ale organizaţiei pentru a distribui ilicit droguri. Şi în America Latină există mari comunităţi de origine calabrează care au ajutat 'Ndrangheta să devină jucătorul cel mai important în comerţul global cu cocaină. Există chiar afirmaţii că 80 din toată cocaina care intră în Europa este adusă de aceşti gangsteri calabrezi. Ca urmare a puterii Mafiei, Camorrei şi 'Ndranghetei, o treime din Italia este în ghearele crimei organizate, lucru care menţine regiunea într-o stare permanentă de neglijare. Prin urmare, de ce tolerează italienii din sud acest despotism criminal? Probabil că răspunsul rezidă în caracterul înnăscut al oamenilor, pentru că în timp ce tradiţia democratică înfloreşte în nord, în sud ea nu a prins niciodată cu adevărat rădăcini. Italienii din nord sunt deprinşi să coopereze reciproc pentru binele comun, dar în sud oamenii sunt mai individualişti şi mai neîncrezători în ceilalţi, preferând sisteme de patronaj pe verticală care sunt profund autoritare.

Aceste organizaţii criminale cu baza în Italia şi-au croit drum şi în interiorul crimei organizate din SUA. Unii dintre membrii lor au venit în Statele Unite în anii 1960 şi li s-a acordat permisiunea de către şeful celei mai mari familii Cosa Nostra din New York să înceapă să deruleze nou înfiinţatul şi foarte profitabilul comerţ cu heroină. De atunci aceste grupări s-au dezvoltat şi au preluat controlul operaţiunilor criminale care aparţinuseră odată în exclusivitate Cosei Nostra. Acest internaţionalism al crimei organizate constituie o ameninţare tot mai mare pentru viitor. Un studiu recent al Federaţiei Mondiale a Asociaţiilor Naţiunilor Unite afirmă că profiturile anuale ale bandelor criminale din întreaga lume mă aproximativ egale cu PIB-ul Marii Britanii, iar jumătate dintre ele apar sub Inimit de mită. Contrar mitului popular, doar o mică parte merge către tiranii şi demni ţării corupţi din ţările Lumii a Treia, pentru că, după cum afirmă raportul, e mai mare parte a mitei este plătită oamenilor din ţări mai bogate, unde ace.1 lucru poate influenţa proiecte mult mai profitabile. Multe dintre veniturile iliciir care tranzitează economia subterană a lumii provin din infracţiuni economic e contrafacerea şi piratarea. În ultimii ani traficul de fiinţe umane a crescut di a matic, producând o nouă formă de sclavie, care este la fel de pernicioasă, cinai dacă nu este la fel de vizibil brutală, ca aceea din timpul stăpânirii regelui Leopold în Congo. Conform Organizaţiei Naţiunilor Unite, în întreaga lume suni încă ţinuţi în sclavie un număr incredibil de 27 de milioane de oameni

– mult mai mulţi decât la apogeul comerţului african cu sclavi.

CAPITOLUL PAISPREZECE

Sunt despoţii nebuni?

ORICINE A CITIT O RELATARE DESPRE ORORILE şi atrocităţile săvârşite de despoţi trebuie să-şi pună această întrebare simplă: erau aceşti oameni nebuni? Nu numai că aveau un comportament obsesiv sau de o cruzime sadică, sau chiar profund paranoic, dar nu erau fundamental şi clinic nebuni? În încercarea de a găsi un răspuns, în anul 2004 scriitorul italian Riccardo Orizio a intervievat şase foşti dictatori şi pe soţia lui Enver Hodja al Albaniei. Fiecare dintre aceşti tirani se bucurase de o putere deplină în ţara lui, dar fusese izgonit şi acum trăia în exil. Fiecare a avut justificări diferite pentru cucerirea puterii, mergând de la lupta împotriva teroriştilor (Slobodan Miloşevici), până la simplul fapt de a i se fi spus de către tatăl său că trebuie să moştenească afacerea familiei (Jean-Claude Duvalier). Toţi sufereau de mania grandorii şi toţi i-au părut lui Orizio complet rupţi de realitate. Duvalier era atât de captivat de mitul pe care îl moştenise de la tatăl său, încât era convins că într-o zi va fi zeificat. El a citat o rugăciune pe care tatăl său, Papa Doc, decretase că trebuie spusă de toţi haitienii. Începea astfel: „Papa Doc al nostru, care eşti în Palatul Naţional pe viaţă, sfinţit să fie numele tău de generaţiile prezente şi viitoare". Sângerosul fost tiran al Ugandei, Idi Amin, care s-a refugiat în Arabia Saudită, s-a referit foarte des la el în timpul interviului ca la „ultimul rege al Scoţiei". Jean-Bedel Bokassa încă insista la mult timp după înlăturarea sa de către trupele de paraşutişti francezi asupra faptului că papa Paul al VI-lea (1897 – 1978; în scaun 1963 – 1978) îl propusese pentru titlul de „al 13-lea apostol al Bisericii Sfintei Fecioare", alături de autoproclamatul titlu de „Mare Maestru al Confreriei Internaţionale a Cavalerilor Colecţionari de Mărci Poştale". Toţi credeau că fuseseră înlăturaţi pe nedrept de la putere şi considerau că aveau dreptul divin să conducă. Orice acuzaţie de tiranie sau persecuţie etnică era negată vehement, doamna Hodja fiind cel mai dur apărător al regimului răposatului ei soţ. Ea nega cazuri dovedite de tortură şi crimă din Albania ca „nimic altceva decât bagatele care nu merită să fie amintite". Toţi erau convinşi că în cele din urmă istoria îi va reabilita, simţindu-se în acelaşi timp complet neînţeleşi de opinia publică mondială. Justificarea lor faţă de ei înşişi era uimitoare; păreau să nu aibă nicio înţelegere a rolurilor pe care le jucaseră în distrugerea

sau ruinarea unui număr uriaş de vieţi. Întrebat de Orizio dacă simţea vreo remuşcare, Idi Amin a replicat: „Nu, doar nostalgie”. Deşi toţi puteau fi consideraţi dovada vie a „banalităţii răului”, autoamăgirea lor era atât de acută şi neobişnuită, încât, dacă am lua în consideraţie numai acest motiv, sănătatea lor mintală ai putea pune serioase semne de întrebare.

Oricui a studiat domnia lui Ivan cel Groaznic de acum 400 de ani nu îi va fi greu să creadă că toată viaţa sa acesta a fost nebun clinic sau că cel puţin era cuprins din când în când de crize de nebunie. Există dovezi solide de paranoia, exprimată prin îngrijorarea excesivă pentru sănătatea şi bunăstarea lui. Aceasta era adesea împinsă la excese iraţionale; era convins că este persecutat şi că erau în desfăşurare tot felul de conspiraţii, inclusiv încercări de otrăvire a lui. Deşi nu a fost niciodată stabil sau previzibil, sănătatea lui mintală s-a deteriorai puternic în 1553, când s-a îmbolnăvit brusc, făcând febră, cauzată probabil de pneumonie sau encefalită. Timp de câteva zile a suferit crize intermitente de pierdere a cunoştinţei la Kremlin. Starea lui s-a agravat şi se părea că este în pragul morţii. Chemându-şi boierii de frunte, le-a cerut să depună un jurământ de credinţă faţă de fiul şi moştenitorul său, Dimitri, în vârstă de şase luni, în cazul probabil al morţii sale. În confuzia care a urmat după ordinul său, unii boieri s-au conformat, dar alţii au ignorat cererea lui sau au părăsit palatul – comportamentul lor intensificând suspiciunea şi aşa acută a lui Ivan, care a zăcut până şi-a revenit. După şapte ani, spaima lui de otrăvire a fost redeşteptată atunci când adorata lui soţie, Anastasia, s-a îmbolnăvit brusc şi a murit. În timp ce era dusă la groapă, Ivan urma coşciugul ei bocind şi jelind, convins că duşmanii lui folosiseră fie vrăjitorie, fie otravă împotriva ei. Anastasia fusese o fiinţă credincioasă şi simplă, iar pierderea ei trebuie să-i fi readus teribilul sentiment de izolare de care Ivan suferise în copilărie, înconjurat de duşmani periculoşi. Din clipa morţii ei, comportamentul lui crud şi straniu s-a intensificat şi se spune că se lăsa pradă unor crize bruşte şi inexplicabile de furie. Alte simptome tulburătoare însoţeau aceste dispoziţii oscilante; a început să se dedea la petreceri sălbatice şi beţie, la preacurvie şi sodomie. Se spune că prietenii de pahar l-au forţat să bea nenumărate pocale de votcă; a fost încurajat să toasteze şi să bea în cinstea diavolului. La atmosfera breugeliană de la curte se adăugau dansuri sălbatice, purtarea măştilor şi ţopăiala cu clovnii şi

saltimbancii care fuseseră încurajaţi să vină la palat.

Cu puţin timp înaintea Crăciunului din anul 1564, Ivan şi-a anunţat deodată decizia de a abdica. Şi-a împachetat în linişte bunurile şi comorile şi a părăsit Moscova. Dată fiind paranoia lui şi ostilitatea boierilor faţă de el, aceasta a părut o mişcare periculoasă, care l-ar fi lăsat pe ţarul absent la mila oricui ar fi dorit să ia puterea. Dar şmecheria fusese mai bine gândită decât se crezuse la început. Poporul cerea întoarcerea lui, iar după o lună de negocieri atente el a fost de acord să se întoarcă – cu înţelegerea că de acum va exercita puterea absolută şi va avea deplină libertate să pedepsească necredinţa şi să confişte averile boierilor recalcitranţi. Ceea ce păruse un act de nebunie era în realitate un joc şiret care a convins poporul de bunele lui intenţii. De atunci înainte el a arătat foarte puţină compasiune pentru supuşii săi; erau bătuţi, furaţi sau violaţi doar de dragul distracţiei sale sadice. Prieteniile personale au fost de scurtă durată, i.ir „prietenii" lui sfârşeau de obicei morţi. Totuşi Ivan era permanent sfâşiat de vinovăţie – nu pentru atrocităţile pe care le comisese, ci pentru păcatele blasfemiei şi preacurviei. Acestea erau din ce în ce mai chinuitoare, pentru că el se considera legătura sacră dintre Dumnezeu şi poporul rus. În consecinţă, cele mai multe ordine pe care le dădea erau exprimate în termeni religioşi ori semiapocrifi, potriviţi cuiva care se credea jumătate om, jumătate zeu. El credea că acest statut semidivin îi dădea autoritatea să acţioneze aşa cum credea că e mai bine şi justifica deplin utilizarea „violenţei divine".

În 1571, Ivan cel Groaznic avea aproape 40 de ani şi decădea rapid într-o paranoia morbidă. Atât a doua, cât şi a treia soţie muriseră în condiţii misterioase; el era convins că ele, ca şi Anastasia, fuseseră otrăvite de duşmanii care îl înconjurau. Din acest motiv, în iulie 1570 a ordonat subit arestarea şi executarea câtorva dintre cei mai credincioşi servitori. Scrisorile lui către prietenul său, prinţul Kurbski, în care încerca să-şi justifice acţiunile, nu arată niciun pic de milă pentru victime sau pentru familiile care fuseseră executate odată cu ele. Cruzimea fără milă a lui Ivan era anormală chiar şi pentru un despot – el afirma că nu voia să mai rămână cineva în viaţă ca să se roage pentru sufletele celor morţi. Nu era fascinat numai de religie, ci şi de magia neagră şi suferea de o frică atavică de puterea vrăjitorilor. Acest lucru fusese moştenit de la părinţii lui – tatăl lui, Vasili al III-lea, şi mama sa, Elena, au scotocit odată toată Rusia în căutarea unui

magician care o putea face pe Elena să rămână însărcinată, trimişii lor ajungând chiar şi în Finlanda şi Laponia în căutarea unui vrăjitor priceput la fertilizare. Atunci când, în noiembrie 1572, pe cerul Moscovei a apărut o supernovă strălucitoare, Ivan a fost îngrozit că aceasta era o prevestire a dezastrelor ce vor veni şi că el ar putea fi înlăturat de pe tronul Rusiei.

Unul dintre puţinii oameni de care ţarul a fost legat printr-o relaţie normală a fost fiul cel mare şi moştenitorul său, ţareviciul. Dar, pe 19 noiembrie 1581, Ivan s-a înfuriat foarte tare pe soţia gravidă a fiului său, urlând şi ţipând că hainele ei nu erau modeste. Apoi s-a pornit să o bată până când aceasta a pierdut copilul. Când fiul său a năvălit în încăpere şi a început să protesteze, Ivan a ridicat bastonul cu vârf de oţel pe care îl purta întotdeauna şi i-a aplicat o lovitură fatală în cap. Tânărul a fost rănit mortal, dar a mai zăcut în comă câteva zile înainte de a-şi da duhul din cauza rănii. Ivan a fost copleşit încă o dată de remuşcări, izbindu-se cu capul de coşciugul fiului în timp ce acesta era dus la mormânt. Din ziua următoare a început să bea mercur lichid pentru a-şi potoli durerea, iar în curând a devenit dependent de el. Este greu de imaginat ceva mai distrugător fizic decât această substanţă, pe care o ţinea într-un cazan bolborosind de lângă patul său. Mai târziu, la exhumarea cadavrului său s-a dovedit că suferise de otrăvire avansată cu mercur, dar şi oasele lui au arătat urme de sifilis terţiar, gomă osoasă. Cum mercurul era un remediu îndelung folosit în tratamentul acestei boli venerice, poate fi şi aceasta o explicaţie pentru îngurgitarea sa. Oricum, rezultatele acestei autopsii, chiar aşa grave cum sunt, nu pot explica deplin instabilitatea mentală de o viaţă a lui Ivan şi nici paranoia chinuitoare care i-a determinat acţiunile de o cruzime înspăimântătoare.

Mercurul a fost implicat şi în moartea împăratului Qin din China antică şi poate fi o bună explicaţie a motivului pentru care acesta pierduse legătura cu realitatea în ultimii ani de viaţă. Se spunea despre el că şi-a mărit constant doza în căutarea deşartă a nemuririi, pentru că alchimiştilor chinezi le era cunoscui faptul că mercurul lichid era singura substanţă care putea dizolva aurul, etern şi pur. Lui Qin trebuie să i se fi părut o substanţă supranaturală şi cu puteri magice – poate chiar elixirul vieţii eterne. Mercurul nu poate fi absorbit direct de organism, astfel încât alchimiştii chinezi l-au amestecat în compuşi solubili care puteau fi digeraţi mai uşor. Pe măsură ce este absorbit,

mercurul începe să atace sistemul nervos, provocând tremurături care devin din ce în ce mai puternice. Dar creierul suferă cea mai gravă deteriorare, victima devenind neobişnuit de schimbătoare, certăreaţă şi în final agresivă; se ştie că provoacă şi paranoia, aşa cum s-a observat la împăratul Qin. Odată, el a dat ordin ca oricine ar dezvălui locul unde se află să fie condamnat pe loc la moarte, împreună cu toată familia sa. La şapte ani după ce împăratul a început căutarea imortalităţii, mercurul a început să-i otrăvească atât trupul, cât şi mintea, iar rinichii au început să-i cedeze. Dându-şi seama că nu mai are timp, el a început să-şi pregătească propria înmormântare şi un mormânt magnific, care urma să conţină şi un lac subteran umplut cu mercur lichid.

Mare parte a comportamentului crud al lui Ivan cel Groaznic, ca şi tirania de la sfârşit a lui Qin au fost determinate de paranoia şi aveau să se repete în mod straniu şi la Stalin în conducerea Uniunii Sovietice. Prietenii lui apropiaţi care au supravieţuit au descris mai târziu coşmarurile zilnice ale cinelor de la Kremlin. Ceremonia macabră se repeta în fiecare noapte; Stalin stătea în capul mesei, forţându-şi miniştrii şi acoliţii să bea, în timp ce el urzea planuri, îi scruta, îi flata şi îi îngrozea. Pe măsură ce zorii se apropiau, oaspeţii de nevoie îşi aşteptau soarta, cu creierul ameţit de frică şi de votcă. Uneori nu se întâmpla nimic, dar alteori agenţii NKVD intrau subit şi îi ridicau pe unul sau doi dintre ei pentru a fi împuşcaţi. Stalin le inducea o teamă puternică cu ajutorul alcoolului, apoi conducea un joc al minţii nerușinat care se sfârşea adesea cu moartea. Conform psihiatrilor americani Robins şi Post, dictatorul rus era o personalitate tipic paranoică. Unul dintre principalele mecanisme psihologice implicate în tulburările lui mintale era proiecţia, mecanism care-l făcea incapabil să se împace cu propria „răutate", furie şi ostilitate şi de aceea proiecta aceste calităţi asupra altora. După cum scria Post: „Profund îngrijoraţi şi înfricoşaţi de propria lor agresiune, paranoicii se apără împotriva furiei lor văzându-se ca victime ale persecutorilor. De fapt, impulsul paranoic de a-i persecuta şi tiraniza pe alţii este negat şi proiectat asupra duşmanilor fantomă, care ar deveni atunci persecutori imaginari ce trebuie urmăriţi până în pânzele albe şi chiar subjugaţi sau distraşi".

Stalin a folosit orice scuză pentru a justifica eliminarea chiar şi a celor mai importanţi membri ai guvernului lui – oameni care-i fuseseră

camarazi din primele zile ale Revoluţiei şi adesea cei mai apropiaţi sprijinitori în ascensiunea lui la putere. Cu cât păreau mai credincioşi, cu atât mai mult îi suspecta, pentru că în mintea sucită a lui Stalin, un complotist deştept nu ar da oare impresia că este credincios din toată inima? Această logică perversă l-a determinat să-i ucidă pe mulţi dintre cei mai capabili colaboratori ai lui Lenin şi ai săi, oameni ca IVOţki, Zinoviev, Kamenev, Radek şi Rakovski. Procesul aşa-zisului „Centru terorist troţkisto-zinovievist" a fost primul dintre procesele de paradă de la Moscova. El a dat tonul pentru următoarele şarade în care mii de nevinovaţi au fost torturaţi să mărturisească din ce în ce mai multe crime incredibile, ca spionaj, otrăvire, sabotaj şi aşa mai departe.

Cum paranoia lui Stalin se dezlănţuise, era clar că nimeni din apropierea lui nu era în siguranţă. Apoi a venit rândul Armatei Roşii. În iunie 1937 au fost descoperite documente care implicau înaltul Comandament, condus de mareşalul Tuhacevski, într-o conspiraţie împotriva lui Stalin. Erau falsuri naziste clare. Singura dovadă prezentată la proces era preluată din mărturisiri smulse cu forţa şi a fost folosită ca pretext pentru a fi eliminaţi 3 din 5 mareşali de armată, 13 din 15 generali de armată, 8 din 9 amirali, împreună cu 50 din 57 de comandanţi de corp de armată şi toţi cei 16 comisari politici ai armatei, în total au fost executaţi peste 30.000 de ofiţeri şi oameni, lăsând Armata Roşie în haos. Armata slăbită nu numai că a suferit o înfrângere umilitoare în faţa micii Finlande în războiul din iarna anului 1939, dar a fost şi prea slabă să reziste invaziei germane, doi ani mai târziu. Într-adevăr, debandada din Armata Roşie a fost cea care l-a încurajat pe Hitler să lanseze, în primul rând, Operaţiunea Barbarossa. Faptul că Rusia a învins în cele din urmă, iar Stalin a devenit erou internaţional este una dintre cele mai mari ironii ale istoriei moderne, dată fiind distrugerea aproape totală atât a armatei, cât şi a administraţiei sale. Dar chiar şi în anii de după război, când era la apogeul celebrităţii, Stalin a rămas prizonierul acestor impulsuri paranoice. În 1949, un grup de politicieni locali a organizat un târg comercial la Leningrad. Ideea era ca economia de după război să fie relansată şi să-i sprijine pe supravieţuitorii blocadei Leningradului cu bunuri şi servicii, dar Stalin a devenit bănuitor. Convins că ei puneau bazele unui soi de competiţie cu el, a ordonat unei armate de avocaţi şi agenţi secreţi să fabrice acuzaţii împotriva lor. În anul următor, Nicolai Voznesenski, Mihail Rodionov, Alexei Kuzneţov, Piotr Popkov, I.F.

Kapustin şi P.G. Lazutin au fost toţi găsiţi vinovaţi de delapidare din bugetul staului în „scopuri comerciale neaprobate" şi au avut parte de execuţii sumare. Acesta a fost numai începutul, pentru că, în continuare, peste 2000 dintre cei mai capabili funcţionari publici din Leningrad au fost schimbaţi din posturi; 200 dintre ei au fost trimişi în gulaguri. Printre aceştia au fost câţiva dintre cei mai respectaţi oameni de ştiinţă, scriitori şi pedagogi din oraş, care au pierit cu toţii până la urmă în pustiurile Siberiei. Stalin a ordonat ca în locul lor să se mute de la Moscova la Leningrad mii de birocraţi, care se presupunea că sunt credincioşi, şi funcţionari de partid.

După distrugerea birocraţiei din Leningrad, Stalin şi-a căutat noi victime în jur şi le-a găsit în comunitatea evreiască rusă. Având în vedere Războiul Rei e el a conchis că, de vreme ce atâţia evrei aveau rude în Statele Unite, fără îndoiala că spionau pentru CIA. Astfel, în iarna 1952 – 1953, chiar înainte de moartea lui Stalin, a început o nouă persecuţie. Scriitorul Samuel Kassow îşi amintea că în timpul acelei ierni groaznice, copiii evrei veneau acasă de la şcoală învineţiţi şi bătuţi. Evreii erau atacaţi în autobuzele publice; pacienţii îi evitau pe doctorii lor evrei. Au început să circule zvonuri că guvernul decisese să-i deporteze pe toţi evreii în Birobidjan, regiunea autonomă evreiască din Orientul îndepărtat; existau relatări despre cazărmi şi trenuri de marfă care erau pregătite pentru ei. Unor celebrităţi de origine evreiască, ca violonistul David Oistrah şi balerina Maia Plisetkaia, li s-a ordonat să semneze o scrisoare de credinţă pentru tovarăşul Stalin, în care îl implorau să-i apere pe evrei de mânia ruşilor supăraţi. Aceasta a fost ultima persecuţie monstruoasă a lui Stalin, pentru că o lună mai târziu, pe 28 februarie 1953, el nu a mai apărut după obişnuita partidă de băutură din noaptea anterioară. Gărzile şi camarazii lui erau atât de înfricoşaţi de reacţiile lui paranoice, încât ore întregi nimeni nu a avut curajul să intre în dormitorul lui. În cele din urmă, un aghiotant şi-a făcut curaj şi s-a apropiat de pat, dar s-a tras înapoi îngrozit atunci când Stalin a deschis pentru scurt timp un ochi, aruncând o ultimă privire posomorâtă.

Paranoia lui Stalin aminteşte în unele privinţe de cea a lui Francia, despotul din Paraguay, care şi-a supus ţara unui climat extraordinar de teamă, în care nimeni nu înţelegea de ce se făceau arestări sau pentru ce erau torturaţi şi executaţi atât de mulţi oameni după capriciile preşedintelui. Pe măsură ce starea mintală i se

înrăutăţea, Francia devenea din ce în ce mai excentric; el s-a numit singur cap al Bisericii Catolice din Paraguay, dar a interzis imediat toate procesiunile religioase şi folosirea bisericilor pe timp de noapte, pentru ca oamenii să nu se adune să comploteze împotriva lui. Atunci când a fost descoperită o conspiraţie reală, condusă de vechiul lui coleg, generalul Yegros, Francia a turbat de furie, ordonând ca toate gardurile şi zidurile din apropierea palatului să fie demolate, pentru ca asasinii să nu aibă unde să se ascundă. O ţărancă bătrână care a încercat să-i dea o petiţie la poartă a fost înşfăcată şi aruncată în închisoare ani de zile. După aceea, Francia a ordonat gărzilor sale să tragă asupra oricui ar fi îndrăznit numai să privească către palatul său. Oriunde mergea era însoţit de o escortă numeroasă de gărzi; în momentul în care păşea afară din palat, clopotul catedralei de vizavi începea să bată, prevenindu-i pe cetăţeni să stea în case. Oricine se întâlnea cu Francia ştia că trebuie să-şi întoarcă ochii şi să privească în pământ atunci când trecea el. Din ce în ce mai retras, a murit în 1840 în camera lui în care se izolase şi le interzisese tuturor să intre. În timp ce zăcea pe patul de moarte, a fost mistuit de furie la adresa unui doctor care aştepta afară şi, într-un ultim acces de paranoia iraţională, a apucat o sabie şi s-a năpustit afară să-l omoare – dar a făcut el un atac de apoplexie şi a murit.

O formă de nebunie mai profundă, dar nu mai puţin distrugătoare decât par anoia deja descrisă pare să-l fi afectat pe împăratul roman Caligula. Istoricul lui medical este neobişnuit de bine documentat pentru acele timpuri şi dezvăluie faptul că în copilărie a avut tot timpul o sănătate şubredă. Avea şi crize de epilepsie; aceste lucruri l-au îngrijorat atât de mult pe predecesorul său, împăratul Augustus, încât a angajat doi doctori care să-l îngrijească pe copil ori de câte ori călătorea. Chiar şi în prima tinereţe, Caligula a continuat să aibă accese de leşin şi întâmpina greutăţi în a-şi menţine echilibrul, deşi asta nu l-a împiedicat să concureze la curse de care şi cai în arenă. Dar cele mai importante tulburări erau cele de vorbire: de câte ori trebuia să se adreseze unei audienţe publice, el vorbea dând drumul unui torent exaltat de cuvinte, legănându-se de pe un picior pe altul, incapabil să stea liniştit. Atunci când participa la spectacole dramatice, exaltarea lui era din nou vizibilă. Devenea adesea obsedat de rolul pe care îl juca, adăugându-i cuvinte şi fraze improvizate. Fiind extrem de nervos, avea mari dificultăţi să doarmă; după Suetonius, care îl

cunoştea mai bine decât cei mai mulţi, nu reuşea cel mai adesea să doarmă decât ceva mai mult de trei ore pe noapte, după care era trezit de coşmaruri. Suetonius punea starea lui Caligula pe seama unui singur lucru – un afrodiziac puternic care îi era administrat de soţia sa, Cesonia – şi îşi amintea că acesta discuta adesea cu statuia lui Jupiter de pe Colina Capitoliului sau îi provoca în gura mare pe zei, agitând o lance. Alţi contemporani, ca Seneca şi filosoful iudeu Filon din Alexandria (e.10 î. Hr45 d.Hr.), aveau îndoieli cu privire la sănătatea mintală a împăratului şi foloseau cuvinte ca demenţă pentru a-i descrie starea. Filon se convinsese că împăratul era nebun, fiindcă îndurase un atac verbal nebunesc în timp ce i se cerea să-l urmeze dintr-o cameră în alta. Istoricii şi psihologii moderni au presupus despre Caligula că era schizofren sau psihopat, deşi maleficul lui simţ al umorului ar putea explica în mare măsură comportamentul lui. Spiritul crud nu l-a părăsit niciodată; de exemplu, un presupus bogătaş a fost executat din ordinul lui Caligula. Descoperind că nefericita victimă nu avea un sfanţ, Caligula a exclamat ironic: „Ce păcat, se pare că a murit degeaba".

Caligula s-a născut într-o ilustră familie romană. Tatăl său, Germanicus, a fost unul dintre cei mai capabili şi mai populari generali pe care i-a dat Roma şi, înainte de moartea sa prematură, era văzut ca succesorul natural al împăratului aflat la putere, Augustus. Caligula a devenit favoritul armatei, iar atunci când tiranicul împărat Tiberius a murit, el a fost ales în unanimitate la tron. În primii ani ai domniei sale a fost extrem de iubit – atât de popular, încât atunci când s-a îmbolnăvit subit, la puţin timp după ce devenise împărat în 37 d.Hr., mulţimea dormea lângă palat sub cerul liber, aşteptând veştile despre starea sănătăţii lui, care veneau la fiecare oră. Cauza acestei boli rămâne un mister, deşi Suetonius afirmă că încă din copilărie Caligula suferise de epilepsie. Aceasta era cunoscută în epocă şi ca „boala politicii", pentru că era privită ca o prevestire rea dacă cineva avea o criză în timp ce conducea afaceri publice. Ruda îndepărtată a lui Caligula, Iulius Caesar, suferise şi el uneori de asemenea crize.

Filon, care trăia la Roma în acea perioadă, afirmă că boala era cauzată de stresul de a fi împărat şi de excesele de băi, de băutură şi sexuale ale lui Caligula Constituţia sa fizică slabă a dus apoi la o boală care s-a manifestat sub forma unei căderi nervoase severe. Cu siguranţă, după cum consemnează Suetonius, noul împărat a manifestat puţine restricţii sexuale, atât cu bărbaţi, cât şi cu femei; se

spunea că el s-ar fi dedat la relaţii homosexuale pasive şi active cu Marcus Lepidus, Mnester actorul şi diverşi ostatici străini. Un alt contemporan al său, Valerius Catullus, un tânăr dintr-o familie de consuli, s-a lăudat chiar public că îl sodomizase pe împărat şi aproape că se istovise în acest act. Pe lângă incestul cu surorile sale şi o pasiune notorie pentru prostituata Pyrallis, s-a spus despre Caligula că făcuse avansuri aproape tuturor femeilor nobile din Roma. Se poate ca acest desfrâu sexual să fi fost cauza unei forme de boală venerică care i-a afectat creierul, dar un diagnostic modern pus de istoricul medical A.T. Sandison este probabil mai exact: el sugerează că boala de care suferea Caligula era encefalită epidemică, care se ştie că produce simptome de dereglări mintale, precum şi paralizia muşchilor ochilor. Aceasta poate fi explicaţia pentru afirmaţia lui Suetonius că împăratul se uita mereu într-o oglindă şi se strâmba. Un diagnostic alternativ modern, pus de R.S. Katz, sugerează că stresul de a fi devenit împărat a cauzat o hiperactivitate a glandei tiroide a lui Caligula, deşi niciun contemporan nu aminteşte de ochii bulbucaţi, caracteristici acestei stări.

Oricare ar fi fost boala, se pare că i-a alterat fundamental firea. În comportamentul lui s-a înregistrat o schimbare marcantă; Suetonius afirmă că acum se intensificaseră adoraţia pentru lună, insomnia cronică şi crizele emoţionale, ca şi cele mai dezgustătoare purtări la masă. Toate acestea i-au atras sfârşitul lunii de miere cu poporul roman. Curând după anunţata lui însănătoşire, a început să se comporte agresiv fără motiv. Îndreptându-şi agresivitatea asupra a doi cetăţeni de vază şi respectaţi, Gemellus şi Silanus, i-a forţat să se sinucidă, fiind bănuiţi de complot contra lui. Anul următor a fost martorul morţii surorii sale, Drusilla, cu care avusese o relaţie incestuoasă. Reacţia lui Caligula a fost isterică; într-un spectacol bizar de durere, el a refuzat să-şi mai taie părul sau barba şi a cerut ca Drusilla să fie zeificată, fiind astfel prima femeie muritoare din Roma care a fost venerată ca zeiţă. Acest amestec în complicatul sistem religios roman i-a adus mulţi duşmani. Într-un mod mai raţional, a început să cheltuiască mari sume de bani publici pe proiecte de construcţii uriaşe şi fără rost, cum ar fi un pod de pe Colina Palatină, unde locuia, pe Colina Capitoliului din faţă, astfel încât să poată fi mai aproape de statuia lui Jupiter. Mânat de o megalomanie în creştere, ca atâţia alţi despoţi de mai târziu, a ordonat ca Templul lui Augustus şi Teatrul lui Pompei să fie terminate, iar palatul imperial să fie extins.

Noile lui apeducte, Aqua Claudia şi Anio Novus, au fost considerate de Pliniu cel Bătrân minuni inginereşti; a îmbarcat chiar şi un mare obelisc egiptean de la Alexandria şi l-a înălţat în ceea ce este acum piaţa din faţa catedralei San Pietro de la Roma. Ambiţia nebunească a lui Caligula nu avea nicio legătură cu resursele necesare pentru a duce la capăt astfel de proiecte, deşi a impus noi taxe care percepeau impozite pe cârciumi, pe meşteşugari şi chiar în mod iraţional pe sclavi. Toate alimentele vândute în oraş erau acum taxate, ca şi avocaţii şi salariile zilnice ale cărăuşilor; chiar şi veniturile proxeneţilor şi prostituatelor erau taxate. Se prea poate ca povara acestor noi impozite să fi fost ultima picătură pentru o Romă şocată şi derutată de comportamentul excentric al împăratului ei. Convingerea generală că acesta înnebunise părea în cele din urmă confirmată când el a anunţat planul de a construi un canal prin Istmul de Corint din Grecia, un alt proiect nesăbuit care a fost curând abandonat. Apoi, în 39 d.Hr., în loc să-şi îmbarce armata pe vase, el a ordonat construcţia unui pod de pontoane lung de 4, 8 km peste golful Baiae (parte a golfului Napoli), apoi şi-a condus soldaţii peste el într-o procesiune triumfătoare. Caligula se purta deja din ce în ce mai iraţional. Hotărât să invadeze Britania, a pregătit o mare armată pentru a fi îmbarcată, ca apoi să-i ordone subit şi inexplicabil să adune scoici de pe plajă. Acestea urmau să fie aduse de îndată la Roma ca „trofee de pe mare". Spre uimirea lor, senatorii au fost apoi îndrumaţi să adauge scoicile la tezaurul Capitoliului. Scufundându-se şi mai mult în demenţă, el plănuia să-şi pună chipul în templul de la Ierusalim şi să-i silească pe iudei să se închine la el. În contextul acestui comportament straniu, binecunoscutul zvon că îşi numise calul favorit, Incitatus, consul al Romei este total credibil.

Din nefericire, în legea romană de atunci nu exista nicio prevedere care să-l tragă la răspundere pe împărat pentru acţiunile sale ori să-l înlocuiască. Un despot asemeni lui Caligula se putea distra cu cruzime sau complăcea în cele mai sălbatice excese fără oprelişte. Singurul mod de a scăpa de un astfel de conducător era să-l ucizi, lucru pe care pretorienii lui l-au făcut la timp, în 41 d.Hr. Întrebarea dacă a fost Caligula sau nu nebun clinic rămâne fără răspuns. Unii dintre contemporanii săi, ca Filon, îl credeau pur şi simplu un glumeţ depravat. Psihologia modernă l-ar fi diagnosticat probabil ca maniac şi poate suferind de tulburări de personalitate antisocială, ca rezultat al

copilăriei lui traumatizante. Cu siguranţă avea un comportament bizar, la fel ca şi relaţiile incestuoase care păreau să existe între el şi surorile lui – mai ales cu Drusilla – şi obiceiul lui de a asista la execuţii în timpul cinei. Pe măsură ce treceau anii de domnie, devenea din ce în ce mai confuz; Suetonius afirmă că trimitea adesea după oameni pe care deja îi omorâse în secret, ca şi când ei ar fi fost încă în viaţă.

După moartea lui Caligula, Roma nu a avut prea mult de aşteptat până când un alt împărat cu o sănătate mintală îndoielnică a luat tronul. Chiar numele de Nero a devenit sinonim cu sadismul, iar ca nepot al lui Caligula, se poate să fi moştenit instabilitatea mintală a unchiului său. Martori oculari relatează totuşi că purtarea lui arăta că era mai degrabă un masochist. Scriitorul Petronius, un martor apropiat al stilului de viaţă al împăratului, şi-a bătut joc de viaţa de la curtea lui Nero în faimoasa lui operă Satyricon, afirmând că „era mai de folos să-ţi foloseşti organele genitale decât geniul". După Petronius, întreaga curte se scălda în sado-masochism. Nero avea respect pentru persoanele puternice, inclusiv mama sa, Agrippina, şi profesorul său, Seneca; el a fost văzut în anumite ocazii fiind chiar servil faţă de comandantul gărzii sale, Burrus. Se ştia că ieşc. I noaptea îmbrăcat în sclav şi se întorcea în dimineaţa următoare cu faţa tumefiata când juca roluri pe scenă, alegea adesea personaje supuse – de exemplu un om în lanţuri – sau roluri care implicau travestiul, cum ar fi o mireasă care făcea dragoste cu soţul ei. În de Vita Caesarum (Vieţile Cezarilor), Suetonius afirmă că:

El îl castrase pe tânărul Sporus şi încerca de fapt să facă din el o femeie; şi s-a căsătorit cu el cu toate ceremoniile obişnuite, inclusiv dotă şi văl de mireasă, l-a dus acasă însoţit de o mare mulţime şi îl trata ca pe soţia lui. Iar cea mai inteligentă glumă pe care a făcut-o cineva mai este încă valabilă, şi anume că ar fi fost bine pentru omenire dacă Domitius, tatăl lui Nero, ar fi avut acelaşi fel de soţie. Îl ducea pe acest Sporus, acoperit cu zorzoanele unei împărătese şi mergând cu lectica, pe la curţile şi în pieţele Greciei, şi mai târziu la Roma pe strada Statuilor, sărutându-l pătimaş din când în când.

Masochismul lui evident probabil că îi determina comportamentul straniu în concursurile dramatice, deoarece pretindea întotdeauna că este la mila judecătorilor, rugându-i fierbinte, căzut în genunchi. Pentru ce avea nevoie un împărat să facă asta – mai ales că mituia cu perseverenţă până la 5.000 de oameni să

vină să îl aplaude – rămâne un mister.

În anul 68 d.Hr., Nero pare să se fi dedat actului masochist suprem. Atunci când a fost anunţat că duşmanii veneau să-l omoare, el a refuzat să evadeze sau chiar să-şi cheme gărzile. În schimb, a rămas liniştit la palat şi le-a ordonat servitorilor să-i sape un mormânt în pământ. Când asasinii au sosit, el i-a cerut celui mai de încredere servitor să-l ajute să-şi taie gâtul. Nebun sau nu, Nero a fost cu siguranţă unul dintre cele mai charismatice personaje din întreaga istorie romană. La mult timp după ce fusese declarat mort oamenii refuzau să creadă asta şi au apărut cel puţin trei Nero impostori, pretinzând că ar fi împăratul mort. Cel mai convingător nu numai că semăna cu el, dar părea să aibă toate vechile talente ale lui Nero, cum ar fi o voce bună şi capacitatea de a cânta la citeră. Zece ani mai târziu, un alt Nero care cânta la citeră a apărut în Asia şi a condus o revoltă care a fost înăbuşită cu ceva dificultate de legiuni. Totuşi, cultul împăratului pierdut a dăinuit; în anul 422 d.Hr., la aproape 400 de ani de la moartea lui, Sf. Augustin din Hippona, dezgustat de admiratorii statornici ai lui Nero, scria: „Unii presupun că el nici măcar nu este mort… că trăieşte acum în secret şi va trăi astfel până când va fi descoperit de contemporanii lui şi redat împărăţiei sale”.

Ce se mai poate spune atunci despre nebunia lui Adolf Hitler? Poate fi clasificat un astfel de om ca normal din punct de vedere mintal, dată fiind ura lui iraţională şi fierbinte care l-a îndemnat să-i elimine pe evrei? Spre deosebire de alţi despoţi, în special Stalin, el nu a suferit de paranoia acută; părea convins de loialitatea SS-ului şi a marii majorităţi a armatei. Totuşi, în 1938 a avut loc un episod curios. Locotenent-colonelul Hans Oster din Serviciile Germane de Spionaj a organizat un complot în care au fost implicaţi generalii Beck, Hrauschitch, von Witzelben şi Halder, împreună cu amiralul Wilhelm Canaris. Planul lor era să-l răstoarne pe Führer, să-l declare nebun şi să-l închidă într-un ospiciu. Pentru a avea succes, complotiştii aveau nevoie de opoziţia puternică a britanicilor la propunerea lui Hitler de a ocupa Regiunea Sudetă din Cehoslovacia; dar atunci când Neville Chamberlain (1867 – 1940; prim-ministru britanic 1937 – 1940) a cedat în faţa cererilor lui Hitler, făcându-l eroul zilei, ei şi-au amânat tentativa. Acest eveniment bine documentat sugerează că, încă de atunci, sănătatea mintală a lui Hitler era pusă sub semnul întrebării. Robert Waite, un istoric modern, nu are îndoieli că Hitler a fost atât

psihopat, cât şi nebun clinic; dar un psihiatru american de frunte, Dr. Fritz Redlich, conchide că, deşi Hitler prezenta multe simptome psihiatrice, el nu a fost cu adevărat bolnav mintal. Probabil că avea câteva iluzii ciudate – în mod special că evreii complotau să stăpânească lumea, dar restul personalităţii sale funcţiona perfect; şi, deşi era afectat de o întreagă varietate de afecţiuni fizice, unele reale, altele imaginare, acestea nu pot explica acţiunile lui criminale.

Hider nu era nici nebunul dependent de droguri descris de spionajul aliaţilor în timpul războiului, dacă e să ne luăm după medicul său personal, dr. Morell. Morell a recunoscut că îi prescria amfetamine, dar în acele vremuri era o practică obişnuită, iar Hitler cu siguranţă nu devenise dependent. Nu trebuie să uităm în acelaşi timp că personalitatea lui nu avea înclinaţii spre dependenţă şi că nu a fost nici băutor, nici fumător. Totuşi, aliaţii au rămas convinşi că Hitler trebuie să fi fost nebun şi dacă ei ar fi putut descoperi motivul, acesta putea fi folosit cumva la înfrângerea lui militară. Biroul Guvernamental de Servicii Strategice al Statelor Unite a fost însărcinat în acest scop să facă un profil psihologic al lui Hitler. Ceea ce a devenit limpede a fost că supravieţuise copilăriei, în timp ce alţi trei fraţi muriseră; că mai târziu scăpase de la moarte de pe unul dintre cele mai periculoase câmpuri de bătălie din Primul Război Mondial; şi că devenise astfel convins că fusese cruţat de Dumnezeu pentru a îndeplini o măreaţă sarcină mesianică. S-a aflat ulterior că după război şi-a lăsat de două ori să crească o barbă ca a lui Hristos. O examinare detaliată a discursurilor sale dezvăluie folosirea frecventă a cuvintelor ca „noroi”, „murdărie”, „bălegar” şi „miros”, care pot fi asociate cu o curăţenie corporală deficitară şi o neglijare din partea mamei într-o perioadă importantă a copilăriei sale. În mod similar, raportul sugera că era posibil ca Hitler să fi dezvoltat complexul lui Oedip faţă de mama lui şi se temea de castrarea simbolică de către tatăl său ca pedeapsă. Acest lucru a dus la teama de sifilis şi la aversiunea faţă de contactul fizic; se bănuia că relaţia sa cu Eva Braun nu se consumase. S-a mai sugerat că lui Hider îi plăcea să se uite la corpurile altor bărbaţi şi că avea puternice tendinţe homosexuale, chiar dacă subliminale. Raportul continua cu o examinare atentă a carierei lui până la zi şi cu cercetarea motivaţiilor psihologice ale deciziilor sale. Se încheia cu predicţii fascinante a ceea ce s-ar putea întâmpla atunci când Hitler îşi va da seama că războiul este pierdut, una dintre ele fiind nebunia clinică:

El prezintă multe trăsături care se învecinează cu schizofrenia. Este posibil ca atunci când va fi confruntat cu înfrângerea, structura lui psihică să se prăbuşească şi să-l lase la cheremul forţelor subconştientului… aceasta nu va I i o eventualitate nedorită din punctul nostru de vedere, deoarece va contribui mult la subminarea legendei lui Hitler în mintea poporului german.

Cercetările extensive asupra stării mintale a lui Hitler i-au încurajat pe psihiatri să studieze sănătatea sau nebunia altor despoţi mai recenţi. Înainte de căderea lui Saddam Hussein, doi cercetători, Jerrold M. Post şi Amaţia Baram, i-au făcut un profil psihologic pentru aviaţia Statelor Unite. Deşi l-au găsit sănătos clinic, ei au sugerat că el poate fi descris ca un narcisist incurabil, etichetă pe care le-au aplicat-o şi lui Stalin şi Hitler. Narcisismul incurabil este definit de psihiatri ca o formă gravă de tulburare de personalitate narcisistă. Ca atare, Hussein ar fi grandoman, egocentrist, hipersensibil la critică şi incapabil să simtă empatie faţă de ceilalţi, ascunzându-şi în acelaşi timp nesiguranţa prin prezentarea unei imagini proprii supradimensionate în faţa lumii. Narcisiştii incurabili au şi o tendinţă către paranoia şi agresivitate; ei prezintă o personalitate antisocială, inclusiv absenţa unei judecăţi morale sau etice. Departe de a părea psihotic, Hussein era adeptul fermecării şi al manipulării celor din jurul său şi a putut să-şi câştige autoritatea pentru că narcisismul lui se exprima prin grandoare, siguranţă de sine şi convingerea că el ştia exact de ce are nevoie Irakul. Dr. Post a adăugat că buncărul construit sub unul dintre palatele lui Hussein era o metaforă perfectă pentru personalitatea lui. Sub palatul grandios cu lemnărie cu încrustaţii şi marmură fină se afla o pivniţă din beton armat şi oţel, „… o faţadă grandioasă, iar sub ea o stare de asediu, gata de trădare, gata de atac, gata de ripostă”.

CAPITOLUL CINCISPREZECE

Viitorul

N ANUL 2002, POŞTA RUSĂ A EMIS o serie de mărci poştale, cu ocazia celei de-a 80-a aniversări a Serviciului de contraspionaj sovietic şi a aşa-zişilor săi

„Eroi”: Artur Artuzov, Serghei Puziţki, Vladimir Styrne şi Vsevolod Baliţki. Aceşti oameni nu au fost soldaţi sau astronauţi, ci patru dintre cei mai brutali şi nemiloşi torţionari pe care i-a avut Stalin. După cum remarca unul dintre numeroşii biografi ai lui Stalin,

Donald Rayfield: „Imaginaţi-vă ce scandal ar fi dacă Germania ar emite timbre comemorându-i pe Reinhard Heydrich, Heinrich Himmler şi Adolf Eichman". Rayfield consemnează şi că, deşi nimeni din Germania nu fumează ţigări „Auschwitz", marca Belomorkanal din Rusia poartă acelaşi nume cu unul dintre lagărele unde au fost exterminaţi 100.000 de oameni. La fel de surprinzător este oraşul Derjinsk, cel mai poluat oraş din Rusia, care încă poartă numele lui Felix Derjiński, monstruosul şef al poliţiei secrete sovietice. Pentru că, dacă Germania a trecut printr-o perioadă de mărturisire şi recunoaştere a crimelor comise sub Hitler, Rusia nu a recunoscut niciodată pe deplin teroarea exercitată asupra propriilor cetăţeni de către cel mai crud despot ai ei, Stalin. În loc să facă acest lucru, crimele lui sunt în general ignorate; el este amintit şi păstrat în sufletul poporului rus ca fiind conducătorul lui în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Filosoful şi poetul american George Santayana a avertizat: „Cei ce nu-şi amintesc trecutul sunt condamnaţi să repete greşelile". În ultimii ani, au existat semnale că Stalin este obiectivul unui soi de reabilitare şi mulţi ruşi vârstnici, confruntaţi cu provocările unei societăţi deschise şi ale liberei iniţiative economice, privesc înapoi cu nostalgie la regimul său. Oricare ar fi fost greşelile lui, spun ei, în acele zile Rusia era o mare naţiune militară care, cu preţul unor costuri uriaşe pentru ea, a învins invadatorii germani. Argumentul este de înţeles, pentru că necunoscând niciodată libertatea sub un şir de ţari sau sub regimurile comuniste ale lui Lenin şi Stalin, Rusiei îi lipseşte o experienţă pe termen lung a democraţiei tradiţionale.

Există, de asemenea, semne îngrijorătoare că Vladimir Putin (n. 1952; preşedinte 1999 – 2008) a început să se instaleze în maniera unui despot rus tradiţional. Politicienii din opoziţie sunt hărţuiţi, legile sunt schimbate în favoarea menţinerii regimului lui, iar disidenţii sunt ucişi de serviciul lui secret, fie la Moscova, fie la Londra. Afacerile se dezvoltă exploziv, dar mesajul clar al liderului rus este că dacă vor să se menţină şi să prospere, noii oligarhi nu trebuie să-şi bage nasul în politică. Puţin pare să aibă prea puţin timp pentru alternanţa la putere dezordonată a politicii democratice, dar în acelaşi timp acordă constant autorităţii centrale mai multă putere, naţionalizează canalul de televiziune independent NTV şi se foloseşte de manipularea votului pentru a asigura o victorie strălucită pentru el şi partidul său în alegerile prezidenţiale. Totuşi, cel mai îngrijorător aspect al regimului

său este popularitatea sa indubitabilă, care a crescut direct proporţional cu puterea sa. El îşi construieşte permanent un cult al personalităţii, care aminteşte în mod straniu de despoţii trecuţi. Mersul lui hotărât, zâmbetul ferm, dar ameninţător şi purtarea fără gesturi de prisos îl afirmă ca pe un om dedicat unei misiuni de schimbare. Când priceputa lui maşină de propagandă se pune în mişcare, folosind bani publici, imaginea lui este pretutindeni. Când este arătat dezbrăcat până la brâu în costumaţia de karate, asemănarea cu Mussolini pe jumătate dezbrăcat ajutând la secarea Mlaştinilor Pontine în anii 1930 este tulburătoare. Sprijinit tot mai puternic de uriaşele rezerve de petrol şi gaz ale Rusiei, Puţin dispune de armele economice, care sunt astăzi mai eficiente decât tunurile şi bombele. Cu aceste resurse strategice în spate, Puţin poate face iar din Rusia o adevărată putere internaţională. În mod semnificativ, el s-a retras din acordurile de limitare a înarmării şi alocă mai multe resurse pentru reconstrucţia sistemului militar slăbit. Poate că temerile că Vladimir Putin va deveni următorul despot puternic al lumii nu se vor materializa, dar el se află suspect de aproape de linia de tirani care merge de la Ivan cel Groaznic la Iosif Stalin.

Odată cu înlăturarea forţată a lui Saddam Hussein, Kim Jong-Il a ajuns în fruntea listei celor mai răi despoţi ai lumii aflaţi încă la putere. În ciuda permanentelor discuţii aprinse cu Statele Unite, Kim nu pare a fi supus unei mari presiuni interne. Nu există o opoziţie vizibilă la regimul lui, iar el continuă, în maniera lui Ceauşescu, să trăiască în mare lux, în palate cu personal format din cele mai frumoase femei din ţara sa. În acest timp, poporul Coreei de Nord continuă să ducă o existenţă groaznică, la limita inaniţiei, şi de represiune politică. S-a afirmat că peste două milioane dintre supuşii săi au murit de foame ca rezultat al proastei conduceri; la un moment dat oţelăriile s-au închis, trenurile s-au oprit, zile întregi nu a fost curent electric şi chiar spitalele au rămas fără medicamente. Totuşi Kim a supravieţuit crizei şi menţine controlul total al mediei naţionale – fiecare aparat de radio şi televizor este setat pe o singură frecvenţă, astfel încât nu poate recepţiona decât transmisiile sistemului de difuzare de stat. Accesul la internet este în general interzis; vizitatorilor le sunt confiscate telefoanele celulare la intrarea în ţară. Ziarele cotidiene sunt dominate de relatări despre faptele Conducătorului Iubit, de textul integral al interminabilelor sale discursuri, suplimentate numai de relatări

mondene de la cele câteva evenimente locale permise. Kim este apărat de puterea în creştere a Chinei şi de importanţa strategică a Coreei de Nord, mai ales pentru Statele Unite. Legislaturi americane succesive au condamnat tirania lui, dar au ezitat să contribuie la răsturnarea sa, de teamă să nu provoace o Chină din ce în ce mai puternică. Din punct de vedere diplomatic, Kim s-a dovedit un foarte bun strateg, mai ales în negocierile cu Statele Unite în privinţa armelor nucleare ale Coreei de Nord. Abilitatea lui de

1 ironiza şi a tachina cea mai puternică putere militară a lumii este legendară. Acum câţiva ani el a ordonat testarea unei noi rachete cu rază lungă de acţiune ca o contribuţie personală la sărbătorirea Zilei Independenţei a Americii. Totuşi, peste nicio lună, el semnase un acord secret cu Statele Unite în care promitea că va fi mai puţin provocator; în schimb, administraţia Bush ridicase în tăcere numeroase sancţiuni economice. Apoi, după ce a expulzat inspectorii ONU pentru armament nuclear, astfel încât să poată testa mai multe arme atomice şi rachete, Kim le-a permis să se întoarcă şi a primit mulţumiri de la guvernul Statelor Unite. Frustrate, SUA l-au acoperit de insulte, acuzându-l de orice, de la provocarea unei noi curse a înarmărilor la spălare de bani.

Ameninţările cu războiul din partea Statelor Unite nu au făcut decât să susţină regimul lui Kim şi să-i aducă glorie pentru opoziţia faţă de o mare putere, dându-i astfel posibilitatea să-şi dezvolte un cult al personalităţii asemănător cu cel al lui Stalin. Puţini ar paria că Kim Jong-Il ar putea pierde puterea în viitorul apropiat, iar el pare destul de încrezător pentru a începe să-şi crească unul dintre cei doi fii pentru a prelua puterea. Dacă acest lucru se va întâmpla, Kim Jong-Choi va fi a treia generaţie din familia lui care va exercita puterea despotică. Totuşi este posibil ca acest lucru să nu se întâmple. Dată fiind implicarea Coreei de Sud în Nord, poporul coreean îşi poate afirma voinţa în modul în care au făcut-o românii în 1989. Regimul lui Kim poate avea o soartă asemănătoare cu monumentul lui arhitectural din centul Phenianului – o piramidă uriaşă cu pereţi de sticlă care se înalţă la 305 m, de departe cea mai înaltă clădire din oraş. Dar, asemeni diplomaţiei lui Kim, nu a fost niciodată terminată. Se părea că fusese destinată a fi un hotel, dar ceva nu a mers bine la construcţie, iar acum se prăbuşeşte încet. Clădirea este în mod clar stânjenitoare pentru regim, pentru că vizitatorii nu sunt deloc încurajaţi să se intereseze de ea; nu este amintită în niciun ghid, nu apare în nicio

publicaţie oficială şi nu există nicio fotografie a ei. Noaptea este neluminată şi este singura clădire înaltă din Phenian fără lumini de avertizare pentru avioane. Unul dintre rarii vizitatori, un ziarist american, observa că are exact aceeaşi înălţime şi formă ca Ministerul Adevărului din romanul 1984 al lui George Orwell.

În ultimii ani, Robert Mugabe s-a alăturat clubului exclusivist al despoţilor moderni încă la putere. Cândva un simbol pozitiv al noii Africi independente, Mugabe a condus un regim din ce în ce mai represiv, care a dus la o scădere dramatică a sănătăţii şi bunăstării poporului din Zimbabwe – atât negri, cât şi albi. Conform Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii (OMS), ţara lui are acum cea mai mică speranţă de viaţă – 37 de ani pentru bărbaţi şi 34 pentru femei – şi cel mai mare procent de orfani, de 25, din lume. Mai mult, rata inflaţiei din Zimbabwe – mult peste 1.000 – reprezintă indicele celei mai mari prăbuşiri economice pe timp de pace, de la dezintegrarea Republicii Germane din Weimar în 1933. În anumite privinţe Mugabe seamănă cu „Papa Doc" Duvalier din Haiti, petrecând o copilărie asemănătoare, de însingurat – refuzând să se alăture altor băieţi în activităţi de grup şi preferând să prindă în cursă animale de unul singur, decât să le vâneze în grup. Astăzi, Mugabe pare un dictator african tipic, cu acţiuni histrionice, tentative de populism găunos şi atacuri verbale permanenţi la adresa rivalilor politici. El are de partea sa şi grupul de sprijin loial al poliţiei secrete, mult temuta Organizaţie Centrală de Spionaj, care conduce oraşele cu o mână de fier. Mugabe este atât de încrezător în sine, încât permite poliţiei să-i bată pe liderii opoziţiei din Zimbabwe în public şi nu se îngrijorează pentru oprobriul pe care îl provoacă. Dacă reprezentanţi publici au parte de un astfel de tratament în faţa mediei mondiale, la ce se pot aştepta oamenii obişnuiţi din partea lui Mugabe? Dacă el a avut grijă să nu-l maltrateze pe Ian Smith, conducătorul vechiului regim al albilor, totuşi a fost mult mai brutal cu oponenţii săi negri, lăudându-se odată că pe lângă cele şapte diplome academice are şi o „diplomă în violenţă". Când Mugabe a venit la putere, câţiva dintre foştii săi colegi (potenţiali rivali) au murit misterios – unul în accident de automobil, alţii ciuruiţi de gloanţe. Birourile ziarelor de opoziţie au fost aruncate în aer, iar jurnaliştii torturaţi. Până astăzi, oricine manifestă opoziţie faţă de regim este târât în lagăre-închisori, unde femeile sunt violate, iar bărbaţii sunt bătuţi.

Stânjenitor pentru Africa, Mugabe rămâne la putere pentru că este creditat ca anticolonialist. Conştient de condamnarea lumii pentru ajutorul dat regimului lui Mugabe, preşedintele Africii de Sud, Thabo Mbeki, a încercat în mod repetat să medieze convorbiri între opoziţie şi partidul conducător asupra unei modalităţi de împărţire a puterii în Zimbabwe, dar acest lucru a fost întotdeauna respins. Unii observatori văd o conexiune perversă între evenimentele din Zimbabwe şi cele din Africa de Sud, arătând că începutul guvernării defectuoase a lui Mugabe a coincis cu eliberarea lui Nelson Mandela, care a preluat atunci stindardul de mare erou pentru independenţa Africii. Cât timp Mandela a fost în închisoare, Mugabe nu putea greşi; era celebrat ca liderul antiapartheid al Africii, conducând reconcilierea naţională între diferitele rase şi o economie plină de energie. Atunci Mandela şi-a făcut intrarea în scenă pentru a strica petrecerea. Economia Africii de Sud era mult mai mare şi a început să atragă investiţii internaţionale; Mandela însuşi a acaparat primele pagini în presă şi lumina reflectoarelor. Spre supărarea lui Mugabe, Zimbabwe a intrat într-un con de umbră. Când cei doi s-au întâlnit, Mugabe a fost văzut strâmbându-se cu dezgust.

Din fericire, mulţi despoţi moderni au părăsit scena. Deşi Idi Amin nu s-a bucurat pentru multă vreme de adăpostul din Arabia Saudită, predecesorul lui, Milton Obote, doar puţin mai milos decât Idi Amin, trăieşte fericit în Zambia. Jean-Claude Duvalier din Haiti şi-a găsit refugiul în Franţa şi Mengistu Haile Mariam (n. 1937; şef de stat 1974 – 1991), a cărui campanie de „Teroare Roşie" din Etiopia a dus la persecutarea a zeci de mii de oponenţi politici, se bucură de protecţia preşedintelui Robert Mugabe din Zimbabwe. Preşedintele Alfredo Stroessner (1912 – 2006; preşedinte al Paraguayului 1954 – 1989), care a folosit tortura şi represiunea pentru a-şi menţine regimul timp de peste trei decenii, s-a retras în Brazilia, unde a murit în 2006.

(Cu toate acestea, alte sisteme despotice continuă să se dezvolte necontrolat. În Uzbekistan, Islam Karimov (n. 1938; preşedinte din 1990) conduce unul dintre cele mai represive regimuri din întreaga Asie Centrală. În aprilie 2002, nu raport special al ONU a conchis că în această ţară tortura era „răspândită şi persistentă... În timpul procesului de investigaţie". În acelaşi an, Muzafar Avazov, un lider al opoziţiei, a fost fiert de viu în închisoare pentru că a refuzat să-şi abandoneze convingerile religioase. În 2003, Bush a acordat o păsuire

Uzbekistanului, deşi eşecul ameliorării dosarului drepturilor omului ar fi trebuit să ducă la tăierea ajutorului. În februarie 2004, secretarul Apărării SUA, Donald Rumsfeld, i-a făcut o vizită lui Islam Karimov şi a spus: „Relaţia dintre ţările noastre este puternică şi se întăreşte continuu. Aşteptăm cu plăcere consolidarea relaţiilor noastre politice şi economice".

Este posibil ca evenimentele din 21 decembrie 1989 să fi fost un punct de cotitură în lunga istorie a despotismului. Momentul în care Nicolae Ceauşescau a ridicat privirea în timpul discursului său şi şi-a dat seama că totul se terminase a fost văzut de o lume întreagă. Meschinul, chiar dacă puternic, dictator s-a transformat brusc într-un bătrân înspăimântat care înţelesese că epoca lui s-a sfârşit. Încercarea de a scăpa care a urmat, prinderea şi execuţia sumară au demonstrat cât de uşor este să scapi de un tiran după ce vraja s-a rupt. Poate că acest eveniment a avut un efect purificator asupra conştiinţei lumii democratice, pentru că la patru ani de la căderea lui Ceauşescu, Curtea Internaţională de la Haga a înfiinţat Tribunalul Penal International (TPI). Funcţia lui este aceea de a investiga şi a judeca cazurile de genocid, crimele de război şi crimele împotriva umanităţii de oriunde în lume, fiind astfel cel mai important progres în combaterea despotismului, de la procesele pentru crime de război de la Nürnberg, din 1945 – 1946. Dacă anterior înfiinţata Curte Internaţională putea audia numai procese între guverne, TPI are puterea expresă de a acuza indivizi, deşi iniţial numai pentru crime comise în afara ţării criminalului. Din acest motiv, Slobodan Miloşevici din Serbia a putut fi judecat numai pentru crime comise împotriva albanezilor din Kosovo. Pol Pot nu a putut fi judecat pentru uciderea cambodgienilor săi şi nici generalul Pinochet pentru miile de „dispăruţi" din Chile. Totuşi, potenţială importanţă politică a TPI va deveni uriaşă atunci când îşi va extinde atribuţiile; va fi o piedică majoră împotriva oricui va încerca să instaureze teroarea şi persecuţia asupra unui popor. De la amiralul Karl Dönitz (1891 – 1980), care a preluat puterea de la Hitler în ultimele zile ale celui de Al Doilea Război Mondial şi a stat alături de ceilalţi nazişti acuzaţi la Nürnberg, Miloşevici a fost primul fost şef de stat adus în faţa unei curţi penale internaţionale. Acuzaţiile aduse lui Miloşevici, în afara celor 8.000 de asasinate de la Srebrenica (cea mai gravă atrocitate de pe teritoriul Europei de la Al Doilea Război Mondial), au fost obişnuita listă de crime: genocid sau complicitate la

genocid; persecuţii; exterminare, crimă şi omor cu premeditare; detenţie ilegală, încarcerare, tortură, generare premeditată de mari suferinţe, alte acţiuni inumane; deportare şi acte inumane, ca transferul forţat de populaţie; distrugere fără motiv, jaf din avutul public sau privat; tratament crud şi atacuri asupra civililor în realitate, Miloşevici nu a fost un despot, ci un conducător militar tradiţional din Balcani, care şi-a apărat nemilos ceea ce el înţelegea a fi interesul optim al poporului său. Găsit vinovat în unanimitate de TPI, el a murit la puţin timp după condamnare; dar procesul lui a servit drept avertisment pentru alţii.

Există semne încurajatoare că ţări din lumea întreagă sunt pregătite să aresteze şi să judece ucigaşi în masă şi despoţi din afara teritoriului lor, cu condiţia să existe suficiente dovezi pentru a fi acuzaţi. Arestarea în Marea Britanie, în 1998, a fostului dictator chilian Augusto Pinochet a dus la hotărâri judecătoreşti care au fost văzute ca o piatră de hotar în dezvoltarea jurisdicţiei internaţionale. Spania a cerut extrădarea lui pentru a înfrunta acuzaţiile de presupuse abuzuri de încălcare a drepturilor omului în timpul regimului său, iar Marea Britanie l-a pus sub arest la domiciliu. Deşi Pinochet a fost eliberat până la urmă, pe temeiul sănătăţii precare, cazul lui demonstrează că tiranilor li se poate cere socoteală de către comunitatea internaţională, chiar dacă în ţara lor imunitatea le este garantată. Mexicul a fost şi el acord cu extrădarea în Spania a cunoscutului ofiţer de marină argentinian Ricardo Miguel Cavallo. El a fost căutat pentru presupusa torturare şi „dispariţie" a unui cetăţean spaniol în timpul „războiului murdar" din Argentina, care s-a terminat în 1983. Şi Hisséne Habré (n. 1930; la putere 1982 – 1990), fostul despot al Ciadului, care s-a refugiat în Senegal, este ameninţat, fiind inculpat de un tribunal ciadian pentru crime împotriva umanităţii. Deşi tribunalele senegaleze au decis că nu au autoritatea de a-l extrăda, îl reţin până când va putea fi deportat în Belgia pentru a fi judecat. Un judecător belgian a vizitat oficial Ciadul pentru a investiga acuzaţiile, iar actualul guvern ciadian i-a ridicat lui Habré imunitatea. Mai există şi cazul lui Sébastien Nzapali, cunoscut odinioară în Congo ca „Regele animalelor", care a fost adus la judecată în faţa unui tribunal olandez pentru crime ca tortură, viol şi cruzime extremă comise în ţara de baştină. Nzapali nu a fost un bandit, ci colonel în garda civilă a Republicii Democrate Congo; arestarea lui, pe baza unor acuzaţii depuse împotriva sa de trei

conaţionali congolezi, a implicat şi regimul fostului preşedinte, Mobutu Şese Seko. Olandezii vor să trimită un semnal clar că Olanda nu mai este un refugiu pentru criminalii de război; cu cinci ani în urmă, ei au înfiinţat şi o echipă specială de investigaţie a genocidului şi a crimelor de război, pentru a căuta suspecţi care se ascund în ţară şi a-i aduce în faţa instanţelor olandeze. Acelaşi mecanism ar putea fi foarte bine aplicat pentru a-i aduce în instanţă pe făptaşii masacrului din Rwanda sau pe cei care comandă miliţiile care au răvăşit Darfurul. Poate că Robert Mugabe va sta într-o zi în faţa acuzatorilor pentru supervizarea masacrării a mii de săteni din Matabeland, în sud-vestul Zimbabwe, la începutul anilor 1980, de către soldaţi antrenaţi în Coreea de Nord.

Dar pentru ca procesele să fie eficiente este nevoie de precauţie. Organizaţia Human Rights Watch a declarat că procesul lui Saddam Hussein a fost printre cele mai importante procese de la cel al naziştilor de la Nürnberg, afirmând că

În prezintă prima ocazie de a crea un dosar istoric care priveşte unele dintre. I şi în il grave cazuri de violare a drepturilor omului şi de a iniţia procesul unei lum i metodice în evidenţă a politicilor şi deciziilor care au dat naştere acestor evenimente". Din nefericire, mulţi comentatori internaţionali au perceput proceiiil ea nesatisfăcător; HRW a condamnat numeroasele lui „importante vicii admiii 11. Îiive, procedurale şi de independenţă legislativă". Procesul din 5 noiembrie pentru crime împotriva umanităţii nu a fost corect; chiar şi dreptul lui Hussein de a face apel a fost anulat de un guvern irakian care părea hotărât să scape de despot cât mai curând posibil, indiferent la respectarea literei legii. Astfel de procese pot ridica o altă problemă: ce tiran, văzând încarcerarea lui Miloşevici, execuţia lui Hussein şi tratamentul aplicat lui Pinochet, va fi suficient de prost încât să renunţe la imunitatea suverană şi să rişte un asemenea tratament?

Toate aceste încercări de a impune justiţia internaţională în faţa crimelor despoţilor naţionali arată cât de important a devenit statul-naţiune modern în pântejarea oamenilor de abuzuri. Încă de la începutul secolului al XVIII-lea, marele filosof Jean-Jacques Rousseau anticipase o epocă a eliberării în care statul va distruge toate legăturile sociale, eliberând individul de orice loialitate, cu excepţia celei faţă de statul însuşi. Rousseau scria: „Fiecare cetăţean va fi atunci complet independent de toţi tovarăşii lui oameni, dar absolut dependent de stat". Concepţia lui Rousseau despre stat ca eliberator a fost una

revoluţionară. Ea implică faptul că politica poate fi nu numai mijlocul prin care se creează o societate dreaptă, ci şi acela de transformare reală a naturii umane şi creare a respectului pentru principiile democraţiei, drepturilor omului şi libertăţii de exprimare. Dar ea nu dă socoteală pentru oameni: într-o tiranie, opinia publică este cea care poate provoca adesea căderea tiranului. Opinia publică a fost cea care a adus sfârşitul regimului Ceauşeştilor în România şi al lui Trujillo în Republica Dominicană. În cazul lui Trujillo, uciderea a trei femei a contribuit la prăbuşirea lui mai mult decât miile de necunoscuţi pe care îi măcelărise la graniţa cu Haiti. Surorile Mirabal – Patria, Minerva şi Maria Teresa – proveneau dintr-un mediu privilegiat şi ar fi putut fi foarte bine beneficiarele regimului lui dictatorial. Cu toate acestea, în timpul anilor 1950 cele trei tinere s-au alăturat unei mişcări ilegale care i se opunea lui Trujillo. Treptat, fiecare a devenit implicată în rezistenţă; surorile, cunoscute ca „Las Mariposas", fluturii, au devenit cele mai cunoscute şi mai inspirate conducătoare. În seara zilei de 25 noiembrie 1960, când se întorceau acasă din vizita făcută soţilor lor la închisoarea Puerto Plata, soldaţii lui Trujillo au prins jeepul celor trei surori într-o ambus cadă. Femeile şi şoferul lor au fost fie strangulate, fie omorâte în bătaie, iai corpurile au fost puse în maşina care a fost aruncată de pe o stâncă.

Moartea lor a provocat o izbucnire de mânie populară. Poporul dominican a refuzat să creadă versiunea autorităţilor asupra evenimentelor, i. U Biserica Catolică a devenit critică în mod deschis la adresa regimului. Acesta a fost un punct de cotitură pentru Trujillo. Opoziţia s-a folosit de acest prilej şi şase luni mai târziu, pe 30 mai 1961, maşina lui a fost prinsă într-o ambuscadă pe stradă.

El a fost asasinat cu arme furnizate de CIA americană. Casa surorilor a devenit un altar al democraţiei, iar ziua asasinării lor a fost declarată de ONU zi de comemorare a femeilor care au fost victimele tiraniei.

Lucru semnificativ, decizia de a-l înlocui care a dus la înlăturarea lui Trujillo a aparţinut SUA. Numai opinia publică dominicană nu ar fi fost suficientă. Poporul birmanez s-ar confrunta cu o problemă similară dacă ar dori vreodată să-şi înlăture regimul militar despotic patronat de China, care este şi principalul partener comercial şi care are sprijinul diplomatic al altei ţări despotice, Coreea de Nord. Conducătorii militari birmanezi au cucerit puterea în 1998,

începând cu masacrarea a 3.000 de studenţi în stradă. Junta a răsturnat atunci un guvern ales democratic în 1990 şi a închis-o pe conducătoarea lui, Aung San Suu Kyi (n. 1945), ale cărei activităţi fuseseră restricţionate sever şi care fusese plasată în arest la domiciliu pentru o lungă perioadă de timp, de la sfârşitul anilor 1980. Regimul şi-a pecetluit puterea prin reprimarea minorităţilor etnice, folosirea muncii sclavilor şi implicarea în comerţul global cu droguri. Când călugării budişti au mărşăluit paşnic pe străzi în semn de protest, ei au fost târâţi în junglă, sub al cărei coronament sateliţii nu pot să înregistreze masacrarea lor. Birmania continuă să fie condusă de un regim militar violent căruia puţin îi pasă de opinia publică mondială, iar din cauza puternicei protecţii internaţionale a Chinei, se poate aştepta să rămână cu el în anii următori.

Opinia lumii pare să aibă puţină importanţă şi pentru conducătorii Sudanului, care continuă să nege furnizarea de fonduri şi asistenţă pentru miliţia Janjaweed, care a persecutat zeci de mii de refugiaţi în Darfur. Refugiaţii sunt negrii africani, clasicii ţapi ispăşitori supuşi persecuţiei de către majoritatea arabă. ONU estimează numărul victimelor lăsate în urmă de conflict la 450.000, morţi din cauza violenţei şi a bolilor, în timp ce 2, 5 milioane de oameni au fost dislocaţi de la casele lor, aproximativ 200.000 căutând refugiu în Ciadul vecin. Printre acţiunile guvernului sudanez se numără suprimarea informaţiei, închiderea şi uciderea martorilor; pentru a împiedica anchetele internaţionale au fost distruse dovezi şi au fost arestaţi jurnalişti. Teoretic, criza din Darfur ar putea fi rezolvaţii relativ uşor, întrucât Sudanul nu are protectori internaţionali puternici, dar s-a făcut puţin în acest sens. Genocidul este atribuit planurilor violente a trei oameni din guvernul naţional sudanez – preşedintele Bashir, vicepreşedintele Taha şi şeful Securităţii, Gosh, care au răspândit sistemul lor de persecuţie şi în alte tat i africane, ca Ciadul şi Republica Centrafricană. Neputinţa comunităţii internaţionale de a se ocupa de criză este un mister. Ea poate fi explicată numai de ezitările democraţiilor occidentale de a ofensa opinia arabilor, în acelaşi fel în care s-au împotrivit intervenţiei şi în cazul lui Mugabe în Zimbabwe.

Deşi acum există mecanisme de a-i aduce pe despoţi în faţa justiţiei, tiraniile sunt încă prezente. În timp ce marxismul este epuizat, iar fascismul este privit ca o aberaţie trecătoare, despotismele

religioase sunt mai active ca oricând Atracţia lor este reprezentată de certitudinea morală pe care o exprimă, necondiţionată de raţiune, dezbatere sau pur şi simplu de umanitate. Combinate cu naţionalismul, ele reprezintă o provocare formidabilă pentru tradiţia occidentală a democraţiei. Pericolul este acela că liderii acestui fundamentalism dur antioccidental şi antiliberal nu sunt cei săraci, analfabeţi şi izolaţi, ci intelectuali bogaţi şi bine educaţi care cunosc bine Occidentul. Este dificil să nu aminteşti că Osama Bin Laden şi susţinătorii lui din Al-Qaeda provin din acest mediu şi ne putem imagina ce fel de despotism teocratic ar fi fost impus dacă ei ar fi câştigat puterea.

Există în democraţiile liberale din Occident un iraţionalism în creştere şi tendinţa de a adopta pseudoştiinţa, ceea ce le face vulnerabile la fundamentalismul religios. Problema este că democraţia, oricât de dezirabilă ar fi, este cea mai ineficientă formă de guvernământ. Pentru a schimba un guvern sau a hotărî un referendum, oamenii trebuie să meargă la urne. Trebuie ascultate părerile, grupurile trebuie să se întâlnească şi să discute, trebuie delegaţi reprezentanţi. Într-un parlament democratic tipic, proiectele de legi trebuie să treacă prin trei audieri înainte de a fi votate şi a deveni legi. Ele sunt eficiente numai pentru că reflectă voinţa oamenilor. Ele pun în practică voinţa majorităţii, protejează drepturile minorităţilor şi, ceea ce este mai important, majorităţile şi minorităţile nu sunt entităţi fixe. Într-o democraţie rolurile lor se pot schimba şi chiar inversa, ceea ce nu s-ar putea întâmpla niciodată într-un despotism. În peste 2000 de ani nu s-a inventat nimic care s-ar putea substitui acestui sistem greoi; dar chiar dacă despoţii au venit şi au plecat, democraţia, cu toate defectele şi slăbiciunile ei, încă rămâne apărarea noastră cea mai sigură împotriva tiraniei.

CAPITOLUL ŞAISPREZECE

Excepţiile care confirmă regula

APROAPE TOŢI DESPOŢII DESCRIŞI ÎN ACEASTĂ CARTE au fost bărbaţi. Agresivitatea, cruzimea şi hotărârea necesare pentru a cuceri puterea şi a domina o ţară sunt văzute în mod tradiţional ca nişte caracteristici masculine. Dar în natură, adesea femela este cea care prezintă aceste trăsături. De exemplu, la manguste, femela dominantă este despotul grupului. Ea este un ucigaş în serie care îşi va mânca chiar şi nepoţii pentru a rămâne la putere. Poziţia ei socială este atât de puternică, încât numai ea şi masculul ales de ea se pot reproduce.

Orice alt animal care îi contestă dreptul la dominaţie este imediat atacat. În istoria umană, orice femeie care prezintă astfel de caracteristici despotice a fost de obicei soţie, de exemplu Elena Ceauşescu sau Nexhmije Hodja.

Cea mai faimoasă soţie dominantă a fost împărăteasa Teodora a Bizanţului (e. 500 – 548 d.Hr. Împărătească 527 – 548 d.Hr.), care a fost căsătorită cu împăratul Justinian I (e. 482 – 565 d.Hr. Împărat 527 – 565 d.Hr.). Teodora era fiica îngrijitorului urşilor de la circul din Constantinopol. În tinereţe, ea a devenit cea mai faimoasă prostituată din oraş celebră pentru inventivitatea şi insaţiabilitatea ei. Extraordinara ei ascensiune de la o femeie de stradă la rangul de împărătească a celui mai puternic stat creştin din Europa a fost bine prezentată de istoricul bizantin Procopius (e. 499 – 565 d.Hr.), care a fost foarte respectat de Justinian I. El pretinde că Justinian devenise atât de înnebunit după ea, încât o trata ca pe egalul său intelectual şi îi permitea să ia parte la deciziile politice ale imperiului, însuşi Justinian a afirmat că o consulta întotdeauna pe Teodora înainte de a promulga o lege nouă. Deşi a încurajat multe dintre măreţele realizări ale artei şi arhitecturii bizantine care au marcat domnia lor comună, Teodora a demonstrat o capacitate crudă şi despotică de a-şi apăra statutul de împărătească, iar fiecare oficial de la curte trebuia să depună un jurământ de credinţă atât faţă de ea, cât şi faţă de împărat. Bănuitoare cu toată lumea, şi-a plasat spionii pretutindeni în oraş şi le-a ordonat să supravegheze orice semn de nesupunere. Oricine era suspectat de răzvrătire era închis în închisoarea ei personală şi lăsat să putrezească acolo. Teodora devenise atât de puternică, încât chiar a corespondat direct cu ambasadori străini. Ca fire, pare să fi fost dură şi irascibilă, cu tendinţa de a se simţi repede ofensată şi de a confisca proprietăţile oricui i-ar fi displăcut.

În istorie există o singură femeie despot care poate rivaliza cu duzinile de tirani bărbaţi care au cucerit puterea şi au abuzat de ea. Aceasta a fost Rana valona, regină a insulei Madagascar la începutul secolului al XIX-lea. Ranavalona i-iii fiica adoptivă a regelui fondator al dinastiei şi a devenit soţia fiului şi moştenitorului său, Radama. Atunci când regele Radama a murit, ea s-a aflat în mare pericol, pentru că moştenitorul de drept al tronului era fiul cel mare al M norii celei mai mari a lui Radama, prinţul Rakatobe. Temându-se că s-a terminat cu ea, Ranavalona îşi făcuse deja o reţea de susţinători care, asemeni ci,

erau împotriva misionarilor creştini cărora defunctul său soţ le îngăduise să intre în ţară. Acest lucru a făcut din ea conducătorul firesc al opoziţiei faţă de influenţa occidentală în creştere pe insulă şi i-a adunat pe preoţii şi susţinătorii vechii religii în spatele ei. Sistemul credinţei tradiţionale, ombiasy, invoca convingerea că între morţi şi vii există legături strânse. Cu ajutorul a doi oficiali de la curte, pe 1 august 1828 Ranavalona a organizat o lovitură de palat şi s-a proclamat regină a Madagascarului. Dând dovadă de o cruzime demnă de orice bărbat despot, ea s-a întors împotriva familiei regale şi a măcelărit orice potenţial pretendent la tron. Cumnata ei a fost omorâtă prin înfometare. Apoi, într-un mod demn de împăratul Caligula, Ranavalona s-a instalat pe un tron cu vederea la mare, de unde putea privi cum prizonierii sunt aruncaţi pradă morţii. Unul dintre primii care trebuia să moară a fost Andrianmihaja, amantul care o ajutase să cucerească puterea. El era acum comandantul armatei, dar simpatia lui pentru europeni îi adusese duşmani printre oamenii săi. Când a fost acuzat de trădare, a refuzat să se prezinte la audiere; atunci Ranavalona a trimis un călău să-l asasineze în modul tradiţional din Madagascar – înjunghiindu-l cu cuţitul în gât.

Conducând singură, Ranavalona a introdus o domnie a terorii sadice în Madagascar. Tortura, crucificarea şi decapitarea au devenit lucruri obişnuite; oricine era suspectat de necredinţă era jupuit de viu sau tăiat în două cu ferăstrăul. Atrocităţile îngrozitoare pe care le-a comandat au fost la fel de urâte ca oricare dintre cele ordonate de Vlad Ţepeş sau Ivan cel Groaznic. La judecată, vinovăţia era decisă în funcţie de felul în care acuzatul reacţiona la otrava unui arbust local – cu alte cuvinte, ordalia prin supunerea la chinuri, care fusese folosită pe presupusele vrăjitoare din Europa medievală. Într-un ritual unic pe insulă, acuzatorul plătea o sumă de bani care era înapoiată dacă acuzatul era găsit vinovat. Şi mai bizar era obiceiul tradiţional în Madagascar, preluat cu entuziasm de Ranavalona, al amputării progresive. Întâi, degetele de la mâini erau tăiate unul câte unul; apoi cele de la picioare; în cele din urmă membrele. În fiecare fază, acuzatul era invitat să-şi mărturisească vina. Dacă o făcea, era executat imediat; dacă nu, sângera pur şi simplu până la moarte, dar rudele erau liniştite să afle că fusese nevinovat.

Multe dintre aceste ritualuri ciudate şi sadice ar putea fi discreditate ca fiind mai mult poveşti de groază dacă nu ar fi existat

mărturia unui călător francez de încredere. Jean Laborde, fiul unui fierar, făcuse o mică avere din negoţ la bombay, dar o pierduse pe toată într-o căutare nebunească a aurului de pe corăbiile naufragiate pe ţărmurile Madagascarului. El a găsit bunăvoinţă la curtea Ranavalonei şi consemnează că pe măsură ce domnia ei avansa, regina devenea tot mai paranoică. Mii de cetăţeni bănuiţi de trădare erau condamnaţi la moarte în fiecare an. Oricine era acuzat de simpatii creştine devenea o victimă şi era forţat să lingă picioarele goale ale reginei, care erau acoperite cu o otravă de culoare roz-deschis. Un refuz însemna execuţie imediată, dar acest exerciţiu fără rost nu slujea decât la satisfacerea sadismului pervers al Ranavalonei. Pe lângă această dependenţă de cruzime, regina părea a fi şi dependentă de sex şi, asemeni împărătesei Teodora, îşi alegea amanţii la întâmplare. În tot ceea ce a făcut, Ranavalona s-a purtat exact ca cei mai răi tirani bărbaţi din istorie. Când a murit, în 1861, a plecat asemeni multora de felul ei, total împăcată şi liniştită, în patul ei.

Bibliografie

ABBOT, ELIZABETH, HAITI, The Duvaliers and Their Legacy, Simon and Schuster, New York, 1988 ABZUG, ROBERT, Inside the Vicious Heart, Oxford University Press, 1985 ADORNO, THEODOR, The Authoritarian Personality, W.W. Norton, New York, 1993

ANTONOV-OVSEYENKO, ANTON, The Times of Stalin: Portrait of a Tyranny, translated by GEORGE SAUNDERS, Harper Rose, New York, 1981

ARENDT, HANNAH, The Origins of Totalitarianism, André Deutsche, London, 1986

— Eichmann în Jerusalim, Penguin Books, London 1971

— On Revolution, Penguin Books, London, 2006

— On Violence, Harcourt Brace Worâd, New York, 1969

Aristotle's Polities, tradusă de BENJAMIN JOWETT, Clarendon Press, Oxford, 1945

AXELROD, ALAN şi PHILLIPS, CHARLES, Absolute Rulers and Would-Be Rules în Worâd History, Facts on File, New York, 1995 AYLING, S.E., Portraits of Power, Barnes Noble, New York, 1963 BECKER, ELIYABEH, When the War Was Over: The Voices of Cambodia's Revolution and its People, Simon and Schuster, New York, 1986 BECKER, JASPER, Hungry Ghosts: Mao's Secret Famine, John Murray, London, 1996

BEHR, EDWARD, Kiss the Hand You Cannot Bite, Penguin Books, London, 1992 BETHELL, NICHOLAS, Betrayed, Times Books, New York, 1984 BOUC, ALAIN, Mao Zedung, A Guide to His Thoughts, tradusă de PAUL AUSTER şi LYDIA DAVIS, St. Martin's Press, New York, 1977

BOSWORTH, R.J.B., Mussolini's Italy, Penguin Books, London, 2005 BULLOCK, ALAN, Hitler and Stalin, Paralel Lives, Harper Collins, Londra, 1991

— Hitler, A Study în Tyranny, Penguin Books, London, 1969

CHAN, STEPHEN, Robert Mugabe: A Life of Power and Violence, I.B. Tauris, London 2002

CHANDLER, DAVID, The Tragedy of Cambodian History: Poloties, War and Revolution Since 1945, Yale University Press, 1991 CIIIROT, DANIEL, Modern Tyrants: The Power and Prevalence of Evil în Our Age, Princeton University Press, 1996

CLEMENTS, JONATHAN, The First Emperor of China, Sutton Publishing, Gloucestershire, 2007

COLLIER, BASIL, Barren Victories: Versailles to Suez, Doubleday Co., New York, 1964

COLLIER, RICHARD, Duce!: A Biography of Benito Mussolini, Fontana, London, 1972

CONSTABLE, PAMELA and VALENQUELA, ARTURO, A Nation of Enemies, W.W.

Norton Company, London, 1991 COUSINS, NORMAN, The Pathology of Power, W.W. Norton Company, New York, London, 1987 CRANKSHAW, EDWARD, Gestapo, Instrument of Tyranny, Viking Press, New York, 1956

DARWISH, ADEL and ALEXANDER, GREGORY, Unholy Babylon: The Secret History of Saddam's War, Gollanez, London, 1991 DAVIDSON, EUGENE, The Making of Adolf Hitler, Macmillan Publishing, New York, 1977

DICKIE, JOHN, Cosa Nostra: A History of the Sicilian Mafia, Hodder Paperback, London, 2007

DIEDERICH, BERNARD, Papa Doc: The Truth About Haiti Today, Penguin Books, London, 1972

DUNLOP, IAN, Louis XIV, Sinclair-Stevenson, London, 1999 DWYER, PHILIP, Napoleon: The Path to Power 1769 – 1799, Bloomsbury, London, 2007

EAGAN, JAMES, Maximilien Robespierre: Naţionalist Dictator, Octagon Books, London, 1978

ENGLUND, S., Napoleon: A Political Life, Harvard University Press, 2005 EVERITT, ANTHONY, The First Emperor: Caesar Augustus and the Triumph of Rome, John Murray, London, 2007 FALASCA, SIMONETTA, Fascist Spectacle, University of California Press, 2000 FERGUSON, JAMES, Papa Doc: Baby Doc, Blackwood Publishers, Oxford, 1988 FITZGERALD, C.P., Mao Zedong and China, Penguin Books, London, 1977 FOLEY, MARTIN, Trujillo: Death at a Distance, Washington House, USA, 2005 FRASER, SIR ALAN, Frederick The Great, Allen Lane, London, 2000 FRIEDLANDER, SAUL, Nazi Germany and the Jews, Phoenix, London, 1998 FROMM, ERIC, The Anatomy of Human Distructiveness, Jonathan Cape, London, 1974

GARNIER, CHRISTINE, Salazar, Farrar, Strauss Young, New York, 1954

{II, ASS, JAMES, Psychosis and Power, Cornell University Press, 1986 COLDING, CARL, Speaking With the Devil: A Dialogue With Evil, Viking, New York, 1996

CWYN, DAVID, Idi Amin – Death-Light of Africa, Little Brown, New York, 1977 IIALLIDAY, JON, The Memoirs ofenver Hoxha, Chatto Windus, London, 1986 1IERTLAND, W.E., A Short History of the Roman Republic, Cambridge University Press, 1929

HIBBERT, CHRISTOPHER, II Duce, The Life of Benito Mussolini, Penguin Books, London, 1965

HUNTER, EDWARD, Brainwashing: The Study of the Men Who De fied It, Farrar.

Strauss Giroux, New York, 1956 JOHNSON, A.H., The Age of the enlightened Despot 1660 – 1789, Methuen, London, 1936

KARSH, EFRAIN and RANTSI, INARI, Saddam Hussein, A Political Biography, The Free Press, New York, 1991 KAY, HUGH, Salazar and Modern Portugal, Eyre Spottiswood, London, 1970 KIERNAN, BEN, How Pol Pot Came to Power, Verso, London, 1985 KLONSKI, MILTON, The Fabulous Ego, New York Times Books, 1974 KUBIZEK, AUGUST, The Young Hitler I Knew, tradusa de E.V., ANDERSON.

Greenhill Books, UK, 2006 KUPER, LEO, Genocide: Its Political Use in the Twenthieth Century, Penguin Books, London, 1981

LAIDLER, KEITH, Female Caligula, Wiley, Chichester, 2005

LAQUEUR, WALTER, Fascism, past, Present, Future, Oxford University Press, 1996

LE BON, GUSTAV, The Crowd, Fisher Unwin, 1909

LEE, STEPHEN, European Dictatorships 1918 – 45, Routledge, London, 2000 LEWIS, PAUL, Authoritarian Regimes în Latin America, Rowman Littlefield, Maryland, 2006

LI ZHISUI, The Private Life of Chairman Mao, tradusa de TAI HUNG-CHAO.

Random House, New York, 1994 LUDWIG, EMIL, Three Portraits: Hitler, Mussolini, Stalin, Longmans Green, New York, 1040

MACDONOUGH, GILES, Frederick The Great, Weidenfeld Nicholson, London, 1999

MA OZ, MOSHE, Asad, The Sphinx of Damascus, Weidenfeld Nicholson, London, 1988

MACHIAVELLI, NICCOLO, Principele, tradusa de G. BULL, Penguin Books, London, 1970

MADRIAGA, IRIS DE, Ivan the Terrible, Yale University Press, 2006 MASSIE, ALAN, Nero's Heirs, Hodder Stoughton, London, 1999 MASSIE, ALAN, Caligula, Scepâre, London, 2004

MILLER, ALICE, For Your Own Good: Hidden Cruelty în Child-rearing and the Roots of Violence, Virago, London, 1983

— Though Shalt Not Be Aware: Society's Betrayal of the Child, Farrar, Strauss and Giroux, New York, 1984

OPPENHEIM, WAITER, Europe and the enlightened Despots, Hodder Arnold, London, 1990

ORNES, GERMAN E., Trujillo: Little Caesar of the Caribbean, Thomas Nelson.

Nashville, 1958 OVERY, RICHARD, The Dictators, BEA, London, 2004

— Göring: The Iron Man, Weidenfeld Nicholson, London, 2000

PAYNE, STANLEY, History of Fascism, 1914 – 1945, Routledge, London, 1996

PERNE, MAUREEN, Ivan the Terrible, Longmans, London, 2003

PLATT, RICHARD, Julius Caesar: Great Dictator, Dorling Kindersley, London, 2003

PRESTON, PAUL, Franco: A Biography, Fontana, London, 1995

RENGGER, JOHAN, The Reign of Doctor Joseph Gaspard Roderick de Francia of Paraguay, Kennikat Press, USA

REPETTO, THOMAS, Stalin's Shadow: Inside the Family of One of the Worâd's Greatest Tyrants, St. Martin's Press, New York, 1994

ROBERTS, M., Gustavus Adolphus, Longmans, London, 1992 ROSS, TERRILL, Mao: A Biography, Harper Row, New York, 1980 ROUNDING, VIRGINIA, Catherine The Great: Love, Sex, and Power, Hutchinson, London, 2006

SHIRER, WILLIAM, Rise and Fall of the Third Reich, Simon Schuster, New York, 1962

SMITH, EDWARD ELLIS, The Young Stalin, Cassel, London, 1968 SNOW, EDGAR, Red Star Over China, Penguin Books, London, 1972

SPOONER, MARY HELEN, Soldiers înin a Narrow Land: The Pinochet Regime în Chile, University of California Press, Berkeley, 1994 STEFOFF, REBECCA, Pol Pot, Chelsea House Publishers, New York, 1991 SUETONIUS, The Twelve Caesars, tradusa de ROBERT GRAVES, Penguin Classies, London, 2003

IIIOMAS, HUGH, The Spanish Civil War, Penguin Books, 2003 POLAND, JOHN, Adolf Hitler, Vols I, II, Doubleday Company, New York, 1976 TREVOR-ROPER, HUGH, The Last Days of Hitler, Macmillan, London, 1947 TI IROW, M.J., Vlad the Impaler, The History Press, London, 2003 TROYAT, HENRI, Catherine The Great, Penguin Books, London, 1944 TUCKER, ROBERT C., Political Culture and Leadership în Soviet Russia from Lenin to Gorbachev, W.W. Norton, New York, 1988 TUCKER, ROBERT C., Stalin în Power: The Revolution From Above, 1928 – 1941.

W.W. Norton, New York, 1992 WAITE, ROBERT G.L., The Psychopathic God, Basic Books, New York, 1977 WILKINSON, RICHARD, France and Louis XIV, 1661 – 1715, Hodder Arnold, London, 1993

WILSON, EDWARD OSBORNE, On Human Nature, Penguin Books, London, 2001

Cronologie

Datele prezentate reprezintă perioada în care despoţii respectivi s-au aflat la putere.

336 – 323 î.Hr. Alexandru cel Mare, rege al Macedoniei 221 – 210 î.Hr. Qin Shi Huang Di, împărat al Chinei 14 – 37 d.Hr. Tiberius, împărat roman 37 – 41 d.Hr. Caligula, împărat roman 54 – 68 d.Hr. Nero, împărat roman

1206 – 1227 Genghis-Han, conducător militar al Mongoliei 1456

– 1462 şi 1476 Vlad Ţepeş, domnitor al Valahiei 1547 – 1584 Ivan cel Groaznic, ţar al Rusiei 1625 – 1649 Carol I, rege al Marii Britanii şi Irlandei 1643 – 1715 Ludovic al XIV-lea, rege al Franţei

1740 – 1780 Maria Tereza de Austria, arhiducesă de Austria, regină a Ungariei şi Boemiei

1740 – 1786 Frederic al II-lea (Frederic cel Mare), rege al Prusiei 1762 – 1796 Ecaterina a II-a, împărătească a Rusiei 1771 – 1792 Gustav al III-lea, rege al Suediei 1774 – 1792 Ludovic al XVI-lea, rege al Franţei 1793 – 1794 Maximilien Robespierre, a condus Franţa 1804 – 1815 Napoleon Bonaparte, împărat

1814 – 1840 José Gaspar Rodríguez de Francia, dictator al Paraguayului

1816 – 1828 Shaka, rege zulus

1856 – 1884 Mutesa I, rege al Bugandei

1862 – 1870 Francisco Solano López, dictator al Paraguayului

1865 – 1909 Leopold al II-lea, rege al Belgiei

1922 – 1943 Benito Mussolini, dictator italian

1923 – 1930 Miguel Primo de Rivera, dictator al Spaniei

1924 – 1953 Iosif Stalin, dictator rus

1930 – 1961 Rafael Leónidas Trujillo, dictator al Republicii Dominicane

1931 – 1976 Mao Zedong, preşedinte al Partidului Comunist Chinez; 1949 – 1959 preşedinte al Republicii Populare Chineze

1932 – 1968 António de Oliveira Salazar, dictator portughez

1933 – 1945 Adolf Hitler, dictator german 1939 – 1975 Francisco Franco, şef al guvernului spaniol 1944 – 1985 Enver Hodja, conducător albanez

1948 – 1994 Kim Ir Sen, conducător comunist al Coreei de Nord 1954 – 1989 Alfredo Stroessner, preşedinte al Paraguayului

1957 – 1971 François „Papa Doc" Duvalier, preşedinte al Haiti

1958 – 1963 Abdul Karim Kassem, premier al noii republici a Irakului 1964 – 1974 Constantin al II-lea, rege al Greciei

1966 – 1971 şi 1980 – 1985 Milton Obote, preşedinte al Ugandei 1966 – 1977 Jean-Bédel Bokassa, preşedinte al Republicii Centrafricane;

1977 – 1979 împărat al Republicii Centrafricane 1971 – 1979 Idi Amin, preşedinte al Ugandei 1971 – 1986 Jean-Claude „Baby Doc" Duvalier, preşedinte al Haiti 1974 – 1989 Nicolae Ceauşescu,

preşedinte al României 1974 – 1990 Augusto Ugarte Pinochet, dictator chilian Din 1977 Muammar al-Gaddafi, preşedinte al Libiei 1979 – 2003 Saddam Hussein, preşedinte al Irakului Din 1987 Robert Mugabe, preşedinte executiv al Zimbabwe 1990 – 2006 Saparmurat Ataievici Niazov, preşedinte al Turkmenistanului Din 1994 Kim Jong-Il, conducător al Coreei de Nord 1997 – 2000 Slobodan Miloşevici, preşedinte al Iugoslaviei 1997 – 2003 Charles Taylor, preşedinte al Liberiei Din 1998 Hugo Rafaël Chavez, preşedinte al Venezuelei 1999 – 2008 Vladimir Putin, preşedinte al Rusiei

Mulţumiri

Ideile marelui filosof Karl Popper, care ne-a avertizat asupra faptului că duşmanii societăţii deschise nu vin numai de la extrema dreaptă sau extrema stângă, au avut o mare influenţă asupra cărţii de faţă. Îi sunt recunoscător pentru acest lucru.

Credite foto

1. e Bettmann/Corbis
2. e Bettmann/Corbis
3. e Corbis
4. e Hulton-Deutsch Collection/Corbis
5. ILN Photos
6. ILN Photos
7. ILN photos
8. e Bernard Bisson/Sygma/Corbis
9. e Geneviève Chauvel/Sygma/Corbis
10. e PEER GRIMM/epa/Corbis
11. e Handout/CNP/Corbis
12. e Corbis
13. ILN Photos
14. e Alain Noguès/Alain Noguès/Corbis
15. e Bettmann/Corbis
16. e Bettman/Corbis
17. e William Campbell/Sygma/Corbis
18. e Richard Melloul/Sygma/Corbis
19. e epa/Corbis

Indice

Abisinia 85, 86, 103 Agrippina 29, 30, 179 Aguirre 118
Al Doilea Război Mondial 34, 54, 59.
64, 65, 66, 108, 122, 154, 187 Al-Qaeda 191 Albania 65, 87, 117,

171 Alexandr Nevski 134 Alexandru (cel Mare) 10, 200 Allende, Salvador 9 Amin, Idi 19, 36, 38, 40, 41, 43, 48, 49, 59, 73, 82, 94, 97, 102, 140, 160, 161, 171, 186, 197, 201 Amnesty International 60 Andrianmihaja 193 antihaitianismo 70 Antonius, Marcus 19 Argentina 95, 116, 118, 119, 188 Aristogeiton 19 Aristotel 17, 18, 162 Armata Roşie 40, 175 Artuzov, Artur 183
Asociaţia Revoluţionară a Scriitorilor
Proletari 134 Asunción 51, 116, 118, 119, 126 Atatürk, Mustafa Kemal 21, 78 Atena 17, 18, 19, 60, 143 Atlantiksender 90 Augustin din Hippona, Sf. 180 Augustus Caesar (Octavian) 19, 61 Aung San Suu Kyi 190 Auschwitz 34, 56, 67, 77 Austria 44, 52, 60, 115, 122, 131, 141.
143, 144, 158, 200 Avazov, Muzafar 187
Babel, Isaac 135
Badoglio, general 76
Bagdad 15, 20, 80
Baliţki, Vsevolod 183
Baram, Amaţia 182
Barbot, Clément 69
Bartók, Bela 133
Bashir, preşedinte 190
BBC 89, 90, 91
Becearia, Cesare 144
Beck, general 181
Becker, Elizabeth 74
Berindei, Dan 97
Berlin 49, 89, 105, 132, 133, 143
Bin Laden, Osama 191
Birmania 190
Biroul Omului Liber 163
Bizanţ 192
Bokassa, Jean-Bédel 94, 171, 201
Borgia, Cesare 22, 150
Bormann, Martin 56
Bosch, Hiëronimus 46
Bossuet, Jacques-Bénigne 139
Braşov 54
Braun, Eva 181
Brauschitch, general 181

Brazilia 118, 119, 186
Brecht, Berthold 132
Bruchau, Daniel von 55
Bucureşti 38, 65, 87, 88, 95, 96, 97.
125, 126 Buddha, statui ale lui 151 Buganda 41 Buharin, Nikolai 64 Bulgaria 65 Bullock, Alan 36
Burke, Edmund 114
Bush, George W. 81, 185, 187
Caesar, Iulius 10, 13, 19, 150, 177 Caligula, împărat 10, 28, 29, 30, 32, 43, 44, 50, 51, 52, 55, 82, 114, 161, 177, 178, 179, 193, 200 Cambodgia 22, 39, 56, 57, 73, 74, 117 Camorra 167, 168 Carlyle, Thomas 116 Carol al II-lea 151
Carol I, rege al Marii Britanii şi Irlandei
18, 20, 139, 150, 200 Cartagina 20 catolici jansenişti 140 Catullus, Valerius 178 Cavalerii Cameliei Albe 164 Cavallo, Ricardo Miguel 188 Călăii voluntari ai lui Hitler 56 Cămăşile Negre 87, 88, 99 Cărticica roşie 136 Câmpiile Morţii 39, 56, 57, 74 Ceauşescu, Elena 88, 94, 95, 96, 97, 192
Ceauşescu, Nicolae 12, 38, 65, 87, 88, 94, 95, 96, 97, 98, 103, 124, 125, 126, 135, 184, 187, 201 Cehoslovacia 65, 158, 181 Cei Patruzeci de Hoţi 162 Cei Patruzeci de Hoţi Mici 162 CEKA 60, 63
Centru terorist troţkisto-zinovievist
64, 175 Cesonia 177 Chaerea, Cassius 44 Chalkondyles 52 cliam, musulmani 74 Chamberlain, Neville 181 Chancellor, Hugh 55 Chancellor, Richard 153
Chávez, Hugo 48, 201 Cheia neatinsă 32 Cheng Xiang 30 Chile 9, 187
China 17, 20, 30, 37, 50, 62, 111, 112, 113, 135, 136, 151, 152, 156, 157, 174, 184, 190 Churchill, Winston 12, 26, 101, 151 CIA 69, 176, 190 Ciad 188, 190 Ciano, conte 58 Cicero 19
Claudius, împărat 61 Clausewitz, Carl von 133, 142 Cleisthenes 17 Clej, Petra 88
Clement al XIV-lea, papă 141 Cleopatra 19 Codul Napoleonian 148 Comitetul de Coordonare al Studenţilor Nonviolenţi 165 Compania IG Farben 75 Concordat 147 confucianişti 20, 30 Confucius 136 Congo 41
Congo, Republica Democratică 79, 188 Congresul pentru Egalitate Rasială 165

Conquest, Robert 47 Conrad, Joseph 166 Consiliul celor Cinci Sute 17 Constantin al II-lea al Greciei, rege 60, 201
Constantin, împărat 61, 73, 114
Contrareforma 55
Corday, Charlotte 85
Coreea de Nord 50, 88, 91, 93, 96, 98.
117, 188, 190 Cosa Nostra 169 Costache, Gabriel 88 Cromwell, Oliver 21, 139, 150, 151
Daily Telegraph 101 Darfur 188, 190 David al IV-lea 36 David, Jaques-Louis 84, 85, 89 de Gaulle, general Charles 98 De Vita Caesarum 50, 83, 180 Delmer, Sefton 89, 90 Deng Xiaoping 136, 137 Derjiński, Felix 183 Despre libertate 151 Diana, prinţesă 27 Diderot, Denis 145 Diocleţian 73 Discursuri 22 Domiţian, împărat 73 Dönitz, amiral Karl 187 Dovezile istoriei 52 Dracula 44, 52, 54 Drama copilului dotat 28 Drogheda 21 Drusilla 178, 179 Dumouriez, Charles 115 Duvalier, François „Papa Doc" 38, 39, 51, 68, 69, 123, 161, 171, 185, 201 Duvalier, Jean-Claude „Baby Doc" 69, 186, 201
Ecaterina cea Mare 122, 144, 145, 146, 200
Edictul de la Fontainebleau 140 Edictul de la Nantes 140 Edward al II-lea 21 Edward al VI-lea 153 Egipt 16, 124 Eichmann, Adolf 121 Eisenstein, Serghei 54, 134, 135 Ekklesia 17
Elizabeta I, regină 55, 60 Entarte Kunst, expoziţia 131 ESA 60
Este, familia 22 Etiopia 76, 186 Etna, munte 102
Facta, Luigi 99
Falasca-Zamponi, Simonetta 101
Fillettes Laleau 68
Filon din Alexandria 177, 178, 179
Fleming, Ian 90
Ford, Henry 75
Forrest, Nathan Bedford 163
Fouché, Joseph 60
Francia, José Gaspar Rodríguez 51, 116, 117, 118, 126, 135, 159, 176, 200
Francisc I, împărat al Sfântului Imperiu Roman 143 Franco, Francisco 26, 57, 58, 87, 107, 108, 201
Franţa 11, 20, 24, 26, 60, 69, 70, 78, 84, 85, 94, 115, 118, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 158, 159, 165, 186, 200 Frăţia Albă 164

Frederic al II-lea (cel Mare), rege 140, 200
Freud, Sigmund 102 Fritzsche, Hans 104 Frontul Salvării Naţionale 65 Fynn, Henry 42
Gaddafi, Muammar al 39, 47, 48, 201 Garda Pretoriană 47, 61, 65, 83 Gărzile Constituţionale Unionale 164 Gărzile Roşii 156 Gelaţize, Ecaterina 35 Gemellus 178
Genghis-Han 17, 20, 21, 114, 152, 200 George al V-lea al Georgiei, rege 36 Georgia 35, 36, 133, 164
Germania 10, 16, 25, 26, 32, 34, 35, 47, 49, 56, 59, 63, 65, 66, 73, 74, 75, 76, 77, 87, 88, 89, 90, 103, 104, 107, 108, 119, 121, 122, 123, 130, 131, 132, 135, 141, 143, 154, 157, 158, 159, 165, 169, 183 Germanicus 43, 177 Gestapo 63, 65, 67, 108 Gheorghiu-Dej, Gheorghe 126 Girard, René 16, 71 Giscard d'Estaing, Valéry 98 Goebbels, Joseph 89, 90, 103, 112, 132, 134
Goldhagen, Daniel Jonah 56, 66, 67
Göring, Hermann 34
Grant, Ulysses S. 164
Grecia 17, 20, 22, 60, 83, 84, 128.
130, 179, 180, 201 Greene, Hugh Carleton 89 Grosz, George 131 Gustav al III-lea 146, 200
Habré, Hissene 188
Habyarimana, Juvenal 79
Haiti 38, 51, 68, 70, 123, 185, 186.
189, 195, 196, 201 Halder, general 181 Harmodius 19 Harun al-Rashid 20 Hastings, Lady Mary 55 Heifetz, Jasha 133 Henlein, Kurt 158 Herodot 19
Heydrich, Reinhard 49, 121, 183 Himmler, Heinrich 34, 49, 58, 66.
75, 77, 183 Hindemith, Paul 133 Ilinkel, Hans 131 I lispaniola 70
Hitler şi Stalin: vieţi paralele 36 Hider, Adolf 10, 11, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 47, 49, 50, 52, 56, 62, 63, 65, 66, 68, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 85, 88, 89, 90, 91, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 121, 122, 123, 127, 130, 131, 132, 133, 135, 140, 141, 148, 149, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 175, 180, 181, 182, 183, 187, 195, 196, 197, 199, 201 Hitler, Alois 32, 33, 34, 131 Hitler, Karla 33 Hochkirch, bătălia de la 142 Hodja, d-na 171, 192 Hodja, Enver 117, 171, 201 Holbach, baron d 143 Holland, Cecilia 152 Hood, Robin 161 Hruşciov, Nikita 105, 106, 134 Human Rights Watch 79, 188, 189

Hussein, Saddam 12, 15, 23, 28, 78, 79, 80, 123, 124, 160, 161, 182, 184, 188, 189, 201

Iagoda, Ghenrih 64 Idris, rege 47 Illustrazione Italiana 100 Iluminism 11, 23, 24, 116, 138, 139.

144 Inchiziţia 159 Inqart, Artur Sess 121 Iordan 124

Iosif al II-lea, împărat al Sfântului Imperiu Roman 143 Irak 12, 15, 23, 28, 78, 80, 81, 124, 182, 201 Iremaşvili, Iosif 36 Irlanda 25

Irlanda de Nord 73 Italia 22, 25, 26, 27, 59, 75, 76, 82, 86, 88, 99, 100, 101, 103, 107, 108, 119, 120, 121, 127, 130, 159, 168, 169 Ivan cel Groaznic 10, 19, 20, 21, 31, 32, 40, 44, 45, 46, 49, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 122, 135, 139, 150, 153, 154, 161, 162, 164, 172, 173, 174, 184, 193, 198, 200 Ivan cel Groaznic (film) 135

Jackel, Eberhard 104 Jiang Quing 136 Johnson, Andrew 163 Jukov, general 50, 59 Jumelle, Clement 68 Justinian I, împărat 192 Juvenal 79, 82

Kalimuzo, Frank 40 Kamenev, Lev 64, 133, 175 Kandiński, Vasili 131 Kapustin, I.F. 175 Karimov, Islam 187 Kassem, general Abdul Karim 28, 123, 201

Kassow, Samuel 176 Katz, R.S. 178 Keng Vannsak 39 Kennedy, John F. 69 KGB 63, 65 Khairallah, Talfah 28 Khmerii Roşii 56, 57, 74 Kim Ir Sen 88, 91, 93, 96, 98, 117, 201

Kim Jong-Choi 185

Kim Jong-Il 27, 50, 91, 92, 98, 184.

185, 201 Kirov, legea 47

Kirov, Serghei 46, 47, 64 Kiwanuka, Benedicto 40 Klee, Paul 131 Kokoschka, Oskar 127, 131 Kolin, bătălia de la 142 Kray, fraţii 161 Krestiński, Nicolai 64 Kruger, J.G. 34 Ku Klux Klan 163, 164 Kunersdorf, bătălia de la 142 Kurbski, prinţ Andrei 45, 173 kurzi 78, 79 Kuweit 23, 124 Kuzneţov, Alexei 175

Laborde, Jean 193

Lady Macbeth din Mtsensk 134

Lazutin, P.G. 175

Le Bon, Gustave 80, 81, 100, 116, 197 lebensraum 141

Legile de la Nürnberg pentru Protecţia Sângelui şi a Onoarei 77 Lenin, Vladimir Ilici 63, 91, 101, 106, 107, 121, 134, 135, 154, 175, 183, 199 Leonidas al Spartei, rege 18 Leopold al II-lea al Belgiei, rege 165, 200

Lepidus, Marcus 178 Les Griots 123 lex majestăţis 20, 29 Libia

47, 102 Liu Shaoqi 136 Lloyd, George David 122 Lobositz, bătălia de la 142 Lopez, Don Carlos 118 Lopez, Francisco Solano 118, 119, 200
Lubianka, închisoarea 60, 63 Luciano, Salvatore „Lucky" 167
Ludovic al XIV-lea 11, 23, 112, 139.
140, 141, 146, 200 Ludovic al XVI-lea 20, 24, 115 Lynch, Elisa Alicia 118
Machiavelli, Niccolò 22, 23, 59, 133, 150, 198
Macro, Naevius Cordus Sertorius 43
Madagascar 192, 193
mafia 162, 166, 167, 168, 169, 196
Mahomed al II-lea, sultan 53, 114, 153
Maintenon, Madame de 140
Mandela, Nelson 186
Mandelstam, Osip 135
Manhattan, proiectul 73
Mann, Thomas 90, 132
Mao Zedong 22, 37, 50, 132, 135, 195
Marat, Jean-Paul 85
Marden, Orison 26
Marele Salt înainte 156
Marţial 129
Maria Antoaneta 143
Maria Tereza, împărătească 200
Mariam, Mengistu Haile 186
Marinetti, Filippo 120
Mariposas, Las 189
Marx, Karl 56, 147
Maxentius 61
Mbeki, Thabo 186
Medici, familia 22, 151
Medici, Lorenzo de 22
Mein Kampf 75, 123, 133, 159
Mengtiang 113
Mercier de la Rivière, Paul Pierre 144 Metternich, prinţ de 60 México 63
Milgram, Stanley 67 Mill, John Stuart 151 Miller, Alice 28, 32, 33, 34, 37, 75, 131
Miloşevici, Slobodan 12, 48, 171, 187.

188, 189, 201 Milvian, bătălia de la Podul 61 Mirabal, surorile 189 Mişcarea de artă futuristă 120 Mişcarea pentru Educaţie Socialistă 156

Mişunn, Fiodor 54 Mitre, Bartolomé 119 Mobutu Şese Seko 188 Moliwitz, bătălia de la 142 Molotov, Viaceslav 63 Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, baron de 139, 144 Morell, dr. 181 Morgenstern, Samuel 131 Mori, Cesare 166, 167 Moscova 45, 46, 54, 55, 60, 62, 63, 105, 106, 135, 145, 153, 154, 166, 172, 173, 175, 183 Mowrer, Edgar 104 Mugabe, Robert 4, 12, 73, 185, 186.

188, 190, 195, 201 Mukhabarat 124 Murray, Pauli 164

Mussolini, Benito 11, 25, 26, 27, 37, 39, 57, 58, 75, 76, 81, 85, 86, 87, 88, 91, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 120, 127, 147, 150, 160, 166, 167, 184, 195, 196, 197, 200 Mutesa, rege 41, 42, 200

Nandi (mama regelui Shaka) 42 Napoleon al III-lea 118 Napoleon Bonaparte 11, 18, 24, 25, 26, 59, 60, 85, 94, 116, 142, 143, 147, 148, 149, 150, 200 'Ndrangheta 168, 169 Necker, Jacques 144

Nero, împărat 1, 3, 28, 29, 30, 32, 56, 61, 71, 72, 73, 82, 83, 84, 114, 127, 128, 129, 130, 133, 143, 179, 180, 198, 200 New York Herald 101 Niazov, Saparmurat 93, 201 Nicolae al II-lea, ţar 64 NKVD 63, 64, 66, 68 Noaptea de cristal 76 Novgorod 21, 45, 55 Novgorod, arhiepiscopul de 55 nubieni 41

Nzapali, Sébastien 188

Oamenii Dreptăţii 164 Obolenski, prinţ 31 Obote, Milton 40, 59, 186, 201 Octavian vezi Augustus Caesar Ohrana, poliţia 60 Oistrah, David 176 Olimpiada de la Berlin 89 Olimpiada de la München 48 Opération Villages Roumains 125 opricinici 55, 62

Organizaţia Mondială a Sănătăţii

(OMS) 185 Organizaţia Naţiunilor Unite 170 Orizio, Riccardo 171 Orlov, Grigori 144 Orwell, George 91, 185 Oster, Hans 180 Otten, Karl 90 Ovazza, Ettore 76 Overy, Richard 106 Owen, David 96

Pactul de Oţel 159 Paine, Tom 23, 24 Papadopoulos, George 60

Paraguay 51, 116, 117, 118, 119.

126, 159, 176, 198, 200 Partidul Baas 78, 123 Pasternak, Boris 135 Paul al VI-lea, papă 171 Paulus, general von 49 Pericle 17, 19 Peron, Eva 95

Personalitatea autoritară 26 Perú 16

Petacci, Clara 103 Petronius, Gaius 129, 179 Petru cel Mare, ţar

144, 154 Petru, Mare Duce, ţar 144 Phnom Penh 39, 56, 57 Piatakov, Iuri 64 Picasso, Pablo 85 PIELE 108 Pâlniac, Boris 135
Pinochet, Augusto 9, 187, 188, 189.
198, 201 Pisistrate 17, 19 Pius al XI-lea, papă 102 Platón 17, 18, 26, 74, 81 Pliniu cel Bătrân 128, 178 Plisetkaia, Maia 176 Pol Pot 22, 39, 49, 56, 57, 73, 74, 117.
154, 156, 187 Polonia 26, 45, 65, 66, 77, 141, 145.
158, 159 Popkov, Piotr 175 Popper, Karl 108, 202 Portugalia 107, 108, 109 Post, Jerrold M. 174, 182 Pravda 134
Primul Război Mondial 25, 33, 34, 35, 49, 78, 100, 102, 103, 119, 120, 124, 157, 158, 181 Principele 22, 133
Procesul de la Nürnberg pentru Crime de Război 187 Procopius 192 Prodi, Romano 168 Protocoalele înţelepţilor Sionului 75 Prusia 11, 115, 132, 140, 141, 142.
144, 200 Pugaciov, Emelian 145 Puţin, Vladimir 183, 184, 201 Puziţki, Serghei 183
Qin Shi Huang Di 17, 20, 30, 62, 111.
113, 151, 152 Quesnay, François 138
Radek, Karl 175 Rakovski, Christian 64, 175 Ranavalona 192, 193, 194 Rayfield, Donald 183 Războiul Civil American 162, 164 Războiul Civil din Spania 58, 63, 87 Redlich, dr. Fritz 181 Reflecţii asupra violenţei 25 Reforma 55 Renaştere 55
Republica Centrafricană 94, 190, 201 Republica Democratică Congo 165.
166, 170, 188 Republica Dominicană 70, 109, 123, 189
Revoluţia Franceză 25, 84, 85, 114.
115, 116 Richard al II-lea 21 Riefenstahl, Leni 80, 89 Rivera, general Primo de 57, 200 Robespierre, Maximilien 24, 85, 115.
116, 200 Robins, Robert S. 174 Rodionov, Mihail 175 Rogers, Will 101
Roma 10, 19, 20, 43, 51, 61, 71, 72, 73, 76, 81, 82, 83, 84, 87, 99, 100, 101, 102, 112, 113, 114, 127, 128, 129, 130, 166, 177, 178, 179, 180
România 4, 12, 65, 87, 94, 95, 96, 97.
98, 124, 125, 201 Rosenberg, Alfred 76 Rousseau, Jean-Jacques 23, 116, 159, 189
Rukhnama 93, 94 Rumsfeld, Donald 187 Rusia 10, 11, 19, 21, 24, 25, 26, 31, 45, 47, 50, 54, 55, 56, 58, 60, 62, 63, 66, 75, 101, 106, 107,

115, 119, 120, 121, 130, 133, 141, 144, 145, 146, 153, 154, 156, 157, 164, 173, 175, 183, 184, 200, 201 Rwanda 41, 79, 188
Sachsenhausen 77
Şalandra, Antonio 99
Salazar, Antonio 107, 108, 109, 201
Sandison, A.T. 178
Sankt Petersburg 145, 146
Santayana, George 183
Satyricon 129, 179
Saxonia 115
Schnabel, Arthur 133
Schönberg, Arthur 133
Schuschnigg, Kurt von l H
Securitate 65, 87, 88, 98, I. o. 190
Sejanus, Lucius Aelius ol
Seneca 128, 177, 179
Septembrie Negru 4H
Sfântul Imperiu Roman 30, 141, 143
Sforza, familia 22
Shaka, rege 42, 200
Sicilia 96, 102, 166, 167 Sigismund, împărat al Sfântului Imperiu Roman 30 Silanus 178
Sindicaliştii Naţionali 108 Snow, Edgar 37
Societatea Economică Liberă 144 Sokolnikov, Grigori 64 Soljeniţîn, Alexandr 63 Solon 17
Soor, bătălia de la 142 Sorel, Georges 25, 120 Spania 45, 57, 58, 63, 87, 107, 108.
116, 141, 167, 188, 200 Speer, Albert 85, 88, 89, 132 Speke, John Hanning 41, 42 SS 34, 58, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 104, 132
Stalin, Iosif Visarionovici 10, 17, 19, 24, 26, 27, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 47, 49, 50, 54, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 68, 101, 105, 106, 107, 111, 115, 120, 121, 122, 123, 124, 133, 134, 135, 141, 154, 155, 156, 157, 160, 166, 174, 175, 176, 180, 182, 183, 184, 185, 195, 197, 198, 199, 200 STASI 65
Statele Unite ale Americii 23, 26, 48, 69, 70, 161, 165, 167, 169, 185, 187, 190 Stauffenberg, conte de 49, 105 Stoker, Bram 44 Stroessner, Alfredo 186, 201 Sudan 190 Suedia 146, 147, 200 Suetonius 29, 50, 51, 83, 177, 178, 179, 180, 198

Şostakovici, Dimitri 134
Şuiski, fraţii 31, 54
Tacit 72, 73, 81, 84, 129 Taha, vicepreşedinte 190 Tamara, regină 36 Tarquinilor, monarhia 19 Taylor, Charles 9, 12, 201 Târgovişte 53, 54 Teodora, împărătească 192, 194 Termopile, bătălia de la 18 Thatcher, Margaret 96 Theydon din Argos 17, 18 Thilo, Heinz 56
Tiberius 19, 20, 29, 43, 44, 51, 61, 82.
129, 177, 200 Timoleon din Corint 19 Timur Lenk 20, 21, 114, 152 Tindates, rege 83 Toland, John 75, 122 Tonton Macoutes 68, 69, 161 Toynbee, Arnold 114 Tratatul de Pace de la Paris 157 Tribunalul Penal International (TPI) 187
Tribunalul Special 9 Tripoli: Teatrul Bowdlerina 47 Triumful voinţei 89 Troţki, Leon 63, 134, 175 Trujillo, general Rafael 70, 71, 109, 110, 123, 189, 190, 196, 198, 200 Tsvangirai, Morgan 12 Tughluq, Muhammad bin 21 Tuol Sleng, închisoare 57, 74 Turkmenistan 93 tutsi 79
Twain, Mark 165 Ucraina 66, 145
Uganda 19, 36, 38, 40, 41, 43, 48, 59, 73, 140, 171, 201
Un Ballo în Maschera 147 Ungaria 25, 65, 200 Uruguay 118, 119 Uzbekistan 187
Valahia 44, 52, 54, 114, 153, 200 Valerian, împărat 73 Vasili al III-lea, ţar 31, 173 Venezuela 48, 201 Victor Emanuel al III-lea, rege 99 Visconti, familia 22 Vlad Ţepeş 21 Vizzini, Calogero 167 Voltaire 23, 116, 143, 145, 146 voodoo 38, 68, 123 Vorotiński, prinţ 63 Voznesenski, Nicolai 175
Waite, Robert 181 Walsingham, Sir Francis 60 Wayne, John 134
Wessel, Horst 120 Wilhelm al II-lea, Kaiser 132 Wilson, Woodrow 78 Witzelben, general von 181
Xenophon 18 Xu Fu 113
Yassa 152
Yegros, general 176 Young, Arthur 144
Zhao, rege al 111 Zhou Enlai 137 Zhu De 136 Ziegler, Adolf 131
Zimbabwe 12, 73, 185, 186, 188.
190, 201 Zinoviev, Grigori 64, 175
1984 (Orwell) 91, 185
4 lk
MURA
Editura LITERA INTERNAŢIONA

NOUL DICŢIONAR UNIVERSAL AL LIMBII ROMÂNE

IOAN OPREA, RODICA RADU, CARMEN-GABRIELA PAMFIL, VICTORIA ZĂSTROIU

Alte titluri din colecţia Bestseller International
Titlu Ofertă specială! Orice titlu, la numai 9, 90 lei!
ASASINI ŞI ASASINATE CELEBRE 10,00 Ici
BARACK OBAMA. O ALEGERE ISTORICĂ 19, 90 Ici
BIOGRAFII NECENZURATE ALE UNOR OAMENI CELEBRI.
BLACKWATER.
CELE MAI MARI SCANDALURI DIN ISTORIE.
CIA. O ISTORIE SECRETĂ.
CHIPUL NEŞTIUT AL LUI IISUS.
CLUBUL BILDERBERG 17, 90 Ici
COMPLOT ÎMPOTRIVA VATICANULUI 19, 90 loi
CONFESIUNILE UNUI CAP AL MAFIEI 17, 90 loi
CORUPŢIA MARILOR PUTERI 17, 90 loi
EŞECUL ÎN AFACERI. 10 REGULI DE URMAT 14, 90 loi
GÂNDEŞTE CA UN CAMPION 19, 90 loi
INDIA 19, 90 loi
ISTORIA SOCIETĂŢILOR SECRETE 19, 90 loi
LEGEA CELOR PUTERNICI 19, 90 loi
LUMI OCULTE 19, 90 loi
MARILYN MONROE
MINCIUNI OFICIALE
OPERAŢIUNEA WALKIRIA… CI PRIMUL PACIENT
PUŢIN ŞI NOUA RUSIE 17, 90 loi
SECRETELE CHINEI
SFÂRŞITUL HRANEI
SFÂRŞITUL PETROLULUI…
TRAFIC 17, 90 loi
VIEŢILE SECRETE ALE PREŞEDINŢILOR AMERICANI 19, 90 loi